

LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETAS

Renata Ryngevič

**KRIMINALISTINĖS LINGVISTIKOS TEORINIAI PAGRINDAI IR JOS
METODŲ BEI REKOMENDACIJŲ TAIKYMAS TEISMO
EKSPERTIZĖJE**

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius 2002

Darbas parengtas 1998-2002 metais Lietuvos teisės universiteto Kriminalistikos katedroje.

Doktorantūros teisė suteikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 17 d. nutarimu Nr. 175, pratęsta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 14 d. nutarimu Nr. 457.

Doktorantūros studijų komitetas:

pirmininkas ir darbo vadovas:

prof.dr. Hendryk MALEVSKI (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

nariai:

prof. habil. dr. Viktoras JUSTICKIS (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

prof. habil. dr. Zdzisław KEGEL (Vroclavo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

prof. dr. Egidijus KURAPKA (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

doc. habil. dr. Rimantas TIDIKIS (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S).

Oponentai:

doc. dr. Jurgis RINKEVIČIUS (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

habil. dr. Maciej SZOSTAK (Vroclavo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S).

Ivadas.....	1
1 Kriminalistinės lingvistikos teoriniai pagrindai.....	11
1.1 Kriminalistinių rašto kalbos tyrimų istorinė apžvalga.....	11
1.2 Kriminalistinių rašto kalbos tyrimų formavimasis ir raida Lietuvoje.....	22
1.3 Kriminalistinės lingvistikos samprata ir vieta kriminalistikos mokslo sistemoje.....	57
1.4 Kriminalistinės lingvistikos metodologija.....	81
2 Kriminalistinės lingvistikos metodų ir rekomendacijų taikymo teismo ekspertizėje problemų analizė.....	98
2.1 Kriminalistinių lingvistinių tyrimų sistema.....	98
2.1.1 Identifikaciniai ir diferenciaciniai kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai.....	98
2.1.2 Diagnostiniai ir klasifikaciniai kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai.....	120
2.2 Kriminalistinių lingvistinių žinių ir metodų taikymas kitose ekspertizių rūšyse.....	148
3 Pagrindinės kriminalistinės lingvistikos ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės raidos tendencijos ir perspektyvos.....	161
3.1 Sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų raidos tendencijos ir kryptys bei jų rezultatų pritaikymo kriminalistinės lingvistinės ekspertizės poreikiams galimybės.....	161
3.2 Kriminalistinės lingvistikos ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės raidos tendencijos bei perspektyvos.....	177
Išvados.....	188
Literatūros sąrašas.....	191
Priedai.....	208
Mokslinių publikacijų sąrašas.....	224

Ivadas

Temos aktualumas

Kriminalistikos mokslas aktyviai ieško naujų metodų ir priemonių spręsdamas savo strateginius uždavinius. Tarp perspektyvių kryptių, kurios neabejotinai naudingos ir nusikaltimų tyrimo praktikai, yra lingvistikos metodų taikymas identifikuojant autorių arba atsakant į kitus klausimus.

Kai į ekspertinio tyrimo akiratį patenka dokumentai, įrodomosios informacijos šaltiniu gali tapti juose užfiksuoti tekstai. Ilgą laiką pagrindinis dėmesys tiriant dokumentus buvo skiriamas grafinei teksto pusei, t.y. rašysenai. Tačiau daug ekspertiniam tyrimui reikšmingos informacijos gali suteikti ir teksto kalba. Juk kalboje, o tiksliau, šnekoje, pasakymuose, žodžiuose, tiesiogiai ar netiesiogiai perteikiama nemažai informacijos apie jos vartotoją – autorių.

Kriminalistinis dokumentų tekstų kalbos, kaip ypatingos rūšies pėdsako, tyrimas, yra perspektyvi ekspertinio tyrimo rūšis. Rankraštinių tekstų mažėja, galima tikėtis, kad dėl techninio progreso greitai jie taps retenybe. Tai reiškia, kad ir rašysenos tyrimų artimiausiu metu gali ženkliai sumažėti. Jau dabar vis dažniau ekspertiniam tyrimui pateikiami įvairiais būdais išspausdinti tekstai: tipografiškai, spausdinimo mašinėle, kompiuteriu, taip pat tekstai, esantys kompiuterio laikmenoje. Pagrindinė informacija apie teksto kūrėją tuomet slypi vadinamuose kalbiniuose pėdsakuose: žodžiuose, pasakymuose, mintyse ir pan.

Nors kriminalistinio tekstų kalbos (rašytinės ar sakytinės¹) tyrimo pagrindai jau padėti, tačiau šioje srityje tebėra daug problemų. Viena vertus, kalbotyros mokslas nuolat vystomas, keičiasi požiūris į kalbą, į jos funkcionavimo ypatumus. Į tai turi būti atsižvelgiama ir kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu. Kita vertus, apskritai daugėja kriminalistinio tyrimo objektų. Atsiras visiškai naujų ir kriminalistinio lingvistinio tyrimo objektų, tarp jų, pvz., bendravimo internetu kalba arba elektroninis diskursas, kuris pasižymi savo ypatumais. Nuolat tobulinamos ir tekstų parengimo kompiuterinės programos, atsiranda vis tobulesnių tekstų automatinio taisymo programų. Pastaraisiais metais daugėja žmonių, gerai mokančių vieną ar kitą užsienio kalbą, tai gali taip pat pasunkinti kai kurių kriminalistinio kalbos tyrimo klausimų išsprendimą, pvz., autoriaus gimtosios ar dažniausiai vartojamos kalbos nustatymą. Sakytinės kalbos tyrimas, kaip žinia, taikomas ir fonoskopiniuose tyrimuose. Vadinasi, turi būti kuriami nauji efektyvūs kriminalistinio lingvistinio tyrimo metodai ir būdai bei tobulinami jau taikomi.

Atsižvelgiant į visus išvardintus kriminalistinio tekstų kalbos tyrimo ypatumus, ši ekspertinio tyrimo rūšis, mūsų manymu, yra ypač aktuali siekiant išplėsti bei išnaudoti visas įmanomas įrodomosios

informacijos rinkimo galimybes ir būdus. Tuo labiau, kad kriminalistinio lingvistinio tyrimo rezultatai gali būti pritaikomi ne tik baudžiamojo proceso poreikiams, t.y. išaiškinant nusikaltimus, bet ir kitose teisingumo vykdymo srityse, pvz., civiliniame bei administraciniame procese.

Tačiau nagrinėjamos rūšies tyrimų praktika atskirose šalyse nevienoda, skirtingas ir šių tyrimų suvokimas bei išsivystymo lygis. Todėl reikia nuodugnios situacijos analizės, tam, kad būtų galima sukurti savarankišką kriminalistinių lingvistinių tyrimų sistemą. Atskirų šalių rezultatai turi būti ištirti, suvesti į bendrą sistemą, kuri užtikrintų žymiai efektyvesnę šių rezultatų panaudojimą ne tik šalies, bet ir bendros pasaulinės praktikos mastu. Taip pat būtina atsižvelgti ir į naujausius pokyčius bei tendencijas moksluose, sudarančiuose minėto tyrimo pagrindą, t.y. kriminalistikoje, bendroje teismo ekspertizės teorijoje (ekspertologijoje), lingvistikoje bei apskritai pasaulinėje tokio pobūdžio tyrimų praktikoje. Pastaruoju metu itin suintensyvėjo tokių palyginti jaunų tarpdisciplininių mokslų kaip sociolingvistika bei psicholingvistika vystymasis. Jų aktualiausių pasiekimų, tyrinėjimų rezultatų pritaikymas ekspertinio lingvistinio tyrimo metodikose, kompleksiniai kalbos tyrimai galėtų ženkliai patobulinti ir patį ekspertinio tyrimo procesą, ir jo rezultatus.

Lingvistinių žinių ir metodų taikymo teismo (kriminalistikos) poreikiams teorinių pagrindų išsivystymas bei praktika įvairiose šalyse skiriasi. Vienur lingvistiniai tyrimo metodai (t.y. kalbos požymių tyrimas) naudojami darant ekspertizes ir sudaro savarankiško ekspertinio tyrimo pagrindą. Pavyzdžiui, Rusijoje, Ukrainoje ir kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse (tarp jų ir Lietuvoje) kriminalistinė lingvistinė ekspertizė (čia paprastai vadinama – autorystės ekspertize) turi galias šaknis. Lingvistinė analizė čia nėra vien tik atsitiktinių metodikų pritaikymas konkreitiems atvejams, ji atliekama sistemingai sukurtų ir aprobuotų metodikų pagrindu. Kriminalistinio rašto kalbos tyrimo klausimus šiose šalyse nagrinėjo daugelis mokslininkų, tarp kurių reikėtų paminėti tokius, kaip E. Babajeva, V. Belov, G. Markova, S. Vul ir kt.

Nemažai dėmesio teisminės lingvistinės analizės vystymui skiriama Vokietijoje, kur šios rūšies ekspertizės dažnai ir efektyviai taikomos praktikoje. Vokietijoje rašto kalbos tyrimo, kuris čia paprastai vadinamas lingvistine (teismine) teksto analize (Linguistische (Forensische) Textanalyse), problemas gvildeno tokie mokslininkai ir ekspertai- praktikai, kaip Ch. Baldauf, K. Brinker, K. Grewendorf, W. Hehn, H. Kämper, H. Kniffka, S. Schall ir kiti.

Kitur, pvz., Lenkijoje, kalbos požymių tyrimas praktiškai suprantamas tik kaip pagalbinis metodas, kurį siūloma taikyti darant rašysenos ekspertizes. Nors, kita vertus, čia mokslininkai ir praktikai vieni iš pirmųjų jau seniai atkreipė dėmesį ir į teksto kalbos požymių (stiliaus, leksikos ir pan.), kaip įrodomosios informacijos šaltinio, tyrimo galimybę. Apie tai savo darbuose rašo tokie žinomi Lenkijos

¹ Kriminalistinėse ekspertizėse skiriamos dvi kalbos rūšys: rašytinė ir sakytinė.

mokslininkai, kaip L. Fajer, W. Gutekunst, T. Hanausek, P. Horoszowski, Z. Kegel, H. Kołeckki, M. Kulicki, H. Kwieciński, M. Owoc, A. Szwarz ir kiti. Daug dėmesio kalbinių požymių tyrimo propagavimui skiria A. Feluś. Lenkijoje siūloma kalbinę analizę kartu su grafine analize taikyti rašysenos ekspertizėje ir šią ekspertizę vadinti grafine-lingvistine ekspertize (ekspertyza graficzno-lingwistyczna).

Savo ypatumų turi ir rašto kalbos tyrimų teismo poreikiams situacija anglosaksų šalyse. Kaip rodo mokslinės literatūros analizė, čia nėra sukurtos savarankiškos rašto kalbos tyrimo, atliekamo teisingumo įgyvendinimo srityje, teorijos. Vyrauja lingvistinės analizės metodų pasirinkimas „ad casum“. Tai reiškia, kad tyrimo metodai čia parenkami atskiriems konkrečioms atvejams. Bendrų visais atvejais taikytinų lingvistinio tyrimo metodikų nėra parengta. Apskritai lingvistikos žinių taikymo klausimai, susieti su teisingumo srityje atsirandančiomis problemomis, šiose šalyse aptariami gana plačiai. Tačiau pagrindinis nuoseklus ir sistemingas darbas minėtose šalyse lingvistikos žinių taikymo teismo poreikiams srityje atliekamas vertėjavimo teismo salėje bei apklausos protokolų tikroviškumo problemoms spręsti. Autorystės nustatymo atvejai aptariami epizodiškai. Rašto kalbos tyrimo problemas anglosaksų literatūroje gvildena tokie mokslininkai, kaip M. Coulthard, J. Gibbons, W. Labow, G. R. McMenamin ir kiti.

Lietuvoje kriminalistinio rašto kalbos tyrimo pagrindai buvo kuriami dar septintajame XX a. dešimtmetyje. Šios rūšies tyrimų pradininkė Lietuvoje buvo O. Dambrauskaitė. Jos dėka Lietuvoje buvo sukurta kriminalistinė lietuvių rašto kalbos požymių klasifikacija, pateikta 1972 m. disertaciniame darbe „Криминалистическое исследование литовской письменной речи“ („Kriminalistinis lietuvių rašto kalbos tyrimas“). Ši klasifikacija sudarė kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodikų pagrindą.

Kriminalistinio rašto kalbos tyrimo problemas toliau gvildeno autorystės ekspertizės praktikė A. Žalkauskienė. Jos dėka buvo sukurtos kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodikos, taikomos nustatant ar apibūdinant teksto autorių, paskelbta taip pat visa eilė publikacijų.

Tačiau apskritai reikėtų konstatuoti, kad moksliniai darbai šioje srityje yra daugiau fragmentinio pobūdžio, nagrinėjantys konkrečias siauras praktinio pobūdžio problemas.

Lietuvoje lingvistinės žinios ekspertiniams tyrimams iki šiol daugiausia panaudojamos kriminalistinėje autorystės ekspertizėje. Kriminalistinė autorystės ekspertizė Lietuvos teisėsaugos praktikoje jau laikoma pakankamai brandžia ir reikšminga ekspertinio tyrimo rūšimi.

Lietuvos ir kitų šalių lingvistinių tyrimų panaudojimo praktikos bei mokslinės literatūros, skirtos šiai tematikai, analizė rodo, kad apskritai pasigendama vieningos ir išbaigtos kriminalistinio lingvistinio tyrimo teorijos.

Išnagrinėję pasaulinės lingvistinės analizės išsivystymą ir tendencijas bei dabartinę kriminalistinės autorystės ekspertizės situaciją Lietuvoje, mes moksliai pagrindžiame kriminalistinio

lingvistinio tyrimo teorija, kuri turėtų tapti moksliniu pamatu taip pat šios rūšies tyrimų praktinio taikymo srčiai, t.y. kriminalistinei lingvistinei ekspertizei. Mūsų manymu, kriminalistinių lingvistinių žinių ir metodų teorija ir metodologija turėtų sudaryti savarankiškos kriminalistikos technikos šakos pagrindą.

Tyrimo objektas.

Tyrimo objektas yra lingvistinių žinių ir metodų taikymo kriminalistiniame ekspertiniame tyrime sritis: teoriniai pagrindai ir praktinis pritaikymas.

Tyrimo dalykas.

Tyrimo dalykas yra teksto kalbos, kuri yra kriminalistinės lingvistinės analizės objektas, funkcionavimo dėsningumai apskritai ir šių dėsningumų pasireiškimo kryptys, galimybės ir tyrimo praktinė reikšmė atskirose šalyse.

Tyrimo tikslas, uždaviniai bei problemos.

Tyrimo tikslas – pateikti *vientisą teorinių ir metodologinių kriminalistinio lingvistinio tyrimo pagrindų sistemą bei išnagrinėti lingvistinių žinių bei metodų panaudojimo ekspertiniame kriminalistiniame tyrime naujas galimybes ir perspektyvas.*

Uždaviniai siekiant šio tikslo būtų tokie:

- 1) *ištirti kriminalistinių rašto kalbos tyrimų raidą;*
- 2) *išnagrinėti ir apibendrinti skirtingų šalių kriminalistinių lingvistinių tyrimų padėtį, vystymosi tendencijas bei perspektyvas;*
- 3) *ištirti lingvistinių žinių pritaikymo ekspertiniame tyrime galimybes, praplečiant jų panaudojimo sritį, bei pateikti autorystės ekspertizės Lietuvoje raidos ir dabartinės situacijos analizę;*
- 4) *parengti kriminalistinės lingvistikos teorijos pagrindus;*
- 5) *pateikti kriminalistinės lingvistikos metodologijos pagrindus;*
- 6) *numatyti ir pagrįsti kriminalistinės lingvistikos raidos tendencijas ir perspektyvas.*

Pagrindinė darbo hipotezė:

Kriminalistinių lingvistinių žinių taikymo teisingumo nustatymo poreikiams srityje egzistuoja tam tikri dėsningumai, kuriuos galima ištirti, sukurti jų pagrindu bendrą teoriją, – kriminalistinę lingvistiką, bei pateikti tokio tyrimo metodologinį pagrindą. Kriminalistinė lingvistika turi sudaryti ir praktinės šių žinių taikymo srities, t.y. kriminalistinės lingvistinės ekspertizės, teorinius ir metodologinius pamatus.

Darbinės hipotezės:

1. Kriminalistinė lingvistika turi būti laikoma *savarankiška kriminalistikos technikos šaka*, teikiančia teorines žinias ir rengiančia metodus bei rekomendacijas praktinei šios rūšies tyrimų taikymo sričiai – *kriminalistinei lingvistinei ekspertizei*.
2. *Kriminalistinė lingvistika* turi tapti bendru teoriniu ir metodologiniu pagrindu lingvistiniams tyrimams, kurių rezultatai būtų naudojami sprendžiant atskirų kriminalistinių ekspertizių (pvz., fonoskopinės, rašysenos ir kt.) užduotis.
3. Nors kriminalistinė lingvistinė analizė yra labai susieta su konkrečios kalbos ypatumais, tačiau egzistuoja prielaidos kurti bendrą metateoriją, kurios dėsniai būtų taikomi ne tik atskirų kalbų (arba kalbų šeimų) tyrimui sprendžiant įvairaus pobūdžio klausimus, bet ir vienos konkrečios kalbos tyrimui skirtas metodines rekomendacijas leistų pritaikyti kitos kalbos tyrimui.
4. Kadangi lietuvių kalbai tapus valstybine, Lietuvoje gyvenantys nelietuviai (asmenys, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) ją išmoksta geriau, reikia ir kriminalistinio kalbos tyrimo metodikų patikslinimo bei papildymo, naujai išaiškintais duomenimis.

Tyrimo šaltiniai ir metodai.

Disertacinio tyrimo šaltiniai yra Lietuvos ir užsienio šalių (Rusijos, Lenkijos, Vokietijos, JAV, Anglijos ir kt.) teisės mokslų: kriminalistikos, bendrosios teismo ekspertizės teorijos (ekspertologijos), baudžiamojo proceso ir kt. literatūra. Disertacinio tyrimo pagrindą taip pat sudaro lingvistikos ir jos atskirų sričių (taikomios lingvistikos, sociolingvistikos, psicholingvistikos ir pan.) bei kitų mokslo šakų literatūra. Disertaciniame darbe buvo remtasi teoriniais ir empiriniais tyrimais ir jų rezultatais kriminalistinės (teismo) ekspertizės, lingvistinės statistikos, sociolingvistikos, psicholingvistikos ir kt. srityse.

Disertacijos tyrimui buvo panaudota taip pat medžiaga, surinkta stažuotės Vokietijos Viesbadeno Kriminalinės policijos valdybos (BKA) Kriminalistinės technikos instituto padalinyje KT 54 – “Sprechererkennung, Tonbandauswertung, Linguistische Analyse” (“Kalbančiojo atpažinimas, garso įrašų tyrimas, lingvistinė analizė”) metu, stažuočių Lenkijos Vroclavo universiteto kriminalistikos katedroje bei Rusijos Federacijos VRM Vadybos akademijoje metu ir lankantis Rusijos Federacijos VRM Ekspertinio- kriminalistinio centro (ЭКЦ МВД РФ) fonoskopinių ekspertizių skyriuje. Lietuvos Teismo ekspertizės centre (LTEC) buvo išstudijuotos 1990 –2001 m.m. čia atliktos autorystės ekspertizės.

Buvo apklausti minėtų institucijų ekspertai, atliekantys lingvistines ekspertizes (ekspertinė apklausa), siekiant išsiaiškinti realią padėtį lingvistinės ekspertizės praktikoje bei jos vystymosi tendencijas skirtingose šalyse. Buvo žodžiu apklausti (laisvos formos interviu) tokie žinomi

mokslininkai, patys tiriantys lingvistinių žinių taikymo problemas teismo (kriminalistikos) srityje arba besidomintys šiomis problemomis ir nagrinėję jas, kaip T. Averjanova, A. Feluś, M. Hecker, H. Howorka, Z. Kegel, M. Owoc, E. Palskys, T. Tomaszewski ir kt.

Disertacijoje remtasi bendrais teoriniais tyrimo metodais (analizė, sintezė, indukcija, dedukcija, lyginimas), empiriniais tyrimo metodais (testavimas, interviu, ekspertų apklausa), taip pat specialiaisiais lingvistinių mokslų (lyginamasis- stilistinis, semantinis- stilistinis, lyginamasis) ir kitais tyrimo metodais. Atliekant empirinius tyrimus buvo taikytas taip pat statistinės analizės metodas. Empirinio tyrimo metu naudotasi taip pat ekspertų apklausos, laisvos formos interviu metodais.

Disertaciniame darbe buvo taikomi, visų pirma, mokslinės analizės ir sintezės metodai. Pavyzdžiui, sisteminės analizės metodas leido nagrinėti tiriamąjį objektą kaip sistemos dalį, nustatyti jo vietą giminingų institutų sistemoje, atskleisti santykius su kitais svarbiais sistemos elementais.

Indukcijos tyrimo metodas buvo taikomas disertaciniame darbe naudojant atskiras žinias, empirinius duomenis, faktus apibendrinimams. Dedukcijos metodo naudojimas leido, remiantis bendro pobūdžio teiginiais, teorinėmis nuostatomis, prieiti konkrečių išvadų.

Lyginamojo metodo pagalba darbe analizuojama užsienio šalių patirtis, nagrinėjamos atskirų mokslininkų nuomonės. Tai padėjo nustatyti bendras tendencijas tiriamojo objekto raidoje bei numatyti jo vystymosi gaires ir pasaulinėje, ir Lietuvos praktikoje.

Empirinė darbo dalis.

Empirinių darbo pagrindą sudaro:

1. Tyrimai Nr.1, kurių metu buvo atlikta empirinės medžiagos bei disertantės atlikto savarankiško testavimo medžiagos analizė.

Tyrimams buvo panaudota medžiaga, surinkta disertantei atlikus testavimą, bei Valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikavimo egzaminų rezultatų (rašto darbai) medžiaga. Buvo pasirinkti egzaminų, laikytų Vilniaus bei Šalčininkų miestuose, rašymo užduoties tekstai (Galimybė pasinaudoti šia medžiaga buvo maloniai suteikta Pedagogų profesinės raidos centro Valstybinės kalbos skyriaus).

Atliktų empirinių tyrimų pagrindinis tikslas – *patikrinti egzistuojančius dėsningumus ir iškeltas hipotezes, paremti atitinkamas teorines išvadas, taip pat patobulinant šiuo metu naudojamas kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodikas, bei pateikti praktinių rekomendacijų ekspertams.*

Atliekant pirmosios rūšies tyrimus buvo siekiama *nustatyti ir susisteminti dažniausiai šiuo metu daromas lietuviškai rašančių nelietuvių (kurių gimtoji kalba rusų arba lenkų) klaidas, kokių nepadaro panašaus išsilavinimo asmenys, kurių gimtoji kalba yra lietuvių.*

Tyrimų metu buvo atliktas testavimas dalyvaujant eksperimentinei ir kontrolinei grupėms. Eksperimentinės grupės medžiagą sudarė 300 darbų (146 Vilniaus mieste ir 154 Šalčininkų mieste

laikytų Valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikavimo egzaminų rašymo užduoties darbai). Rašto darbai buvo parašyti nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra ne lietuvių, o rusų arba lenkų). Šie asmenys yra baigę vidurines bei aukštąsias mokyklas, kur buvo dėstoma ne lietuvių, o pvz., rusų kalba, tačiau jų lietuvių kalbos žinios yra pakankamai geros. Kontrolinės grupės medžiagą sudarė 125 analogiškų užduočių tekstai, parašyti asmenų, kurių gimtoji kalba yra lietuvių. Į kontrolinę grupę įėjo asmenys, turintys aukštąjį išsilavinimą bei asmenys, baigiantys aukštąjį mokslą. Tyrimų metu buvo tikrinamos tekstų rašybos, gramatikos, žodyno bei stiliaus klaidos.

Buvo atlikta empirinės medžiagos analizė, t.y. susisteminta tiriamoji medžiaga, sugrupuoti ir išanalizuoti nukrypimai nuo lietuvių bendrinės kalbos normų (rašybos, gramatikos, žodyno bei stiliaus klaidos). Apibendrinus šias klaidas, disertantės pateikiama asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių (rusų arba lenkų), lietuviškuose tekstuose daromų klaidų sistema. *Ši klaidų sistema gali sudaryti lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodikos dalį.*

2. Tyrimų Nr.2 pagrindą sudaro disertantės atlikto savarankiško testavimo analizė.

Tyrimų metu buvo siekiama *išsiaiškinti ir patvirtinti kai kuriuos rašymo negimtają kalbą ypatumus, taip pat nustatyti rašymo nežinoma kalbos atmaina, nežinomu stiliumi ypatumus.*

Medžiagą tyrimams sudarė 103 tekstai (vertimai), parašyti trimis Lietuvoje labiausiai paplitusiomis kalbomis. Tyrimuose dalyvavo asmenys, kurių gimtoji kalba yra lietuvių, rusų arba lenkų. Šiems asmenims buvo pateikta užduotis tekstą, parašytą jų gimtąja kalba, išversti į kitas kalbas, kurias moka (lietuvių, rusų, lenkų). Teksto tematika teisinė, jo stilius – oficialus-dalykinis.

Prieš atliekant tyrimus buvo iškelta hipotezė, kad *aukštesnių kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) analizė yra universalesnio pobūdžio, t.y. mažiau priklausanti nuo konkrečios kalbos, negu žemesnių kalbos lygmenų (rašybos, skyrybos, gramatikos) analizė.*

Šių tyrimų tikslas – *patvirtinti iškeltą hipotezę bei vyraujančias nuostatas, pagrįsti teorinius teiginius praktinėmis išvadomis.*

Tyrimų rezultatai parodė, kad iškelta hipotezė pasitvirtino: *aukštesnių kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) analizė yra universalesnio pobūdžio, t.y. mažiau priklausanti nuo konkrečios kalbos, negu žemesnių kalbos lygmenų (rašybos, skyrybos, gramatikos) analizė.* Tyrimai taip pat parodė, kad *verčiant į svetimą kalbą ir nežinant tam tikros šios kalbos atmainos specifikos (specialios terminijos), neturint įgūdžių rašyti atitinkama kalbos atmaina, paprastai tie kalbos reiškiniai, terminai, kurių atitikmenys svetimoje kalboje neišmanomi, verčiami pažodžiui.*

Šio tyrimo rezultatai bus naudingi sprendžiant ypač aktualų ir dar atvirą kriminalistiniame lingvistiniame tyrime klausimą, t.y. aukšto raštingumo lygio asmenų gimtosios kalbos nustatymą.

3. Disertacijoje taip pat pateikiama trumpa Valstybinio lietuvių kalbos (valstybinės) brandos egzamino, išlaikyto 2001 -2002 metais Nacionaliniame egzaminų centre, rezultatų apžvalga, siekiant pailustruoti aptariamą Lietuvos besikeičiančios kalbinės situacijos tendencijas (t.y. Lietuvoje gyvenančių nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) gerėjantį lietuvių kalbos mokėjimą), į kurias turi būti atsižvelgiama ir kriminalistinio tekstų kalbos tyrimo metu.

4. Disertacijoje pateikiama Lietuvos Teismo ekspertizės centre (LTEC) 1990-2001 metais atliktų visų kriminalistinių lingvistinių (autorystės) ekspertizių (76 ekspertizės) analizė.

Disertacijoje vartojamos pagrindinės sąvokos:

Disertacinio tyrimo metu išaiškėjo nevienoda pagrindinių sąvokų interpretacija skirtingų šalių praktikoje, todėl, mūsų manymu, reikėtų patikslinti darbe naudojamas sąvokas.

Disertantė, pagrįsdama savo teiginius ir atliktus tyrimus patikslina vartojamas sąvokas bei įveda naujas:

Kriminalistinė lingvistika – tai kriminalistikos technikos šaka, sintezuojanti lingvistikos ir kriminalistikos žinias nagrinėjant ir tiriant kalbos požymių pasireiškimo dokumentų tekstuose dėsningumus ir rengianti tyrimo metodus teismo ekspertizės metu atsirandančių klausimų sprendimui siekiant identifikuoti arba apibūdinti tekstą sukūrusį asmenį (autorį), taip pat nustatyti kitas svarbias aplinkybes.

Kriminalistinės lingvistikos teorija – bendrų, universalių kriminalistinės lingvistikos, kaip savarankiškos kriminalistikos technikos šakos, žinių, dėsningumų, teiginių, koncepcijų bei sąvokų visuma.

Kriminalistinės lingvistikos metodologija – tyrimo metodų ir būdų, taikomų kriminalistinėje lingvistikoje, kaip savarankiškoje kriminalistikos technikos šakoje, visuma, t.y. bendrų šio mokslo metodų visuma, kaip tikrovės pažinimo teorija, tirianti mokslinio mąstymo būdą bei principus, taikomus kriminalistinėje lingvistikoje.

Kriminalistinė lingvistinė ekspertizė – anoniminio teksto rašto kalbos tyrimas turint tikslą nustatyti teksto autorių, apibūdinti jį, nustatyti teksto autoriaus būseną teksto rašymo (kūrimo) metu, rašymo sąlygas ir kitas svarbias aplinkybes.

Darbo mokslinis naujumas.

Disertacinio darbo naujumas bei skirtumai nuo ankstesnių aptariamą sritį nagrinėjusių darbų, yra tai, kad:

1. Disertacinis darbas yra **pirmasis tokio pobūdžio monografinis tyrimas**, pateikiantis detalią lingvistinių žinių ir metodų panaudojimo kriminalistiniame ekspertiniame tyrime galimybių bei perspektyvų analizę.
2. Darbe apibendrinama ir analizuojama **daugelio šalių patirtis**, sprendžiant lingvistinių žinių taikymo teisės srityje klausimus. Darbe išanalizuota aptariamų rūšių tyrimų raida ir dabartinė situacija **Lietuvoje**.
3. Disertacijoje mokliškai pagrindžiamos galimybės išskirti lingvistinių žinių panaudojimo kriminalistikos poreikiams teoriją ir metodologiją – **kriminalistinę lingvistiką** bei sukurti jos pagrindu **naują savarankišką kriminalistikos technikos šaką**.
4. Autorės siūloma taip pat nauja praktinio šios srities teorijos ir metodologijos pritaikymo sferos, t.y. **kriminalistinės lingvistinės ekspertizės samprata**. Kriminalistinė lingvistinė ekspertizė turi sudaryti bendrus lingvistinių žinių ir metodų taikymo kriminalistiniame ekspertiniame tyrime *metodologinius* pagrindus.
5. Darbe pateikiama **vientisa teorinių kriminalistinio lingvistinio tyrimo pagrindų sistema**.
6. Disertacijoje pateikiamų empirinių tyrimų pagrindu gali būti **patobulinta lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodika**.
7. Darbe pirmą kartą **prognozuojamos galimos kriminalistinio lingvistinio tyrimo teorijos ir metodologijos tolesnio vystymosi kryptys**.

Praktinė darbo reikšmė.

Disertacinis tyrimas bei jo rezultatai bus naudingi, visų pirma, tolesniam kriminalistinio lingvistinio tyrimo teorijos ir metodologijos vystymui.

Sukurti kriminalistinės lingvistikos teorijos pagrindai leis nuosekliai ir sistemingai vystyti atitinkamą kriminalistinės technikos šaką bei sudarys pagrindus kurti ir tobulinti konkrečias metodines rekomendacijas.

Disertacinis darbas yra reikšmingas taip pat:

1. bendrai nusikaltimų tyrimo praktikai;
2. ekspertinio tyrimo optimizavimui;
3. studijų proceso tobulinimui, konkrečiai ekspertų kvalifikacijos suteikimo tobulinimo srityje.

Disertaciniame darbe atliktų empirinių tyrimų rezultatai patobulins ekspertiniame tyrime taikomas metodikas, taigi bus padidintas ir ekspertinio tyrimo efektyvumas.

Darbo aprobacija:

1. Pagrindiniai darbo rezultatai naudojami studijų procese, dėstant ekspertinių tyrimų magistrantūros studijų programos dalykus bei kriminalistikos kursą bakalauro studijose.
2. Darbo rezultatai (empiriniai) naudojami tobulinant ekspertines metodikas, taikomas kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje.
3. Disertacijos tema skaitytas pranešimas tarptautinėje konferencijoje, skirtoje rašotyros problemoms, "X Wrocławskie Sympozium Badań Pisma", vykusioje 2002 m. birželio 19-21 dd. Vroclave (Lenkija).
4. Disertacija svarstyta kriminalistikos katedros posėdyje 2002 m. rugpjūčio 30 d.
5. Paskelbti 3 straipsniai Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose.

Darbo struktūra.

Darbas susideda iš įvado, trijų skyrių, septynių skirsnių, išvadų ir siūlymų bei priedų. Darbo pabaigoje yra panaudotos literatūros (318 pozicijų) bei autorės paskelbtų mokslinių straipsnių disertacijos tema sąrašas.

1. Kriminalistinės lingvistikos teoriniai pagrindai

1.1 Kriminalistinių rašto kalbos tyrimų istorinė apžvalga.

Kaip rašė žinomas prancūzų kalbininkas Joseph Vendryes, “kalba yra žmogaus sąmonės atspindys, iš kalbos galime spręsti apie mąstymą, sukūrusį tą kalbą”. Mūsų atveju, turint galvoje konkretų pasisakymą, reikėtų pridurti: ne tik apie mąstymą, bet, visų pirma, apie patį žmogų. Juk žmogaus pasisakyme slypi ne tik ta informacija, kurią jis sąmoningai siekia perteikti, bet ir ta, kurią jis nesąmoningai perteikia (arba net nori nusišlepti). Tai yra informacija apie jo gimtąją kalbą, išsilavinimą, veiklos sritį ir pan., kuri glūdi kalbos požymiuose.

Kalbos požymiai, atspindintys konkrečiame pasisakyme, gali būti vertingu informacijos šaltiniu apie šio pasisakymo autorių taip pat sprendžiant teismo, kriminalistikos ir ekspertinės praktikos keliamus uždavinius.

Kalba yra ypatingas fenomenas, būdingas žmonių visuomenei. Tam, kad geriau suvoktume šio reiškinio galimybes aptariamajame kontekste, reikėtų kiek detaliau atskleisti jo prigimtį. Lingvistikoje *kalba* tradiciškai apibūdinama, išskiriant dvi jos skirtingas puses: kalbą ir kalbėjimą.

1) Kalba (arba, kaip pavadino ją žymus šveicarų lingvistas F. de Saussur – “*langue*”) yra abstrakti sistema, susidedanti iš ženklų ir jų jungimo taisyklių, egzistuojančių visų ta kalba kalbančių visuomenės narių galvose (ir kai jie kalba, ir kai nekalba). Šiuo atveju kalba suprantama kaip tam tikras “potencialas”-gebėjimas.

2) Kalbėjimas, šnekos aktas, žodinė kalba (arba F. de Saussur “*parole*”) yra kalbos produkavimas, pasireiškiantis tam tikru pasakytu (į magnetofono juostą įrašytu) ar parašytu tekstu – visuma pasakymų, posakių, frazių, t.y. kalbinė žmonių elgsena. Tai yra praktinis ankščiau minėto “potencialo” realizavimas.

Kalba (*langue*) egzistuoja tik žodynuose, gramatikose, kur aiškinama, kaip iš elementarių kalbinių vienetų kurti sudėtingesnius. Kalba (*langue*) sudaro žodinės kalbos teorinį pagrindą. “Aktyvioji, realizacinė kalbos pusė visada yra individuali, nes ją atlieka ne kalbančioji masė, bet individas.”² Kiekvienas individas paverčia abstrakčią sistemą – “*langue*” konkrečiu kalbiniu kūrinium – “*parole*”.

Kitais tariant, lingvistikoje skiriami trys kalbos lygmenys: (1) struktūra; (2) norma; (3) individuali kalba. *Struktūra* – tai fonemų, morfemų, jų įvairių konstrukcijų ir santykių visumą. *Norma* yra kalbinių įpročių, susiformavusių tam tikroje visuomenėje ir tam tikrame laikotarpyje, visuma, tai kalbos vartojimo visuomeninės taisyklės. Norma suprantama kaip kalbos struktūros visuomenėje realizavimas. *Individualus kalbos vartojimas* sudaro individualios kalbos lygį. Individualaus kalbos

² Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. Vilnius, 1997. P. 14.

vartojimo procesas apima ir rašto, ir sakytinę kalbą. Šios abi kalbos (kalbėjimo, žodinės kalbos) formos reprezentuoja individą, kaip visuomenės atstovą ir kaip savarankišką asmenybę.

Žmogus kuria kalbinį produktą pagal savo kalbinius sugebėjimus, įpročius, pomėgius, atsižvelgdamas į kalbinę situaciją. Todėl kiekvieno žmogaus kalba yra individuali, pasireiškianti kokybiniais ir kiekybiniais nukrypimais nuo priimtų normų, kurie ir gali būti panaudojami kaip požymiai, atskiriantys skirtingų individų kalbinius kūrinius, ar įrodantys, kad tai to paties individo kalbinis produktas. Skirtingų vartotojų kalba yra skirtinga ir priklauso nuo geografinių- arealinių bei socialinių veiksnių: pavyzdžiui, tam tikrų žodžių vartojimas ar sintaksinės taisyklių taikymas gali keistis priklausomai nuo kalbos vartotojo amžiaus, profesijos, išsilavinimo, gyvenamosios vietos, priklausymo kuriai nors socialinei grupei ir pan.³ Kalbinėmis priemonėmis išreiškiami ir jausmai, kuriuos patiria žmogus.

Kaip ir kitiems identifikavimo objektams, kalbai (kalbėjimui, žodinei kalbai) būdingas individualus pobūdis, santykinis pastovumas ir šių savybių atspindėjimo bei pažinimo galimybė. Kiekvieno individo kalba pasižymi ir jos pagrindinių komponentų, t.y. intelektualinių, emocinių, valinių savybių ir kalbinių priemonių, pastovumu tam tikru gyvenimo periodu. Kalbinių priemonių, kurias individas naudoja savo minčių, valios, emocijų išraiškai, pastovumas paaiškinamas tuo, kad individas įgyja tam tikrų kalbinių įgūdžių. Rašytinių bei sakytinių tekstų kūrimas tampa automatizuotu procesu, kadangi individas turi rašybos, leksikos, sintaksės ir kitų įgūdžių.

Individo kalba pasižymi ir sugebėjimu atspindėti informaciją. Asmens kalba (rašytinė ar sakytinė) tampa atspindinčia sistema, o tiriamo teksto kalba – atspindžiu. Tokiu būdu, teksto kalboje slypi informacija, kurios pagrindu objektą galima sutapatinti su jo atspindžiu.

Atsižvelgiant į šiuos kalbos ypatumus, kalba ir tampa kriminalistinių tyrimų objektu, kuris joje užkoduotos informacijos pagrindu gali suteikti nuorodas į jos vartotoją, t.y. atskirą individą. Reikia tik tinkamai “iškoduoti” tą kalboje slypinčią informaciją. Tai ir yra kriminalistinės lingvistinės analizės tikslas.

Kriminalistinių kalbos, o tiksliau, rašto kalbos, tyrimų raidą galima suskirstyti į du sąlyginius periodus. Pirmas apima rašto kalbos tyrimus, kaip pagalbinį metodą, taikomą kitose kriminalistinėse ekspertizėse. Antras – rašto kalbos tyrimus, kaip savarankišką tyrimų kryptį, siekiant išspręsti anoniminio teksto autorystės (autorius apibūdinimo) klausimą. Ši tyrimų kryptis sudaro atskirą ekspertizės rūšį – lingvistinę arba autorystės ekspertizę. Taigi kriminalistinį rašto kalbos tyrimo etapą sąlyginai galima suskirstyti į du periodus: 1) iki autorystės tyrimų ir 2) autorystės tyrimus kriminalistinėje lingvistinėje arba autorystės ekspertizėje.⁴

³ Ten pat, p.7.

⁴ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001.

Pirmieji sistemingi moksliniai darbai, skirti autorystės tyrimams kriminalistikoje, pasirodė jau septintojo dešimtmečio pabaigoje.⁵ Iki šio laikotarpio teksto autoriaus rašto kalbos požymiai paprastai nebuvo išskiriami į savarankišką tyrimų rūšį, o tiriami kompleksiskai su teksta rašiusio asmens (исполнитель) požymiais, jo rašysena.

Galima pažymėti, kad apskritai kriminalistinio kalbos tyrimo būtinumo problema iškilo jau XIXa. antroje pusėje. Šiuo laikotarpiu padidėjo dėmesys nusikaltėlio asmenybei ir nusikalstamumui kaip visuomeniniam reiškiniui. Buvo ieškoma naujų objektyvių mokslinių žmogaus, padariusio nusikaltimą, identifikavimo metodų. Todėl beveik visoje Europos teritorijoje buvo ypač susidomėta nusikaltėlių kalba, jos ypatumais.

Kaip rašė pirmojo kriminalistinio nusikaltėlių kalbos žodyno Lenkijoje autorius K. Estreicher, “nusikaltėlių civilizacija visur paskatino kalbos tarnybinių tyrimų būtinybę (...)”⁶. Ši tendencija pasireiškė taip pat beveik visoje Europoje. Apie tai liudija šiuo laikotarpiu ir vėliau pasirodę žodynai ir monografijos, skirti nusikaltėlių žargonui, pavyzdžiui, lenkų autorių: A. Kurkos,⁷ K. Estreicherio,⁸ H. Ułaszyno⁹, rusų: Vakutino¹⁰ ir kitų¹¹. Lietuvoje apie nusikaltėlių kalbos ypatumus rašė V.Pavilionis¹².

Galima numanyti, kad kitose Europos šalyse, tokiose kaip Vokietija, Italija, Prancūzija ši tendencija turėjo pasireikšti dar ryškiau. Pavyzdžiui, žinoma, kad Prancūzijoje jau 1837 m. pasirodė E. F. Vidocqo monografija “*Les voleurs, physiologie des moeurs et du language*” (“Vagys, papročių ir kalbos fiziologija”).

Kriminalistinis dokumentų tekstų tyrimas ilgą laiką apėmė tik grafinės analizės metodą. Rašto tyrimo ištakos siekia dar kaligrafiją. Visi pirmieji metodai, naudojami teksta rašiusio asmens (atlikėjo) ir autoriaus identifikavimui, tyrė žemiausią kalbos lygį – *grafinį*. Tai ir *grafologinis metodas*, kurį taikant buvo norima nustatyti, tiksliau “atspėti” žmogaus charakterio savybes pagal žmogaus rašyseną, ir panašus į grafologinį *kaligrafinis metodas*, kurį taikant bandoma nustatyti ryšį tarp autoriaus psichinių ir fizinių bruožų ir raidžių formos. Galima taip pat paminėti *aprašomąjį-lyginamąjį* ir *grafometrinių*

⁵ Бабаева Э.У. Автор и исполнитель анонимного письма – разные лица// Экспертная практика. Вып.2., М., 1968, С. 61-63. Бабаева Э.У.Криминалистическое исследование анонимных документов с целью идентификации личности по признакам письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. Л., 1969.

⁶ Estreicher K. Szwargot więzienny. – Kraków, 1903.

⁷ Kurka A. Słownik mowy złodziejskiej. – Lwów, 1905.

⁸ Estreicher K. Szwargot więzienny. – Kraków, 1903.

⁹ Ułaszyn H. Język złodziejski. – Łódź, 1951.

¹⁰ Вакутин Ю.А. Словарь жаргонных слов и выражений. Татуировки. Омск, 1979.

¹¹ Словарь тюремно-блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы) (авт.-состав. Д.С.Балдаев, В.К.Белко, И.М.Исупов) М., 1992.

¹² Pavilionis V. Žargonybės ir tatuiruotės – nusikalstamumo subkultūros elementai (1). // Teisės problemos, V., 1994/ 3, p.79-84; Pavilionis V. Žargonybės ir tatuiruotės – nusikalstamumo subkultūros elementai (2). // Teisės problemos, V., 1994/ 4, p.84-101.

metodus, kurie taipogi rėmėsi grafine analize.¹³ Tačiau be grafinio, egzistuoja dar ir *formalusis* (kalbinis), ir *reikšminis* (turinio) kalbos lygiai, kurie gali suteikti daug ne mažiau reikšmingos informacijos. Todėl, remiantis nuostata, kad tarp rašančiojo rašysenos (grafinio lygio) ir kalbos (kalbinio lygio) egzistuoja tam tikras ryšys, atliekant kriminalistines rašto ekspertizes, ekspertų iškeliami idėja, kad būtina tirti ir teksto kalbą. Dar kriminalistikos mokslo pradininkas H.Gross pažymėjo rašto kalbos ir turinio tyrimo būtinumą rašto tyrimuose.¹⁴ Vėliau atsirando naujas tyrimo metodas – *grafinis- lyginamasis* (kartais vadinamas tiesiog *grafiniu*). Šį metodą pasiūlė rusų kriminalistas A. Vinberg¹⁵. Šis metodas prigijo ir kitose šalyse, pvz., Lenkijoje jį pritaikė ir išplėtojo P. Horoszowski¹⁶ ir W. Gutekunst¹⁷.

Vienas iš pagrindinių šio metodo principų, anot Gutekunsto, yra tas, kad “atliekant rašto tyrimus, būtina taip pat tirti ir turinį, kalbą bei stilių”¹⁸. Gutekunsto manymu, tiriant dokumentą, reikėtų atlikti leksinę, gramatinę, sintaksinę ir morfologinę teksto analizę, kadangi: “Leksika, panaudota rašant dokumentą, būdingi pasakymai ir posakiai, atsispindintys turinyje, specifinė mokslinė ir profesinė terminologija, provincializmai ir dialektizmai – visa tai išryškina autoriaus asmenybę ir turi didelę identifikacinę reikšmę”¹⁹. Čia reikėtų pabrėžti, kad autorystės klausimo išsprendimas, skirtingai nuo teksto parašiusio asmens nustatymo, be rašto kalbos požymių analizės apskritai yra neįmanomas. Kaip rašė 1948 m. rusų kriminalistas S.Tichonenko, norint nustatyti teksto autorių, “reikia ištirti ne tik rašyseną, bet ir nemažai kitų duomenų, pvz., raštingumo lygį, minčių perteikimo stilių ir kt.”²⁰. Autorystės nustatymas ypač reikšmingas tuomet, kai teksto autorius ir tekstą rašęs asmuo (atlikėjas) – skirtingi asmenys. Tačiau ir atlikėjo, ir autoriaus kai kurių charakteristikos duomenų (amžiaus, lyties) nustatymą tuo laikotarpiu dar buvo bandoma išspręsti remiantis tik rašysenos požymiais²¹, o rašto kalbos tyrimas buvo sutapatinamas su rašysenos tyrimais. Kitų rašto aspektų analizės klausimai, vėliau ekspertų- kriminalistų pavadinti “rašto kalbos požymiai” (t.y. požymiai, neapimantys rašto grafikos bei topografijos), buvo iškeliami dar tik kaip būsimų tyrimų kryptys.

[Rašto kalbos požymius atskirų rašysenos ekspertų dėmesys buvo atkreiptas dar XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, pavyzdžiui, garsioje Alfredo Dreyfuso byloje. Buvo įtariama, kad jis yra karinės paslapties atskleidimo akto, vadinamo “bordereau”, autorius. Atlikus rašysenos ekspertizę buvo

¹³ Kegel Z. Dowód z ekspertyzy pismoznawczej w polskim procesie karnym. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973, P. 88-90.

¹⁴ Криминалистика, М., 1938, с. 30.

¹⁵ Винберг А.И., Криминалистическая экспертиза письма, М., 1940.

¹⁶ Horoszowski P. Kryminalistyka. – Warszawa, 1958, P. 272.

¹⁷ Gutekunst W. Kryminalistyka. – Warszawa, 1965, P. 437.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Gutekunst W. Kryminalistyka. – Warszawa, 1974, P. 509.

²⁰ Тихоненко С.И., Проблемы индивидуальности и устойчивости признаков почерка в судебной экспертизе письма.// Криминалистика и научно-судебная экспертиза., Киев.1948. P. 127-128.

²¹ Кирсанов З.И., Рогозин А.П., Возможности определения возраста и пола по почерку. Применение математических методов и вычислительной техники в праве, криминалистической и судебной экспертизе., М., 1970, P. 120-121.

padarytos klaidingos išvados, turėjusios tragiškas pasekmes. Tik vėliau, ekspertams atlikus pakartotinius tyrimus, kurie rėmėsi jau ir tekstų rašto kalbos analize, Dreyfus buvo reabilituotas.²²

Jau XX a. pradžioje lenkų mokslininkai H. Kwiecinski²³ ir L. Fajer²⁴ savo monografijose pažymėjo kalbinių požymių tyrimo reikšmę atliekant kriminalistinius rašysenos identifikacinius tyrimus.

Kriminalistinės krypties rašto tyrimų pradininku dažnai laikomas Hans Gross. Nepaisant to, kad jo koncepcijos susilaukia skirtingo vertinimo šiuolaikinių mokslininkų tarpe, jo indelis į kriminalistikos mokslo koncepcijos kūrimą yra didelis. H. Gross vienas iš pirmųjų tvirtino, kad “turi būti atkreiptas dėmesys į ryšį tarp rašto formos ir turinio...”²⁵ dar tuomet, kai kriminalistinio rašto tyrimo objektu buvo laikoma tik rašysena. Anot Grosso, tyrimas turi apimti ne tik rašyseną, kaip teigė kiti tyrinėtojai, pvz., Bertiljon bei Lombrozo, bet raštą apskritai. Įdomu, kad pagrindinį dėmesį mokslininkas skyrė rankraščio prasmei, stiliui bei tikslui. H.Gross ne tik bandė atkreipti dėmesį į kriminalistinę dokumento turinio vertę, bet ir parodyti turinio analizės būtinybę.²⁶

1937 metais įžymus rusų mokslininkas S. Potapov rašė, kad “rašte ekspertas tiria ne tik atskiras raides, o ir visus požymius, apibūdinančius ir jo turinį, ir šio asmens judesių sistemą.”²⁷ Šiame teiginyje taipogi jau atsiskleidžia rašto tyrimų diferencijavimas. Kriminalistiniame rašto tyrime svarbu išanalizuoti ne tik rašysenos, bet ir rašto kalbos požymius ir nustatyti jų tarpusavio ryšį. Būtent tai akcentavo S.Potapov savo teiginyje: “kadangi rašysena yra susieta su dokumento turiniu ir paskirtimi, jos negalima tirti atskirai nuo rašinio turinio ir jo atkūrimo sąlygų”²⁸.

1940 metais kitas rusų kriminalistas A. Vinberg taip pat rašė apie rašto stiliaus, rašybos ir rašymo klaidų analizės būtinybę, nors jo siūlomi metodai buvo dar mažai įtikinami, subjektyvūs.²⁹ Vinbergo manymu, negali būti „geresnių“ ir “prastesnių”, t.y. mažiau reikšmingų, požymių. Mokslininkas visiškai pagrįstai rašė: “ Mes iš anksto negalime numatyti nei vieno iš tyrimo būdų privalumo, kadangi jų reikšmingumas priklausys nuo konkretaus atvejo. Vienu atveju reikšmingiausia tampa stiliaus ir rašybos analizė (pvz., anoniminiame laiške), kitu – rašysenos požymių tyrimas (pvz., atliekant parašų lyginamąjį tyrimą), dar kitu – visi išvardyti požymiai”³⁰. Šis Vinbergo teiginys iki šiol neprarado savo aktualumo. Kalbos požymių tyrimo reikšmę rašotyros tyrimuose akcentavo savo darbuose ir lenkų kriminalistai. Pvz., P.Horoszowski rašė, kad kriminalistiniuose rašto tyrimuose reikia atsižvelgti ir į “kalbos, rašybos klaidas, stilių, turinį, charakteringus išsireiškimus, kurie dažnai liudija apie intelektualinį lygį,

²² Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, p.10.

²³ Kwiecinski H. Grafologia sądowa. – Warszawa, 1933, p. 19-67.

²⁴ Fajer L. Pismo jako dowód rzeczowy. – Warszawa, 1939, p. 37-38.

²⁵ Криминалистика, М., 1938, с. 30.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Потапов С.М., Исследование документов,- “ Материалы учебной конференции следователей в Прокуратуре СССР”, М., 1937.

²⁸ Потапов С.М., Настольная книга следователя. // Графическая экспертиза (судебное почерковедение). М., 1949, Р. 511.

²⁹ Винберг А.И., Криминалистическая экспертиза письма, М., 1940.

išsilavinimą, netgi apie rašto autoriaus tautybę”³¹. Jo manymu, tirti reikia visas kalbos savybes, nes “joje (t.y. kalboje – R.R.) taip pat pasireiškia individualūs požymiai, kaip ir raidžių rašymo būde”.³² Kitas lenkų kriminalistas W.Wójcik šalia grafinės rašto pusės visiškai teisingai siūlė ypatingą dėmesį atkreipti į “stilių, žargoną, dialektą, kalbines, gramatines, rašybos klaidas, žodyną, specifinius išsireiškimus ir posakius”.³³ Identišką poziciją pareiškė ir kiti lenkų mokslininkai- kriminalistai: A.Szwarc,³⁴ Z.Czczot,³⁵ Z.Kegel,³⁶ (vėliau – H.Kołecki,³⁷ M.Owoc⁸⁹, M.Kulicki,³⁸ T.Hanausek³⁹). Tačiau tai buvo tik fakto, kad ir kalbos požymiai gali turėti reikšmę rašotyros tyrime, konstatavimas. Pavyzdžiui, Lenkijoje, nepaisant šių atskirų visiškai taiklių pastabų, kalbos požymių tyrimas neišsivystė į savarankišką tyrimo metodą, kuris būtų taikomas ekspertinėje praktikoje. Tačiau daugelyje kitų šalių minėtos pastabos dėl rašto kalbos požymių tyrimo galimybės neliko nepastebėtos, o buvo pritaikytos ir pasitvirtino praktikoje. Rašto kalbos tyrimo pagrindiniai principai vėliau buvo išvystyti ir sudarė rimtą savarankiškų tyrimų pagrindą, kuriais šiuo metu ir remiasi daugelio šalių rašto kalbos tyrimų praktika.

Pavyzdžiui, kaip jau buvo minėta, rašto kalbos tyrimų problematika ypač aktyviai buvo nagrinėjama Tarybų Sąjungoje. Tokio pobūdžio tyrimų aukštą lygį lėmė didelis mokslinis bei praktinis potencialas. Tarybų Sąjungoje atliekami tyrimai ir jų pasiekti rezultatai turėjo didelės įtakos naujo etapo kriminalistiniuose rašto tyrimuose pradžiai. Kalbos požymiai, t.y. rašto kalba, čia tapo savarankiškos ekspertizės objektu. Buvo sukurtos atskiros metodikos anoniminio autoriaus nustatymui ir tam tikri teoriniai pagrindai aptariamoms rūšies tyrimams. Metodiniai rusų rašto kalbos (autorystės) tyrimo pagrindai tapo bendrais pagrindais nacionalinėms tuometinių Tarybų Sąjungos respublikų metodikoms, pvz., ukrainiečių, azerbaidžaniečių⁴⁰, armėnų, baltarusių, uzbekų, lietuvių⁴¹ ir kitų kalbų tyrimui. Ši teorinė ir metodinė bazė turėjo didelės įtakos taip pat ir kitų socialistinio bloko šalių (pvz., Bulgarijos⁴², Čekijos (Čechoslovakijos)⁴³) rašto kalbos ekspertizės pagrindų kūrimui.

³⁰ Ten pat. P.128.

³¹ Horoszowski P., Chaotyczny intuicjonalizm czy wiedza, //Demokratyczny Przegląd Prawniczy, 1949, nr 1, P.26.

³² Horoszowski P., O właściwy poziom ekspertyzy pisma, //Problemy Kryminalistyki, 1955, nr 5, P.16.

³³ Wójcik W., Badania porównawcze pisma ręcznego, //Problemy Kryminalistyki, 1958, nr 14, P. 439.

³⁴ Szwarc A., Fałszerstwo dokumentów w świetle kryminalistyki, Warszawa, 1955, P.114.

³⁵ Czczot Z., Badania identyfikacyjne pisma ręcznego, Warszawa, 1971, P.113.

³⁶ Kegel Z., Dowód z ekspertyzy pismoznawczej w polskim procesie karnym, Wrocław, 1973, P.94.

³⁷ Kołecki H., Owoc M., Szwarc A., Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej, cz.II, Poznań, 1973, P. 37.

³⁸ Kulicki M., Kryminalistyka, Toruń, 1994, P. 430.

³⁹ Hanausek T., Kryminalistyka. Zarys wykładu, Kraków, 1996, P.133-134.

⁴⁰ Кишиева З.Х. Криминалистическое исследование азербайджанской письменной речи в целях решения вопроса об авторе документа. Дисс...канд. юр. наук: М., 1986,

⁴¹ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. Л., 1972.

⁴² Sekow C., Identyfikacja jednostki na podstawie pisma./ III Wrocławskie Sympozjum Badań Pisma Ręcznego. – Wrocław, 1988.P 72-81.

⁴³ Musilova V., Różnice w badaniu wypowiedzi pisanych i mówionych./ Biuletyn Informacyjny, Warszawa, 1978, nr 2(30), P. 31-39. (vertim.: Odlíšnosti ve zkoumání psaných a mluvených jazykových projevů./ Kryminalistický sborník, 1977, nr 6.)

Tarp daugelio šio laikotarpio rusų mokslininkų, kurių tyrimai pastūmėjo savarankiškos rašto kalbos tyrimų krypties kriminalistikoje išsivystymą, galima paminėti tokius, kaip A.Vinberg⁴⁴, G.Markova⁴⁵, G.Granovskij⁴⁶, N.Klimenko⁴⁷ ir kt.

Naujas etapas kriminalistinių rašto tyrimų srityje pasižymėjo rašto tyrimų išplėtimu. *Raštas* suvokiamas jau kaip *grafinės ir kalbinės pusių visuma*, kur kalbinė pusė, t.y. rašto kalba, gali (ir turi) būti savarankiškų tyrimų objektu. Jeigu anksčiau rašotyros ekspertizėje šalia rašysenos buvo patariama tirti ir rašto kalbos požymius, kaip papildomą informacijos šaltinį, tai dabar jie išskiriami jau į savarankišką tyrimo kryptį. Atskiriamos taip pat tokios sąvokos, kaip „*dokumento tekstą parašęs asmuo*“ ir „*autorius*“, kurios iki šiol dažniausiai buvo sutapatinamos. Pabrėžiama, kad grafiniai rašysenos požymiai turi didžiausios reikšmės, nustatant asmenį, parašiusį tekstą. Remiantis rašto kalbos požymiais nustatomas arba apibūdinamas teksto *autorius*, t.y. asmuo, savarankiškai sukūręs tekstą, perteikęs tekste savo mintis.⁴⁸

Autorystės tyrimų periodas Rusijoje prasidėjo septintojo dešimtmečio pabaigoje nuo E.Babajevos pateiktų teorinių ir metodinių pasiūlymų. Ji priėjo prie išvados, kad „anoniminių dokumentų autoriaus nustatymas – savarankiška tyrimų rūšis“.⁴⁹ Ji pasiūlė atskirti visus rašto kalbos požymius nuo rašysenos požymių, tačiau priskyre prie pirmųjų ir rašybos, ir skyrybos požymius. Babajevos idėjai dėl autorystės tyrimų išskyrimo į savarankišką tyrimų rūšį buvo aktyviai pritarta. Rašto kalbos tyrimų problemoms buvo skirti daugelio mokslininkų darbai. Šiuos klausimus nagrinėjo V.Belov⁵⁰, S.Vul⁵¹, T.Gomon⁵² ir kt. Rašysenos ir rašto kalbos tyrimai išsiskyrė į dvi skirtingas savarankiškas tyrimo kryptis.

Galima paminėti, kad šiuo laikotarpiu buvo padėti ir lietuvių rašto kalbos tyrimo pagrindai, sukurta lietuvių rašto kalbos požymių klasifikacija. Vienas iš pagrindinių kriminalistinio lietuviškų tekstų tyrimo šaltinių yra 1972 metais pasirodęs O. Dambrauskaitės mokslinis darbas „Криминалистическое исследование литовской письменной речи“ („Kriminalistinis lietuvių rašto kalbos tyrimas“)⁵³. Galima

⁴⁴ Винберг А.И., Криминалистическая экспертиза письма, М., 1940.

⁴⁵ Маркова Г. Д. Идентификационные признаки письма в советской криминалистической экспертизе, автореф. канд. дисс., Харьков, 1956.

⁴⁶ Грановский Г.Л. Идентификационные признаки письменной речи// Судебно-почерковедческая экспертиза. М., ВНИИСЭ, 1971. Грановский Г.Л. О классификации идентификационных признаков письменной речи// Вопросы совершенствования методики судебно-почерковедческой экспертизы. М., 1968.

⁴⁷ Клименко Н.И. Значение признаков письменной речи при исследовании текстов, выполненных на украинском языке// Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1964. – вып. 1, Клименко Н.И. Криминалистическое исследование текстов, выполненных на украинском языке, в уголовном судопроизводстве. Киев, 1969.

⁴⁸ Вул С.М. Криминалистическое исследование признаков письменной речи. Киев., 1973.

⁴⁹ Бабаева Э.У.Криминалистическое исследование анонимных документов с целью идентификации личности по признакам письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. Л., 1969.

⁵⁰ Белов В.Н. Криминалистическая экспертиза авторства текста. . Дисс. канд. юр. наук. М., 1973.

⁵¹ Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977.

⁵² Гомон Т.В. Судебно-автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. 12.00.09. М., 1992.

⁵³ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. Л., 1972.

paminėti, kad O.Dambrauskaitės tyrimų dėka Lietuvoje ankščiau negu kitose tuometinės Tarybų Sąjungos respublikose atsirado nacionalinės rašto kalbos požymių klasifikacija ir pirmosios kriminalistinės rašto kalbos tyrimo metodikos. O.Dambrauskaitės atlikti tyrimai ir jų rezultatai buvo reikšmingi ne tik kriminalistinių rašto kalbos tyrimų raidai Lietuvoje, bet ir apskritai šios naujos srities vystymuisi.

Rašto kalbos požymių tyrimo reikšmė kriminalistiniams poreikiams daugelyje šalių buvo įrodyta ir įvertinta. Tačiau prasidėjo diskusijos dėl rašto kalbos tyrimų vietos teismo ekspertizių sistemoje (Šis klausimas dabartinėje situacijoje vėl tampa aktualus. Atsižvelgiant į naujas tendencijas lingvistikos ir kriminalistikos moksluose, turint tikslą patobulinti egzistuojančią teoriją bei metodologiją, atsirado būtinybė naujai pažvelgti į kalbos tyrimų vietą ekspertinių tyrimų sistemoje.)

Pavyzdžiui, rusų tyrinėtojas A.Šliachov⁵⁴ manė, kad autorystės tyrimai turėtų sudaryti savarankišką rašto kalbos tyrimų rūšį. Autorystės nustatymas būtų vienas iš pagrindinių autorystės ekspertizės tikslų. Kaip jau buvo minėta, E.Babajeva siūlė kriminalistinius dokumentų tyrimus, siekiant nustatyti autorių, išskirti į savarankišką kriminalistikos skyrių. Reikėtų paminėti, kad lietuvių specialistas G.Berliand⁵⁵ dar 1972 metais siūlė autorystės tyrimus pavadinti *teismo lingvistine ekspertize*, kurią turėtų atlikti filologai arba kriminalistai, turintys filologinį pasiruošimą ir rašto kalbos tyrimų patirtį.

Visi šitie pasiūlymai buvo argumentuojami minėtų tyrimų ir jiems naudojamų metodikų sudėtingumu ir specifiniu pobūdžiu. Tokiems tyrimams reikia specialių (t.y. lingvistikos) žinių, kurių paprastai neturi ekspertai, tiriantys rašyseną. Tačiau kiti mokslininkai, pvz., rašto kalbos tyrimų ukrainiečių mokyklos atstovas S.Vul, pasisakė už rašto kalbos ekspertizės (kuri apima ir autorystės ekspertizę) ir rašysenos ekspertizės laikymą viena rašto tyrimų rūšimi, priklausančia teismo rašotyros skyriui.⁵⁶ Jis išskiria šias ekspertizes kaip vienos tyrimų rūšies dvi savarankiškas kryptis. Tokiam požiūriui pritarė ir daugelis kitų mokslininkų, pvz., N.Klimenko⁵⁷, M.Segaj⁵⁸.

Reikėtų paminėti, kad S.Vul yra laikomas rašto kalbos ekspertizės teorinių ir metodinių pagrindų, taikomų daugelyje šalių, kūrėju. Jis padėjo identifikacinių, diagnostinių ir klasifikacinių rašto kalbos tyrimų teorinius pagrindus, kuriais iki šiol remiamasi rašto kalbos ekspertizėje.

⁵⁴ Шляхов А.Р. Предмет и система криминалистической экспертизы. Труды ВНИИСЭ, вып.3, М., 1971, Р. 34.

⁵⁵ Берлянд Г.Ш. К вопросу о судебно-лингвистической экспертизе./ Материалы Всесоюзной научной исследовательской конференции "Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов в экспертную практику", т. IV, М., 1972, Р.55.

⁵⁶ Вул С.М. Об использовании признаков письменной речи в криминалистической экспертизе письма, автореф. канд. дисс., Харьков, 1975.

⁵⁷ Клименко Н.И., Ципенюк С.А. Проведение почерковедческих экспертиз с целью решения неидентификационных задач и установления групповой принадлежности./ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1971. – вып. 8

⁵⁸ Клименко Н.И., Сегай М.Я. О системе идентификационных признаков письма./ Вопросы совершенствования методики судебно-почерковедческой экспертизы. М., 1968.

Paprastai rašto kalbos tyrimai daugelyje šalių, taip pat ir Rusijoje, sutapatinami su autorystės nustatymu ir vadinami autorystės ekspertize (автороведческая экспертиза). Vienas iš pagrindinių rašto kalbos analizės tikslų yra anoniminio teksto autoriaus nustatymas arba apibūdinimas.⁵⁹ Taip yra ir Lietuvoje (plačiau žr.: 1 sk., 1.2 skirsnis).

Kai kuriose šalyse kalbinių teksto požymių tyrimas dar iki šiol neišskiriamas į savarankišką ekspertizės rūšį. Pavyzdžiui, Lenkijoje nagrinėjamos rūšies ekspertizė dar yra kūrimosi stadijoje. Kalbinę teksto analizę čia siūloma laikyti rašysenos ekspertizės atskiru tyrimo metodu.⁶⁰ Remiantis prielaida, kad rašysenos ekspertizė turi apimti ir grafinę, ir lingvistinę analizes, siūloma ją vadinti *grafine-lingvistine* (graficzno-lingwistyczna).⁶¹

Įdomu, kad istorijos bėgyje teksto autoriaus kalbos tyrimą buvo siūloma laikyti skirtingų rūšių ekspertizių tyrimų kryptimi ar metodu. Pavyzdžiui, buvo siūloma įtraukti teksto kalbinių požymių tyrimą ir į *teisminę (kriminalistinę)-psichologinę ekspertizę*. Toks požiūris buvo argumentuojamas tuo, kad apskritai atribucijos (taip pat ir kriminalistinio autorystės nustatymo), kaip teksto priskyrimo tam tikram autoriui, metodai yra bendrosios ir socialinės psichologijos, psicholingvistikos bei sociologijos metodai. Minėto požiūrio atstovai pagrįstai pabrėžė kad, autorystės ekspertizės galimybės yra žymiai platesnės, negu vien identifikaciniai tyrimai. Šios ekspertizės kompetencijai priklauso ir neidentifikacinio pobūdžio duomenų nustatymas, tarp kurių gali būti ir asmens individualioji psichologinė charakteristika, todėl buvo siūloma autorystės tyrimus priskirti psichologinei ekspertizei.⁶²

Praėjusio tūkstantmečio trečiajame dešimtmetyje bandyta taip pat sukurti naują ekspertizės rūšį – *teismo psichologinę dokumentų ekspertizę*, kurios metodai turėjo remtis išimtinai dokumentų turinio analize. Teorinį šios ekspertizės metodų pagrindą sudarė tuo metu populiarūs ir dažnai atliekami būtent teismo praktikos poreikiams eksperimentiniai psichologiniai tyrimai. Tarp užduočių, keliamų šiems tyrimams, galima paminėti tokias: liudytojų parodymų psichologija, kaltinamojo, teismo proceso dalyvių psichologija, nepilnamečių parodymų psichologija ir pan. Psichologinės dokumentų ekspertizės tikslas buvo apibrėžiamas kaip liudytojo parodymų autorystės nustatymas⁶³.

Įvairios kalbos pasireiškimo formos, išsamiau ar ne taip išsamiai tiriamos kelių kriminalistinių ekspertizių: lingvistinės (autorystės), rašysenos, fonoskopinės, dokumentų techninės ekspertizės. Dokumento rašto kalba, t.y. kalbos gramatinė, leksinė ir kt. sandara, nagrinėjama *lingvistinės (autorystės) ekspertizės* metu, turint tikslą iš rašto kalbos požymių pateikti kuo daugiau informacijos apie

⁵⁹ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.

⁶⁰ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego. Kraków, 2000.

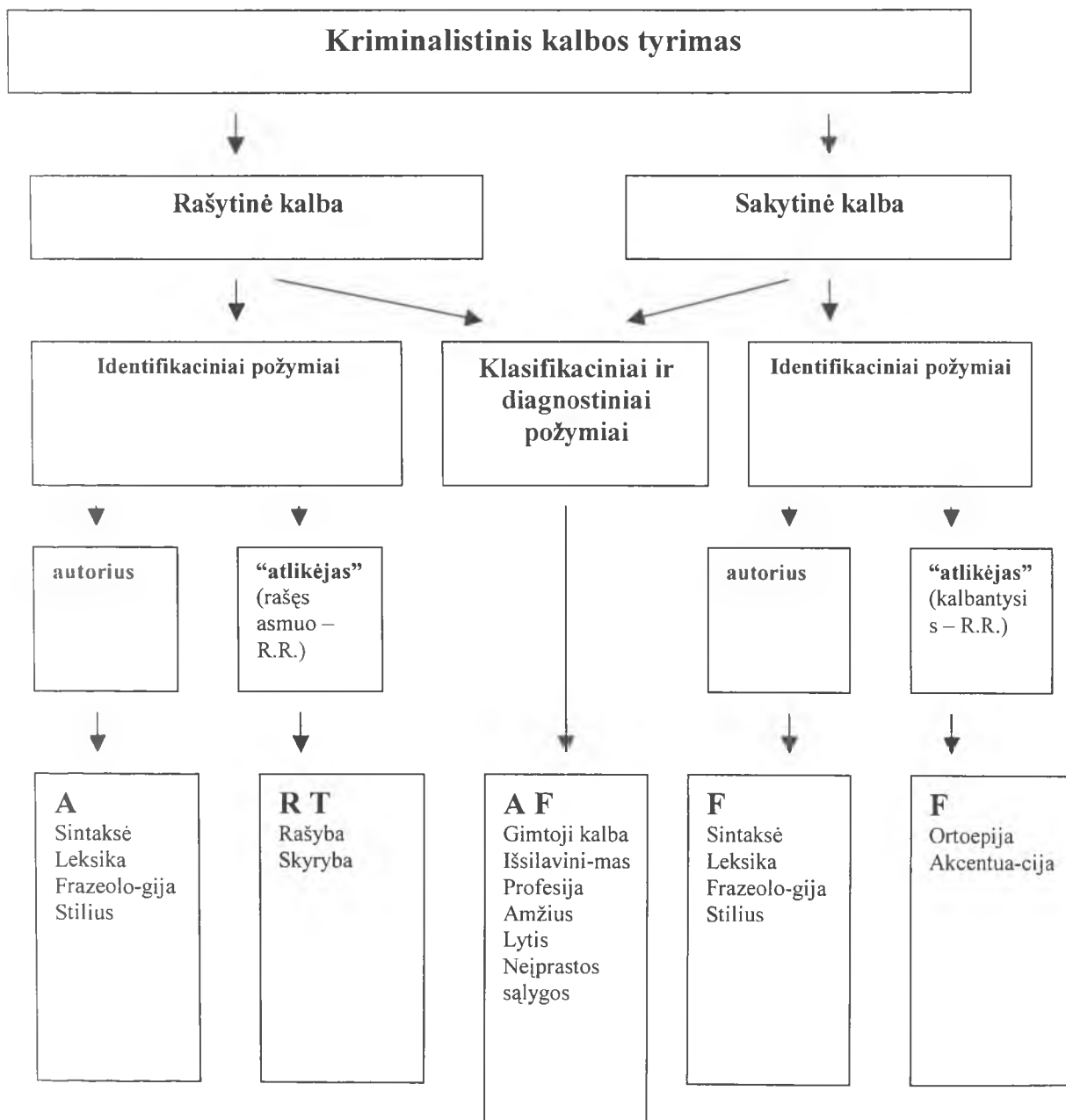
⁶¹ Feluś A. Zagadnienia kompleksowości w kryminalistycznej ekspertyzie pismoznawczej // Problemy prawa karnego. – Katowice, 1983.

⁶² А.А. Леонтьев, А.М. Шахнарович, В.И. Батов, Речь в криминалистике и судебной психологии, М., 1977.

⁶³ Ten pat

dokumento autorių. Kalbos ženklų grafiką bei jų derinimo ypatumus tiria viena iš labiausiai paplitusių kriminalistinių ekspertizių rūšių – *rašysenos ekspertizė*. Rašysenos ekspertizės metu padaroma išvada apie tiriamąjį dokumentą surašiusį asmenį. *Fonoskopinės ekspertizės* metu paprastai tirama sakytinė kalba, siekiant identifikuoti kalbančiojo asmenį ar atsakant į neidentifikacinius klausimus (apie tai plačiau: 2 skyrius 2.2 skirsnis).

Lingvistinių žinių taikymo galimybės skirtingų rūšių kriminalistinėse ekspertizėse matomos schemoje, pateikiamoje A.Komisarovo⁶⁴, kurioje išskiriami kalbos požymiai, tiriami atskirose ekspertizėse:

⁶⁴ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001, p.53.

A – autorystės ekspertizė; R – rašysenos ekspertizė; T- dokumentų techninė ekspertizė; F – fonoskopinė ekspertizė.

Šių kriminalistinių ekspertizių užduočių vis daugėja, tyrimai sudėtingėja. Tuo pat metu konstatuojamas vis dar nepakankamai aiškus teismo ar kito kompetentingo organo šių tyrimo užduočių, lingvistinių žinių taikymo galimybių supratimas, pavedant atlikti autorystės ir kitas ekspertizes, kai tyrimo objektas yra kalba. Kita vertus, ir tarp pačių ekspertų nėra vieningos sąvokų vartojimo praktikos, vieningos nuomonės dėl šių ekspertizių metodų ir užduočių, neišsiaiškinta, kokios specialios žinios iš lingvistikos mokslo šiems tyrimams būtinos. Pastaruoju metu atsiranda įvairių siūlymų dėl ekspertizių, kuriuose tiriama kalbiniai požymiai, pavadinimų. Vis dažniau kalbama apie teismo lingvistikos terminologijos standartizavimo ir unifikavimo aktualumą.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galime teigti, kad:

Rašto kalba yra gana specifinis kriminalistinio tyrimo objektas. Tai specifinio pobūdžio įrodomosios informacijos, reikšmingos bylos tyrimui, šaltinis. Daugelyje šalių yra pripažinta, kad rašto kalba gali būti savarankiško tyrimo objektu, kaip tokios informacijos šaltinis.

Šiuo metu pagrindinis darbas turi būti vykdomas stiprinant šios rūšies tyrimo teorinę bei metodologinę bazę, tobulinant tyrimo metodus.

1.2 Kriminalistinių rašto kalbos tyrimų formavimasis ir jo raida Lietuvoje.

Apžvelgus rašto kalbos tyrimų raidą bei jos (rašto kalbos) tyrimo galimybes ekspertizės rėmuose skirtingose šalyse, būtų tikslinga aptarti ir šios rūšies tyrimų situaciją Lietuvoje.

Rašto kalbos tyrimai sprendžiant teismo pobūdžio klausimus Lietuvoje atliekami jau daugiau kaip trys dešimtmečiai. Dar prieškarinio Lietuvos ekspertai rašybos klaidas nurodydavo tarp reikšmingiausių rašto požymių. Atlikdami rašybos tyrimus specialistai atkreipdavo dėmesį ir į rašybos ir skyrybos klaidas, į mažiau įprastus žodžius ar jų junginius bei kitus kalbos dalykus. Todėl netrukus šalia rašybos tyrimų buvo pradėti ir kriminalistiniai rašto kalbos tyrimai. Vėliau „rašybos tyrimų prieglobstyje atsirado nauja ekspertizės rūšis – autorystės ekspertizė“.⁶⁵

Sistemingi lietuvių rašto kalbos tyrimai buvo pradėti 1961 m., įkūrus Lietuvos teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutą (dabar – Lietuvos teismo ekspertizės centras). Tuo metu kiekvienoje rašybos ekspertizėje, kurioje buvo tiriama tekstai, buvo privaloma atlikti ir teksto kalbos požymių analizę. Tiriama parašus taip pat buvo atsižvelgiama ir į rašto kalbos požymius, t.y. klaidas, kurios paprastai atsiradavo dėl pasirašiusiojo neraštingumo ar tarmės poveikio.⁶⁶

Autorystės tyrimų pradininkė Lietuvoje, kaip jau rašėme anksčiau, buvo O.Dambrauskaitė. Jos dėka Lietuvoje anksčiau negu kitose tuometinės Tarybų Sąjungos respublikose atsirado nacionalinės rašto kalbos požymių klasifikacija ir pirmosios kriminalistinės rašto kalbos tyrimo metodikos. 1972 metais O.Dambrauskaitė apsigynė socialinių mokslų daktaro disertaciją „Криминалистическое исследование литовской письменной речи“ („Kriminalistinis lietuvių rašto kalbos tyrimas“).⁶⁷ Tai buvo apskritai vienas iš pirmųjų mokslinių darbų, skirtų autorystės tyrimams kriminalistikos srityje. O.Dambrauskaitė sukūrė lietuvių rašto kalbos požymių klasifikaciją ir padėjo rašto kalbos tyrimo metodinius pagrindus. Iki šios mokslininkės nuoseklių tyrimų, kurių rezultatai atsispindėjo daugelyje jos straipsnių,⁶⁸ buvo tik atskiri bandymai sisteminti rašto kalbos požymius, tačiau nebuvo tikslių tokio sisteminimo kriterijų.

⁶⁵ Žalkauskienė A. Rašybos ekspertizė Lietuvoje/ Lietuvos valstybingumo teisinės problemos. Pirmojo pasaulio lietuvių teisininkų kongreso straipsnių ir tezių rinkinys. V., 1993.

⁶⁶ Дамбраускайте О.К. Исследование подписей с учётом признаков письменной речи/ Сборник научн. работ. НИИСЭ, Вып. 5, Вильнюс, 1975.

⁶⁷ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

⁶⁸ Дамбраускайте О.К. Криминалистическое исследование диалектологических особенностей письменной речи. / Использование методов и технических средств в борьбе с преступностью. М., 1965, Дамбраускайте О.К. Классификация признаков литовской письменной речи./Сборник научн. работ., В.: НИИСЭ, 1968, Вып. III Р. 205-224, Дамбраускайте О.К., Игнатьева Я.Ю. Особенности исследования рукописей, выполненных на литовском языке// Криминалистическое исследование рукописей, выполненных на некоторых языках народов СССР. М.: Юридическая литература, 1973, Дамбраускайте О.К. Использование особенностей профессиональной лексики при исследовании анонимных документов./ Вопросы судебной экспертизы и криминологии. Информационные материалы. Вып. 16, В., 1982.

O.Dambrauskaitės darbu "Kriminalistinis lietuvių rašto kalbos tyrimas" buvo padėti pagrindai identifikacinio pobūdžio rašto kalbos tyrimams, kai pagal rašto kalbos požymius nustatomas konkretus dokumento teksto autorius arba tam tikras asmuo išskiriamas iš įtariamųjų asmenų rato. Buvo iširtos taip pat anoniminio teksto autoriaus charakterizavimo galimybės, tokios kaip: teksto autoriaus raštingumo lygio nustatymas, gimtosios ar dominuojančios kalbos nustatymas, kalbos įgūdžių formavimosi vietos nustatymas, autoriaus profesijos ir jo interesų rato nustatymas.

Buvo padėti metodiniai pagrindai teksto autoriaus raštingumo lygio nustatymui, kur autoriaus raštingumo lygis suskirstomas į penkias grupes pagal rašto kalbos įgūdžių įvaldymo lygį. Darbe pateikiama tiksli ir išsami kiekvienos raštingumo lygio grupės charakteristika.

Daug dėmesio O.Dambrauskaitės darbe skiriama ir autoriaus gimtosios arba dažniausiai vartojamos kalbos nustatymo kriterijams ir metodikai. Buvo prieita prie išvados, kad gimtosios kalbos nustatymo galimybės, priklausomai nuo tiriamosios medžiagos informatyvumo, gali būti trejopos: (1) tam tikrais atvejais galima konstatuoti faktą, kad autoriaus kalba ne lietuvių; (2) kartais kalbos požymių visumos pagrindu galima nustatyti kalbinę šeimą, kuriai priskirtina teksto autoriaus gimtoji kalba; (3) dar rečiau įmanoma nustatyti ir konkrečią kalbą, kurios požymiai atsispindėjo teksto kalboje.⁶⁹ O.Dambrauskaitės darbe visi požymiai, rodantys gimtosios (arba kitos kalbos įtaką) sugrupuoti pagal kalbos lygmenis: fonetiniai, morfologiniai, leksiniai ir sintaksiniai. Pateikiama detali jų charakteristika bei nagrinėjamos atsiradimo priežastys. Plačiai aptariamos ir autoriaus gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi, t.y. gimimo vietos, arba gyvenamosios vietos nustatymo galimybės. Kadangi tokią galimybę suteikia tekste atsispindinčios tarmybės, O.Dambrauskaitė savo darbe pateikia išsamią Lietuvos tarmių charakteristiką. Tuo pačiu pabrėždami tie dialektologijos mokslo duomenys ir pasiekimai, kurie galėtų būti ypač naudingi kriminalistiniame rašto kalbos tyrime.

Visi tyrimai, turint tikslą sukurti rašto kalbos požymių klasifikaciją bei tokių tyrimų metodiką, buvo atlikti su lingvistų, dialektologų pagalba, ir tai leido lingvistikos mokslo žinias nuosekliai ir kompetentingai pritaikyti specifiniam kriminalistiniame tyrimui.

Tuo pat metu buvo tiriamos ir rašto kalbos požymių pritaikymo galimybės rašyenos ekspertizėje. Pavyzdžiui, buvo nustatytos ir išanalizuotos rašto kalbos požymių paplitimo ir jų tyrimo galimybės, pilnos transkripcijos parašuose.⁷⁰

Galima teigti, kad O.Dambrauskaitės mokslinis darbas "Криминалистическое исследование литовской письменной речи" ("Kriminalistinis lietuvių rašto kalbos tyrimas") padėjo mokslinius bei metodinius pagrindus autorystės ekspertizės tyrimams Lietuvoje. Šio darbo pagrindinės nuostatos ir metodiniai nurodymai neprarado savo aktualumo ir dabartinėje rašto kalbos tyrimų praktikoje.

⁶⁹ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

Rašto kalbos požymiai pirmoje klasifikacijoje buvo skirstomi pagal kalbos lygmenis į rašybos, skyrybos, leksikos, gramatikos požymis ir stiliaus požymius. Išskiriamos dvi pagrindinės rašto kalbos požymių grupės: bendrieji ir specialieji rašto kalbos požymiai. *Bendraisiais* požymiais laikomas raštingumo lygis, funkcinis stilius ir kalbos kultūra. *Specialieji* rašto kalbos požymiai skirstomi į atskiras grupes pagal kalbos lygmenis: tai fonetiniai, morfologiniai, sintaksiniai rašto kalbos požymiai. Buvo siūloma analizuoti visų kalbos lygmenų ypatumus: rašybos, skyrybos, kalbos taisyklingumo klaidas, loginius minties trūkumus, leksikos ir stiliaus ypatumus. Kaip atskira požymių grupė buvo išskiriamos tarmybės, šnekamosios kalbos ypatumai ir pan.⁷¹ Kaip matome iš pateiktos klasifikacijos, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas autoriaus kalbos bendram charakterizavimui, o ne, pavyzdžiui, jos funkcionavimo ypatybėms konkrečiame tekste, kaip tai yra dabar.

O.Dambrauskaitės nuomone, bendruosius požymius galima apibūdinti kaip grupinius požymius, t.y. būdingus tam tikrai rašančiųjų grupei, o specialieji individualizuoja rankraščio kalbą.⁷²

Šioje klasifikacijoje *raštingumo lygis*, kaip bendras požymis, yra laikomas vienu iš svarbiausių požymių, apibūdinančių teksto autorių. Raštingumo lygis parodo autoriaus rašto kalbos įgūdžių susiformavimo laipsnį ir jų santykinį pastovumą: “susiformavę įgūdžiai rodo autoriaus didesnę ar mažesnę sugebėjimą praktiškai realizuoti rašybos ir gramatikos taisykles raštu”.⁷³ Raštingumo lygis, kaip bendras rašto kalbos požymis, skirstomas į aukštą, vidutinį ir žemą.

Kitas bendrasis rašto kalbos požymis – *kalbos kultūra* – suprantamas plačiai: kaip gramatiškai bei logiškai taisyklingas minčių dėstymas tekste, žodyno turtingumas, išraiškos priemonių vaizdingumas ir pan. Prie bendrųjų rašto kalbos požymių priskiriamas ir teksto kalbos *funkcinis stilius*. Tačiau šioje pirmoje klasifikacijoje teksto stilius yra tik konstatuojamas, nesigilinant į detalesnę stiliaus išraiškos priemonių analizę.

Specialiaisiais rašto kalbos požymiais O.Dambrauskaitės klasifikacijoje laikomos atskiros kalbinės charakteristikos, pasireiškiančios tekste. Tai nukrypimai nuo literatūrinės kalbos normų – klaidos. Manoma, kad specialiųjų požymių reikėtų ieškoti visuose kalbos lygmenyse, t.y. fonetikoje, morfologijoje, leksikoje ir sintaksėje. Pagrįstai pabrėžiama, kad visus požymius reikia tirti

⁷⁰ Дамбраускайте О. Современное состояние и перспективы криминалистического исследования письменной речи// Правоведение. 1986, № 2, Р. 66-70.

⁷¹ Дамбраускайте О.К. Классификация признаков литовской письменной речи./Сборник научн. работ.. В.: НИИСЭ, 1968, Вып. III Р. 205-224.

⁷² Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972, р.9..

⁷³ Autorystės ekspertizės skyrimas ir medžiagos jai daryti paruošimas. V., 1985, P.33.

kompleksiškai, nes jie gali būti tarpusavyje susiję ir tik jų visumos analizė leidžia padaryti teisingą išvadą.⁷⁴

Specialieji rašto kalbos požymiai *fonetikos* lygmenyje pasireiškia rašybos klaidose. Tačiau daugelis šių nukrypimų nuo normos yra tarminio pobūdžio, todėl nurodoma, kad rašybos klaidas reikėtų skirti nuo fonetinių tarmybių, kurios suvokiamos kaip tam tikri dėsningumai dialekte, o ne klaidos. Rašybos ir skyrybos klaidos yra tekstą parašiusio asmens, o ne teksto autoriaus požymiai. Jos tiriamos, kai žinoma, kad tekstą parašė ir sukūrė vienas asmuo.

Morfologinio lygmens klaidos nustatomos, analizuojant žodžių formas, *leksinės* – teksto žodyną bei žodžių vartojimą skirtingomis reikšmėmis. Nukrypimuose nuo normos žodžių daryboje, kaip ir apskritai žodyne, taip pat gali pasireikšti dialekto įtaka.

Sintaksinių kalbos požymių analizės metu atsižvelgiama ne tik į sintaksinių konstrukcijų atitikimą literatūrinės kalbos normoms, bet ir į sakinių loginį ir gramatinį taisyklingumą.

Kaip matome, pirmoji lietuvių rašto kalbos požymių klasifikacija pateikė detalią rašto kalbos požymių charakteristiką, kuri sudarė sąlygas visapusiškai tirti teksto kalbą. Tačiau dar ilgą laiką kalbos požymių tyrimas buvo atliekamas rašysenos ekspertizės rėmuose. Naujos (autorystės) ekspertizės galimybės bei uždaviniai dar nebuvo griežtai apibrėžti. Ne visada ir specialistai, skiriantys šias ekspertizes, kompetentingai atribodavo rašysenos ir autorystės ekspertizių objektus. Ir vis dėlto būtent praktika įrodė šios rūšies ekspertizių reikalingumą bei galimybes.

1976 m. Lietuvos Teismo ekspertizės institute (dabar – Lietuvos Teismo ekspertizės centras) ekspertais, kurių kompetencija leistų atlikti lingvistines (t.y. rašto kalbos) ekspertizes, buvo pradėti rengti lituanistai. Tai buvo svarbus žingsnis tobulinant aptariamą rūšies ekspertizių padėtį, nes buvo suprata, kad kvalifikuotai tokias ekspertizes gali atlikti tik specialistai, turintys lingvistinį (filologinį) išsilavinimą.

1982 m. Maskvoje buvo organizuoti pirmieji neakivaizdiniai lingvistų- ekspertų kursai. Baigusiems šiuos kursus lingvistams iš įvairių buvusios TSRS respublikų kompetentinga komisija suteikė lingvistų- ekspertų kvalifikaciją. Tarp šių ekspertų tokia kvalifikacija buvo suteikta ir Lietuvos teismo ekspertizių centro rašysenos ekspertei – A.Žalkauskienei. A.Žalkauskienės indėlis į kriminalistinės lingvistinės ekspertizės raida Lietuvoje yra neginčijamas. Ji sukūrė pagrindines rašto kalbos tyrimo metodikas, kurios šiuo metu sėkmingai taikomos kriminalistinėse lingvistinėse ekspertizėse.

Kaip pabrėžia viename iš savo straipsnių A.Žalkauskienė, “patys bendriausi teksto analizės principai taikytini bet kokia kalba parašyto teksto kriminalistiniam tyrimui. Tačiau veiksmingą autoriaus

⁷⁴ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Автореф. канд. дис. Л., 1972.

identifikavimo metodą galima sukurti tik remiantis savitumais būtent tos kalbos, kuria parašyti tekstai tiriami”.⁷⁵ Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės, taikytinos lietuviškiems tekstams, pagrindai jau buvo padėti, reikėjo tik naujausius lietuvių kalbos mokslo pasiekimus ir išvystytus metodus pritaikyti specifiniams kriminalistiniams poreikiams.

Tačiau turėjo praeiti dar nemažai laiko, kol buvo galutinai apibrėžtos naujos ekspertizės galimybės, aptarti eksperto kompetencijos klausimai, o praktikai išmoko atskirti rašysenos ir autorystės ekspertizių objektus bei uždavinius.

Nuo autorystės ekspertizės užuomazgų Lietuvoje atliktas nemažas mokslinis bei metodinis darbas šioje srityje. Remiantis ekspertine praktika bei lingvistikos mokslo pasiekimais, buvo sukurta lietuviško teksto autoriaus identifikavimo metodika. Atsižvelgiant į Lietuvos ypatingą situaciją kalbiniu požiūriu, kai ilgą laiką čia plačiai naudojama buvo ir rusų kalba, sukurta ne tik *lietuviškai*, bet ir *rusiškai* parašyto teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodika. Taip 1988 m. LTEI parengtos metodinės rekomendacijos nustatyti rusiško teksto autoriaus gimtąją kalbą (lietuvių ar nelietuvių (rusų))⁷⁶, 1993 m. – metodinės rekomendacijos nustatyti lietuviško teksto autoriaus gimtąją kalbą (lietuvių ar nelietuvių)⁷⁷. 1999 m. parengta nauja patobulinta lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika. 2000 m. išleistos metodinės rekomendacijos tardytojams, teismams, prokurorams “Rašysenos ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas)”⁷⁸.

Vystantis kalbos mokslui, keičiantis požiūriui į kalbą, kaip tyrimo objektą, šie procesai neaplenkė ir autorystės tyrimų. Lingvistikoje pastaruoju metu vyrauja požiūris į kalbą, įtakojamas naujų funkcinės gramatikos, stilistikos idėjų. Lietuviškai parašytų tekstų autorystės ekspertizės raidai didelės įtakos taip pat turėjo ir lietuvių kalbos tyrinėjimų naujos tendencijos. Ankščiau kalba buvo laikoma statine sistema, susidedančia iš tam tikrų elementų, t.y. kalbos vienetų, dabar labiau akcentuojamas jos dinaminis pobūdis, funkcinis aspektas. Pagrindinis dėmesys skiriamas ne kalbos reiškinių formai, o jų reikšmei bei funkcijai, kurią jie atlieka tekste. Pabrėžiama, kad autorystės ekspertizėje tiriama *ne apskritai kalba, o jos funkcionavimas (vartojimas) tam tikrame tekste*.

⁷⁵ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai. / Jurisprudencija, V., 2000, 18 (10).

⁷⁶ Жалкаускаене А., Старинскаяте Ю. Основы экспертного решения вопроса о родном литовском языке автора документа, выполненного на русском языке (методические рекомендации экспертам), Вильнюс, 1988, depon. LTEC bibl., nr. 9.

⁷⁷ Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10.

⁷⁸ Rašysenos ir autorystės ekspertizės(skyrimas ir medžiagos ruošimas): metodinės rekomendacijos, Vilnius, 2000.

Kiekvienu konkrečiu atveju žmogus (autorius) parenka tekste tam tikras kalbinės išraiškos priemones, kurios priklauso nuo kalbinės situacijos, temos, adresato ir daugelio kitų faktorių.⁷⁹ Kaip žinoma, kalbos vienetus jų vartojimo aspektu tyrinėja stilistika. Atsižvelgiant į šias tendencijas, lietuvių rašto kalbos tyrimuose taip pat išsivysto stilistinė analizė. Dar 1985 m. buvo labiau detalizuota tradicinė rašto kalbos požymių sistema, įtraukiant į ją ir stilistinių įgūdžių požymius: buvo parengtos metodinės rekomendacijos “Lietuviškai parašyto teksto stilistinis tyrimas”⁸⁰. Autoriaus stilistinių įgūdžių tyrimas išskirtas kaip savarankiškas, ypatingas teksto analizės etapas, atliekamas po sintaksės ir leksikos įgūdžių tyrimo. Šalia kriminalistinės lietuvių rašto kalbos identifikacinių požymių sistemos buvo sukurta ir stilistinių įgūdžių požymių posistemė.

Pasikeitė ir požiūris į rašto kalbos požymį. Kadangi kalba, kaip sistema, ne tiesiog atsispindi tekste, o *funkcionuoja* jame, kalbos požymius reikėtų taip pat nagrinėti, atsižvelgiant į jų funkcionavimą. Kalbos požymio vertinimas tekste, kaip rašo A.Žalkauskienė, apima tris pagrindinius aspektus: (1) koks tai požymis, (2) kokia jo funkcija tekste ir (3) koks jo ryšys su kitais požymiais. Tradicinė rašto kalbos požymių sistema tik iš dalies galėjo būti pritaikoma tokiam tyrimui, nes joje kalbos požymiai nagrinėjami tik jų realizavimo kalboje, kaip sistemoje, ne konkrečiame tekste aspektu. Tradicinėje požymių sistemoje stilistinių įgūdžių požymiams buvo skiriamas nepakankamas dėmesys.

Egzistuoja kalbinių formų įvairovė, kurioje kalbos sistemos elementai tik lanksčiai pritaikomi. Kalbantysis (rašantysis) pasirenka įvairius kalbinės raiškos būdus, įtakojamas daugelio faktorių: kalbinės situacijos, temos, savo individualių savybių ir t.t. Kalbos vienetus jų vartojimo aspektu, kaip jau minėta, tiria stilistika. Stilistinė analizė ypač reikšminga tiriant tekstus, parašytus asmenų, turinčių aukštą raštingumo lygį (tai aktualu mūsų laikais). Šiuo atveju, kaip pabrėžia lingvistinės ekspertizės specialistai, stilistinių įgūdžių analizė būna žymiai efektyvesnė, negu kitų požymių analizės.⁸¹ Tačiau tuo pat metu akcentuojama, kad stilistinė analizė neturėtų būti suprantama vien tik kaip teksto stilistiškai žymėtų išraiškos priemonių analizė. Tokių priemonių kalboje, palyginus su kitais kalbos resursais, yra nedaug. Todėl, stilistinė analizė turėtų apimti ne tik atskiras stilistines priemones, bet ir visus stilistinius rašymo (kalbėjimo) dėsningumus, stilistinius įgūdžius.⁸²

⁷⁹ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

⁸⁰ Жалкаускаене А. Стилистическое исследование текста, выполненного на литовском языке (методические рекомендации экспертам). Вильнюс, 1985, depon. LTEC bibl., nr. 8.

⁸¹ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai. / Jurisprudencija, V., 2000, 18 (10). P. 113-127.

⁸² Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

Stilistinio tyrimo metodikoje stilistiniai įgūdžiai apibūdinami kaip leksinių ir gramatinių priemonių panaudojimo ypatumai tekste funkcinio stilistiniu požiūriu. Tokiu būdu stilistiniai požymiai atskiriami nuo grynai leksinių, gramatinių įgūdžių požymių. Teksto stiliaus analizė atliekama kaip savarankiška tyrimų rūšis, einanti po bendrų rašto kalbos požymių tyrimų.⁸³ Ji integruoja įvairius kalbos reiškinių aspektus.

Stilistinių įgūdžių požymiai buvo išskirti į savarankišką posistemę šalia rašto kalbos požymių sistemos. Tradicinėje rašto kalbos požymių sistemoje skiriami bendrieji ir specialieji požymiai. Bendraisiais kalbos požymiais buvo laikomi raštingumo lygis, kalbos kultūra ir rašto stilius. Dabar visos šios kalbos priemonės nagrinėjamos bendrųjų stilistinių reikalavimų aspektu. Bendraisiais stilistiniais reikalavimais laikomos bendrosios teksto charakteristikos. Tai kalbėjimo (rašymo) taisyklingumo, logiškumo, tikslumo, grynumo, vaizdingumo, turtingumo, aiškumo, glaustumo reikalavimai. Visos minėtos charakteristikos labai priklauso nuo teksto stiliaus. Lingvistinės ekspertizės objektais, kaip jau buvo rašyta, paprastai tampa buitinio, dalykinio, publicistinio stiliaus tekstai.

Specialiaisiais rašto kalbos požymiais dabartinėje rašto kalbos tyrimo metodikoje laikomos klaidos ir autoriaus rašto kalbos savitumai. Klaidos, kaip žinoma, yra nukrypimai nuo kalbos normų, o kalbos savitumai – tai autoriaus kalbinių variantų pasirinkimas kalbinės normos rėmuose. Autoriaus rašto kalbos savitumai gali priklausyti ir nuo jo individualių savybių: socialinio statuso, tarmės, išsilavinimo ir pan. Kaip pabrėžiama lingvistinės ekspertizės specialistų, ankstesnėje kalbos požymių klasifikacijoje kalbos savitumų sąvokai buvo skiriamas nepakankamas dėmesys, jie nebuvo detalizuojami. Naujos tendencijos rašto kalbos tyrimuose pakeitė ir požiūrį į kalbos savitumo sąvokos reikšmę apskritai teksto analizėje. Dabartinė analizė skiriasi nuo ankščiau taikytos teksto analizės tuo, kad joje siekiama ne tik rasti tam tikrus autoriaus rašto kalbos savitumus, bet ir suprasti jų funkciją (vartojimą) tekste.⁸⁴

Teksto autoriaus kalbos savitumai rodo, ką iš visų galimybių, kurias pateikia kalba, jis pasirenka. Šį pasirinkimą, išskiriantį autorių iš kitų, įtakoja įvairaus pobūdžio veiksniai: autoriaus asmenybė (charakteris, temperamentas, interesai, patirtis ir pan.), kalbinė (bendravimo) situacija ir kiti nekalbiniai veiksniai (teksto turinys, teksto rūšis ir t.t.). Taigi autoriaus kalbos savitumai atskleidžia jo individualių stilių arba individualių kalbinių pasireiškimą, jo kalbos ypatingumą. Individualaus kalbinio pasireiškimą atsiskleidimo galimybės labai priklauso nuo stiliaus, kuriam priskiriamas tyrimui pateiktas tekstas. Individualaus stiliaus analizė gali būti ypač reikšminga identifikacinių klausimų sprendimui šmeižikiškuose, grasinančiuose, priešmirtiniuose laiškuose, kur kalbos individualumas yra nevaržomas.

⁸³ Жалкаускаене А. Вопросы стилистического исследования текста, выполненного на литовском языке // Вопросы борьбы с преступностью и судебной экспертизы: Сб. научн. работ. Вильнюс: НИИСЭ, 1988, Вып. 1, P. 105-110.

⁸⁴ Žalkauskienė A. Nauji identifikacinės ekspertizės būdai // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. – V., LTA, 1997. T. 6, P. 70.

Lingvistų manymu, dalykinis stilius paprastai riboja individualios kalbinės raiškos galimybes. Autoriaus kalbos savitumai pagal lietuvišką rašto kalbos tyrimo metodiką, nustatomi ištyrus teksto kalbinės išraiškos stilistines priemones, pirmiausiai, sinonimiją ir stilistines figūras.⁸⁵

Tais atvejais, kai teksto autorius ir atlikėjas sutampa, autorystės nustatymui gali būti reikšmingi ir kiti specifiniai rašymo įpročiai, paprastai priskiriami prie rašysenos požymių: tai tam tikrų žodžių, frazių akcentavimas (pvz., pabraukiant, apibrėžiant, paryškinant jas), prierasų, praleistų žodžių ar sakinių įrašymo ir pataisymo būdai ir pan.⁸⁶

Taigi galima teigti, kad pagrindinis lingvistinės analizės metodas, šiuo metu taikomas Lietuvoje, yra *stilistinis* metodas. Tekstas tiriamas taip: pirmiausiai nustatomi bendrieji, po to specialieji požymiai.

Pirmiausiai nustatomos rašybos ir skyrybos klaidos. Pagal Lietuvoje taikoma lingvistinės ekspertizės metodikas, kai nenustatyta, kad tekstą parašė pats autorius, arba kai tekstas išspausdintas, rašto kalbos požymiais laikomos ne visos klaidos, o tik leksikos, morfologijos, sintaksės ir stiliaus. Rašybos ir skyrybos klaidos yra teksto atlikėjo, o ne autoriaus požymiai. Tik jeigu žinoma, kad autorius ir atlikėjas yra vienas asmuo, tekste pirmiausiai surandamos rašybos ir skyrybos klaidos. Daugelyje kitų šalių (Lenkija, Vokietija ir kt.) rašybos bei skyrybos požymiai (klaidos) įtraukiami į autorystės analizę.

Pagal stilistinės analizės metodiką, iš pradžių tiriami jau minėti *bendrieji stiliaus reikalavimai* (kalbos taisyklingumas, logiškumas, tikslumas, grynumas, vaizdingumas, turtingumas, aiškumas, glaustumas) atsižvelgiant į teksto funkcinį stilių.

Vėliau tekstas analizuojamas *funkcinio stiliaus* atžvilgiu, t.y. tirama kaip tekstas atitinka to funkcinio stiliaus, kuriam jis priskiriamas, reikalavimus. Teksto funkcinis stilius sąlygojamas teksto formos, atsiradimo sąlygų, adresato ir kitų faktorių. Tekste naudojamos kalbos išraiškos priemonės vertinamos pagal tai, ar jos atitinka stiliaus, kuriam priskiriamas tekstas, reikalavimus ar ne, ir pagal tai, kaip laisvai jos vartojamos.⁸⁷

Teksto funkcinio stiliaus analizė apima tris etapus. Tiriama:

- 1) ar tiriamasis tekstas iš tikrųjų yra rišlus tekstas;
- 2) ar jis atitinka tam tikro funkcinio stiliaus reikalavimus;

⁸⁵ Жалкаускаене А. Криминалистическое исследование стиля текста, выполненного на литовском языке// Внедрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью.- В., 1986. Р. 132-134.

⁸⁶ Жалкаускаене А. Стилистическое исследование текста, выполненного на литовском языке (методические рекомендации экспертам), Вильнюс, 1985, depon. LTEC bibl., nr. 8.

⁸⁷ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

3) ar ta kalbos atmaina, kuria jis parašytas, autoriaus vartojama natūraliai ir laisvai.⁸⁸

Stilistinės teksto analizės baigiamuoju etapu yra teksto autoriaus *individualaus stiliaus* arba *individualaus kalbinio pasireiškimo* požymių nustatymas. Pirmiausiai šių požymių ieškoma nelingvistiniuose faktoriuose, t.y. atsižvelgiama į teksto autoriaus savybes: koks jo požiūris į kalbamuosius dalykus, į adresatą, koks jo kalbos parengimas ir pan. Vėliau tiriami kiti kalbiniai reiškiniai: klaidos ir autoriaus rašto kalbos savitumai.

Lietuvoje lingvistinės (autorystės) ekspertizės metodai taikomi sprendžiant trejopo pobūdžio uždavinius: identifikacinius, diagnostinius ir klasifikacinius.

Identifikacinė ekspertizė Lietuvoje, kaip ir kitur, skiriama, kai reikia nustatyti byloje reikšmingo teksto autorių ir yra vienas ar keli įtariamieji, galėję tą tekstą sukurti. Dažniausiai ši ekspertizė skiriama, kai tekstas spausdintas mašinėle arba kompiuterio spausdintuvu. Šios ekspertizės objektais gali būti ir rankraštiniai tekstai. Rankraštinų tekstų kriminalistinėje praktikoje mažėja ir paprastai jiems tirti skiriama rašysenos ekspertizė. Tačiau autorystės ekspertizė gali būti atliekama ir kai tyrimui pateikiami rankraštiniai tekstai, pavyzdžiui, parašyti labai iškraipyta rašysena, didžiosiomis spausdintinėmis raidėmis arba diktuoti kitiems asmenims.

Atliekant identifikacinę lingvistinę ekspertizę ekspertai paprastai turi atsakyti į klausimus:

1. Ar laiško, pradėto žodžiais “...” ir pabaigto žodžiais “...”, autorius yra X ar kitas asmuo?
2. Ar anoniminių laiškų, pradėtų žodžiais “...” ir “...”, autorius yra vienas asmuo ar ne vienas?

Atsakyti į antrą klausimą įmanoma tik jeigu tekstai pakankamai ilgi ir informatyvūs kalbos išraiškos priemonių požiūriu. Į tokius klausimus lingvistinės ekspertizės praktikoje ne visada atsakoma.⁸⁹

Teksto autoriaus identifikavimo procesas apima tiriamojo teksto kalbos požymių palyginimą su tekstų, sudarančių lyginamąją medžiagą, kalbos požymiais. Identifikacinio tyrimo efektyvumas labai priklauso nuo lyginamosios medžiagos kokybės ir apimties. Rašto kalbos pavyzdžiais, kurie tinka lyginamajam tyrimui, gali būti tik tokie tekstai, kurių autorystė nekelia abejonių, tai yra, įtariamąjo asmens rašto kalbos pavyzdžiai. Užrašyti atskiri žodžiai, žodžių junginiai ar net sakiniai negali būti rašto kalbos pavyzdžiais, skirtais jų autoriaus identifikavimui. Tam tinka tik tekstai.

⁸⁸ Žalkauskienė A. Nauji identifikacinės ekspertizės būdai // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. – V., LTA, 1997. T. 6, P. 71.

⁸⁹ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

Rašto kalbos pavyzdžiai skirstomi keliais aspektais, pavyzdžiui, pagal:

1. atsiradimo laiką ir ėmimo sąlygas;
2. parašymo būdą;
3. tipą.

Skirstant pirmuoju aspektu, jie gali būti trijų rūšių: laisvieji, sąlygiškai laisvieji ir eksperimentiniai. Laisvieji rašo kalbos pavyzdžiai – tai tekstai, kurie įtariamojo asmens parašyti ir išspausdinti iki iškeliant bylą. Tai laišškai, prašymai, skundai, dienoraščiai ir kiti neredaguoti rašiniai. Sąlygiškai laisvieji yra rašiniai, susiję su byla. Tai byloje esantys paaiškinimai, prašymai ir pan. Eksperimentiniai rašto kalbos pavyzdžiai imami specialiai ekspertizei. Įtariamasis ar kaltinamasis paprastai rašo gyvenimo aprašymą, paaiškinimą apie įvykį, dėl kurio prireikė ekspertizės, laiškus artimiesiems ir pan.

Pagal parašymo būdą rašto kalbos pavyzdžiai skirstomi į parašytus ranka (rankraštinius), išspausdintus mašinėle, įtariamojo autoriaus surinktus kompiuteriu ir išspausdintus spausdintuvu bei išspausdintus spaustuvėje.

Skirstant trečiuoju aspektu, t.y. pagal tekstų tipus, skiriami laišškai, dalykiniai raštai, spaudai parengti straipsniai ir t.t.

Kaip jau minėta, ekspertizės metu rašto kalbos pavyzdžiai lyginami su tiriamuoju tekstu. Renkant lyginamąją medžiagą laikomasi tam tikrų reikalavimų:

- (1) lyginamieji tekstai turi būti parašyti tokia pat kalba, kaip tiriamasis tekstas, tokiu pat būdu, turi būti tokio pat tipo. Be tokių tekstų turi būti pateikiama ir kitais būdais parašytų bei kitokio tipo tekstų. (pvz., tiriant kompiuteriu surinktus tekstus, lyginti būtina pateikti ir spausdintuvu išspausdintų, įtariamojo asmens surinktų tekstų, ir rankraščių.)
- (2) Laisvieji rašto kalbos pavyzdžiai turi atitikti tiriamus tekstus laiko atžvilgiu, t.y. būti nelabai seni, nes žmogaus kalba laikui bėgant keičiasi (ypač jauno besimokančio žmogaus).
- (3) Lyginimui pateikiama apie 10-20 tekstų, atsižvelgiant į jų ilgį (trumpų tekstų reikia daugiau, nors apskritai jie bus tokio ilgio, kokius juos įtariamasis rašo).
- (4) Daugelio ekspertų nuomone, pavyzdžiai turėtų būti ir tiriamajam dokumentui artimos tematikos, rašyti tais pačiais tikslais, analogiškam ar tam pačiam adresatui.

Tai labai pagrįsti reikalavimai, kadangi nuo rašymo tikslo, turinio, adresato labai priklauso autoriaus pasirenkamos kalbos išraiškos priemonės. Lyginamajam tyrimui netinka taip pat kito žmogaus suredaguoti tekstai. Tačiau kartu su tokio pobūdžio pavyzdžiais tyrimui naudingos informacijos gali suteikti ir tekstai, kurie neatitinka anksčiau nurodytų charakteristikų. Pavyzdžiui, jeigu tiriamas buitinio stiliaus tekstas (pvz., privatus laiškas), tai be to paties stiliaus tekstų, pageidautini ir kitų kalbos funkcinių stilių pavyzdžiai. Kaip teigia ekspertai- lingvistai, tai padeda sukurti pilną vaizdą apie įtariamojo asmens

rašto kalbos ypatumus, jo kalbinius bei intelektualinius įgūdžius. Pavyzdžiui, jeigu asmuo yra įgudęs kurti oficialaus dalykinio stiliaus tekstus, tikėtina, kad šiam stiliui būdinga leksika, frazeologija, sintaksė ir kiti ypatumai gali atsispindėti ir jo buitinio stiliaus tekste.

Kriminalistinės lingvistinės analizės procesą, siekiant identifikuoti teksto kūrėją, sudaro keturios stadijos:

1. Pirmoji eina *parengiamoji stadija*, kuomet nustatomas tyrimo tikslas, tyrimų kryptis, susipažįstama su tariamąja medžiaga, su lyginamąja medžiaga, pasirenkami tyrimo metodai. Šioje stadijoje nusprendžiama, ar tekstas tinka autoriaus identifikacijai.
2. Tik nustačius, kad tekstas tinka identifikacijai, pradedamas *atskirasis (analitinis) tekstų*, pateiktų ekspertizei, *tyrimas*. Atskirai analizuojami ir anoniminis tekstas, ir lyginimui pateikti tekstai. Šio tyrimo tikslu yra individualizuojančių ieškomo asmens rašto kalbos požymių savybių nustatymas, kaip ir lyginamosios medžiagos autoriaus individualizuojančių rašto kalbos požymių nustatymas. Tekstai tiriami keliais etapais, taikant stilistinės analizės metodą, apie kurį jau buvo kalbėta aukščiau. Pirmiausiai nustatomos tekstų bendros stilistinės charakteristikos (kalbos taisyklingumas, logiškumas, tikslumas, grynumas, vaizdingumas, turtingumas, aiškumas, glaustumas), po to tekstas tiriamas funkcinio stiliaus atžvilgiu ir galiausiai tiriami teksto autoriaus individualaus kalbinio pasireiškimo (arba individualaus stiliaus) ypatumai.
3. Po atskiros tekstų analizės seka *lyginamasis tyrimas*, atliekamas tam, kad būtų rasti tiriamosios ir lyginamosios medžiagos rašto kalbos požymių sutapimai bei skirtumai. Šiame tyrimo etape labai svarbu “teisingai nustatyti požymių identifikacinę vertę”⁹⁰.
4. Paskutinė teksto analizės stadija yra *lyginamojo tyrimo rezultatų įvertinimas ir išvadų pateikimas*.

Lyginamojo tyrimo rezultatų įvertinimas reiškia, kad tiriamojo ir lyginamųjų tekstų rašto kalbos požymiai ir kiti požymiai (pvz., rašysenos, spausdinimo ar teksto rinkimo įgūdžių) įvertinami, t.y. įvertinami jų sutapimai ir skirtumai.

Skirtingai nuo daugelio kitų užsienio šalių (Vakarų Europos, taip pat Amerikos, Australijos) praktikos, kur paplitusi tikimybinė išvadų sistema, Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse (Rusijoje, Ukrainoje), taikomos kategoriškos išvados. Tai reiškia, kad kriminalistinės lingvistinės ekspertizės išvados Lietuvoje būna kategoriškos, tikėtinos ir atsakymai, kad nustatyti negalima.

⁹⁰ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

Lietuviškoje lingvistinės teksto analizės metodikoje griežtai laikomasi nuostatos, kad “išvados apie autoriaus tapatumą padaromos tik nustatius esminių (...), pastovių (...) bei savarankiškų (...) sutampančių požymių visumą”⁹¹. Tai reiškia, kad apskritai kad ir kokie reti ir specifiniai būtų autoriaus rašto kalbos požymiai, išvadą nulemia tik jų visuma. Esminiais rašto kalbos požymiais laikomi pakankamos identifikacinės vertės požymiai. Rašto kalbos požymių pastovumas reiškia, kad tai nėra atsitiktiniai požymiai. Šie požymiai, turintys identifikacinę reikšmę, turi būti taip pat nepriklausomi vienas nuo kito, t.y. akcentuojamas jų savarankiškumas.

Neigiama išvada kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje padaroma tik atitinkamai nustatius esminių, pastovių ir savarankiškų skirtumų (besiskiriančių požymių) visumą. Kartais tiriamasis tekstas, jau pirmą kartą jį perskaičius, pasirodo parašytas ne taip raštingai, kaip įtariamojo tekstai. Tačiau neigiama išvada daroma labai atsargiai, nes tiriamasis tekstas gali būti parašytas iškraipyta kalba. Raštingumo iškraipymas (mažinimas) ypatingai dažnas būdas. Kai tiriamasis tekstas parašytas raštingiau, negu lyginamieji tekstai, prie neigiamos išvados prieinama lengviau, kadangi raštingumo lygis per trumpą laiką negali būti pagerintas.

Jeigu nustatytų sutapimų ir skirtumų požymių visumos nepakanka teigiamai ar neigiamai išvadai, ekspertinio tyrimo metu padaroma išvada, kad nustatyti, ar įtariamasis yra teksto autorius negalima. Atsakymą, kad nustatyti yra negalima, sąlygoja daugelis priežasčių: pvz., (1) tekstas yra neilgas ir neinformatyvus kalbiniu požiūriu, (2) teksto kalba yra iškraipyta, (3) tekstas yra standartinės formos, (4) yra nepakankamas lyginamosios medžiagos kiekis ir pan.

Be identifikacinių tyrimų lingvistinėje ekspertizėje svarbią vietą užima ir klasifikaciniai bei diagnostiniai tyrimai.

Diagnostiniai tyrimai lingvistinėje ekspertizėje – tai teksto autoriaus būsenos ir rašymo sąlygų nustatymas. Ekspertams gali būti pateikiami tokie klausimai:

1. Ar tekstas sukurtas autoriui X esant įprastos ar neįprastos būsenos (pvz., esant girtumo, susijaudinimo būsenoje)?
2. Ar autorius Y tekstą sukūrė ir parašė savarankiškai?
3. Ar tekste yra rašto kalbos iškraipymo požymių?
4. Ar tekste yra redakcinių pataisymų?

Į tokius klausimus atsakoma tik nustatius patį autorių. Kaip rodo ekspertinė praktika daugumą tiriamų tekstų parašo patys jų autoriai.

⁹¹ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

Klasifikaciniai tyrimai Lietuvoje kartais įvardijami kaip grupinės priklausomybės tyrimai. Jie paprastai atliekami siekiant surasti anoniminių dokumentų autorių. Ieškant nežinomo autoriaus, šalia kitų ekspertizių, skiriama ir lingvistinė ekspertizė. Tokios ekspertizės tikslas yra anoniminio autoriaus charakteristika iš jo rašto kalbos požymių.

Anoniminiai tekstai, tampantys kriminalistinės lingvistinės ekspertizės objektais, paprastai būna labai “klastingi” tyrimo objektai. Jų rašymo tikslai (grasinimas, šmeižimas, šantažas ir pan.) lemia jų autorių pastangas visais įmanomais būdais apsimesti kitais žmonėmis. Tokie tekstai rašomi, maskuojant savo tikruosius kalbos įgūdžius, pavyzdžiui, rašant negimtąja kalba, arba apsimitant kitos lyties, kito socialinio sluoksnio ar kitos profesijos atstovais ir pan.

Iš rašto kalbos anoniminio teksto autorius, remiantis Lietuvoje sukurtomis metodikomis, paprastai apibūdinamas pagal tokius duomenis:

1. ar tekstas parašytas autoriaus gimtąja kalba;
2. kokia yra autoriaus gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovė arba tarmė.

Tai, ar tekstas parašytas autoriaus gimtąja kalba ar svetimąja kalba, nustatoma jau tyrimo pradžioje, kadangi motyvuotai charakterizuoti teksto autorių pagal kitus duomenis galima tik įsitikinus, kad tekstas sukurtas autoriaus gimtąja kalba. Kaip jau buvo rašyta, Lietuvoje sukurtos ir taikomos kelios rašto kalbos tyrimo metodikos, analizuojančios būtent autoriaus gimtąja kalbą: lietuviškai parašyto teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodika, rusiškai parašyto teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodika.

Klasifikacinio tyrimo metu gali būti nustatomos ir kitos anoniminio teksto autoriaus charakteristikos: teksto autoriaus išsimokslinimas, veiklos sritis, amžius ir lytis. Tačiau atskirų autoriaus išsilavinimo, tarmės, veiklos srities nustatymo metodikų Lietuvoje nėra sukurta, yra tik tam tikri metodiniai pagrindai. Tokią situaciją lemia sociolingvistinių, psicholingvistinių ar kitokių tyrimų minėtose srityse, kurių pagrindu būtų galima sukurti metodikas ir kriminalistiniam tyrimui, trūkumas.

Rašto kalbos tyrimo procesą, sprendžiant dokumento autoriaus grupinės priklausomybės klausimą, sudaro trys pagrindinės stadijos:

1. parengiamoji stadija, kuriai būdingi tokie pat ypatumai, kaip ir esant identifikaciniam tyrimui, t.y. šioje stadijoje nustatomas tyrimo tikslas, tyrimų kryptis, susipažįstama su tariamąja medžiaga, pasirenkama tyrimo metodika;
2. analitinis dokumentų, pateiktų ekspertizei, tyrimas, kuomet nustatomi teksto autorių individualizuojantys požymiai;
3. analitinio tyrimo rezultatų įvertinimas ir išvadų pateikimas.

Lietuvoje kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metu, kaip jau buvo minėta, sprendžiami identifikaciniai ir diagnostiniai uždaviniai. Pagrindiniai identifikacinio tyrimo bruožai Lietuvoje, atsižvelgiant į taikomų metodų ir tiriamos kalbos specifiką, jau buvo aptarti anksčiau, tačiau bendrame lietuviškos lingvistinės (autorystės) ekspertizės kontekste diagnostinių tyrimų (turint galvoje grupinės priklausomybės klausimų sprendimą) specifiką Lietuvoje, mūsų manymu, reikėtų aptarti plačiau.

Kaip žinoma, teksto autoriaus grupinės priklausomybės nustatymas arba apibūdinimas apima tokių jo charakteristikų nustatymą:

- 1) gimtoji kalba;
- 2) gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovė/ tarmė;
- 3) išsimokslinimas;
- 4) veiklos sritis;
- 5) amžius, lytis.

Reikėtų paminėti, kad Lietuvoje paprastai nėra nustatomos tokios, dažnai tarp teksto autoriaus charakteristikų nurodomos, charakteristikos *kaip autoriaus veiklos sritis, amžius ar lytis*. Tačiau tam tikrais atvejais tiriamame tekste randama požymių, netiesiogiai (arba tiesiogiai) teikiančių informacijos apie šias charakteristikas. Kiti autoriaus grupinės priklausomybės nustatymo kriterijai ir jų nustatymo specifiška Lietuvos mastu šiame darbe bus aptariami detalčiau.

Teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymas.

Lietuvos situacija kalbiniu atžvilgiu pasižymi daugelio ypatumų. Mūsų šalies kalbinę situaciją įtakoja įvairių kalbų sąveika. Lietuvoje gyvena daug kitataučių: rusų, lenkų, baltarusių ir kt., kurie sudaro penktadalį Lietuvos gyventojų. Be savo gimtosios kalbos, jie geriau ar blogiau moka lietuvių kalbą, dažnai ir kitas kalbas. Glaudūs etniniai kontaktai, kalbų maišymasis įtakojo tai, kad Lietuvoje ypač aktualūs yra dvikalbystės (bilingvizmo) arba net daugiakalbystės (multilingvizmo) reiškiniai. Lietuvos visuomenę, šiuo atžvilgiu, galima apibūdinti kaip daugiakalbę. Apskritai, daugelyje mažesnių šalių būti išsimokslinusių reiškia būti bilingviu: mokslo ir kultūros tikslais būtina mokėti antrą kalbą.

Lietuvai būnant Tarybų Sąjungos dalimi čia buvo ypač paplitusi rusų kalba, kurią privalėjo mokėti visi respublikos gyventojai. Dauguma vyresnės kartos atstovų iki šiol išlaikė rusų kalbos žinias ir moka ją žymiai geriau, negu kitas užsienio kalbas.

Tačiau pastaruoju metu Lietuvoje pastebimos ir kitos tendencijos. Jaunesnioji karta moka ir kitų užsienio kalbų (anglų, vokiečių). Užsienio kalbų mokėjimas jau tapo įprastu reiškiniu. Daugelis žmonių be savo gimtosios kalbos moka dar vieną ar net kelias užsienio kalbas. Šis svetimų kalbų mokymosi procesas vis intensyvėja, kadangi mūsų laikais kalbų mokėjimas atveria žymiai daugiau galimybių ne tik

kasdieniniame (privačiame) bendravime, bet ir profesinėje veikloje. Šiuo metu, integruojantis į Europos Sąjungą, ypatingas dėmesys skiriamas tokioms užsienio kalboms, kaip anglų, vokiečių, prancūzų.

Vystantys Europos Sąjungos plėtros procesams, atsiranda daugiau taip pat įvairių šalių (jų atstovų) tarpusavio bendradarbiavimo galimybių: didėja gyventojų, darbo jėgos migracija, intensyvěja tarptautiniai prekybiniai ryšiai ir pan. Tačiau atsiranda ir neigiamų šio proceso padarinių, pvz., ir nusikalstamumo srityje stiprėja tarptautiniai ryšiai ir pan.

Tokia skirtingų kalbų sąveika Lietuvoje žymiai apsunkina ir lingvistinius ekspertinius tyrimus. Kaip žinoma, kriminalistinio tyrimo atveju vienas iš labiausiai paplitusių teksto kalbos iškraipymo būdų Lietuvoje iki šiol buvo rašymas negimtaja kalba: lietuviškai arba rusiškai.⁹² Todėl Lietuvoje sukurtos ir lietuviško teksto autoriaus, ir rusiško teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodikos.

Kadangi Lietuvoje gyvena daug įvairių tautybių žmonių, čia egzistuoja ir įvairūs dvikalbystės tipai: lietuvių- rusų, lietuvių- lenkų, lietuvių- baltarusių, lietuvių- ukrainiečių, rusų- lietuvių, lenkų- lietuvių ir t.t. Įvairios kalbos šiuo atveju glaudžiai sąveikauja tarpusavyje: vienų kalbų sistemos nuolat patiria kitų kalbų poveikį. Ypač didelę įtaką viena kitai turi struktūriškai artimos ir giminingos kalbos, pvz., slavų kalbos – lenkų ir rusų.

Lietuvos kalbininkai nuolat tyrinėja lietuvių, lenkų, rytų slavų (baltarusių, rusų) kalbų tarpusavio sąveika, siekdami atskleisti šių sąveikų rezultatus, ypatumus bei dėsningumus.⁹³ Tačiau reikėtų pažymėti, kad tai yra daugiau fragmentinio pobūdžio tyrinėjimai, kuriuose nepakankamai dėmesio skiriama minėtų kalbų įtakai lietuvių kalbai.

Pavyzdžiui, kalbininkų tyrinėjimai rodo, kad dėl ilgalaikės šių kalbų sąveikos rezultate lenkų ir rytų slavų kalbos Lietuvoje įgijo daug savitumų. Galima kalbėti apie socialinės- regioninės šių kalbų normos ypatumus Lietuvoje. Šios sąveikos įtaka pasireiškė minėtų kalbų sistemos supaprastinimu, t.y. pašalinant savitus kalbinius reiškinius ir taisykles, būdingas vienai iš kontaktuojančių kalbų, ir pakeičiant jas bendromis, daugelyje atvejų supaprastintomis konstrukcijomis⁹⁴.

⁹² Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10.

⁹³ Safarewiczowa H. Oboczność я имею і у меня естъw języku rosyjskim dziś і dawniej, Wrocław- Warszawa- Kraków, 1964; Porajski- Pomsta J. Z badań nad mową polską w rodzinach etnicznie mieszanych w Wilnie. Postawa emocjonalna mówiącego a interferencja// Język polski w kraju і za granicą; Materiały Międzynarodowej Konferencji Polonistów, Warszawa, 14-16 września 1995r., red B.Janowskiej, J. Porajskiego- Pomsty, t.I- Warszawa, 1997, p.99-105; Wiemer B., Burenina- Petrowa O. Jaki jest zasięg wpływów polskich w mowie rosyjskiej rodzin etnicznie mieszanych w Wilnie?// Język polski w kraju і za granicą; Materiały Międzynarodowej Konferencji Polonistów, Warszawa, 14-16 września 1995r., red B.Janowskiej, J. Porajskiego- Pomsty, t.I- Warszawa, 1997, p.130-144.

⁹⁴ Masoit I. Kalbų sąveikos būdai daugiakalbėje visuomenėje (remiantis Lietuvos lenkų kalbos ypatumais)..// Žmogus ir žodis, 1999.

Tokiu būdu, atliekant kriminalistinius lingvistinius tyrimus būtina atsižvelgti į tai, kad anoniminio teksto autoriaus kalba gali būti įtakojama bilingvizmo, multilingvizmo reiškinių, kurie gali pasireikšti minėtais ypatumais.

Tekstai – kriminalistinės lingvistinės ekspertizės tyrimo objektai – gali būti parašomi ir autoriaus gimtąja, ir svetimą kalbą. Rašant anoniminių laišką ar kitokio pobūdžio tekstą svetimą kalbą, autorius paprastai nori apsimesti kitu žmogumi ir tuo pačiu paslėpti nusikaltimo pėdsakus ir likti neatpažintas. Tai gali labai apsunkinti tyrimą. Jau tyrimo pradžioje svarbu nustatyti, ar tekstas parašytas gimtąja kalba ar ne. Kartais iš rašto kalbos požymių, kai tekstas parašytas svetimą kalbą, įmanoma nustatyti ir autoriaus gimtąją kalbą.

Vienas iš populiariausių anoniminių tekstų autorių maskavimosi būdų Lietuvoje – *rašymas negimtąja kalba*: rusiškai ar lietuviškai. Tai daroma kriminaliniais tikslais autoriui norint išlikti neatpažintam arba siekiant apsimesti kitu žmogumi. Svarbu laiku (jau tyrimo pradžioje) įvertinti kitos kalbos įtaką, kad būtų išvengta ekspertinių ir paieškos klaidų. Gimtoji kalba labai susijusi ir su kitomis nežinomo autoriaus charakteristikomis: pvz., motyvuotai kalbėti apie teksto autoriaus išsimokslinimą, veiklos sritį galima tik nustačius, kad tekstas parašytas jo gimtąja kalba.

Savaime suprantama labiausiai gimtosios kalbos nustatymo galimybes lemia teksto autoriaus raštingumo lygis. Kaip konstatuoja ekspertai-lingvistai, prastai lietuviškai rašančių anoniminių autorių, t.y. nelietuvių, gimtoji kalba nustatoma nesunkiai: “kitataučiai daro tokių klaidų, kokių niekada nepadarys net pats neraštingiausias arba gudriausias savo kalbą iškraipęs lietuvis”.⁹⁵ Tačiau raštingesnių autorių gimtąją kalbą būna žymiai sudėtingiau nustatyti.

Reikėtų pabrėžti, kad būtent aukšto raštingumo lygio asmenų gimtosios kalbos nustatymo klausimas dar reikalauja atskiro nuodugnaus tyrimo. Kita vertus, reikėtų konstatuoti, kad daugelio kalbų mokėjimas ir gana aukštas jų įvaldymo lygis tampa reiškiniu, vis labiau būdingu mūsų visuomenei. Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą ši tendencija dar ryškesnė. Aukšto raštingumo lygio tekstuose tradicinė klaidų analizė gali būti neveiksminga, kadangi tokiuose tekstuose gali nepasitaikyti tradicinių nelietuvių daromų klaidų. Tokiais atvejais reikšmingesnė yra aukštesnių kalbos pakopų, stiliaus analizė. Tačiau šiuo metu kriminalistiniame rašto kalbos tyrime taikomos autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodikos dar nėra pajėgios tinkamai išspręsti šį klausimą. Ši opi kriminalistiniame rašto kalbos tyrimui problema, mūsų manymu, turėtų būti tapti ateities tyrimų pagrindu.

Kaip jau buvo rašyta, Lietuvoje sukurtos ir taikomos praktikoje *rašto kalbos tyrimų metodikos*: identifikavimo metodika (“Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika”) bei metodikos nežinomo

⁹⁵ Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10.

autoriaus charakterizavimui skirtos metodikos (“Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika” ir “Основы экспертного решения вопроса о родном литовском языке автора документа, выполненного на русском языке”). Tačiau, kaip žinoma, kalba nėra sustabarėjęs reiškinys. Ji nuolat keičiasi įtakojama kitų kalbų, atsirandant naujiems reiškiniams ar senų reiškinų naujam suvokimui ir pan. Tai reiškia, kad, atsižvelgiant į šiuos pokyčius, turi būti nuolat atnaujinamos ir atitinkamos kalbos tyrimo metodikos. Tai liečia ir kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodikas.

Kadangi Lietuvoje pasigendama nelietuvių vartojamos lietuvių kalbos tyrinėjimų, kurių metu būtų nustatomi kitų kalbų (jų gimtųjų kalbų) įtakos požymiai, mes atlikome savarankiškus tokio pobūdžio tyrimus.

Tyrimai buvo atlikti atsižvelgiant į kriminalistinės lingvistinės analizės poreikius, todėl jų rezultatai bus naudingi nustatant teksto autoriaus gimtąją kalbą kriminalistinės lingvistinės (autorystės) ekspertizės metu.

Empiriniai tyrimai

Tyrimų pagrindinė užduotis buvo *nustatyti ir susisteminti dažniausiai daromas lietuviškai rašančių nelietuvių* (asmenų, kurių gimtoji kalba rusų arba lenkų) *klaidas*, kokių nepadarą panašaus išsilavinimo asmenys, kurių gimtoji kalba yra lietuvių.

1993 metais A.Žalkauskienės parengtoje kriminalistinėje lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodikoje yra apibrėžta, ką moka autorius, kurio gimtoji kalba yra lietuvių⁹⁶, ir nurodyta, kokių klaidų, rašydami lietuviškai, padaro nelietuviai. “Skirtingų tautybių žmonės, rašydami lietuviškai, padarys skirtingų klaidų”⁹⁷, - yra nurodžiusi metodikos autorė. Tačiau minėtoje metodikoje pagrindinis dėmesys skiriamas klaidoms, kurias gali daryti ir lietuviai ir nelietuviai. Tik nelietuvių daromos klaidos apibrėžiamos epizodiškai, nepateikiant skirtingų jų rūšių. Pastebėtina, kad kuriant šią metodiką lietuvių kalbai Lietuvoje didžiausią įtaką darė rusų kalba. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurių minėtoje metodikoje buvo apibendrintos tik klaidos asmenų, kurių gimtoji kalba yra rusų.

Didelę nelietuvių dalį Lietuvoje sudaro asmenys, kurių gimtoji kalba yra lenkų, arba asmenys, kurie savo gimtąją kalbą laiko lenkų kalbą. Taigi prasminga yra patyrinėti, kokias klaidas, rašydami lietuviškai, daro ir Lietuvoje vartojama lenkų kalba kalbantys asmenys. Lietuvos lenkų bendruomenė, o ypač jaunesnioji karta, savo kasdieniniame gyvenime susiduria su keliomis kalbomis: lietuvių, lenkų,

⁹⁶ Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10, p.13

⁹⁷ Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10, p.2

rusų. Tokiose daugiakalbystės sąlygose funkcionuojanti lenkų kalba patiria kitų kalbų poveikį.⁹⁸ Kuo artimesnės kalbos (pvz., slavų kalbos), tuo stipriau pasireiškia tas poveikis. Todėl Lietuvos lenkų vartojama lenkų kalba turi savo specifinių bruožų, įtakojamų kalbinių, sociokultūrinių faktorių: dažnai tam tikrose situacijose (kasdieniniame gyvenime, buityje ir pan.) vartojama lenkų kalba skiriasi nuo sunormintos lenkų bendrinės kalbos (kuri dėstoma Lietuvos lenkų mokyklose). Atsižvelgiant į tai, sukurti mokslinę lietuviškai rašančių lenkų klaidų klasifikaciją būtų atskiros – kalbos mokslų – disertacijos uždavinys. Mūsų darbe nustatytos lietuviškai rašančių lenkų klaidos įtrauktos į bendrą lietuviškai rašančių kitataučių klaidų sistemą.

Antra vertus, nepriklausomybės metais lietuvių kalba kaip valstybinė įsitvirtino visose gyvenimo srityse, vadinasi, ir rusakalbiai, ir kiti mūsų šalies gyventojai per paskutiniuosius metus ją išmoko geriau. Mūsų manymu, būtų tikslinga paanalizuoti kokias klaidas jie daro *šiuo metu*.

Mūsų atliktų tyrimų pagrindinė užduotis buvo:

nustatyti ir susisteminti *dažniausiai* šiuo metu daromas lietuviškai rašančių nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba rusų arba lenkų) klaidas, kokių nepadarą panašaus išsilavinimo asmenys, kurių gimtoji kalba yra lietuvių.

Tyrimai buvo atlikti naudojantis *Valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikavimo egzaminų rezultatų (rašto darbai) medžiaga*. Disertantė atliko taip pat *savarankišką testavimą*.

Reikėtų priminti, kad Lietuvai atkūrus nepriklausomybę Valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikavimo egzaminą laiko Lietuvos gyventojai, baigusieji *nelietuviškas* mokyklas. Šio egzamino tikslas: patikrinti ir atitinkamai lygiais įvertinti asmenų, baigusių mokyklas ne lietuvių dėstomąja kalba, bendravimo valstybine (lietuvių) kalba gebėjimus.

Tyrimui buvo atrinkti Valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikavimo egzaminų, laikytų Vilniaus mieste bei Šalčininkų rajone, rašto darbai. Šie regionai buvo pasirinkti atsižvelgiant į jų ypatingą sociolingvistinę situaciją: didelę dalį gyventojų čia sudaro nelietuviai – lenkai ir rusai.

Mūsų tyrimams panaudoti trečios (aukščiausios) valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacinės kategorijos egzamino rašymo užduoties darbai. Būtent *III kategorija* buvo pasirinkta, kadangi egzaminus šiai kategorijai gauti laiko asmenys (kitataučiai), paprastai turintys aukštąjį išsilavinimą, baigę nelietuviškas vidurines ir aukštąsias mokyklas, tačiau jų lietuvių kalbos mokėjimo lygis yra pakankamai aukštas. Šių asmenų amžius nuo 28 iki 55 metų (daugumos – 35-45m.). Tai reiškia, kad dauguma jų baigę mokyklas dar iki nepriklausomybės atkūrimo, kuomet nelietuvių tarpe motyvacija ypatingą dėmesį skirti lietuvių kalbai nebuvo itin didelė.

⁹⁸ Masoit I. Kalbų sąveikos būdai daugiakalbėje visuomenėje (remiantis Lietuvos lenkų kalbos ypatumais).. / Žmogus ir žodis, 1999.

Pasirinktos valstybinės kalbos egzamino rašymo užduoties tikslas – patikrinti ir įvertinti gebėjimą rašyti lietuvių kalba bendrojo pobūdžio rišlius tekstus (pvz., laiškus pagal pateiktą situaciją, straipsnelius laikraščiu, pranešimus, rašinėlius, sveikinimus ir pan.)(Priedas Nr.1). Rašomas 120-150 žodžių tekstas. Tokio pobūdžio tekstai buvo panaudoti mūsų tyrime, atsižvelgiant į tokias aplinkybes:

1. Šiuos tekstus parašė (sukūrė) asmenys, atitinkantys mūsų tyrimuose keliamų tikslų reikalavimus, t.y. tai atitinkamo amžiaus ir išsilavinimo nelietuviai (asmenys, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių (rusų arba lenkų)), kurių lietuvių kalbos mokėjimas yra pakankamai aukštas. Būtent tokios charakteristikos autorių lietuviškų tekstų tyrimas, sprendžiant autoriaus gimtosios kalbos klausimą, yra opi kriminalistinio lingvistinio tyrimo problema.
2. Būtent tokio pobūdžio tekstai dažnai būna ir kriminalistinės lingvistinės (autorystės) ekspertizės objektai, pvz., paaiškinimai, rašinėliai, anoniminiai laišukai ir pan.
3. Egzamino rašymo užduoties tekstų apimtis atitinka ir kriminalistinės lingvistinės analizės metu dažniausiai tiriamų tekstų apimtį (Dažniausiai tai būna nedidelės apimties tekstai).

Tyrimams buvo panaudoti 146 Vilniaus mieste bei 154 Šalčininkų mieste laikytų egzaminų rašymo užduoties tekstai.

Kitą tyrimų medžiagos dalį sudarė analogiškų užduočių testai (Priedas Nr.2), kuriuos atliko asmenys, kurių gimtoji kalba yra lietuvių (vadinamoji *kontrolinė grupė*). *Kontrolinę* lietuvių grupę sudarė asmenys (140), kurių gimtoji kalba yra lietuvių. Dauguma jų – Lietuvos teisės universiteto neakivaizdinių studijų vyresniųjų kursų studentai arba kiti asmenys su aukštesniu išsilavinimu. Jų amžius bei išsilavinimas yra artimas nelietuvių grupės asmenų amžiui bei išsilavinimui. Buvo analizuojamos kontrolinės grupės parašytų tekstų klaidos, žodyno bei stiliaus ypatumai bei lyginami su nelietuvių tekstuose nustatytais klaidų tipais.

Kadangi tyrimų pagrindinė užduotis buvo nustatyti ir susisteminti *dažniausiai* daromas lietuviškai rašančių nelietuvių (kurių gimtoji kalba rusų arba lenkų) klaidas, kokių nepadarė panašaus išsilavinimo asmenys, kurių gimtoji kalba yra lietuvių, eksperimentas atliktas, tiriant visus tekstus keliais aspektais. Buvo tiriami tie lietuvių kalbos sistemos lygmenys, kuriuose, kaip manoma, labiausiai gali pasireikšti kitos kalbos įtaka.

Tekstai ištirti tokiais aspektais: 1) **rašyba**, 2) **gramatika** (morfologija ir sintaksė) ir 3) **žodynas** ir 4) **stilius**.

Atlikus klaidų, padarytų tekstuose, kurie sudarė tyrimo medžiagą, analizę, visos klaidos buvo atitinkamai susistemintos. Kaip matome iš žemiau pateikiamos lentelės, didesnė dalis jų būdinga ir lietuviams ir nelietuviams. Tačiau iš visų klaidų galima išskirti ir tas klaidas, kurias padaro rašydami

lietuviškai tik nelietuviai (asmenys, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) (jos pažymėtos pilka spalva). Kontrolinės grupės asmenų (lietuvių) tekstuose šių klaidų nebuvo padaryta.

Klaidos, kurios gali būti daromos lietuviškame tekste

1. Lietuvių daromos klaidos	2. Nelietuvių daromos klaidos
Raidžių painiojimo klaidos	
<p><i>prisimimė</i> (prisiminė) <i>pasitito</i> (pasitiko)</p>	<p><i>santuota</i> (santuoka) <i>sugyventimis</i> (sugyventinis)</p> <p><i>pabyksta</i> (pavyksta) <i>nepageda</i> (nepadėda) <i>pasipuktinimas</i> (pasipiktinimas)</p>
Rašybos klaidos	
<p>1) <u>trumpinami ilgieji balsiai:</u> <i>fiktivus</i> (fiktyvus) <i>salyginė</i> (sąlyginė)</p>	<p>1) <u>trumpinami ilgieji balsiai:</u> <i>sritije</i> (srityje) <i>susituoke</i> (susituokę)</p>
<p>2) <u>ilginami trumpieji balsiai:</u> <i>manę</i> (mane) <i>iškylusius</i> (iškilusius)</p>	<p>2) <u>ilginami trumpieji balsiai:</u> <i>laikų</i> (laiku) <i>būvusius</i> (buvusius)</p>
<p>3) <u>neparašomas „ė“ taškas arba jis rašomas ten, kur jo nereikia:</u> (paprastai dėl tarmės įtakos) <i>vėja</i> (veja) <i>Adėlė</i> (Adelė)</p>	<p>3) <u>neparašomas „ė“ taškas arba jis rašomas ten, kur jo nereikia:</u> <i>žeme</i> (žemė) <i>sekmė</i> (sėkmė)</p>
<p>4) <u>painiojama „ie“ ir „ė“, „uo“ ir „o“:</u> <i>ležuvis</i> (liežuvis) <i>kamolis</i> (kamuolis)</p>	<p>4) <u>painiojama „ie“ ir „ė“, „uo“ ir „o“:</u> <i>letus</i> (lietus) <i>Dangolė</i> (Danguolė)</p>
<p>5) <u>balsių „ia“ ir „e“ painiojimas:</u> <i>nukelema</i> (nuleliama) <i>nužingsnevo</i> (nužingsniavo)</p>	<p>5) <u>balsių „ia“ ir „e“ painiojimas:</u> <i>keliatas</i> (keletas), <i>dvejatas</i> (dvejetas), <i>gerbemoji</i> (gerbiamoji)</p>
<p>6) <u>skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių painiojimas:</u></p>	<p>6) <u>skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių painiojimas:</u></p>

<i>uštenka</i> (užtenka) <i>smugdė</i> (smukdė)	<i>vokdamas</i> (vogdamas) <i>išvešti</i> (išvežti)
7) <u>raidės „j“ vartojimo klaidos:</u> <i>varjantas</i> (variantas)	7) <u>raidės „j“ vartojimo klaidos:</u> <i>perijodinė</i> (periodinė)
	8) <u>raidžiu su diakritiniais ženklais („š“ ir „s“, „č“ ir „c“, „ž“ ir „z“, „dž“ ir „dz“)</u> <u>painiojimas:</u> <i>pašas</i> (pasas), <i>laikrastis</i> (laikraštis), <i>skaičiau</i> (skaičiau), <i>seimoje</i> (šeimijoje)
	9) <u>neparašoma „i“</u> , <u>kai ji minkština prieš ją esančią priebalsę:</u> <i>kelonė</i> (kelionė), <i>neko</i> (nieko), <i>balonas</i> (balionas), <i>žuri</i> (komisija) (žiuri)
	10) <u>“ne” rašymas atskirai su veiksmažodžiu</u> <u>prieveiksmiu, dalyviu:</u> <i>ne galvok</i> (negalvok), <i>ne blogai</i> (neblogai), <i>ne vedės</i> (nevedęs)
Morfologija	
<i>Daiktavardis</i>	
1) <u>linksnių vartojimo klaidos:</u> <i>Man kilo visokie sumanymai</i> (visokių sumanymų). <i>Šiai valandai</i> (šią valandą). <i>Visi darome klaidas</i> (klaidų). <i>Jam tai kainavo du tūkstančiai litų</i> (du tūkstančius)	1) <u>linksnių vartojimo klaidos:</u> <i>Pasiekė tikslo</i> (tikslą). <i>Išvyksta oficialiam vizitui</i> (su oficialiu vizitu). <i>Visur randame trūkumus</i> (trūkumų)
	<i>Aš visada skaitau Jūsų straipsniai</i> (straipsnius). <i>Baigiau dar masažisto kursai</i> (kursus) <i>ir kursai</i> (kursus) <i>užsienio kalbų</i> . <i>Vokiečių kalbos pagrindai</i> (pagrindus) <i>turiu</i> . <i>Aš pilnai sutinku, kad gyvenimas</i> (gyvenimo) <i>kartu iki vedybų negalima vadinti šeima</i> . <i>Ateina toks metais</i> (metas).
2) <u>skaičiaus vartojimo klaidos:</u> <i>per vienus metus</i> (per vienerius)	2) <u>skaičiaus vartojimo klaidos:</u> <i>jau tris metus</i> (jau trejus metus)

<i>dveji reikalavimai (du reikalavimai)</i>	
	<p><i>Liksi ir be marškinių (marškinių);</i> <i>Gyvenu tipo mediniuose namukuose (namuke).</i> <i>Sveikinu su Naujoju Metu (Naujaisiais Metais).</i> <i>Aš buvau Šalčininkoje (Šalčininkuose);</i> <i>Norėčiau dirbti vokiečių kalbą (kalbos)</i> <i>dėstytojumi.</i> <i>Buvau pas odų (odos) lygu gydytoją.</i></p>
<p>3) <u>giminės vartojimo klaidos:</u> <i>Jai nebūtų sunku tapti artimiausiu patikėtiniu</i> <i>(artimiausia patikėtine)</i></p>	<p>3) <u>giminės vartojimo klaidos:</u> <i>Ji būtų geriausias draugas (geriausia draugė)</i></p>
	<p><i>Šia (šis) gyvenima (gyvenimas) padės jiems</i> <i>geriau susipažinti.</i> <i>Gimiau liepo (liepos) mėnesį.</i> <i>Ten buvo pažymas (pažyma).</i> <i>Rankinuka (rankinukas) buvo juoda (juodas).</i></p>
<i>Įvardis</i>	
	<p>1) <u>giminės vartojimo klaidos:</u> <i>Jos abi vienodo amžiaus ir jiems (joms) buvo</i> <i>smagu.</i> <i>Vilniuje daug kioskų, kuriose (kuriuose) yra ...</i> <i>Vagis buvo moteris. Jie (ji) buvo vidutinė</i> <i>aukšta.</i> <i>Šitoje (šitame) amžiuje taip būna.</i></p>
<p>1) <u>linksnių vartojimo klaidos:</u> <i>Jame (jam) kilo puiki idėja.</i> <i>Ugdo juose (ju) gėrio pradus.</i></p>	<p>2) <u>linksnių vartojimo klaidos:</u> <i>Ko joje daugiau: motinos ar žmonos? (Kas ji</i> <i>labiau: motina ar žmona?)</i></p>
	<p><i>Saulė šviečia, bet ne šildo mus (mūsų).</i> <i>Aš turiu 13 metų sūnų. Man su ji (juo) labai</i> <i>sunku.</i></p>

<i>Būdvardis</i>	
	<p>1) <u>giminės ir linksnių vartojimo klaidos:</u> <i>Tolimesnę (tolesnį) gyvenimą.</i> <i>Yra daug netradicines (netradicinių) elgesio formų.</i> <i>Prie gražio (gražaus) ežero.</i> <i>Turi turtingi (turtingas) tautinės (tautines) ir krikščioniškosios (krikščioniškąsias) šeimos tradicijos (-jas).</i></p>
<i>Veiksmažodis</i>	
<p>1) <u>laikų vartojimo klaidos:</u> (laikų nederinimas sakinyje) <i>Sutuoktinių gyvenimas būna komplikuoatas, jei jie nevertino (nevertina) vienas kito.</i></p>	<p>1) <u>laikų vartojimo klaidos:</u> <i>Susitiko (susitinka), pagyvena, išsiskiria – laisvė.</i></p>
	<p><i>Nors šiuo metu daug jaunuolių gyveno (gyvena) nesusituokęs (-ė).</i> <i>Per atostogas mes vakarais ilgai sėdėjome (sėdėdavome) su kaimynais.</i> <i>Šią vasarą mes pasinaudodavome (pasinaudojome) akcinės bendrovės "Lakštas" paslaugomis.</i> <i>Ačiu, kad perskaitote (perskaitėte) mano fantazijas.</i> <i>Neseniai skaitau (skaičiau) laikraštyje.</i></p>
<p>2) <u>sangražinių veiksmažodžių vartojimo klaidos:</u> <i>Aš neraminuosi (aš nesiraminiu).</i></p>	<p>2) <u>sangražinių veiksmažodžių vartojimo klaidos:</u> <i>Aš nieko netikiuosi (nesitikiu).</i></p>
	<p><i>Aš tikiuosi (tikiuosi).</i> <i>Aš nieko netikiuosi (nesitikiu).</i> <i>Kaip (kai) mokausiu (mokiausi), baigiau dar vizažisto kursai (-us).</i> <i>Pasisteng ne nervuotis (nesinervuoti).</i></p>

<p>3) <u>veiksmažodžių darybos klaidos:</u> <i>Aš tuo metu baiginejau (buvau bebaigias) institutą.</i></p>	<p>3) <u>veiksmažodžių darybos klaidos:</u> <i>Jie praleidinėja (praleido) laiką.</i></p>
	<p><i>Mes užgyvensim (заживем) geriau (prasi)gyvensime).</i> <i>Visi mano prašimai ji neįdomina (не интересуют) (ji nedomina).</i></p>
	<p>4) <u>veiksmažodžio nuosaku vartojimo klaidos:</u> <i>Mes anksčiau pagalvotumėm (būtume pagalvoję).</i> <i>Mes nežinotume, jei Daiva nepasakytų (Mes nebūtume žinoję, jei Daiva nebūtų pasakiusi).</i></p>
<i>Dalyvis</i>	
<p><i>Bandau pasiekti nepasiekiamą (tai, kas nepasiekiamą).</i></p>	<p><i>Laikau reikalingu jai tai pasakyti (laikau reikalingu (būtinu) dalyku jai tai pasakyti).</i></p>
	<p>1) <u>skaičiaus vartojimo klaidos:</u> <i>Nors šiuo metu daug jaunuolių gyvena (gyvena) nesusituokęs (-ę).</i> <i>Kiek žmonių baigęs (baigę) universitetus.</i></p>
<i>Sintaksė</i>	
<p><u>Lietuviški sakiniai parašomi rusų ar kitų kalbų itakoje:</u> <i>Reikia, kad širdis prisipildytų meile (meilės).</i> <i>Šeima pilnoje sudėtyje (visa šeima).</i></p>	<p><u>Lietuviški sakiniai parašomi pagal gimtosios kalbos sakinio konstravimo taisykles:</u> <i>Vaikams rodyti pavyzdį bendro gyvenimo šeimoje (Vaikams rodyti bendro gyvenimo šeimoje pavyzdį).</i> <i>Kolega Vytas neseniai baigė kursų programuotoju ir dabar įsidarbino banke dirbti su kompiuteriu (Kolega Vytas neseniai baigė programuotojų kursų...).</i></p>

	<i>Kur ieškojo, darbo ekonomistės nerado (... ekonomistės darbo nerado).</i>
Leksika (žodynas)	
<u>Nevartotinos svetimybės:</u> <i>apart (be), ofisas (įstaiga), menedžeris (vadybininkas), vykendas (savaitgalis)</i> <u>netaisyklingi vertimai:</u> <i>išsireiškimas (posakis) laisvanoris (savanoris)</i>	1) <u>nevartotinos svetimybės:</u> <i>gerbūvis (gerovė) ukolas (injekcija) baliavoti (švęsti) bėdavoti (dejuoti) dolcas (doleris)</i>
	2) <u>ne ta reikšme pavartoti žodžiai:</u> <i>Ne moku pristatyti (įsivaizduoti) savo gyvenimo. Noriu papasakoti apie savo pailsėjimą (poilsį) Palangoje. Neseniai skaičiavau (skaičiau) laikraštyje. Bandau pataikyti (pritaikyti) psichiatro toki patarimą. Siūlau (linkiu) jums sėkmės. Paimk žemėlapi. Atidaryk (atversk) pabaigoje. Išėjo (išlipo) iš mašinos. Kvapas stovi (tvyro).</i>
Stilius	
Panašaus pobūdžio stiliaus klaidų galima aptikti ir lietuvių, ir nelietuvių parašytuose tekstuose.	<i>Jauni vaikinai kartuošenėje darosi savarankiškesni, jau ne tiek vėjo galvoje. Po pusės metų reikalai pakilo į gera puse. Nėra to blogo, kas neišeitų į gėrį (truputį iškraipytas lietuviškas frazeologizmas).</i>

Kaip matome žemiau pateikiamoje diagramoje nr. 1 tik nelietuvių padarytos klaidos sudaro 15% visų (ir lietuvių ir nelietuvių) padarytų klaidų. Klaidų pasiskirstymo pagal atskirus kalbos lygmenys statistiniai duomenys pateikiami darbo prieduose (Priedas Nr.3).

- Tokios pačios ir lietuvių ir nelietuvių**
- a klaidos**
- b Tik nelietuvių daromos klaidos**

Savaime suprantama, kad klaidas, kurios gali būti daromos bet kokia kita kalba parašytame tekste, gali daryti ir asmenys, rašydami savo gimtąją kalbą (pvz., lietuvių) ir asmenys, rašydami svetima kalba. Atsižvelgiant į tai, žemiau pateiktoje schemoje nurodytos klaidų, kurios gali būti daromos lietuviškame tekste, rūšys.

Klaidos, kurios gali būti daromos lietuviškame tekste

1. Klaidos, daromos ir lietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra lietuvių) ir nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių). Taip pat ir atsitiktinės klaidos.

(Atsitiktinės lietuvių ir nelietuvių klaidos gali skirtis, bet tam reikia atskiros analizės.)

2. Tik nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) daromos klaidos.

Kaip matome iš šios schemos, klaidos, daromos nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) sudaro tik nedidelę dalį apskritai visų klaidų, kurios gali būti daromos lietuviškame tekste ir lietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra lietuvių) ir nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių). Dalis klaidų gali būti būdingos ir lietuviams ir nelietuviams. Atliekant kriminalistinius

lingvistinius tyrimus svarbu atskirti iš visų lietuviškame tekste nustatytų klaidų tokias klaidas, kurios gali būti daromos tik nelietuvių. Teisingas tokių klaidų įvertinimas tiriamajame tekste padės tinkamai nustatyti teksto autoriaus gimtąją kalbą. Tai gali būti savarankišku tyrimo tikslu arba gali turėti pirmąją reikšmę tolimesnio kriminalistinio lingvistinio tyrimo eigai.

Nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) lietuviškame tekste daromų klaidų priežastys:

1. Klaidos dėl lietuvių kalbos vidinės interferencijos

Lietuvių gramatikos sistemoje yra nemažai analogiškų gramatinių formų. Remiantis jomis, vienu gramatinių reiškinių taisyklės taikomos kitiems.

2. Klaidos dėl gimtosios kalbos interferencijos

Rašant lietuviškai gali būti pritaikomos gimtosios kalbos (pvz., rusų, lenkų ir kt.) gramatikos taisyklės.

3. Klaidos dėl lietuvių kalbos specifikos

Lietuvių kalba, kaip ir visos kitos kalbos, turi savo ypatumų. Tie svetimoms kalboms dalykai, kurių nėra gimtojoje kalboje, nelengvai įsisavinami. Pavyzdžiui, lietuvių kalba turi ilgųjų ir trumpųjų balsių sistemą, kurios neturi daugelis kaimyninių kalbų (rusų, lenkų); dalis lietuvių ir rusų, lietuvių ir lenkų raidynų raidžių yra tos pačios, tačiau žymi skirtingus garsus. Pastarieji ypatumai yra daugelio rašybos klaidų priežastis.

Daugelio klaidų priežastis galima nustatyti, palyginus lietuvių kalbą su autoriaus gimtąja kalba. Tačiau lygintinos ne abstrakčios gramatinės kategorijos, o jų vartojimas kalbose.

4. Atsitiktinės klaidos

Atsitiktinės klaidos vertinamos labai atsargiai: jos gali būti daromos ir lietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra lietuvių), ir kitataučių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių). Tačiau kartais ir jose slypi informacija apie asmens gimtąją kalbą.

Tokiu būdu, asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių, lietuviškame tekste daromas tik jiems būdingas klaidas galima susisteminti. Tačiau reikia turėti galvoje, kad tai **ne visos klaidos, kurias apima klaidų grupės pavadinimas, bet tik tokios, kurių pavyzdžiai buvo pateikti ankščiau** (lentelėje), **kaip tik nelietuvių daromos klaidos**. Kai kurios iš šių klaidų gali pasitaikyti ir lietuvių parašytuose tekstuose dėl labai didelės rusų ar/ir lenkų kalbų įtakos.

Asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių (rusų arba lenkų), lietuviškuose tekstuose daromos klaidos

Raidžių painiojimo klaidos
Rašybos klaidos
1. “č” ir “c” ir analogiškų raidžių su diakritiniais ženklais painiojimas
2. neparašoma “i”, kai ji minkština prieš ją esančią priebalsę
3. “ne” rašymas atskirai su veiksmažodžių,rieveiksmiu, įvardžiu
Gramatikos klaidos
<i>Sintaksė</i>
1. lietuviški sakiniai parašomi pagal gimtosios kalbos sakinio konstravimo taisykles
<i>Morfologija</i>
<i>Daiktavardis</i>
1. linksnių vartojimo klaidos
2. skaičiaus vartojimo klaidos
3. giminės vartojimo klaidos
<i>Įvardis</i>
1. giminės vartojimo klaidos
2. linksnių vartojimo klaidos
<i>Būdvardis</i>
1. giminės vartojimo klaidos
<i>Veiksmažodis</i>
1. veiksmažodžio laikų vartojimo klaidos
2. veiksmažodžio nuosakų vartojimo klaidos
3. sangražinių veiksmažodžių vartojimo klaidos
4. veiksmažodžių darybos klaidos
<i>Dalyvis</i>
1. skaičiaus vartojimo klaidos
Leksikos (žodyno vartojimo) klaidos
1. ne ta reikšme pavartoti žodžiai
Stiliaus vartojimo klaidos

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad *sukurta klaidų sistema negali būti nei absoliučiai išbaigta, nei galutinė*, nes nelietuvių daromos lietuvių kalbos klaidos gali keistis. Kita vertus, jos ne tik gali, bet ir turi keistis. Galima prognozuoti, kad kitataučiai Lietuvos piliečiai lietuvių kalbą *mokės vis geriau*, kadangi jai, kaip valstybinei kalbai, daugiau dėmesio bus skiriama ir nelietuviškose mokyklose, lietuvių

kalba nelietuviai studijuos bet kokią specialybę aukštosiose mokyklose, ją vartos darbinėje veikloje, ja lenkai ir rusai vaikinai mokysis karinių dalykų Lietuvos kariuomenėje ir t.t. Todėl po kurio laiko kitataučių daromas klaidas vėl reikės peržiūrėti ir galbūt susisteminti iš naujo.

Dabartinę valstybinės lietuvių kalbos mokėjimo situaciją jaunesnės kartos atžvilgiu galima pavaizduoti trumpai apžvelgus valstybinio lietuvių kalbos (valstybinės) brandos egzamino, laikomo asmenų, kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji, rezultatus (Priedai nr.4, 5), pateikiamus Nacionalinio egzaminų centro⁹⁹. Reikėtų priminti, kad valstybinį lietuvių kalbos (valstybinės) brandos egzaminą laiko bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų ir gimnazijų abiturientai, profesinių ir žemės mokyklų mokiniai, suaugusiųjų mokymo centrų klausytojai, aukštesniųjų mokyklų studentai, ankstesnių laidų abiturientai, panorėję perlaikyti egzaminą. Valstybinis lietuvių kalbos (valstybinės) brandos egzaminas laikomas tik nuo 2001 metų. 2001 metais jį laikė **2671** kandidatas, 2002 metais – **2709**.

Kadangi egzaminas laikomas tik nuo praeitų metų, padaryti apibendrintas išvadas dėl jo rezultatų, tendencijų dar sudėtinga. Galima tik apžvelgti šių dviejų metų egzamino rezultatus.

Egzaminas susideda iš dalies žodžiu ir raštu. Egzamino užduotis vertinama taškais. Kaip matome iš pateikiamų duomenų (priede nr.), maksimali pasiekta egzamino dalies raštu (testo)* taškų suma 2001 m. buvo **74**, 2002 m. – **72** (iš galimų **75**). Taškų sumos vidurkis 2001 m. buvo **56,1**, 2002 m. – **45,9**.

Valstybinio lietuvių kalbos (valstybinės) brandos egzamino rezultatai rodo, kad apskritai jaunesniosios kartos (nelietuvių) valstybinės (lietuvių) kalbos žinios yra pakankamai aukštos. Į tai, savaimė suprantama, turi būti atsižvelgiama ir kriminalistinių lingvistinių tyrimų metu, kai sprendžiamas klausimas dėl dokumento teksto autoriaus gimtosios kalbos.

Mūsų darbe pateikta klaidų sistema yra tiesiog *dabartinės situacijos užfiksavimas*, t.y. tam tikras dabar aktualus *sociolingvistinis* lietuvių kalbos tyrinėjimas kriminalistiniais tikslais. Ši klaidų sistema, manytume, pravers *ekspertams* praktikoje. Mūsų atliktų tyrimų, pateiktų žemiau, rezultatai, t.y. siūloma *asmenu, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių (rusų arba lenkų), lietuviškame tekste daromų klaidų sistema*, papildys bei patobulins esamas kriminalistines metodikas. Tyrimų rezultatai bus ypač naudingi sprendžiant nežinomo autoriaus charakterizavimo klausimą.

Pateikiama klaidų sistema galėtų būti naudinga taip pat lietuvių kalbos mokytojams lenkų ir rusų mokyklose: ji atskleidžia tuos lietuvių kalbos sunkumus, kurie nelietuviškose mokyklose neįveikiami.

Reikėtų pabrėžti, kad atlikti empiriniai tyrimai yra tik disertacinio tyrimo fragmentas. Šis darbas turėtų tapti pagrindu tolimesnėms tyrimams. Tokio pobūdžio tyrimas yra *permanentinio pobūdžio*,

⁹⁹ interneto svetainės adresas: <http://www.egzaminai.lt>

kadangi kalbinė situacija, kaip jau buvo rašyta, nuolat keičiasi. Keičiasi ir kalbų mokėjimo lygis, todėl reikia tobulinti ir tyrimo metodikas. Atlikti tyrimai (pateikti šiame skyriuje bei tyrimai, aprašyti 2 sk. 2.1 skirsnyje) parodė, kad nelietuviai taip pat gali parašyti (sukurti) lietuvišką tekstą be klaidų (toliau ši tendencija, reikia tikėtis, stiprės), o tai reiškia, kad tokiais atvejais taikomos gimtosios kalbos nustatymo metodikos bus jau nebeveiksmingos. Būtina atlikti nuodugnius tokio pobūdžio tyrimus, pvz., nustatant lenkų kalbos įtakos požymius, rašant lietuviškai Lietuvos lenkams, nes iki šiol pagrindinis dėmesys gimtosios kalbos nustatymo metodikose buvo skiriamas vien tik rusų kalbai.

Autoriaus gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovė/ tarmė.

Lingvistinėje literatūroje teigiama, kad lietuvių kalbos dialektai išsivystė XIV amžiuje. Pirmieji lietuvių rašto kalbos paminklai parašyti tarmiškai: pvz., M.Mažvydas rašė žemaičių tarme, M.Daukšos rašinių kalboje dominavo aukštaičių tarmė ir t.t. Lietuvių bendrinės kalbos, susiformavusios XIX amžiaus pabaigoje, pagrindu laikomos pietryčių Aukštaitijos tarmės.¹⁰⁰

Lietuvių kalba visada pasižymėjo didele tarmių įvairove. Atskiros tarmės gana ryškiai skyrėsi viena nuo kitos, jose galima buvo išskirti taip pat daug smulkių šnektų. Ši aplinkybė gali būti labai palanki atliekant kriminalistinį tyrimą, kai siekiama nustatyti autoriaus gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovę. Tačiau atsiradus lietuvių literatūrinei kalbai sustiprėjo tarmių niveliacija. Apie gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovės bei tarmės nustatymo problemas daug rašė lietuviškos rašto kalbos tyrimo ekspertizės pradininkė O.Dambrauskaitė. Savo darbuose ji pateikė išsamias Lietuvos dialektų bei rašto kalbos požymių, įtakojamų dialektų, charakteristikas.¹⁰¹

Tačiau mūsų laikais Lietuvoje paprastai rašoma bendrine kalba ir dažniausiai išvengiama tarmės poveikio. Kadangi bendrinės kalbos mokomasi mokykloje, žmones nuolatos veikia žiniasklaidos kalba, šnekantieji tarmiškai taip pat rašo bendrinės kalbos formomis. Atliekant kriminalistines lingvistines ekspertizes Lietuvoje, autoriaus tarmė nustatoma labai retai pirmiausiai todėl, kad rašytiniuose tekstuose dažniausiai nebūna tarmybių.

Teritorinė kalbos diferenciacija nyksta, o tarmės užleidžia vietą literatūrinei kalbai. Šiam pereinamajam laikotarpiui būdingi įvairūs pusiaudialektai, nepasižymintys sistemingumu, atsirandantys tiek kaime, tiek mieste. Tačiau ir jie kartais gali suteikti vertingos informacijos kriminalistiniam tyrimui apie teksto autoriaus gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovę, kitaip sakant apie tarmę.

* Egzamino dalis raštu – testas – labiausiai atspindi mus dominančių rašymo negimtąją kalbą (lietuvių) įgūdžių išsivystymo lygį.

¹⁰⁰ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972, p.164.

¹⁰¹ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

Autoriaus išsimokslinimas.

Ankstesnėje literatūroje lingvistinės ekspertizės klausimais Lietuvoje paprastai kalbama apie teksto autoriaus *raštingumo* lygio nustatymą, turint galvoje *sugebėjimą aiškiai, tiksliai, nuosekliai ir vaizdžiai reikšti savo mintis rašto kalboje*. Raštingumo lygio nustatymo klausimams daug dėmesio skyrė O.Dambrauskaitė.¹⁰² Raštingu žmogumi laikomas visapusiškai išsilavinęs žmogus, sugebantis taisyklingai parašyti dalykinį laišką, straipsnį ir pan. “Raštingumo lygis ne visada sutampa su išsilavinimu ir priklauso nuo individualių savybių, profesinės veiklos pobūdžio, interesų, aplinkos ir t.t.”¹⁰³. Raštingumo lygis yra svarbus požymis, parodantis autoriaus rašto kalbos įgūdžių susiformavimo laipsnį ir jų santykinį pastovumą. Charakterizuojant nežinomą autorių, jo raštingumo lygis, kaip bendrasis rašto kalbos požymis, buvo apibūdinamas kaip aukštas, vidutinis arba žemas. Pagal O.Dambrauskaitę raštingumo lygis buvo nustatomas pagal rašymo įgūdžių susiformavimo etapus. Atitinkamai buvo išskiriamos 5 raštingumo grupės¹⁰⁴. Tačiau ekspertų sugalvotos raštingumo grupės buvo labai abstrakčios ir praktikams labai mažai reikšė. Vėliau terminas “*raštingumas*” lietuviškoje kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje buvo pakeistas terminu “*išsimokslinimas*”, atitinkamai išskiriant *pagrindinės mokyklos, vidurinės mokyklos, aukštosios mokyklos* baigimą.

Dabar lietuviškos lingvistinės ekspertizės rėmuose paprastai kalbama apie teksto autoriaus išsimokslinimo nustatymą.¹⁰⁵

Atskiros teksto autoriaus išsimokslinimo nustatymo metodikos Lietuvoje nėra sukurtos. Kriminalistinės lingvistinės teksto analizės metu gali būti nustatomas autoriaus išsimokslinimo lygis, išskiriant pagrindinės mokyklos, vidurinės mokyklos, aukštosios mokyklos išsimokslinimą. Pastaruoju metu Lietuvoje nuolat vyksta reformos švietimo sistemoje, todėl ir sudėtinga nustatyti išsimokslinimo lygių ribas bei kriterijus.

Autoriaus veiklos sritis.

Lietuvoje nėra sukurta metodikų, kurias galima būtų naudoti sprendžiant autoriaus veiklos srities nustatymo klausimus kriminalistiniame lingvistiniame tyrime. Tačiau jau pradėtas mokslo tiriamasis darbas, siekiant nustatyti pagal teksto rašto kalbos požymius *autoriaus veiklos sritį*.¹⁰⁶ Tai yra gana sudėtinga užduotis, nes šiuo metu Lietuvoje dar trūksta sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrinėjimų šioje srityje, kuriais būtų galima pasiremti kriminalistiniame lingvistiniame tyrime. Lingvistiniai, o

¹⁰² Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972, P.113-139.

¹⁰³ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

¹⁰⁴ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

¹⁰⁵ Rašysenos ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas), Vilnius, 2000.

¹⁰⁶ Žalkauskienė A.LTEC Rašysenos ekspertizių skyriaus mokslo tiriamojo darbo tema “Teksto kalbos požymių tyrimas, siekiant nustatyti autoriaus veiklos sritį” 2001 m. ataskaita – rankraštis, 2001

tiksliau sociolingvistiniai, tyrimai, skirti įvairių kalbos atmainų analizei, Lietuvos kalbininkų dar tik pradedami.

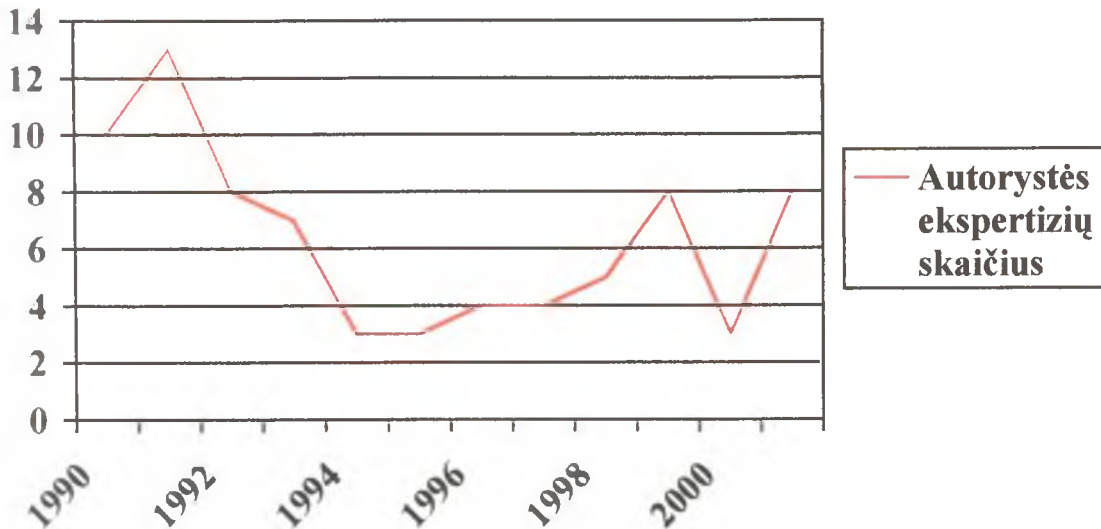
Tam, kad pateikti realią kriminalistinių lingvistinių tyrimų Lietuvoje padėtį, buvo iširta ir apibendrinta praėjusio dešimtmečio ir šio dešimtmečio pirmųjų metų *Lietuvos TEC lingvistinių (autorystės) ekspertizių praktika*. Iš žemiau pateiktos lentelės matyti, kad kiekvienais metais šių ekspertizių padaroma paprastai iki dešimties (žr. lentelę ir grafiką).

Lietuvos Teismo ekspertizės institute (dabar Lietuvos Teismo ekspertizės centras) 1990 – 2001 mm. atliktos autorystės ekspertizės

lentelė 1

<i>Metai</i>	<i>Atliktų ekspertizių skaičius</i>
1990	10
1991	13
1992	8
1993	7
1994	3
1995	3
1996	4
1997	4
1998	5
1999	8
2000	3
2001	8

**Lietuvos Teismo ekspertizės institute 1990–2001 m.
atliktų lingvistinių (autorystės) ekspertizių dinamika**
grafikas

Statistiniai duomenys rodo, kad dešimtmečio pradžioje autorystės ekspertizių buvo skiriama daugiau, o nuo 1994 m. jų sumažėjo iki 3 – 4 ekspertizių per metus. Šis skaičius vėl padidėjo tik pastaraisiais metais. Sunku numatyti, kokios bus autorystės skyrimo tendencijos dabartiniame dešimtmetyje. Tačiau kaip matome, poreikis daryti lingvistines ekspertizes Lietuvoje nuolat egzistuoja.

Susipažinę su bylą, kuriose skiriamos ekspertizės, aplinkybėmis, galime pastebėti, kad nuo 1990 m. autorystės ekspertizės dažniausiai buvo skiriamos politinio pobūdžio bylose. Tai buvo didesnio visuomenės politinio aktyvumo metai, tyrimui buvo pateikiami su politika susiję tekstai – grasinimai politikams, pasisakymai prieš nepriklausomybės atkūrimą ir pan. Pastaraisiais metais tokio pobūdžio tekstų sumažėjo, tačiau didėjant nusikalstamumo lygiui, padaugėjo kriminalinio pobūdžio tekstų: laiškų, kuriais grasinama, šmeižiama, reikalaujama turto ir pan. Kadangi nusikalstamumo lygis yra aukštas, nusikaltimai darosi vis sudėtingesni, pavyzdžiui, daugėja kompiuterinių nusikaltimų, tai galima prielaida, kad autorystės ekspertizių taip pat daugės. Didės ir jų reikšmė tiriant tuos nusikaltimus.

Atskirai reikėtų aptarti faktorius, kurie turėjo, turi ir, matyt, turės įtakos autorystės ekspertizių skaičiui. Pirma, norint paskirti autorystės ekspertizę, reikia, kad byloje esantis tekstas būtų netrumpas. Tai nurodyta visose ekspertų rekomendacijose pareigūnams. Antra, identifikacinei ekspertizei reikia gana daug lyginamosios medžiagos, kurios ne visada lengva gauti, ypač laisvųjų rašto kalbos pavyzdžių (paties įtariamojo sukurtų tekstų).

Trečia, kai tekstas rankraštinis, galima paskirti rašysenos ekspertizę ir

tuo apsiriboti (jeigu rašęs asmuo vėliau neims tvirtinti, kad jis nėra autorius). Rašysenos ekspertizė pareigūnams vis dar geriau žinoma, o lyginamoji medžiaga jai – paprastesnė. Todėl dažniausiai bylų tyrėjai situacijose, kur galima išvengti autorystės ekspertizės skyrimo, stengiasi kitais būdais ištirti nusikaltimą, nustatyti jį padariusį asmenį. Galima tik tikėtis, kad naujoji pareigūnų karta, geriau supažindinama su šios ekspertizės galimybėmis aukštosiose mokyklose, ir praktikoje tas galimybes mokės geriau išnaudoti.

Lietuvos TEC praėjusio dešimtmečio autorystės ekspertizių analizė parodė, kad daugiau atliekama *klasifikacinių*, negu *identifikacinių* ekspertizių.

Kaip žinoma, identifikacinių tyrimų metu atsakoma į klausimus apie teksto autoriaus tapatumą, kai byloje yra įtariamų asmenų. Paskyrus identifikacinę ekspertizę, ekspertams dažniausiai pateikiami tokie klausimai:

- ar laiško, prasidedančio žodžiais "...", ir pabaigto žodžiais "...", autorius yra J.Jonaitis, ar kitas asmuo?
- ar trijų tekstų, pradėtų žodžiais "...", ir "...", autorius yra vienas asmuo?
- ar laiško, adresuoto P.Petraičiui, tam tikrų fragmentų autorius yra J.Jonaitis?

Klasifikacinės ekspertizės tikslas - charakterizuoti nežinomą autorių, remiantis jo kalbos požymiais. Šios ekspertizės dažniausiai skiriamos turto prievartavimo, savivaldžiavimo, nužudymų ir kitose bylose. Ekspertas atsako į klausimus, kokia autoriaus gimtoji kalba, koks išsilavinimas, psichinė sveikata, kokia jo veiklos sritis ir pan. Kartais įmanoma apibūdinti net autoriaus amžių bei lytį. Tyrimui atlikti pateikiami anoniminiai laišakai, rašteliai, kuriais grasinama, šmeižiama, reikalaujama turto, o tokius laiškus gavę žmonės nežino, kas galėtų juos parašyti, dažnai neteisingai apkaltina su tuo nesusijusius asmenis.

Klasifikacinė autorystės ekspertizė skiriama, kai byloje nėra įtariamų asmenų, t.y. teksto autorius yra visiškai nežinomas arba dar negalima imti rašto kalbos pavyzdžių lyginamajam tyrimui iš įtariamųjų asmenų. Paskyrus šią ekspertizę, ekspertui dažniausiai pateikiama tokia užduotis:

- "Prašau charakterizuoti teksto, pradėto žodžiais "...", ir baigto žodžiais "...", autorių".

Neretai pateikiami konkretesni klausimai:

- "Koks teksto, pradėto žodžiais "...", ir baigto žodžiais "...", autoriaus išsilavinimas, veiklos sritis?
- Ar lietuvių kalba yra gimtoji šio teksto autoriaus kalba?
- Ar šio dokumento tekstą sukūrė asmuo, įgudęs vartoti oficialų dalykinį rašto kalbos stilių?"

Nekonkretūs klausimai formuluojami, matyt, dėl to, kad, ieškant nežinomo autoriaus, yra svarbi bet kokia įmanoma jo charakteristika.

Analizuojant dabartinę kriminalistinio rašto kalbos tyrimo situaciją Lietuvoje, galima išskirti tokius jos ypatumus:

1. Lietuvoje kriminalistinis rašto kalbos tyrimas atliekamas kriminalistinėje autorystės ekspertizėje. Autorystės ekspertizės jau yra žinomos teisėsaugos institucijų tarpe kaip savarankiškos rūšies tyrimai, besiskiriantis nuo tradicinių rašysenos tyrimų. Autorystės ekspertizių skyrimo praktika Lietuvoje yra gana pastovi ir nenutrūkstama, tai reiškia, kas šios rūšies ekspertizės yra reikalingos.
2. Lietuvoje sukurtos ir taikomos praktikoje *rašto kalbos tyrimų metodikos*: identifikavimo metodika (“Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika”) bei metodikos nežinomo autoriaus charakterizavimui (“Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika” ir “Основы экспертного решения вопроса о родном литовском языке автора документа, выполненного на русском языке”). Mūsų atliktų tyrimų, pateiktų šioje dalyje, rezultatai, t.y. siūloma *asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių (rusų arba lenkų), lietuviškame tekste daromų klaidų sistema*, patobulins šias metodikas. Klaidų sistema bus ypač naudinga sprendžiant nežinomo autoriaus charakterizavimo klausimą bei galės *sudaryti lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodikos dalį*.
3. Atskiro nuodugnaus tyrimo dar reikalauja *aukšto raštingumo lygio* asmenų gimtosios kalbos nustatymo klausimas. Daugelio kalbų mokėjimas ir gana aukštas jų įvaldymo lygis tampa įprastu reiškiniu mūsų visuomenėje. Lietuvoje integravimosi į Europos Sąjungą procesas dar labiau išryškins šią tendenciją. Šiuo metu kriminalistiniame rašto kalbos tyrime taikomos metodikos nėra tinkamos spręsti būtent *aukšto raštingumo lygio* asmenų gimtosios kalbos nustatymo klausimus.
4. Šiuo metu pagrindinis dėmesys teksto kalbinių požymių tyrime Lietuvoje skiriamas *stiliaus* analizei. Tai gana naujas ir perspektyvus požiūris į kriminalistinį kalbos požymių tyrimą, šiuo metu užimantis taip pat pasaulinėje šios rūšies tyrimų praktikoje vis tvirtesnes pozicijas.

1.3 Kriminalistinės lingvistikos samprata ir vieta kriminalistikos mokslo sistemoje.

Kalbant apskritai, lingvistinių žinių pritaikymo spektras ekspertinėje praktikoje yra gana platus. Lingvistikos mokslo žinios vienu ar kitu atžvilgiu gali būti panaudojamos skirtingose ekspertizėse tiriant įvairių rūšių tekstus, kuriuose užfiksuota kalbinė informacija.

Tačiau, visų pirma, lingvistikos bei filologijos mokslų žinios ir metodai sudaro kriminalistinės lingvistikos ekspertizės pagrindą. Šiuo atveju lingvistinės žinios ir metodai taikomi tiriant anoniminių tekstų kalbą, turint tikslą pateikti faktinius duomenis apie teksto autorių ar to teksto parašymo aplinkybes. Be lingvistinės ekspertizės lingvistikos žiniomis bei metodais iš dalies remiamasi atliekant ir kitas ekspertizes, pvz., rašysenos, dokumentų technines, fonoskopines.

Dabartinėje kriminalistikos technikos sistemoje ir Lietuvoje, ir kai kuriose kitose šalyse (pvz., buvusios Tarybų Sąjungos šalyse), kalbos požymių tyrimo pagrindai įeina į kriminalistinės rašotyros sistemą. Apskritai, taip suprantama kriminalistinė rašotyra apima ir rašysenos, ir rašto kalbos tyrimus. Tai yra vienas iš galimų sprendimo variantų, tačiau, mūsų manymu, ne pats geriausias. Tuomet, kai rašto kalbos tyrimai buvo suvokiami tik kaip rašysenos tyrimų papildymas (apie tai buvo kalbama plačiau 1 skyriaus 1.1 skirsnyje), rašto kalbos požymių įtraukimas į rašotyros sritį, buvo savaimė suprantamas. Tačiau aktualus rašto kalbos ir, tuo labiau, apskritai kalbos (rašytinės ir sakytinės) požymių reikšmės suvokimas ir įtraukimas į tyrimo procesą, duoda pagrindą atskirti šio tyrimo teorinius ir metodologinius pagrindus nuo rašotyros tyrimų.

Sukauptų žinių ir praktikos lygis kriminalistinės lingvistikos analizės srityje rodo būtinybę apibendrinti, sistematizuoti bei struktūrizuoti šias žinias, tuo pačiu kuriant aptariamą srities teorijos tvirtus pamatus. Taip pat šios rūšies tyrimų rezultatų ir praktikos analizė Lietuvoje leidžia teigti, kad sukūrus bendrą šių žinių sistemą, ji galės tapti savarankiškos kriminalistikos technikos šakos pagrindu. Toks žingsnis sudarytų palankias sąlygas toliau sisteminti ir gilinti kriminalistikos sferoje sukauptas ir taikomas lingvistines žinias bei jų pagrindu tobulinti veikiančius ir kurti naujus tyrimo metodus.

Kadangi, kaip jau buvo minėta, lingvistikos žinios teisingumo nustatymo srityje yra pritaikomos, adaptuojamos kriminalistikos mokslo pagalba, iškeliamo hipotezę, kad kalbos tyrimų šioje srityje teoriją reikėtų vadinti **kriminalistinė lingvistika**.

Kriminalistinė lingvistika būtų tuomet *atskira kriminalistikos technikos šaka, tirianti kalbos požymius dokumentų tekstuose ir rengianti tyrimo metodus, siekiant identifikuoti arba apibūdinti tekstą sukūrusį asmenį (autorių), taip pat nustatyti kitas bylai svarbias aplinkybes, remiantis lingvistikos bei kriminalistikos žiniomis*.

Tokiu būdu, kriminalistinė lingvistika turėtų tapti bendru teoriniu ir metodologiniu pagrindu praktinei jos veiklos sričiai – *kriminalistinei lingvistinei* (arba autorystės) *ekspertizei*.

Pavadinimas **kriminalistinė lingvistika** būtų korektiškas, taikant analogiją ir su kitomis kriminalistikos šakomis, pvz., kriminalistinė rašotyra, kriminalistinė trasologija, kriminalistinė ginklotyra ir pan. Tokiu būdu kriminalistinė lingvistika būtų suprantama, kaip kriminalistikos mokslo šaka, kurios dėsniai ir metodai būtų grindžiami bendra kriminalistikos teorija ir identifikacijos, diagnostikos teorijomis, taip pat lingvistikos, sociolingvistikos, psicholingvistikos, psichologijos ir kitų mokslų laimėjimais.

Prieš pateikiant argumentus ankstesnėms teiginiamis pagrįsti, mūsų manymu, reikėtų trumpai apžvelgti lingvistinių žinių panaudojimo teisingumo nustatymo srityje praktiką kitose šalyse bei palyginti ją su šios rūšies tyrimų padėtimi Lietuvoje .

Skirtingų šalių praktika bei poreikiai lėmė skirtingus rezultatus, pasiektus sprendžiant aptariamos srities problemas. Vienur atskiri taikomieji lingvistikos aspektai išvystyti labai plačiai, tačiau nėra sukurta jokio teorinio pamato. Kitur, jau prieš 30 metų bandyta kurti atskiras teorijas. Mokliškai korektiškas šio informacijos srauto apmąstymas, analizė ir sintezė naujame aukštesniame lygyje – yra vienas iš šio disertacinio tyrimo tikslų.

Lietuvoje sukauptos taip pat nemažos teorinės bei metodologinės žinios aptariamoje srityje. Atsižvelgti į kitų šalių patirtį būtų įdomu ir naudinga taip pat ir lietuviškos kriminalistinės lingvistinės ekspertizės atžvilgiu, tobulinant jau sukurtus metodus šioje srityje, bei kuriant mūsų šalyje jos teorinio ir metodologinio pagrindo – kriminalistinės lingvistikos – pamatus.

Daugelyje šalių (anglosaksų šalys, Vokietija) pagrindiniai principai tyrimo, kurio metu teismo poreikiams pritaikomos lingvistikos teorijos ir metodologijos žinios ir metodai, įeina į **teismo lingvistikos** sprendžiamų klausimų ratą. Teismo lingvistikos (*forensic linguistics, Forensische Linguistik*) sąvoka paprastai suprantama kaip taikomosios lingvistikos šaka, kuri egzistuojančius lingvistinės analizės ir aprašymo metodus panaudoja specifiniams teismo pobūdžio klausimams spręsti.¹⁰⁷ Kitaip tariant, teismo lingvistika yra lingvistikos metodų taikymo teisme (teismo poreikiams, uždaviniams spręsti) sritis. Teismo lingvistika čia praktiškai yra suvokiama kaip konkrečių tyrimo metodų, rekomendacijų visuma. Tačiau savarankiškos teismo lingvistikos teorijos, kaip galima spręsti iš literatūros šaltinių, nėra sukurta.

Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad **teismo lingvistikos** apimtis, uždaviniai ir pan. nėra analogiški mūsų siūlomos **kriminalistinės lingvistikos** apimčiai, uždaviniams ir kt. Kriminalistinė lingvistika yra daug siauresnė ir konkretesnė sritis. Mūsų manymu, kriminalistinė lingvistika sudarytų tik dalį taip suprantamos teismo lingvistikos.

¹⁰⁷ Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // Archiv für Kriminologie, 1999. Band 204.

Sąvoka *teismo lingvistika* pasaulinėje praktikoje vartojama siaurąja ir plačiąja prasme. Lingvistinių žinių panaudojimo spektras teisminiame kontekste gali būti suprantamas labai plačiai. Plačiąja prasme teismo lingvistika apima tokias sritis, kaip komunikavimo procesas teismo salėje, liudytojų parodymų tikroviškumo tyrimas, įstatymų tekstų interpretavimo ir formulavimo problemos, vertimai teismo reikalams, pasisakymas kaip ilokucinis aktas*, rašytinių tekstų autorystės nustatymas, diktoriaus (kalbančiojo) identifikavimas, įžeidimo, melagingos priesaikos atvejų tyrimas ir t.t., t.y. lingvistikos žinių panaudojimą apskritai teisminiame kontekste.

Taip plačiai suprantamas lingvistikos žinių panaudojimo galimybes šioje srityje galima pavaizduoti aiškios ir detalios bendros srities "*kalba ir teisė*" ("language and the law") klasifikacijos, kurią pateikė amerikiečių mokslininkė Judith Levi, pavyzdžiu. Ji išskiria tris šios srities veiklos kryptis: (1) "the language of courtroom interactions", (2) "language-based issues in the law", (3) "the written language of the law".¹⁰⁸ Jos atitinka tokias kalbos žinių panaudojimo sritis kaip: (1) "kalbos panaudojimas teisme" (pvz., vertimai teismo tyrimo metu), (2) "teismo lingvistika" (siaurąja prasme) (kalbinių mažumų teisinės problemos, teisės pažeidimai panaudojant kalbinę veiklą (pvz., įžeidimas žodžiu (slander), įžeidimas raštu (libel), grasinimas, melaginga priesaika ir pan.)), (3) "įstatymų kalba" (pvz., įstatymų formulavimas, dokumentų interpretavimas).

Literatūros šaltiniuose yra pateikiamas ir kitoks, dar platesnis, *teismo lingvistikos* ir jos sprendžiamų uždavinių supratimas. *Teismo lingvistika apibūdinama kaip lingvistikos ir psichologijos žinių taikymas teismo ir tardymo poreikiams*. Manoma, kad *teismo lingvistika* apima tokių klausimų sprendimą:

1. vertimas (translation) ir vertėjavimas (interpretation) teismo poreikiams:
 - a. vertimo tikslumas;
 - b. vertėjų vaidmuo ir pan.
2. kalbinio pasireiškimo (discourse) analizė teisminiame kontekste:
 - a. kalbinio pasisakymo galia teismo posėdžio metu;
 - b. įstatymų kalbos tyrimas.
3. teismo fonologija (fonology) ir audioanalizė (audio analysis):
 - a. kalbinio pasisakymo transkripcija;
 - b. balso identifikavimas;
 - c. prasmės supratimas (identifikavimas);
 - d. garso (nekalbinio) įrašo (non-speech sound) identifikavimas.
4. dokumentų tyrimas:
 - a. rašysenos tyrimas/ identifikavimas;

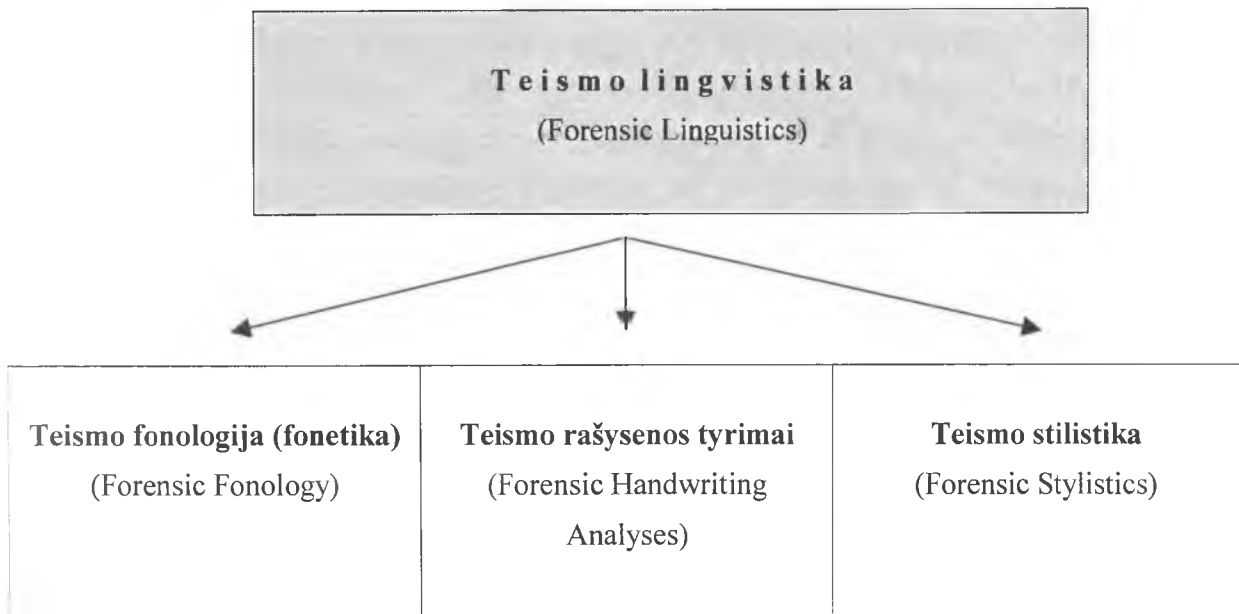
*ilokucinis aktas (lot. illocutio- kalbėjimas) – kalbos aktas komunikacinės funkcijos atžvilgiu.

- b. spausdinimo mašinėle požymių tyrimas/ identifikavimas;
- c. popieriaus tyrimas/ identifikavimas.

5. teismo stilistika:

- a. *autorystės tyrimas/ identifikavimas*;
- b. dokumento teksto turinio analizė.

Kaip matome iš pateikto teismo lingvistikos ir jos sprendžiamų uždavinių apibūdinimo, mus dominantys autorystės nustatymo klausimai suprantami tik kaip maža teismo lingvistikos dalis. Šiuo atveju teismo lingvistika apima ir teismo fonologiją (fonetiką) ir rašysenos tyrimus. Dokumento teksto autoriaus nustatymo klausimus sprendžia siaura teismo lingvistikos sritis – teismo stilistika.¹⁰⁹

Siauraja prasme teismo lingvistika suprantama kaip lingvistinių žinių pritaikymas teismo ekspertiniams poreikiams, t.y. atliekant ekspertizes, kai tyrimo objektas yra kalba. Toks teismo lingvistikos suvokimas atitiktų, mūsų minėtą, kriminalistinės lingvistikos suvokimą. Skirtumas pavadinime (*teismo / kriminalistinė*) paaiškinamas taip pat ir šalių teisinių tradicijų skirtumais.

Anglosaksų šalys (Anglija, JAV, Australija)	Lietuva
Teismo mokslai (forensic sciences)	kriminalistika

¹⁰⁸ Levi, J. 1982. *Linguistics, Language, and the Law: A Topical Bibliography*. Bloomington/ Ind.: Indiana University Linguistics Club.

¹⁰⁹ Forensic Science International, 1993, Volume 58, Number 1,2.

<p>Teismo lingvistika <i>(forensic linguistics)</i>, teismo fonetika (forensic phonetics), teismo stilistika (forensic stylistics) ir t.t.</p>	<p>Kriminalistinė lingvistika kriminalistinė rašotyra, kriminalistinė fonoskopija ir t.t.</p>
---	---

Daugelyje užsienio šalių, pavyzdžiui, mūsų minėtuose anglosaksų šalyse, kriminalistika suprantama tik kaip grynai taikomojo pobūdžio disciplina, naudojama daugiausiai policijos darbe ir sprendžianti technikos ar kitų mokslų pasiekimų panaudojimo nusikaltimų tyrime klausimus, rengianti praktines tam rekomendacijas. Kriminalistikos teorija ir metodologija čia nėra išvystyta, neskiriamas dėmesys ir atskirų kriminalistikos teorijų vystymui. Tačiau, kita vertus, ši padėtis palapsniui keičiasi. Pavyzdžiui, Vokietijoje *kriminalistikos* terminas jau vartojamas plačiai. Pasikeitimai kriminalistikos atžvilgiu pastebimi ir anglosaksų mokslinėje literatūroje.

Taigi minėtuose šalyse kriminalistikos sąvoka nėra vartojama plačiai, čia kalbama apie *teismo* (forensic, forensische) mokslus, todėl savaime suprantama, kad ir lingvistikos metodų pritaikymo minėtame kontekste teorija ir metodologija suprantama kaip *teismo lingvistika*. Lietuvos teisės ir *kriminalistikos* mokslų kontekste ją būtų tikslinga vadinti *kriminalistine lingvistika*. Tačiau, kita vertus, sąvoką *kriminalistinė lingvistika* būtų netikslinga vartoti kaip apskritai teismo lingvistikos atitikimą, nes pati sąvoka *teismo lingvistika* gali būti vartojamas, kaip jau rašyta, ir siaurąja, ir plačiąja prasme.

Plačiąja prasme terminas *teismo lingvistika (forensic linguistics)* taikomas dažniausiai anglosaksų šalyse (Anglijoje, JAV, Kanadoje, Australijoje ir kt.)¹¹⁰, siaurąja – Vakarų Europoje, pvz., Vokietijoje (*forensische Linguistik*). Tačiau ir kai kurių vokiečių specialistų nuomone, klaidinga sutapatinti tokią plačią veiklos sritį, kokia yra teismo lingvistika (ar apskritai lingvistikos mokslo panaudojimas teisminiame kontekste), tik su viena iš jos pritaikymo galimybių, t.y. su lingvistine pagalba ekspertinėje praktikoje, tiriant nusikaltimus, t.y. su lingvistine teksto analize (Linguistische Textanalyse).¹¹¹

Anglosaksų šalyse teismo lingvistika sprendžia problemas, susijusias su kalbos vartojimu teisminiame kontekste, sprendimu, todėl anksčiau pateiktoje J. Levi "kalba ir teisė" srities klasifikacijoje teksto rašto kalbos tyrimai ekspertiniams poreikiams (t.y. tyrimai lingvistinės ekspertizės rėmuose)

¹¹⁰ Forensic Science International, 1993, Volume 58, Number 1,2. P. 45-46, Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law, Volume 8 Number 1, 2001, Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law, Volume 7 Number 1, 2000; Eades D., Forensic linguistics in Australia: an overview./ Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law, Volume 8 Number 1, 2001, P. 113-132.

¹¹¹ Kniffka, H. Forensische Linguistik im Rahmen der Nachbarwissenschaften. Fragen der Ethik und der Interdisziplinarität// Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1993. Band 81.

sudarytų (2)-jo punkto – “language- based issues in the law” veiklos sferą. Šios rūšies tyrimai šiose šalyse daugiausiai remiasi teismo lingvistikos, teismo stilistikos ir teismo psicholingvistikos pasiekimais.

Lingvistinė teksto analizė, turint omenyje autorystės nustatymą ir autoriaus apibūdinimą, šiose šalyse daugiausiai remiasi *teismo stilistika** (*forensic stylistics*). Teismo stilistika čia suprantama kaip rašto (rašto kalbos) stiliaus analizė, sprendžiant ekspertiniam tyrimui pateikto teksto autorystės (authorship) ar interpretavimo (prasmės nustatymo)(meaning) klausimus.¹¹² *Teismo psicholingvistika** (*forensic psycholinguistics*) naudojama teksto autoriaus asmenybės psichologiniam apibūdinimui, charakteristikai. Ji remiasi taip pat kaip formaliosios teksto pusės (stilistine rašto kalbos charakteristika), taip ir prasminės pusės analize.¹¹³

Kadangi kalbos tyrimai paprastai apima įvairių kalbos pasireiškimo formų analizę, t.y. ir rašytinės, ir sakytinės kalbos analizę, manoma, kad teismo lingvistikos (plačiaja prasme) teorija ir metodologija apima ir *teismo fonetiką** (*forensic phonetics*), į kurią įeina ir sakytinės kalbos analizė, ir teismo lingvistika (siaurąja prasme), kaip rašto kalbos analizė.¹¹⁴

Vakarų Europos šalyse (pvz., Vokietijoje) *teismo lingvistika* (siaurąja prasme) apibūdinama kaip rašto kalbos tyrimo, kuris atliekamas kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje, teorinis ir metodologinis pagrindas.¹¹⁵ Sakytinės kalbos ir, atitinkamai, žodinių tekstų tyrimas įtraukiamas į *teismo fonetikos* veiklos sritį.

Vakarų Europoje *teismo fonetika* paprastai išskiriama kaip savarankiška, visuotinai pripažinta disciplina, žymiai daugiau pažengusi negu rašto kalbos analizė, tačiau gimininga jai daugeliu atžvilgių. Viena iš teismo fonetikos užduočių būtų asmens atpažinimas ar apibūdinimas jo balso/ kalbos (t.y. sakytinės kalbos) pagrindu. Teismo lingvistika sprendžia rašto kalbos autorystės klausimus, o teismo fonetikos užduotis yra kalbančiojo identifikavimas, apibūdinimas pagal jo sakytinės kalbos požymius. Nepaisant pagrindinių užduočių ir taikomų metodų skirtumo šios disciplinos turi daug sąlyčio taškų, kai tiriamos to pačio reiškimo – kalbos – skirtingos pasireiškimo formos: rašytinė ir sakytinė kalba. Ir teismo lingvistikoje, ir teismo fonetikoje sprendžiamas autorystės arba autoriaus (kalbančiojo) apibūdinimo, būsenos nustatymo klausimas.

* Stilistika – lingvistikos mokslas, tiriantis rašto kalbos individualias ar grupines savybes (ypatumus).

¹¹² Forensic Science International, 1993, Volume 58, Number 1,2. P. 45-46

* psicholingvistika tiria ryšį tarp kalbos ir jos vartotojo.

¹¹³ Canter D. Psycholinguistics./Forensic Science Encyclopedy, 2001, P. 1276-1280.

* fonetika (gr. phone - balsas, garsas, triukšmas) – lingvistikos dalis, tirianti kalbos garsinę pusę.

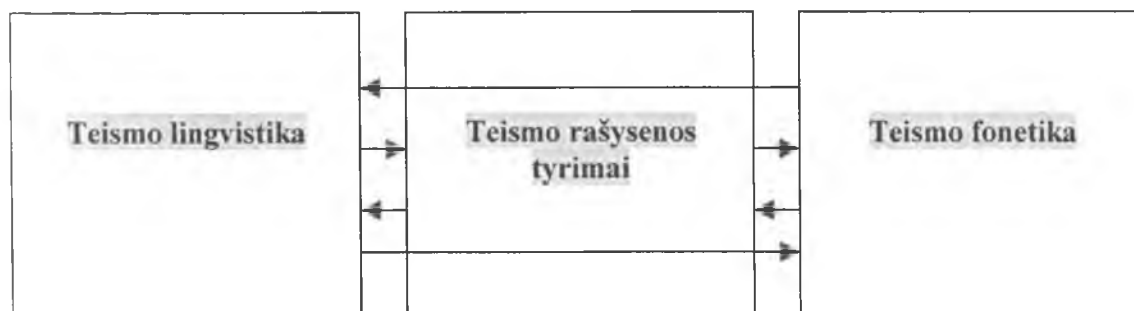
¹¹⁴ Stein St./ Baldauf Ch. Feste sprachliche Einheiten in Erpresserbrieffen. Empyrische Analysen und Überlegungen zu ihrer Relevanz für die Forensische Textanalyse.// Zeitschrift für germanische Linguistik. 2000, 28.3

¹¹⁵ Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // Archiv für Kriminologie, 1999. Band 204

Lietuvoje neišskiriama atskira disciplina *teismo fonetika*. Mūsuose jai atitiktų neseniai atsiradusi kriminalistikos šaka – *kriminalistinė fonoskopija*^{*}, tirianti garso ir vaizdo įrašuose užfiksuotus garsus taip pat asmeniui identifikuoti, jo savybes diagnozuoti¹¹⁶. Galima paminėti, kad kriminalistinės fonoskopijos užuomazgos atsirado Lenkijoje. Vienas iš pirmųjų apie kriminalistinių fonoskopinių tyrimų, kurių metu naudojamos akustikos, elektronikos ir filologijos žinios, galimybes prabilo žymus Lenkijos kriminalistas A.Szwarc.¹¹⁷ Fonetika ir fonoskopija, kaip žinoma, yra giminingos disciplinos. Fonetika tiria sakinę kalbą, šneką fiziniu, akustiniu- artikuliaciniu aspektu, o fonoskopija tiria kalbos struktūros elementus – garsus – jų struktūros ir funkcionavimo dėsningumus. Garsų pagrindu, atsižvelgiant į jų matuojamą pobūdį, gali būti identifikuojamas taip pat ir individo balsas. Kriminalistinės fonoskopijos spartus išsivystymas Lenkijoje įtakojo ir kitų šalių tokio pobūdžio tyrimus.

Teismo lingvistikai ir teismo fonetikai artima yra ir trečioji disciplina – *teismo rašotyra* (t.y. *rašysenos* tyrimai), tirianti kalbos grafinę pusę, t.y. rašysenos ypatumus.¹¹⁸ (forensic handwriting examinations, forensische Schriftvergleichung) (Lietuvoje ji vadinama *kriminalistine rašotyra*). Kaip žinia, rašysenos tyrimų metu analizuojami rašysenos formavimosi bei kitimo dėsningumai ir rengiami tyrimo metodai, turint tikslą identifikuoti arba apibūdinti tekstą parašiusį asmenį (atlikėja) arba nustatyti kitas bylai svarbias aplinkybes.

Taigi, atskirus teismo mokslus, kurie vienaip ar kitaip pritaiko teismo poreikiams lingvistikos mokslo žinias bei metodus, panaudoja juos objektyvios tikrovės faktų nustatymui, ir tokiu būdu turi daug sąlyčio taškų, būtų galima pateikti schemeje:

Tačiau tarp teismo lingvistikos ir dviejų kitų artimų disciplinų egzistuoja, savaime suprantama, tam tikri skirtumai, tarp kurių galima paminėti ir tokius:

1) Visų pirmiausia, skiriasi šių disciplinų tiesioginis tyrimo objektas. Teismo (ir kriminalistinės) lingvistikos tyrimo objektu yra kalba, rašysenos tyrimų objektas yra rašysena, teismo fonetikos – balsas (ir sakinė kalba).

* fonoskopija (gr. phone - balsas, garsas, triukšmas, skopeo - žiūriu, stebiu).

¹¹⁶ Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai, Vilnius, 1998.

¹¹⁷ Szwarc A. Kryminalistyczna ekspertyza zapisu magnetofonowego, Warszawa 1964.

2) Lingvistinė analizė nėra paremta instrumentiniais metodais. Kalbos duomenų neišmanoma taip tiksliai išmatuoti, kaip tai yra balso arba rašysenos atveju. Statistinių metodų panaudojimas teismo lingvistikoje taip pat yra žymiai sudėtingesnis procesas.

3) Lingvistinė analizė paprastai reikalauja gerokai daugiau laiko ir tiriamosios medžiagos, negu rašysenos ar fonoskopiniai tyrimai ir kt.

Teismo lingvistikos vystymuisi Vakarų Europos šalyse, didelę įtaką turėjo tyrimai, atliekami Vokietijoje. Čia rašto kalbos tyrimai paprastai vadinami lingvistine (teismine) teksto analize (Linguistische (Forensische) Textanalyse). Teksto analizės tikslu, priklausomai nuo sprendžiamų klausimų gali būti: 1) anoniminio autoriaus nustatymas (Autorenerkennung) arba 2) anoniminio autoriaus charakterizavimas (Autoreneinschätzung). Tyrimai šioje srityje Vokietijoje prasidėjo XXa. aštuntame dešimtmetyje. Kalbos tyrimų panaudojimą kriminalistinėje praktikoje labai įtakoją tuo metu šalyje susiklosčiusi situacija: padažnęję ekstremistiniai išpuoliai (pvz., aktyvi ekstremistinės organizacijos “Rote Armee Fraktion” (“Raudonosios Armijos Frakcija”) veikla), pagrobimų, šantažo atvejai. Reikėtų paminėti, kad ši situacija vėl kartojasi dėl pastaruoju metu Vokietijoje padažnęusių teroristinių išpuolių. Pagrindinę įrodomąją medžiagą visais šiais atvejais dažniausiai sudaro dokumentų tekstai. Rašysenos tyrimai tokiais atvejais dažnai negali būti taikomi, nes tyrimui pateikiami ne rankraštiniai tekstai. Sėkmingas tokių garsių ir sudėtingų šantažo atvejų išaiškinimas, kaip pvz., “Oetker” ar “Monsier X”¹¹⁹ išaiškinimas, kai pagrindiniai įrodymai buvo gauti atlikus lingvistines ekspertizes, sustiprino lingvistų ir kriminalistų susidomėjimą kalbos tyrimų galimybėmis kriminalistinėje praktikoje. Tai lėmė ir atskiro projekto Vokietijos Vysbadeno kriminalinių tyrimų valdyboje (BKA) Kriminalistinės technikos institute įgyvendinimą, skirtą kalbos tyrimų taikymui ekspertinėje veikloje. Projektas buvo pavadintas “Lingvistinė teksto analizė”. Šiuo metu pagrindinis tiriamasis darbas teismo lingvistikos srityje vykdomas būtent BKA Kriminalistinės technikos instituto padalinyje KT 54 – Sprechererkennung, Tonbandauswertung, Linguistische Analyse – kur atliekamos fonoskopinės ir lingvistinės ekspertizės. Reikėtų pabrėžti, kad tai yra vienintelė valstybinė institucija Vokietijoje, kur atliekamos lingvistinės ekspertizės (ne tik Vokietijos, bet ir kitų šalių poreikiams).* Tai, kad teismo lingvistikos srityje Vokietijoje jau sukauptas tam tikras potencialas ir egzistuoja poreikis tęsti teorinės bei metodologinės bazės kūrimą, rodo jau tampančios nuolatinė praktika TL srityje organizuojamos konferencijos (Symposium Forensische Textanalyse), GAL (Gesellschaft für Angewandte Linguistik – Taikomosios lingvistikos sąjunga) darbo grupės “Forensische Linguistik” (“Teismo lingvistika”) veikla.

¹¹⁸ Kniffka H. Forensische Fonetik und Forensische Linguistik / Festschrift Georg Heike, Frankfurt am Main, 1998, P.279-291.

¹¹⁹ Steinke W., Sowohl bei Oetker als auch bei “Monsier X”./ Kriminalistik, Heidelberg, 1983, 8-9, P. 403-404.

* Lingvistines ekspertizes Vokietijoje taip pat atlieka privatūs ekspertai. Paprastai tai yra aukštųjų mokyklų dėstytojai-filologai.

Didelį indelį į teismo lingvistikos, kaip savarankiškos disciplinos, teorinių pagrindų kūrimą Vokietijoje įdėjo H.Kniffka – filologas-germanistas, dirbantis Bonos universitete. Šis indelis atsispindi gausiose mokslinėse publikacijose, skirtose teismo lingvistikos problemoms.¹²⁰ Tačiau apskritai vokiečių teismo lingvistai¹²¹ pažymi, kad mokslinės diskusijos autorystės nustatymo srityje apsiriboja atskirų pavienių lingvistinės analizės atvejų aprašymu ir svarstymu. Sistemingų ir nuoseklių tyrimų šioje srityje vis dar trūksta.

Vokietijoje išskiriamos dvi pagrindinės teismo lingvistikos (siaurąja prasme) (Forensische Linguistik) veiklos kryptys:

- 1) autorystės nustatymas (Autorschaftsnachweis);
- 2) tinkamas kalbinio pasisakymo interpretavimas (tinkamo supratimo nustatymas) (Verständnisnachweis).¹²²

Pirmuoju atveju sprendžiamas klausimas, kas yra anoniminio teksto autorius. Antruoju – kaip reikėtų suprasti anoniminių tekstą ar jo dalį, pvz., ar tam tikras pasisakymas yra įžeidžiančio pobūdžio, ar ne. Teksto interpretavimo problemos labai dažnai kyla konkurencinės teisės srityje. Nesutarimų objektu dažnai tampa plačios interpretavimo galimybės tarp žodžio (pasisakymo, teksto) reikšmės “pažodžiui” ir “ne pažodžiui” (t.y. abstrakčiai suvokiant, arba priklausomai nuo tam tikrų specifinių sąlygų). Tokio pobūdžio lingvistinės ekspertizės pasitaiko ir autorystės teisės srityje, pvz., esant gaminių pavadinimų žodiniam panašumui (sutapimui) arba, pvz., sprendžiant klausimą, ar tam tikras tekstas yra meninę vertę turintis, ar pornografinis kūrinys ir pan.¹²³

Anoniminio teksto autoriaus nustatymas/ apibūdinimas ar kitų byloje reikšmingų faktų nustatymas teksto kalbos pagrindu teismo poreikiams Vokietijoje paprastai vadinamas *lingvistine (teismine) teksto analize* (Linguistische (Forensische) Textanalyse). Kitaip sakant, lingvistinė teksto analizė yra praktinis teismo lingvistikos modelių pritaikymas ekspertiniame tyrime.

Kriminalistinė teismo lingvistikos veiklos sritis, kaip jau minėta, būtų teorinės ir metodologinės bazės kūrimas lingvistiniams ekspertiniams tyrimams. Teksto analizės tikslu, priklausomai nuo sprendžiamų klausimų gali būti: (1) anoniminio autoriaus nustatymas (Autorenerkennung) arba (2) anoniminio autoriaus charakterizavimas (Autoreneinschätzung).

¹²⁰ Kniffka, H. Der Linguist als Gutachter bei Gericht//Angewandte Sprachwissenschaft. Grundfragen- Bereiche- Methoden, Bonn.1981; Kniffka, H. Texte zur Theorie und Praxis forensischen Linguistik. Tübingen. 1990; Kniffka, H. Forensische Linguistik im Rahmen der Nachbarwissenschaften. Fragen der Ethik und der Interdisziplinarität// Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1993. Band 81; Kniffka, H. Forensische Fonetik und Forensische Linguistik / Festschrift Georg Heike, Frankfurt am Main, 1998 ir t.t.

¹²¹ Stein St., Baldauf Ch. Feste sprachliche Einheiten in Erpresserbriefen. Empirische Analysen und Überlegungen zu ihrer Relevanz für die forensische Textanalyse/ Zeitschrift für germanistische Linguistik, 2000, 28.3.

¹²² Kniffka, H. Der Linguist als Gutachter bei Gericht//Angewandte Sprachwissenschaft. Grundfragen- Bereiche- Methoden, Bonn.1981, P.584-635.

¹²³ Kniffka, H. Einführung: Forensische Linguistik./ Texte zur Theorie und Praxis forensischen Linguistik. Tübingen. 1990. P. 1-55; Kniffka, H. Thesen zu Stand und Aufgaben “forensischer” Linguistik./ Symposium: Forensischer Linguistischer Textvergleich, Wiesbaden, 1989, P. 205-237.

Kalbant apie teismo lingvistiką plačiaja prasme, kaip apie bendrą lingvistinių žinių taikymo teisingumo nustatymo srityje pagrindą, laikoma, kad ji apima ir teismo fonetiką ir rašto kalbos analizę (teismo lingvistika siaurąja prasme). Nepaisant esminių skirtumų, teismo fonetika ir teisminė teksto analizė turi daug sąlyčio taškų. Vokietijoje šios veiklos sritys laikomos labai artimomis, tai rodo netgi ekspertizių suskirstymo pagal skyrius ekspertinėje įstaigoje praktika. Lingvistinės (teisminės teksto analizė) ir fonoskopinės (teismo fonetika) ekspertizės įeina į savarankišką skyrių (Sprechererkennung, Tonbandauswertung und Linguistische Textanalyse), rašysenos ekspertizių skyrius yra atskiras.

Lingvistinės (teisminės) teksto analizės tikslas būtų klausimų, susijusių su teksto autoriaus nustatymu (Autorenerkennung), sprendimas. Autoriaus nustatymo klausimai sprendžiami, priklausomai nuo situacijos, dviem būdais, t.y. naudojant teksto analizės (Textanalyse) arba tekstų palyginimo (Textvergleich) metodą.

Teksto analizės metodas taikomas taip pat turint tikslą duoti teksto autoriaus charakteristiką (Autoreneinschätzung). Autoriaus apibūdinimui nustatoma: 1) gimtoji kalba; 2) dialektas; 3) išsilavinimo (kultūros) lygis; 4) išsilavinimo/ veiklos rūšis; 5) grupinė priklausomybė; 6) amžiaus grupė; 7) tekstų sudarymo įgūdžiai (rašymo/ kūrimo, teksto formavimo patirtis). Taikant tekstų palyginimo metodą lyginami: 1) anoniminiai tekstai, pvz., anoniminiai, sudarantys seriją, laiškai; 2) anoniminiai tekstai ir žinomo autoriaus tekstai.

Palyginimo metodu nustatoma anoniminio teksto autorystė. Tai gali būti: 1) dviejų ar daugiau teksto grupių tyrimas sprendžiant galimą autorių tapatumą; 2) atskirų tekstų sulyginimas jų požymių pagrindu; 3) tekstų tyrimas, nustatant duomenų, pateiktų juose, sutapimą arba nesutapimą.

Metodika, kuria remiasi lingvistinė teksto analizė, apima: 1) klaidų analizę; 2) stiliaus analizę. Klaidų analizę sudaro klaidų atpažinimas, aprašymas ir klaidų kilmės nustatymas (pvz., interferencijos, tarmės ir pan. sąlygotos klaidos), remiantis rašybos, skyrybos, gramatikos, sintaksės, morfologijos ir leksikos lygmenų analize. Stiliaus analizė apima: 1) teksto formas (nors teksto forma ir nėra lingvistikos aprašymo lygmuo, tačiau jai būdingas individualus pobūdis, į ją būtina atsižvelgti), 2) rašybą ir skyrybą, 3) gramatiką, sintaksę ir morfologiją, 4) žodžių pasirinkimą (leksikos) ir žodžių sudarymą, 5) teksto struktūrą.

Reikėtų pabrėžti, kad literatūros šaltiniuose¹²⁴ konstatuojama, kad teismo lingvistikos teorinė ir metodologinė bazė Vokietijoje iš esmės dar yra kūrimo stadijoje.

Įvairių šalių literatūros analizė parodė, kad apie lingvistinės analizės panaudojimą ekspertiniame tyrime Vidurio Europos šalyse yra mažai prieinamos informacijos. Žinoma, kad lingvistinė analizė

¹²⁴ Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // Archiv für Kriminologie, 1999. Band 204, p. 93-103; Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000, p. 3-16.

teismo poreikiams atliekama Prancūzijoje, Italijoje, Ispanijoje. Šiose šalyse rašto kalbos požymių tyrimas kompleksiskai įeina į grafologinių tyrimų sritį, kurių pagrindine užduotimi yra teksto autoriaus apibūdinimas. Apie lingvistinę ekspertizę Ispanijoje buvo užsiminta 2001 metais išleistame Italijos grafologų asociacijos žurnale "Attualita grafologica". Šiame žurnale buvo išspausdinta Ispanijoje išleistos knygos apie rašysenos ekspertizę anotacija, kurioje minima ir "mašinraščio bei lingvistinė ekspertizė (lingvistinės ir stilistinės teksto analizės)".¹²⁵

Kitose šalyse, pvz., anglosaksų (Anglija, JAV, Kanada, Australija), kaip jau buvo minėta, teismo lingvistika be teksto autoriaus nustatymo nagrinėja daugelį kitų teismo konteksto problemų, susijusių su lingvistikos klausimais. Tačiau vis dėlto reikėtų pažymėti, kad anonimino teksto autoriaus nustatymas yra viena iš seniausių teismo lingvistikos minėtose šalyse taikymo sričių. Dar anksčiau buvo sprendžiami įvairių literatūrinių kūrinių autorystės klausimai, pvz., daugelio XVII amžiaus poemų ir pjesių, tarp jų ir Shakespeare'o, Marlowe'o, Bacon'o kūrinių, atribucija, t.y. autorystės nustatymas. Kaip nurodoma literatūroje, vienas iš pirmųjų ir labiausiai moksliskai pagrįstų autorystės nustatymo teismo poreikiams atvejų, paremtų stilometrijos metodu, kuris yra paplitęs minėtų šalių praktikoje, buvo atliktas Mostellerio ir Wallace'o tiriant "The Federalist Papers".¹²⁶ Pastaraisiais metais vis labiau reikalingos didelės kompiuterinės duomenų bazės, skirtos kiekybiniais metodais analizuoti potencialius autoriui būdingus kalbinius požymius. Vienas iš tokių teismo pobūdžio tekstų, patekusių į teismo lingvistinio tyrimo akiratį, rinkinių yra sukauptas Birminghamo universitete (Anglija)¹²⁷ (Kita panašaus pobūdžio kompiuterinė sistema (KISTE) ir teismo konteksto tekstų rinkinys yra Vokietijos Viesbadeno Kriminalinės policijos valdybos Kriminalinės technikos institute.¹²⁸).

Daugelio užsienio šalių (pagrindė anglosaksų, Vokietijos) teismo lingvistika pasižymi bendrais ypatumais. Anglosaksų teismo lingvistikoje taip pat, kaip ir Vokietijos praktikoje, pastebimas lingvistinės analizės metodų pasirinkimas "ad casum"¹²⁹. Tai reiškia, kad tyrimo metodai parenkami atskiriems konkretiems atvejams. Bendrų visais atvejais taikytinų lingvistinio tyrimo metodikų čia nėra parengta. Literatūros analizė leidžia teigti, kad vis dėlto minėtose šalyse pagrindinis nuoseklus ir sistemingas darbas teismo lingvistikos srityje atliekamas, pvz., vertėjavimo teismo salėje bei apklausos

¹²⁵ Francisco Vinals, M.a Luz Puente, Pericia caligrafica judicial, Herder, Barcelona, - Attualita grafologica. Trimestrale dell' Associazione Grafologica, Italiana. 2001, p.79.

¹²⁶ Mosteller F. & Wallace DL. Applied Bayesian and Classical Inference in the Case of the Federalist Papers, 2nd edition, New York: Springer Verlag, 1984.

¹²⁷ Coulthard M. On the Use of Corpora in the Study of Forensic Texts/ Forensic Linguistics, 1 (1), 1994, p. 27-43.

¹²⁸ Hehn W., Schall S. Das System KISTE im BKA./ Recent Developments in Forensic Linguistics. Frankfurt am Main, 1996, p.373- 388.

¹²⁹ Coulthard M. Powerful evidence for the defence: an exercise in forensic discourse analyses. // Gibbons J. Language and the Law. London, New York, 1994, p. 414- 427.

protokolų tikroviškumo ir kitoms panašaus pobūdžio problemoms spręsti. Tuo tarpu autorystės nustatymo atvejai lieka periferijoje ir aptariami gana epizodiškai.¹³⁰

Reikėtų paminėti, kad 1991 metais įvyko svarbus įvykis teismo lingvistikos istorijoje: Anglijoje (Birmingham) įkurta **Tarptautinė teismo lingvistų asociacija** – The International Association of Forensic Linguistics (IAFL). Ši asociacija kartu su *Teismo fonetikų asociacija* (International Association of Forensic Phonetics – IAFP) leidžia ir teismo lingvistikos žurnalą “*Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language and the Law*”, kur be kitų opių bendrų teismo lingvistikos klausimų aptariamos ir *autorystės nustatymo problemos*.

Rytų Europos tradicijas kriminalistiniame kalbos tyrime daugiausiai įtakojo tyrimai, atlikti buvusios Tarybų Sąjungos specialistų (Rusijos, Ukrainos). Čia sukurti stiprūs metodiniai kriminalistinio kalbos tyrimo pamatai ir gana intensyviai buvo nagrinėjami teoriniai klausimai.

Tačiau pastaraisiais metais daugelyje Rytų Europos šalių taip pat pradedamas darbas sistemiant jau turimą kriminalistinio kalbos tyrimo teorinę bei metodologinę bazę. Atsiranda skirtingų nuomonių dėl kaip savarankiškos disciplinos, kuri galėtų sudaryti teorinį ir metodologinį lingvistinės teksto analizės pagrindą, apimties bei užduočių. Vienur bandoma perimti ir pritaikyti pagal savo poreikius užsienio šalių patirtį, kitur ieškoma savų sprendimo būdų. Pvz., Rusijos mokslininkų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. T.Averjanova siūlo jungti bendrosios lingvistikos žinias, autorystės ekspertizės metodus bei kriminalistinės identifikacijos nuostatas ir pavadinti šią savarankišką discipliną *teismo lingvistika* (*судебная лингвистика*).¹³¹ Kiti, pvz., I.Zajac mano, kad lingvistikos žinių pritaikymą reikėtų suprasti plačiau, kaip “lingvistikos mokslo pasiekimų recepciją teisinės teorijos bei praktikos poreikiams”.¹³² I.Zajac siūlo pavadinti šią discipliną *teisinė lingvistika* (*правовая лингвистика*). Pripažindama, kad iki šiol lingvistinės žinios daugiausia buvo naudojamos tik autorystės ir fonoskopinei ekspertizėms, mokslininkė siūlo išplėsti specialių lingvistikos žinių ir metodų pritaikymą teisėsaugos srityje. Lingvistikos žinias ir išvystytus metodus norima plačiau pritaikyti nusikaltimus tariančių asmenų veikloje: tobulinti tardytojų vartojamą kalbą, kaip poveikio priemonę tardymo, apklausos metu; atskleisti melagingus parodymus kalbinių požymių pagrindu; nustatyti sakininės kalbos protokolavimo ypatumus ir pan. Tokiu būdu teisinę lingvistiką reikėtų suprasti kaip lingvistikos žinių panaudojimo minėtiems tikslams teorinį ir metodologinį pagrindą.

¹³⁰ McMenamin G.R. *Forensic Stylistics*. Amsterdam, 1993; Gibbons J. *Language and the Law*. London, New York, 1994.

¹³¹ Аверьянова Т.В. Интеграция и дифференциация научных знаний как источник и основы новых методов судебной экспертизы. М., Академия МВД РФ.1994. Р.11.

¹³² Заяц И.В. Использование лингвистических познаний при расследовании преступлений. Дисс. канд. юр. наук. С., 2000. Р. 11.

Kalbos tyrimų ekspertiniams poreikiams sritis buvo vadinama ir *lingvistine kriminalistika* (лингвокриминалистика).¹³³

Pastaruoju metu Rusijoje kriminalistikos srityje vis dažniau kalbama ir apie t.v. *teismo autorologiją* (судебное автороведение), kaip apie savarankišką kriminalistikos šaką. Visiškai pagrįstai autorystės nustatymo tyrimų teoriją bei metodologiją siūloma atskirti nuo rašysenos tyrimų (почерковедение) teorijos ir metodologijos. Tai argumentuojama tuo, kad pastaraisiais metais autorystės nustatymo objektų labai padaugėjo: vis dažniau tradicinis rašytinis dokumentų įforminimo būdas pakeičiamas formulių, kompiuterinių programų, kodų ir šifrų “kalba”. Tačiau ir šiais atvejais gali kilti dokumento autorystės nustatymo problema. Mūsų manymu, visiškai teisingas požiūris, kad autorystės tyrimai (автороведение) dabar jau negali sietis vien tik ryšimi su rašysenos tyrimais (почерковедение), kaip tai buvo ankščiau. Autorystės nustatymo metodai turi integruoti įvairių mokslų išvystytus metodus. Elektroninių (kompiuterinių) dokumentų ar atskirų programinių produktų autorystės nustatymo užduotis siūloma įtraukti į tradicinę autorystės ekspertizę, ir autorystės ekspertizės metodu pagrindu sukurti jų tyrimui skirtas metodikas*. Kadangi elektroninių priemonių panaudojimo dėsningumai prasminės dokumentų pusės perteikimui turi savo ypatumus, jų tyrimui turi būti sukurtos atskiros metodikos. Taigi, kaip matome, šiuo atveju akcentuojamas minėtų tyrimų tikslas – autoriaus nustatymas, todėl visų tyrimų, kuriais siekiama nustatyti dokumento autorių, teorijos ir metodologijos principus ir siūloma jungti į teismo autorologiją.¹³⁴

Kai kuriose šalyse, pvz., Čekijoje, skirtingai nuo daugelio kitų šalių pozicijų, teismo lingvistikos užduotimi, laikoma ir rašytinių ir saktinių tekstų lingvistinė analizė ir interpretacija, sprendžiant teismo konteksto užduotis.¹³⁵

Tačiau, kita vertus, yra šalių, kuriose kalbos tyrimas nelaikomas savarankišku įrodymų rinkimo būdu ekspertiniame tyrime. Pavyzdžiui, nors Lenkijoje apie *kriminalistinės/ teismo lingvistikos* (lingwistyka kryminalistyczna/ sądowa) užduotis ir galimybes rašoma ir kriminalistikos vadovėliuose¹³⁶, tačiau tik kaip apie teorinę discipliną, kadangi čia dar tik svarstoma apie praktinę lingvistikos žinių panaudojimo ekspertiniams tyrimams galimybę. Lenkijoje kalbos požymių tyrimas praktiškai suprantamas tik kaip pagalbinis metodas, kurį siūloma taikyti rašysenos ekspertizėje. Nors, kita vertus,

¹³³ Галяшина Е.И. Лингвистическое обеспечение криминалистического исследования устного и письменного текста/ Труды междунар. семина. “Диалог’ 2001” по компьютерной лингвистике и её приложениям, М., 2001.

* Galima paminėti, kad Lietuvoje kompiuteriniu būdu surinktų tekstų ir tekstų, esančių kompiuterio laikmenoje rinkimo įgūdžių požymių tyrimas jau yra įtrauktas ir aptariamas lingvistinės (autorystės) metodikose.

¹³⁴ Судебное автороведение./ Криминалистика (под. ред. Т.А. Седовой), Санкт- Петербург, 2001, p. 309-317.

¹³⁵ Aignerová A. Co je forenzní lingvistika. / Kriminallistika, ročník XXXIV, 2001/1, Kniffka H., Berichte: Bonner Konferenz zur Forensischer Linguistik./ Kriminallistik und forensische Wissenschaften, Heidelberg, 1994/ Band 83, P. 184.

¹³⁶ Holyst B., Kryminalistyka, Warszawa, 2000, P. 675-686.

čia mokslininkai ir praktikai vieni iš pirmųjų atkreipė dėmesį į kalbinės tiriamojo teksto pusės (teksto stiliaus, leksikos ir pan.), kaip įrodomosios informacijos šaltinio, tyrimo galimybę. Apie tai užsimena savo darbuose tokie žinomi Lenkijos mokslininkai kaip H.Kwiecinski¹³⁷, L.Fajer¹³⁸, P.Horoszowski¹³⁹, W.Gutekunst¹⁴⁰, A.Szwarc¹⁴¹, Z.Kegel¹⁴², H.Kołecki⁷, M.Owoc,¹⁴³ M.Kulicki¹⁴⁴, T.Hanausek¹⁴⁵ ir kiti.

Nuodugnius tyrimus šioje srityje Lenkijoje aštuntajame dešimtmetyje pradėjo mokslininkas, turintis filologinį išsilavinimą, Silezijos universiteto profesorius A.Feluś.¹⁴⁶ Šio mokslininko indelis į kriminalistinių kalbos tyrimų propagandą Lenkijoje yra labai reikšmingas. Tačiau nepaisant ilgamečių Feluś'io pastangų argumentuoti ir įrodyti kalbos analizės svarbą kriminalistiniame raštytyros tyrime, ji Lenkijos ekspertinėje praktikoje vis dar lieka grafinės analizės papildymu, neturinčiu didesnės praktinės reikšmės.

Kalbinių teksto požymių analizę Feluś siūlo laikyti rašto ekspertizės sudedamąja dalimi, o ne savarankiška ekspertizės rūšimi. Feluś teigia, kad, "grafinių tyrimų atskyrimas nuo kalbinių tyrimų ne tik neturi jokio esmingesnio pagrindo, bet ir atvirkščiai – neigiamai įtakoja tokių tyrimų kokybę ir lygį".¹⁴⁷ Raštytyros tyrimus, kaip grafinės ir lingvistinės analizių visumą, Feluś siūlo vadinti grafine- lingvistine ekspertize (ekspertyza graficzno- lingwistyczna).¹⁴⁸

Su tokią Feluś'io atstovaujama poziciją vargu ar galima sutikti. Anoniminių tekstų tyrimo praktika jau seniai įrodė, kad grafiniai teksto požymiai yra rašysenos tyrimų dalykas.

Tiriant grafinę pusę sprendžiamas teksto atlikėjo klausimas. Tuo tarpu kalbiniai teksto požymiai yra savarankiško – lingvistinio – tyrimo prerogatyva. Tiriant teksto kalbą siekiama nustatyti anoniminio teksto autorių. Juk gali būti, kad teksto atlikėjas ir autorius yra skirtingi asmenys. Tik tais rankraštinio teksto tyrimo atvejais, kai tiksliai žinoma, kad teksto atlikėjas ir autorius yra tas pats asmuo, grafinė ir lingvistinė analizės, kaip siūlo Feluś, gali papildyti viena kitą ir sudaryti visumą. Daugelio šalių praktika

¹³⁷ Kwiecinski H. Grafologia sądowa. – Warszawa, 1933, p. 19-67.

¹³⁸ Fajer L. Pismo jako dowód rzeczowy. – Warszawa, 1939, p. 37-38.

¹³⁹ Horoszowski P., Chaotyczny intuicjonalizm czy wiedza, *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, 1949, nr 1, p.26; Horoszowski P., O właściwy poziom ekspertyzy pisma, *Problemy Kryminalistyki*, 1955, nr 5, p.16.

¹⁴⁰ Gutekunst W. Kryminalistyka. – Warszawa, 1969, s. 436; Gutekunst W. Kryminalistyka. – Warszawa, 1974, p. 509.

¹⁴¹ Szwarc A., Fałszerstwo dokumentów w świetle kryminalistyki, Warszawa, 1955, p.114.

¹⁴² Kegel Z., Dowód z ekspertyzy pismoznawczej w polskim procesie karnym, Wrocław, 1973, p.94.

¹⁴³ Kołecki H., Owoc M., Szwarc A., Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej, cz.II, Poznań, 1973, p. 37.

¹⁴⁴ Kulicki M., *Kryminalistyka*, Toruń, 1994, p. 430.

¹⁴⁵ Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków, 1996, p.133-134.

¹⁴⁶ Feluś A., Z zagadnień roli języka w ekspertyzie pisma, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*, 1975, nr 4; Feluś A., Aspekt jednostkowy i grupowy języka w kryminalistycznych badaniach dokumentów, *Problemy Kryminalistyki*, 1976, nr 124; Feluś A., Język pisany jako ślad kryminalistyczny – wprowadzenie do problematyki, *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne*, 1979, t.9; Feluś A., O potrzebie badania języka na użytek kryminalistyki, *Problemy Kryminalistyki*, 1979, nr 142; Feluś A., Pabian J., Granice interpretacji kryminalistycznej śladu języka pisanego, *Z Zagadnień Kryminalistyki*, 1983, z. XVI/XVII

¹⁴⁷ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, P. 83.

¹⁴⁸ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, P. 82.

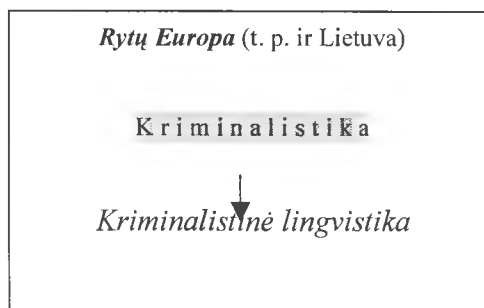
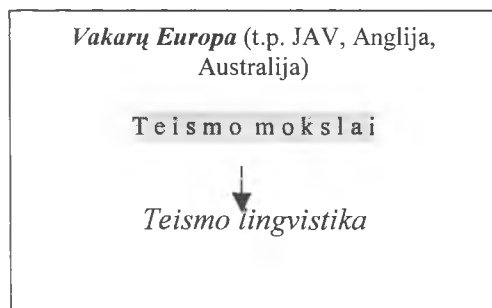
jau seniai parodė ir patvirtino kalbinės analizės, kaip savarankiško ekspertinio tyrimo (ekspertizės) plačias galimybes ir reikšmę.

Kaip matome, lingvistinių tyrimų raida kriminalistikos (teismo) poreikiams skirtingose šalyse pasižymi tam tikrais ypatumais. Tai yra paaiškinama skirtingomis teisinių sistemų tradicijomis, skirtingais praktikos poreikiais bei mokslinės bazės, sudarančios minėtų tyrimų pagrindą, išsivystymu, kurį lėmė bendras mokslinio potencialo lygis. Tyrimo metodų, paremtų kalbos požymių analize, patikimumas, sprendžiant objektyviosios tikrovės faktų nustatymo klausimus, skirtingų šalių praktikoje gali būti vertinamas gana įvairiai, kartais net prieštaringai. Kai kur kalbinės analizės metodai vis dar nepagrįstai ignoruojami, tačiau, apskritai, pasaulinės praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad jie sulaukia vis didesnio mokslininkų ir praktikų dėmesio.

Galima konstatuoti, kad kriminalistinio lingvistinio tyrimo pozicijos tiriant ir aiškinant nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus nuolat stiprėja, tobulėja jos teorinė bei metodologinė bazė. Apie tai liudija ir ekspertinė praktika, ir anksčiau aptartos šios rūšies tyrimo teorinių ir metodologinių pagrindų raidos tendencijos.

Šiuo metu dokumento *teksto kalbinė analizė kriminalistikos poreikiams* Lietuvos ekspertinėje praktikoje suprantama kaip *teksto rašto kalbos tyrimas*. Rašto kalbos formavimosi bei kitimo dėsningumus tiria ir jos tyrimo metodus rengia *kriminalistinė rašotyra*. Tačiau kriminalistinė rašotyra, visų pirma, tradiciškai suprantama kaip rašyenos tyrimų teorinė ir metodologinė bazė. Toks rašto kalbos tyrimų problematikos nagrinėjimas kriminalistinės rašotyros rėmuose negali pilnai ir visapusiškai atskleisti šios rūšies (rašto kalbos) tyrimų specifikos. Tai nepagrįstai susiaurina ir apskritai dabar jau žymiai išsiplėtusią lingvistinių žinių panaudojimo apimtį bei riboja jų pritaikymo galimybes kriminalistiniame ekspertiniame tyrime. Šiuo metu atsiranda prielaidos ir poreikis kalbėti ne tik apie rašto kalbos tyrimo, bet ir apie apskritai lingvistinių žinių taikymo kriminalistikos poreikiams problemas ir perspektyvas.

Kaip jau buvo rašyta anksčiau, Lietuvoje lingvistikos mokslo žinių ir metodų panaudojimo teisminiame/ kriminalistiniame kontekste teoriją mes siūlome vadinti *kriminalistinę lingvistiką*. Palyginkime:

Kaip ir kitos savarankiškos kriminalistikos technikos šakos, kriminalistinė lingvistika turi savo tyrimo objektą, dalyką, metodus ir kt.

Kriminalistinės lingvistikos *objektas* būtų kalbinio pasireiškimo, esančio tam tikrą kriminalistinę reikšmę turinčio dokumento tekste, formavimosi ir kitimo dėsningumai.

Kriminalistinės lingvistikos *dalykas* būtų kriminalistinę reikšmę turinčio dokumento tekste pasireiškiančių kalbinių požymių funkcionavimo ypatumai.

Kriminalistinę lingvistiką, reikėtų traktuoti kaip gana sudėtingą kriminalistikos mokslo šaką, kurios dėsniai ir metodai yra grindžiami kriminalistikos ir jos teorijų bendrais principais, taip pat, savaime suprantama, lingvistikos, jos teorijų bei metodų, taip pat ir kitų mokslų laimėjimais. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad kriminalistinė lingvistika turėtų remtis, visų pirma, kriminalistikos ir lingvistikos bei kitų mokslų išvystytais metodais.

Pagal analogiją su Lietuvoje paplitusiu tam tikrų kriminalistinės technikos sričių teorinės ir metodologinės bazės bei jų praktinio pritaikymo formų atribojimu, pavyzdžiui:

<i>kriminalistinė trasologija</i>	<i>kriminalistinė trasologinė ekspertizė</i>
<i>kriminalistinė fonoskopija</i>	<i>kriminalistinė fonoskopinė ekspertizė</i>
<i>kriminalistiniai rašysenos tyrimai</i>	<i>kriminalistinė rašysenos ekspertizė</i>

mūsų manymu, būtų pagrįsta išskirti ir tokias sąvokas kaip:

<i>kriminalistinė lingvistika</i>	<i>kriminalistinė lingvistinė ekspertizė</i>
-----------------------------------	--

Lietuvoje ekspertizės, kurių metu tiriama teksto rašto kalba, iki šiol tradiciškai vadinamos *autorystės ekspertizėmis*.

Kadangi mus dominantys rašto kalbos tyrimai skirtingose šalyse turi nevienodą pavadinimą ir egzistuoja skirtingas požiūris į tokių tyrimų objektus bei apimtį, reikėtų panagrinėti sąvokas, naudojamas šiems tyrimams apibūdinti, ir pagrįsti savo siūlomus variantus.

Autorystės ekspertizė kriminalistiniai rašto kalbos tyrimai vadinami ir kai kuriuose kitose Europos šalyse (pvz., buvusios Tarybų Sąjungos šalyse). Istoriškai susiklostė, kad šių šalių skirtingų kalbų kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodikos susiformavo vienos kalbos – rusų – tyrimų įtakoje.

Čia *autorystės* ekspertizė atsiskyrė nuo tradicinės rašysenos ekspertizės, kaip atskira kriminalistinių ekspertizių rūšis.

Kaip rašo žymus rusų mokslininkas R.Belkin, daug nagrinėjęs teismo ir kriminalistinių ekspertizių problemas, “naujos ekspertizių rūšys formuojasi skylant tradicinių ekspertizių rūšims, kai atsiranda nauji tyrimo *objektai*, tyrimo *metodai* ar *uždaviniai*”¹⁴⁹.

Rašysenos ekspertizės tyrimo objektu yra tekstą parašiusio asmens rašysena. Vėliau, kai savarankišku kriminalistinio tyrimo objektu buvo pripažinta ir dokumento teksto *rašto kalba*, pradėjo formotis naujos rūšies tyrimai, t.y. *autorystės* tyrimai. Tačiau sąvoka *autorystės* pabrėžia ne tyrimo objektą (kaip tai yra rašysenos ir kitų tradicinių ekspertizių atveju), o tyrimo uždavinį – teksto autoriaus identifikavimą. Mūsų manymu, sąvoka *autorystės* neatskleidžia pilnai ir visapusiškai šios rūšies tyrimų sampratos.

Argumentai tokiam požiūriui pagrįsti būtų tokie:

1. Visų pirma, vadindami rašto kalbos tyrimus *autorystės* ekspertize, išskiriame tik vieną iš jų uždavinių – *autorius identifikavimą*. Tačiau dokumento teksto autoriaus nustatymas nėra vienintelė šių tyrimų užduotis. Kaip žinoma, rašto kalbos tyrimas gali būti atliekamas taip pat siekiant charakterizuoti teksto autorių iš jo rašto kalbos požymių bei nustatyti jo neįprastą būseną teksto surašymo (kūrimo) metu. Taip pat iš praktikos žinoma, kad klasifikacinius ir diagnostinius uždavinius šios rūšies tyrimai sprendžia dažniau, negu identifikacinius.
2. Be to autoriaus identifikavimas gali būti tyrimo užduotis ne tik dokumento teksto, bet ir meno kūrinio, kompiuterinės programos ir pan. atveju.
3. Kaip žinia, *autorius* klausimas sprendžiamas ir *autorinių teisių* pažeidimo atvejais civilinėje teisėje. Todėl kartais vietoj sąvokos *autorystės*, turint galvoje aptariamą rūšies ekspertizę, gali būti klaidingai naudojama sąvoka *autorinė*.

Mūsų manymu, pavadinimas *autorystės* nepagrįstai susiaurina aptariamą rūšies tyrimų apimtį, pilnai neatskleisdamas visų šios ekspertizės užduočių ir galimybių spektro.

Sąvoka *autorystės* neapima mūsų siūlomos naujos kriminalistinių lingvistinių tyrimų sampratos. Kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai turi tapti bendru teoriniu ir metodologiniu pagrindu kompleksiniams tyrimams, kadangi lingvistinio tyrimo žinios ir metodai gali būti naudojami kai pagalbiniai ir kitų rūšių ekspertizėse, pvz., rašysenos, dokumentų techninėje, fonoskopinėje.

Kaip žinoma, apskritai kriminalistikoje sąvoka *ekspertizė* yra suprantama kaip kurio nors klausimo, reikalaujančio specialiųjų žinių, ištyrimas ir išsprendimas žinovui, specialistui padedant¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Криминалистика (под ред. Белкина Р.С.), М., 1999. p.466.

¹⁵⁰ Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. V., 1994, p.4.

Nagrinėjamos rūšies ekspertizėje taikomos specialios žinios yra lingvistinės žinios, kadangi tyrimo objektu yra *lingua* – kalba. Todėl, tam, kad pilnai atskleisti aptariamų tyrimų specifiką, reikėtų akcentuoti ne vieną iš jų uždavinių, o naudojamų *specialiujų žinių* pobūdį arba tyrimo *objekto* pobūdį.

Šios rūšies tyrimus siūlome vadinti kriminalistinė lingvistinė ekspertizė.

Kaip viena iš pagrindinių kriminalistinės lingvistikos taikymo sričių tuomet būtų kalbos tyrimai, sprendžiant kriminalistinio pobūdžio problemas, t.y. kalbos tyrimai kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje. Pagrindinė šios disciplinos veiklos sritis turėtų apimti kalbos (ir rašto, ir sakytinės) tyrimus, turint tikslą:

1. kurti ir tobulinti teorinius ir metodologinius kriminalistinės lingvistinės ekspertizės principus, tam, kad:
 - a) nustatyti anoniminio teksto (rašytinio ar sakytinio) autorių;
 - b) apibūdinti teksto autorių (rašytinio teksto atveju) ar kalbantįjį (remiantis jo sakytinės kalbos pavyzdžiais);
 - c) nustatyti teksto autoriaus būseną, teksto rašymo (kūrimo) metu ar nustatyti rašymo (kūrimo) sąlygas.
2. rengti metodus ir būdus nusikaltėlių profiliavimo praktikai,
3. kurti ir tobulinti lyginamosios medžiagos rinkimo ir apdorojimo principus ir kt.

Jau buvo minėta, kad kriminalistinės lingvistikos metodai gali būti taikomi ne tik kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje, bet ir kitų tyrimų metu:

- rašysenos ekspertizėje (kaip papildomas, fakultatyvinis metodas);
- fonoskopinėje ekspertizėje (komplekse su kitais, taip pat ir instrumentiniais metodais);
- dokumentų techninėje ekspertizėje;
- tardytojo ir teismo darbe, rengiant medžiagą ekspertizei.

Tai reiškia, kad kriminalistinė lingvistika galės būti ne tik kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorinis ir metodologinis pagrindas, bet jos žinių ir metodų panaudojimo galimybės bus žymiai platesnės, kadangi apims apskritai lingvistinio pobūdžio rekomendacijų ruošimą kriminalistinio konteksto uždaviniams spręsti.

Manoma, kad ateityje kriminalistinės lingvistikos metodų taikymo kriminalistiniame (teisiniame) tyrime spektras taip pat gali būti žymiai išplėstas. Pavyzdžiui, jie gali būti susieti ir su grafologiniais tyrimais, taikant juos nusikaltėlio profiliavimui, ir su kompiuterinių programų tyrimu ir pan.

Kalbant apie skirtingų rūšių ekspertinių (autorystės (lingvistinė), fonoskopinė, rašysenos) tyrimų teorinį ir metodologinį pagrindą – skirtingas kriminalistikos technikos šakas (kriminalistinė lingvistika,

Skirtingos kalbos formos: rašytinė ir sakytinė.	Nustato ir rašytinės, ir sakinės kalbos formų vartojimo (produkavimo) taisykles.	Tiria sakinės kalbos formos garsinę pusę.	Gali būti tiriama ir rašytinės, ir užrašytos sakinės kalbos grafinė pusė.
Rašybos ir skyrybos požymiai	Turi reikšmę tuo atveju, kai žinoma, kad teksto autorius ir rašiusysis yra vienas asmuo.		Gali suteikti vertingos informacijos rašiusio asmens charakteristikai.
Leksikos, sintaksės, frazeologijos, stiliaus požymiai	Turi esminę reikšmę teksto autoriaus nustatymui.	Turi reikšmę garso įrašo atlikėjo (atskiris atvejais ir autoriaus) apibūdinimui jo sakinės kalbos pagrindu.	
Fonetikos požymiai		Turi esminę reikšmę nustatant kalbantį asmenį.	
Grafinių įgūdžių (rašysenos) požymiai			Turi esminę reikšmę rašiusio asmens nustatymui.

Mūsų manymu, bendra kriminalistinių lingvistinių žinių ir metodų teorija, t.y. *kriminalistinė lingvistika*, turi sudaryti atskirą *kriminalistikos technikos šaką*.

Kaip žinoma, *kriminalistikos technika* yra teorinių teiginių ir jais pagrįstų techninių priemonių ir būdų, naudojamų įrodymams surasti, įtvirtinti, paimiti ir iširti, sistema.¹⁵¹ Kriminalistinės lingvistikos

¹⁵¹ Kurapka E. Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. *Kriminalistikos technikos pagrindai*, Vilnius, 1998, p.11.

vieta šioje sistemoje būtų šalia tokių jau susiformavusių kriminalistinės technikos šakų kaip kriminalistinė trasologija, dokumentotyra ir kt. bei naujų – kriminalistinės fonoskopijos ar odorologijos.

Gali atsirasti klausimas, ar kriminalistinė lingvistika turi visus reikalingus požymius (savybes) tam, kad taptų savarankiška kriminalistikos technikos šaka. Reikėtų, visų pirma, panagrinėti, remiantis kokiais požymiais mokslo žinios gali sudaryti atskirą kriminalistinio tyrimo rūšį.

Kalbėdamas apie teismo ir kriminalistinę ekspertizę, A.Šliachov išreiškė požiūrį, kad ji (ekspertizė) gali tapti atskirą tyrimo rūšimi esant trijų jos esminių požymių visumai: tyrimo *dalykui*, *objektui* ir *metodikai*. Tai galima pasakyti ir apskritai apie kriminalistinio tyrimo rūšį: tik šių trijų požymių visumos būvimas leidžia išskirti jį į savarankišką specialių žinių sritį, t.y., mūsų atveju, į savarankišką kriminalistinės technikos šaką.

Mūsų manymu, tikslesnius kriterijus pateikia R.Belkin teigdamas, kad reikalingas dar ketvirtas požymis – *specialiųjų žinių*, naudojamų ekspertinių uždavinių sprendimui, *pobūdis*. R.Belkin išskiria kaip vieną iš kriterijų taip pat tyrimo uždavinius.¹⁵²

Mūsų nuomone, kriminalistinio tyrimo rūšį galima išskirti į savarankišką kriminalistinės technikos šaką, visų pirma, priklausomai nuo specifinio (kriminalistinio pobūdžio) pagrindinio šio tyrimo *tikslo*, nes nuo jo priklausys ir, visų pirma, konkretūs *uždaviniai*, ir naudojami *metodai*, bei *specialios žinios*.

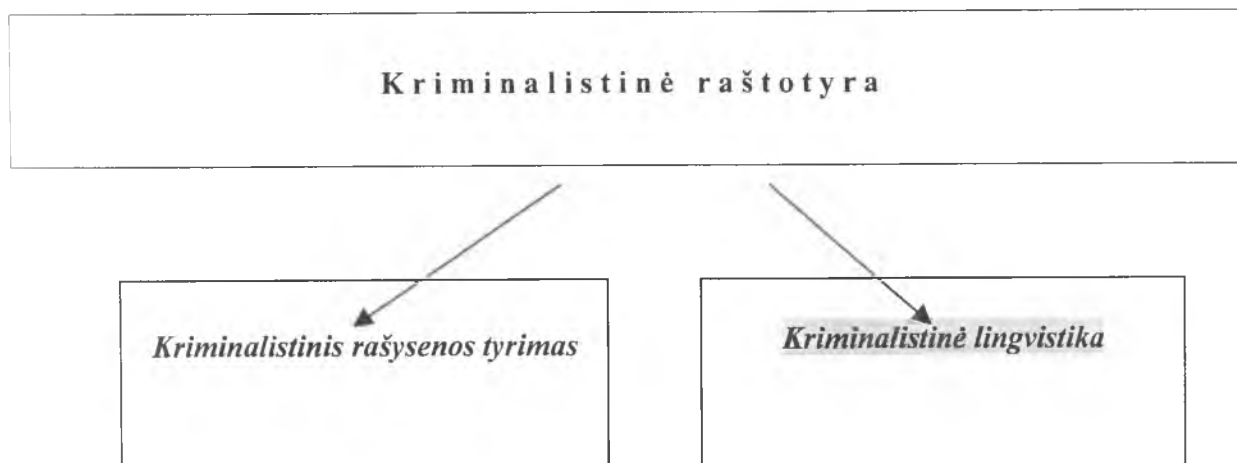
Mūsų manymu, *kriminalistinė lingvistika* pilnai atitinka šiuos reikalavimus (kriterijus).

1. Kriminalistinio lingvistinio tyrimo pagrindinis *tikslas* yra kriminalistinio pobūdžio, t.y. identifikacija, diagnostika.
2. Kriminalistinės lingvistikos taikomi specialūs lingvistiniai *metodai* yra adaptuojami, atsižvelgiant į šio kriminalistinio tyrimo *tikslą*, t.y. kriminalistiniuose lingvistiniuose tyrimuose naudojami tokiam tyrimui specialiai pritaikyti *kriminalistiniai lingvistiniai metodai*.
3. Kriminalistinės lingvistikos pagrindą sudaro atitinkamos *specialios žinios* – lingvistinės žinios. Kriminalistinės lingvistikos mokslinį ir metodologinį pagrindą sudaro bazinės mokslo srities – lingvistikos – žinios ir metodai bei kriminalistikos, tiksliau jos atskirų teorijų (kriminalistinės identifikacijos, diagnostikos ir kt.), žinios ir metodai.
4. Kriminalistinės lingvistikos objektas būtų kalbinio pasireiškimo, esančio tam tikrą kriminalistinę reikšmę turinčio dokumento tekste, formavimosi ir kitimo dėsningumai.
5. Kriminalistinės lingvistikos dalykas būtų kriminalistinę reikšmę turinčio dokumento tekste pasireiškiančių kalbinių požymių tyrimo ypatumai.

¹⁵² Криминалистика (под ред. Белкина Р.С.), М., 1999. р.467.

Atsižvelgiant į šiuos *kriminalistinės lingvistikos* požymius (savybes), ji gali tapti *savarankiška kriminalistikos technikos šaka*.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad įvedus kriminalistinės lingvistikos sąvoką tradicinės kriminalistinės rašotyros, apjungiančios iki šiol ir rašysenos ir rašto kalbos tyrimą, supratimas taip pat pasikeistų. Vietoj kriminalistinės rašotyros tuomet tikslinga būtų kalbėti apie kriminalistinį rašysenos tyrimą ir kriminalistinę lingvistiką. Tokio atskyrimo pagrįstumą patvirtina ir ankstesnė praktika. Juk ankščiau ir rašotyra ir dokumentų tyrimas taip pat sudarė vieną šaką – kriminalistinį dokumentų tyrimą. Tačiau vėliau visai pagrįstai buvo išskirti į savarankiškas kriminalistikos technikos šakas.

Tokiu būdu kriminalistikos technikos sistema, atsižvelgiant į minėtus pasikeitimus, galima būtų pavaizduoti tokiu būdu:

KRIMINALISTIKOS TECHNIKOS ŠAKOS:	
1.	Kriminalistinis vaizdo fiksavimas
2.	Kriminalistinė trasologija
3.	Kriminalistinė ginklotyra
4.	Kriminalistinė habitoskopija
5.	Kriminalistinė registracija
6.	<i>Kriminalistinė dokumentotyra</i>
7.	<i>Kriminalistinis rašysenos tyrimas</i>
8.	<i>Kriminalistinė lingvistika</i>
9.	<i>Kriminalistinė fonoskopija</i>
10.	Kriminalistinė odorologija

Mes siūlome kriminalistikos technikos šakų sistemoje išskirti atskirą *bloką* į kurį įeitų tokios šakos:

• <i>Kriminalistinė dokumentotyra</i>
• <i>Kriminalistinis rašysenos tyrimas</i>
• <i>Kriminalistinė fonoskopija</i>
• <i>Kriminalistinė lingvistika</i>

Tokio kriminalistikos technikos šakų bloko susiformavimo pagrindas būtų jų tyrimo *objekto* pobūdis. Šių šakų tyrimo objektas yra *įvairios rūšies dokumentai*. Tačiau modernios technologijos koreguoja ir nusistovėjusią kriminalistinę dokumentų tyrimo praktiką. Informacinių technologijų diegimas sąlygoja naujų rūšių dokumentų (pvz., elektroninių) paplitimą, kuriems tirti reikia naujų tyrimo metodų ir būdų. Jeigu ankščiau tradiciniuose dokumentuose pagrindinis dėmesys buvo skiriamas dokumento medžiagų, rašto medžiagų, dokumento rekvizitų tyrimui, tai dabar tyrimui dažnai pateikiami virtualiniai dokumentai, kurie gali būti materializuojami įvairiais būdais. Tuomet ypatingą reikšmę turi dokumento kalba, turinys.

Tokio ankščiau pateikto kriminalistikos technikos šakų bloko formavimo tikslas būtų:

1. Atsiranda pagrindas suvokti skirtingų rūšių (tačiau giminingus) tyrimus kaip *vieningos tyrimo sistemos dalys*. Tai sudarytų palankias sąlygas ateityje kurti *bendrą dokumentų tyrimo koncepciją*.
2. Susidaro palankios sąlygos suvokti šių atskirų rūšių tyrimų *bendrumus* ir *skirtumus*, kas gali būti naudinga svarstant *kompleksinių tyrimų* galimybę.
3. Susidaro pamatas vykdyti ateityje *bendrą metodologinę veiklą*: kurti bendras tyrimo nuostatas, specifinius tyrimo būdus, metodus, spręsti bendrus tyrimo rezultatų analizės, įvertinimo, panaudojimo ir kt. klausimus.

Apibendrinant pasakyta, reikėtų pabrėžti, kad:

1. Lingvistinių žinių ir metodų panaudojimas skirtingų šalių praktikoje teisingumo nustatymo srityje pasižymi savo ypatumais. Vienur mus dominantys lingvistiniai tyrimai, vykdomi autorystės nustatymo tikslui, yra tik dalis plačiai suprantamos lingvistinių žinių panaudojimo srities – teismo lingvistikos. Kitur šios rūšies tyrimai suprantami kaip atskira ekspertinio tyrimo sritis. Yra šalių, kur kriminalistiniai kalbos tyrimai dar nėra laikomi savarankiška tyrimo rūšimi, o atlieka tik pagalbinę funkciją.
2. Tačiau, kaip rodo skirtingų šalių praktikos bei daugelio literatūros šaltinių analizė, vieningos teorijos, kurioje būtų susisteminti lingvistinių žinių ir metodų taikymo teisingumo nustatymo srityje pagrindai nėra sukurta.

3. Mes siūlome *susisteminti kriminalistinių lingvistinių tyrimų teorinius ir metodologinius pagrindus kuriant savarankišką šios rūšies tyrimo teoriją.*
4. Kriminalistinių lingvistinių tyrimų teorija ir metodologija turėtų sudaryti *savarankiškos kriminalistinės technikos šakos*, kurią galima būtų pavadinti *kriminalistinė lingvistika*, pagrinda.
5. Mūsų manymu, reikėtų suvienodinti taip pat rašto kalbos ekspertinių tyrimų pavadinimo praktiką. Mes siūlome ankščiau naudotą pavadinimą *kriminalistinė autorystės ekspertizė* pakeisti į *kriminalistinė lingvistinė ekspertizė*, kadangi šis naujas pavadinimas tiksliau atspindėtų šiuolaikinį kriminalistinių rašto kalbos tyrimų suvokimą.

1.4 Kriminalistinės lingvistikos metodologija.

Kriminalistinė lingvistika, tuo pačiu ir kriminalistinė lingvistinė ekspertizė remiasi, visų pirmausia, bendrąja kriminalistikos mokslo teorija ir atskiromis kriminalistikos teorijomis, taip pat filologijos ir lingvistikos mokslų bendrąja teorija. Didelę įtaką teismo lingvistikai turi ir tokių lingvistikos mokslų kaip, pvz., sociolingvistika, psicholingvistika, fonetika, fonologija, dialektologija ir pan. pasiekimai. Kriminalistinė lingvistika visiškai pagrįstai gali būti apibūdinta kaip “metodiškai atvira disciplina”.¹⁵³

Kriminalistinė lingvistika, savaime suprantama, remiasi bendrąja kriminalistikos mokslo teorija bei metodologija. Kaip jau buvo ne kartą minėta, lingvistikos žinios ir metodai pasitelkiant kriminalistikos modelius pritaikomi teisiniams poreikiams. Taip lingvistinės ekspertizės identifikaciniai ir diagnostiniai tyrimai vyksta bendros kriminalistinės identifikacijos ir diagnostikos teorijos principų pagrindu.

Kriminalistikoje *identifikacija* suprantama kaip *objektų tapatybės nustatymas pagal jų paliktus pėdsakus arba kitokius atspindžius siekiant išaiškinti asmenis bei daiktus, susijusius su tiriamuoju įvykiu*.¹⁵⁴ Tokiam identifikacijos supratimui atstovauja dauguma Lietuvos, Rusijos, Lenkijos, Vokietijos ir kt. šalių kriminalistų. Tačiau reikėtų pažymėti, kad nors paprastai identifikacija laikomas tik vieno konkretaus objekto tapatybės nustatymas, kai kuriose šalyse¹⁵⁵ yra kalbama ir apie individualią ir grupinę identifikaciją.

Kaip žinoma, identifikuojant objektą siekiama nustatyti jo individualumą, nepakartojamumą, išskirti jį iš kitų. Faktas, kad atitinkamos asmens charakteristikos yra individualios, plačiai išnaudojamas kriminalistikoje asmens identifikavimui, ryšio tarp tiriamų veikų, veikos arba asmens ypatingų požymių nustatymui, t.y. plačiąja prasme, nusikaltimų atskleidimui. Klasikiniai pavyzdžiai individualių požymių panaudojimo kriminalistinio tyrimo procese būtų asmens papiliarinių linijų, išorės požymių, kraujo, išskyrų ir pan. tyrimas.

Kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu tam tikro anoniminio teksto autorius identifikuojamas pagal tekste atsispindėjusius kalbos požymius. Identifikacija kalbos pagrindu įmanoma todėl, kad šiuo atveju, kaip reikalauja identifikacijos teorija, egzistuoja ir identifikuojamasis ir identifikuojantysis objektai. Identifikuojamasis, t.y. tas, kurio tapatybę reikia nustatyti, yra teksto autorius, o identifikacijos pamatas, kuriuo atliekame identifikaciją, yra teksto kalba.

Kriminalistinė identifikacija lingvistinio tyrimo metu remiasi kalbinių identifikacinių požymių analize. Apskritai kriminalistikoje požymis yra suprantamas kaip daikto savybės išraiška. Tačiau

¹⁵³ Kämper H. Nachweis der Autorenschaft/ Kriminalistik. 1996, Nr. 8-9, P. 563.

¹⁵⁴ Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai, Vilnius, 1998, psl.16.

¹⁵⁵ M.Kulicki, Kryminalistyka. Zagadnienia wybrane, Torun, 1988, psl. 15.

kriminalistinio identifikacinio tyrimo metu, nagrinėjant anoniminio teksto kalbą, svarbūs ne bet kokie, tačiau identifikaciniai teksto kalbos požymiai, t.y. tik tokie požymiai, kurie leidžia išskirti objektą, šiuo atveju – kalbą, iš panašių objektų grupės. Kriminalistinės identifikacijos teorijos principai leidžia padaryti išvadą dėl objektų tapatumo (ar paneigti tapatumą) tik sutampančių (ar besiskiriančių) identifikacinių kalbinių požymių visumos pagrindu. Atliekant identifikacinį lingvistinį tyrimą taip pat laikomasi visų pagrindinių identifikacijos proceso etapų: atskirasis tyrimas, lyginamasis tyrimas, lyginamojo tyrimo rezultatų analizė ir įvertinimas, išvadų formulavimas.

Bendroje kriminalistinio identifikavimo teorijoje aktuali yra identifikacinių požymių kiekio ir kokybės problema, t.y. kiek ir kokios kokybės požymių pakanka identifikavimui. Pavyzdžiui, *trasologijoje* identifikacijai reikšmingas yra *tam tikras kiekis* dinaminių pėdsakų – trasų (platesnių, siauresnių, gilesnių ir pan.), kurių įvairovė nėra didelė. *Daktiloskopijoje* identifikavimui nustatoma *keliolika* požymių, *rašysenos tyrimuose* – *kelios dešimtys*. Lingvistinėje *analizėje* turime *žymiai didesnę* kiekį identifikacinių požymių. Kuo daugiau požymių – tuo daugiau variacijų. Atsižvelgiant į tai kriminalistinio lingvistinio tyrimo atveju dažnai keliamas klausimas, ar apskritai įmanoma identifikacija pagal kalbinius požymius. Atsakymai į šį klausimą yra nevienareikšmiai. Vieni specialistai labai atsargiai žvelgia į identifikavimo rašto kalbos požymių pagrindu galimybę ir neigia tokio identifikavimo egzistavimą¹⁵⁶. Toks požiūris, mūsų manymu, susiaurina lingvistinės analizės galimybes. Šio požiūrio atstovai argumentuoja savo poziciją tuo, kad kalbiniai įgūdžiai yra gana subjektyvūs, įtakojami tam tikrų tradicijų, įpročių. Tai paaiškina ne tik individualius kalbinių įgūdžių skirtumus, bet ir panašumus. Tam tikro teksto autoriaus identifikacija kalbinių požymių pagrindu reikštų nepagrįstą, šio požiūrio atstovų nuomone, paneigimą, kad dar ir koks nors kitas asmuo galėtų tą tekstą sukurti.

Kitų specialistų manymu, identifikacija rašto kalbos požymių pagrindu yra galima¹⁵⁷. Mes taip pat pritariame šiam požiūriui. Identifikacija rašto kalbos požymių pagrindu įmanoma, ir bendrieji identifikacijos principai gali būti taikomi, nes rašto kalbos požymiams, kaip ir kitų rūšių požymiams būdingos tokios savybės kaip *individualumas*, *sąlyginis pastovumas*, *variantiškumas*. Šios savybės lemia jų identifikacinę galią. Rašto kalbos individualumas glūdi individo kalbinių įgūdžių pasireiškimo

¹⁵⁶ Brinker K. Textanalytische Voraussetzungen forensischlinguistischer Gutachten./ Texte zu Theorie und Praxis, 1990, psl. 115-123; Engel U. Möglichkeiten und Grenzen der forensischen Linguistik/ Kriminalistik und forensische Wissenschaften. 1993/ 81, P. 59-67; Bruckner T. Verrat der Text den Verfasser?/ Kriminalistik. 1990/ 1, P. 13-20.

¹⁵⁷ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000; Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977; Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972; Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai./ Jurisprudencija, V., 2000, 18 (10).

įvairovėje. Identifikavimas kalbinių požymių pagrindu, savaime suprantama, turi savo ypatumų. Identifikacinę reikšmę šiuo atveju turi ne atskiras požymis, kad ir koks specifinis ir individualus jis bebūtų, o tam tikrų individualių požymių visuma. Identifikavimas kalbinių požymių pagrindu įmanomas tik turint pakankamą informacijos kiekį: pakankamą individualią sutampančių požymių visumą.

Kartu būtina pažymėti, kad identifikacijos procesas rašto kalbos požymių pagrindu yra daug sudėtingesnis, atsižvelgiant į rašto kalbos specifinį pobūdį. Tam įtaką daro įvairūs ir vidiniai, ir išoriniai veiksniai:

- rašto kalbos variantiškumas;
- silpniau išreikštas požymių pastovumas;
- didesnis požymių, sudarančių individualią visumą, kiekis;
- sudėtingesnis individualios visumos sudedamasis elementas (žodis, žodžių junginys, sakinys);
- tiriamųjų objektų – tekstų – rūšių įvairialypiškumas;
- didelė galimybė sąmoningai kontroliuoti savo kalbą;
- išoriniai veiksniai ir kt.

Identifikacinio tyrimo priešingybė kriminalistikoje būtų kriminalistinė *diferenciacija*, t.y. tiriamų objektų tapatybės paneigimas, tapatybės nebuvimo nustatymas. Kriminalistinė diferenciacija atliekama ir lingvistinio tyrimo metu, kuomet paneigiama anoniminio teksto autoriaus ir lyginamosios medžiagos autoriaus tapatybė. Šiuo atveju išvadai, paneigiančiai tiriamų objektų tapatybę, lemiamą reikšmę turi besiskiriančių individualių požymių visuma, nustatoma tyrimo metu. Tačiau dažniausiai kriminalistinio tyrimo metu kalbama apie *teksto autoriaus identifikavimą*, kaip apie *jo tapatybės nustatymą arba tapatybės nebuvimą*.

Analizuojant identifikacinių tyrimų suvokimą įvairių šalių kriminalistinėje praktikoje, galima konstatuoti tam tikrus skirtumus. Lietuvoje identifikaciniai tyrimai, kaip žinoma, suprantami tik kaip individualus identifikavimas. Kai kuriose užsienio šalyse skiriama individualioji ir grupinė identifikacija¹⁵⁸. Lenkijoje identifikaciniai tyrimai (badania identyfikacyjne) skirstomi į *grupinius* (badania grupowe) ir *individualiuosius* (badania jednostkowe). Grupinės identifikacijos tikslas yra tam tikro objekto priskyrimas grupei, išsiskiriančiai bendrais, jai būdingais, požymiais. Grupinės identifikacijos tyrimai laikomi individualios identifikacijos tyrimų pradiniu etapu: individualioji ir grupinė identifikacijos suprantamos kaip du vienas paskui kitą einantys vieningo proceso etapai. Jeigu siekiama identifikuoti konkretų vienetinį objektą, tuomet kalbama apie individualią identifikaciją.

¹⁵⁸ Kryminalistyka (pod red. prof. dr hab. J.Widackiego). Warszawa, 1999.

Grupinės identifikacijos metu atsakoma į klausimą, “koks” yra ieškomas objektas, individualios - “kuris” iš objektų (jų grupės) yra ieškomas objektas¹⁵⁹.

Identifikaciniai tyrimai, atliekami rašyenos ekspertizės metu, Lenkijoje analogiškai skirstomi į grupinius ir individualius. Grupinės identifikacijos tyrimai siekia maksimaliai susiaurinti asmenų ratą, kurių tarpe tolimesnių individualių identifikacinių tyrimų pagrindu būtų nustatytas anoniminio teksto rašęs asmuo (ir autorius). Taigi, grupinės identifikacijos tyrimai yra teksto atlikėjo (autorius) charakterizavimas, t.y. jo priskyrimas tam tikrai grupei: teritorinei, socialinei, profesinei ir pan. Išskiriamos tam tikros kalbos atmainos (języki grupowe arba subjęzyki), kurių įvairovė yra sąlygojama skirtingų socialinių grupių egzistavimo. Tokio tipo tyrimai, lenkų tyrinėtojo Felus’o manymu, atliekami diagnostinės lingvistinės ekspertizės rėmuose. Kaip žinoma, individualios identifikacijos tyrimai remiasi nuostata, kad kiekvienas kalbinis kūrinys atspindi jo autoriaus individualias kalbines galimybes. Tačiau Lenkijos ekspertai atstovauja požiūriui, kad individuali identifikacija rašto kalbos pagrindu praktiškai yra labai sudėtinga.¹⁶⁰

Vakaruose lingvistinės ekspertizės tyrimo kryptims apibūdinti nevertojami terminai identifikacija, klasifikacija, diagnostika ir pan.. Pvz., Amerikoje, Anglijoje, Australijoje autorystės tyrimams apibūdinti vartojama sąvoka “authorship attribution”. Vokietijoje vartojamos sąvokos: (1) autorystės nustatymas (Autorenerkennung) ir (2) autoriaus apibūdinimas (Autoreneinschätzung).

Rusijos kriminalistikos moksle išskiriami identifikaciniai, klasifikaciniai ir diagnostiniai ekspertiniai tyrimai. Daugelis rusų mokslininkų atstovauja nuomonę, kad kriminalistinė identifikacija, turi būti suprantama tik kaip individuali identifikacija, kaip objekto tapatybės nustatymas¹⁶¹. Sąvoka “grupinė identifikacija”, t.y. tiriamojo objekto priskyrimas tam tikrai grupei (rūšiai) objektų, kritikuojama. Vietoj termino grupinė identifikacija šiuo metu vartojamas terminas *grupinės priklausomybės nustatymas*. Grupinės priklausomybės nustatymas yra klasifikacinių tyrimų tikslas.

Lietuvoje tokie tyrimai, kurių metu tiriamas objektas priskiriamas tam tikrai vienaarūšių objektų grupei, atskiriami nuo identifikacinių tyrimų ir vadinami *klasifikaciniais tyrimais* arba *grupinės priklausomybės nustatymu* (Lenkijoje – grupinė identifikacija.). Klasifikaciniai tyrimai gali būti ir atskira savarankiška tyrimo rūšimi, ir identifikacinių tyrimų pradiniu etapu.

Grupinė objekto (mūsų atveju – anoniminio teksto autoriaus) priklausomybė kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu nustatoma, kai pateikiama anoniminio teksto autoriaus charakteristika, t.y.

¹⁵⁹ Kulicki M., Kryminalistyka. Zagadnienia wybrane, Torun, 1988, psl. 15.

¹⁶⁰ Felus A., Aspekt jednostkowy i grupowy języka, Problemy Kryminalistyki, 124/1976, psl. 769-773.

¹⁶¹ Белкин Р.С., Курс криминалистики, М., 2001, psl. 431-435.

autorius priskiriamas tam tikrai grupei, atsižvelgiant į jo gimtąją kalbą, išsilavinimą, gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovę, veiklos sritį ir t.t.

Be to, kriminalistinis lingvistinis tyrimas remiasi ir kriminalistinės *diagnostikos* teorija. Kriminalistinė diagnostika plačiąją prasme yra suprantama kaip pažinimo metodas, kai siekiama gauti duomenis apie nusikalstamos veikos mechanizmą remiantis jos poveikiu materialaus pasaulio objektams¹⁶².

Kriminalistiniai diagnostiniai tyrimai atliekami :

- a) objekto savybėms ir būklei nustatyti (ar objektas atitinka tam tikras charakteristikas, kokia jo faktinė būklė arba kokia buvo pirminė būklė);
- b) veiksmo aplinkybėms iširti (kokie buvo nusikaltėlio veiksmai įvykio vietoje);
- c) priežastiniam ryšiui tarp faktų nustatyti (remiantis atkuriamu pėdsakų susidarymo mechanizmu)¹⁶³.

Anoniminio teksto lingvistinės analizės metu kriminalistinės diagnostikos teorija taikoma teksto autoriaus būsenos (teksto rašymo (kūrimo) metu) ir rašymo sąlygų nustatymui. Diagnostiniai tyrimai, atliekami turint tikslą nustatyti teksto autoriaus būseną ir rašymo sąlygas, sprendžia tokius klausimus:

- a) ar tekstas sukurtas autoriui esant neįprastos būsenos (neįprasta būseną – stresas, susijaudinimas, girtumas, apsvaigimas nuo narkotikų ir pan.);
- b) ar autorius tekstą sukūrė ir parašė savarankiškai;
- c) ar tekste yra rašto kalbos iškraipymo požymių.

Tačiau, diagnostiniai tyrimai šiuolaikiniame kriminalistikos moksle gali būti suprantami ir plačiau. Kaip nurodoma kriminalistikos literatūros šaltiniuose, analizė, kurios metu nustatoma tiriamojo objekto būseną, neišvengiamai veda prie klasifikacinio pobūdžio klausimų sprendimo.¹⁶⁴

Mūsų manymu, reikėtų pritarti tų mokslininkų nuomonei, kurie, priklausomai nuo sprendžiamų uždavinių, išskiria identifikacinius, klasifikacinius bei diagnostinius kriminalistinius tyrimus.¹⁶⁵ Identifikaciniai tyrimai suprantami kaip individuali identifikacija, objekto tapatybės nustatymas, klasifikaciniai – kaip objekto priskyrimas tam tikrai objektų grupei, klasei, diagnostiniai tyrimai – kaip objekto savybių ir būsenos nustatymas. Tokiu būdu klasifikaciniai tyrimai yra tarsi tarpinė grandis tarp identifikacinių ir diagnostinių tyrimų. Nuo objekto tyrimo pereinama prie jo charakteristikų nustatymo, o tai veda prie individualaus identifikavimo. Toliau darbe mes remsimės būtent šia kriminalistinių tyrimų klasifikacija.

¹⁶² Корухов Ю. Г., Методологические основы криминалистической экспертной диагностики// Современное состояние и перспективы развития традиционных видов криминалистической экспертизы, М., 1987.

¹⁶³ Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai, Vilnius, 1998, p. 20.

¹⁶⁴ Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений, Москва, 1998, p. 20.

¹⁶⁵ Ten pat, p.68.

Taigi dokumento teksto autoriaus tapatybės nustatymas, jo priskyrimas tam tikrai grupei arba kitų klausimų sprendimas lingvistinių žinių pagrindu kriminalistikoje įmanomas tik adaptavus šias žinias kriminalistinėje terpėje pasitelkiant kriminalistinius modelius ir teorijas.

Lingvistinis tyrimas kriminalistikos tikslams vyksta kriminalistinės ekspertizės rėmuose. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad kriminalistinė lingvistinė analizė remiasi taip pat bendrosios teismo ekspertizės teorijos – *ekspertologijos* – mokslo, formuojančio teismo ekspertizių skyrimo ir darymo teorinius bei metodologinius pagrindus, principais. Apskritai *ekspertizė* kriminalistikoje yra suvokiama kaip tam tikro klausimo ištyrimas ir išsprendimas, objektyviosios tikrovės faktų nustatymas procesinės institucijos pavedimu pasitelkiant specialiąsias mokslo, technikos ar kitų sričių žinias. Ekspertizę atliekama eksperto, kurio išvada gali būti savarankišku įrodymu byloje. Toks ekspertizės suvokimas pateikiamas daugumos skirtingų šalių mokslininkų- kriminalistų.¹⁶⁶

Kriminalistinė lingvistinė ekspertizė yra teismo ekspertizės rūšis, kadangi ji daroma teismo reikalams kvotos ir tardymo institucijų pavedimu ir remiasi kriminalistikos mokslo žiniomis. Taip yra Lietuvos teisėsaugos praktikoje. Daugelio užsienio šalių (Vakarų Europos, JAV, Australijos ir kt.) skirtinga teisinė sistema ir skirtingos teisinės tradicijos lėmė tai, kad lingvistinė anoniminio teksto analizė čia suvokiama tik kaip teismo ekspertizės tyrimo metodas ir vadinama arba tiesiog *teismo lingvistine analize* (forensic linguistic analysis, forensische linguistische Analyse), arba *teismo lingvistine ekspertize* (forensic linguistic expertise, forensische linguistische Expertise).

Tačiau bet kokių atveju teismo (kriminalistinės) lingvistinės ekspertizės pagrindą sudaro teismo mokslų (kriminalistikos) žinios ir specialios lingvistikos mokslo žinios.

Kriminalistinė (teismo) lingvistinė ekspertizė pasižymi ir kitais teismo ekspertizėms būdingais požymiais:

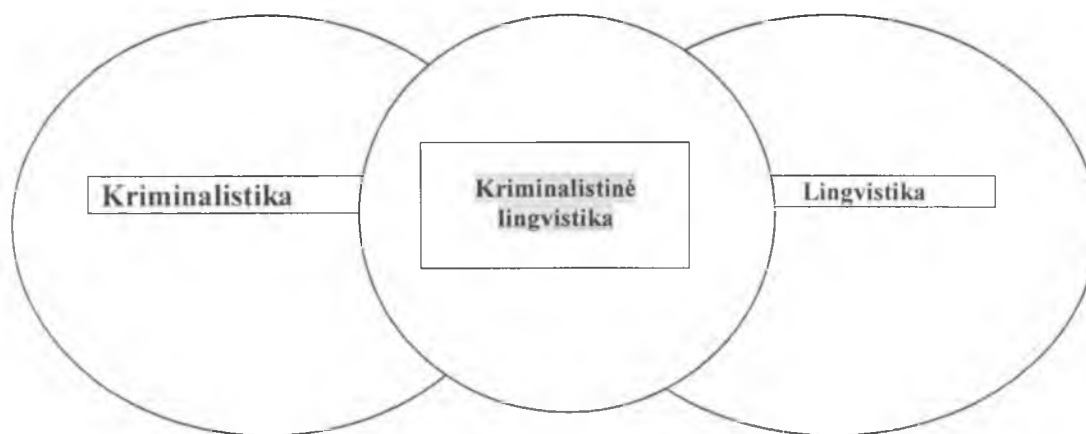
- a) lingvistinė ekspertizė daroma siekiant nustatyti aplinkybes, turinčias reikšmės teisminiam tyrimui;
- b) lingvistinė ekspertizė daroma atliekant specialų ekspertinį tyrimą, kuris remiasi būtent lingvistikos mokslo išvystytais metodais, pritaikant juos minėtame kriminalistiniame (teisminiame) kontekste (šią funkciją ir atliktą **kriminalistinė/ teismo lingvistika**);
- c) lingvistinę ekspertizę daro tik atitinkamą kvalifikaciją ir įgaliojimus turintis specialus subjektas – ekspertas. Lingvistinės ekspertizės atveju – tai yra ekspertas- filologas.

¹⁶⁶ Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p.4; Kegel Z. Dowód z ekspertyzy pismoznawczej w polskim procesie karnym. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973, p.18; Hanausek T. Kryminalistyka (zarys wykładu), Zakamucze, 2000, p.159; Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе, Москва, 1996, p.5-6; Kriminalistik Lexikon/ hrsg. von W.Burghard u.a., Heidelberg: Kriminalistik Verl., 1996, p.135.

- Ekspertas- filologas privalo turėti bazinį filologinį (lingvistinį) išsilavinimą ir pakankamas žinias kriminalistikos, ekspertologijos mokslų srityje;
- d) lingvistinė ekspertizė daroma laikantis tam tikros procesinės tvarkos, t.y. ekspertizės skyrimo, darymo, įforminimo tvarkos, atsižvelgiant į nustatytas proceso dalyvių teises bei pareigas;
 - e) lingvistinės ekspertizės tyrimo eiga ir rezultatai įforminami specialiame dokumente – ekspertizės akte. Ekspertizės akte pateikiamos eksperto išvados.

Be kriminalistikos ir artimų jai mokslų, kriminalistinės lingvistikos teorija ir metodologija remiasi, savaime suprantama, taip pat ir lingvistikos bei atskirų jos sričių žiniomis ir metodais. Pavyzdžiui, Vokietijos teismo lingvistikos atstovai apibūdina šią discipliną kaip *taikomosios lingvistikos dalį, kaip "kalbos mokslo teorijų ir modelių panaudojimą specifinio teismo konteksto klausimų sprendimui"*¹⁶⁷. Kitose šalyse teismo lingvistika taip pat laikoma taikomosios lingvistikos dalimi. Manytume, nors *kriminalistinę lingvistiką* galima būtų apibūdinti analogiškai, kaip lingvistikos mokslo žinių, teorijų ir modelių pritaikymą kriminalistinio konteksto klausimų sprendimui, tačiau ją reikėtų laikyti *kriminalistikos mokslo savarankiška šaka*. Visų pirma, kriminalistinė lingvistika nėra apskritai visos lingvistikos žinių ir metodų pritaikymas kriminalistiniams poreikiams, o tik tam tikrų, kriminalistiniams uždaviniams išspręsti reikalingų, lingvistikos žinių ir metodų pritaikymas. Kriminalistinės lingvistikos žinios ir išvystyti metodai gali būti taikomi ne apskritai bet kokiems uždaviniams spręsti bet kokios žmonių veiklos srityje, o tik kriminalistiniams tikslams įgyvendinti. Kriminalistinės lingvistikos metodai, besiremiantys ir kriminalistikos, ir lingvistikos žiniomis, turi labai siaurą specifinę taikymo sritį.

Kriminalistinės lingvistikos metodai bei uždaviniai ir sąlygoja jos vietą tarp kitų kriminalistikos mokslo šakų.

¹⁶⁷ Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // Archiv für Kriminologie, 1999. Band 204

Kadangi kriminalistinė (teismo) lingvistika remiasi *taikomosios lingvistikos* (applied linguistics, angewandte Linguistik, lingwistyka stosowana, прикладная лингвистика) principais, ji yra įtakojama šio mokslo bei jo atskirų sričių (tekstologijos, praktinės stilistikos, vertimo teorijos) raidos tendencijų. Taikomoji lingvistika yra “mokslinė disciplina, kuri orientuota į praktinę lingvistikos metodų ir modelių pritaikymą, ir tuo pačiu padeda spręsti kalbines problemas, kurios kyla praktikoje”.¹⁶⁸ Pagrindiniai taikomosios lingvistikos tikslai būtų: (1) taikyti mokslines žinias apie kalbos sandarą ir funkcionavimą nelingvistinėse mokslinėse disciplinose ar įvairiose žmogaus praktinės veiklos srityse, ir (2) teorinis šio taikymo įprasminimas.¹⁶⁹ Kaip rašė G. Deeters, “taikomoji lingvistika siekia pritaikyti kalbos tyrimą gyvenimo reikmėms”, kadangi “kalbinės aplinkybės gali turėti svarbią, iki šiol dar nepakankamai iširtą reikšmę jų (t.y. kitų mokslų) srityje”.¹⁷⁰ Taikomieji uždaviniai rūpėjo lingvistikai jau nuo senų laikų, nors pati taikomoji lingvistika yra gana jauna sritis. Kalbant apskritai lingvistika siekia optimizuoti tam tikras kalbos funkcijas (komunikacinę, gnoseologinę, kognityvinę). Būtent šios skirtingos kalbos funkcijos lemia tokios plačios lingvistinių žinių taikymo srities klasifikavimą. Pavyzdžiui, kalbos komunikacinės funkcijos optimizacija pastebima tokiose disciplinose kaip vertimo teorija, gimtosios ir užsienio kalbų dėstymo teorija ir praktika ir kt., socialinę kalbos funkciją (kuri yra dalis komunikacinės) siekia optimizuoti sociolingvistika, optimizuoti gnoseologinę – leksikografija, terminografija ir pan. Taigi taikomoji lingvistika kuria atitinkamai įvairių kalbinės sistemos funkcionavimo sričių optimizavimo būdus.

Viena iš pagrindinių kalbos funkcijų yra kognityvinė funkcija, glaudžiai susijusi su žmogaus mąstymu ir tikrovės pažinimu. Būtent šios kalbos funkcijos optimizacija pastebima ir kriminalistinėje (teismo) lingvistikoje, kadangi ji remiasi taikomosios lingvistikos principais.¹⁷¹

Tačiau kriminalistinė lingvistika perima iš taikomosios lingvistikos tik tuos jos principus, kurie yra būtini jos (k.l.) tikslams ir uždaviniams spręsti.

Kriminalistinės lingvistikos ypatumai

	Bendri bruožai	Taikomosios lingvistikos ypatumai	Kriminalistinės lingvistikos ypatumai
Paskirtis		Taikomosios	Kriminalistinės

¹⁶⁸ Spillner, B. 1977. On the theoretical foundations of applied linguistics. IRAL 15, psl. 154-157.

¹⁶⁹ Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику, М., 200, р. 6-12.

¹⁷⁰ Deeters, G. Geleitwort zum “ Sprachforum“. Sprachforum 1, 1955/ 1.

¹⁷¹ Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику, М., 200, р.8.

		lingvistikos tyrimų metu kuriami įvairių kalbinės sistemos funkcionavimo sričių optimizavimo būdai	lingvistikos tyrimai padeda optimizuoti kognityvinę kalbos funkciją. Kalbinės sistemos funkcionavimo sritis šiuo atveju yra kriminalistinė.
Tyrimo objektas	Tiria tam tikrus kalbos sistemos ir funkcionavimo ypatumus.	Tyrimo objektas yra kalbos struktūros ir funkcionavimo nelingvistinėse disciplinose (ar kitose žmogaus praktinės veiklos sferose) ypatumai.	Tyrimo objektas yra konkretaus kalbos vartotojo kalbinio pasireiškimo ypatumai, atsispindėjusieji tiriamajame tekste.
Tiesioginis tyrimo objektas		Taikomieji modeliai nukreipti ne į kalbą apskritai, o į konkrečias kalbos atmainas (variantus).	Kriminalistinės lingvistikos tyrimai nukreipti į konkretaus individo kalbinį pasireiškimą
Tyrimo tikslas	Kalbos tyrimas pritaikomas gyvenimo (praktikos) reikmėms, konkrečių uždavinių sprendimui	Tyrimo tikslas – spręsti įvairias praktikoje (nelingvistinėse disciplinose ar kitose žmogaus praktinės veiklos sferose) kylančias kalbines problemas	Kalbos požymių analizė naudojama kriminalistiniams tikslams: kalbos vartotojo identifikavimui, apibūdinimui ir pan.
Tyrimo metodai	Tyrimo pagrindą sudaro lingvistiniai metodai	Kiti tyrimo metodai: metodai, taikomi įvairiuose	Taip pat taikomi specialieji kriminalistiniai tyrimo

		nelingvistinėse disciplinose ar kituose žmogaus praktinės veiklos sferose.	metodai
--	--	--	---------

Kriminalistinės (teismo) lingvistikos pagrindus sudaro įvairių lingvistikos mokslo sričių žinios ir metodai: bendrosios kalbotyros (lingvistikos), sociolingvistikos, psicholingvistikos, fonetikos, fonoskopijos, dialektologijos ir kt. Visos šios disciplinos turi bendrą bruožą: jos tiria vieno reiškinio – kalbos – tam tikrus pasireiškimo aspektus. Skiriasi, visų pirma, šių tyrimų tikslai, objektai, taip pat uždaviniai, metodai ir kt.

Galima teigti, kad kriminalistinės lingvistikos specifika, skirianti ją nuo bendrųjų lingvistikos disciplinų yra tai, kad ji panaudoja (pritaiko) šių mokslų žinias, tyrimo metodus bei rezultatus specifiniams kriminalistikos tikslams.

Taigi minėtų lingvistikos disciplinų specifiką tiriant kalbos pasireiškimo ypatumus galima pavaizduoti tokioje lentelėje:

<i>Bendras bruožas</i>	<i>Kriminalistinė (teismo) lingvistika</i>	<i>Sociolingvistika</i>	<i>Psicholingvistika</i>	<i>Fonetika</i>	<i>Fonoskopija</i>	<i>Dialektologija</i>
Tiria kalbos pasireiškimo ypatumus	Tiria kalbinio pasireiškimo ypatumus kriminalistiniams tikslams (teksto	Tiria kalbos socialinį aspektą, kalbos ir visuomenės ryšį, tam, kad nustatyti tam tikrus kalbos funkcionavimo visuomenėje dėsningumus: įvairių	Tiria kalbos funkcionavimo (kalbėjimo, šnekos aktų) dėsningumus, tam, kad būtų nustatyta jų sąsaja su žmogaus psichika.	Tiria kalbos garsinę pusę tam, kad būtų nustatyti jos fizinio, akustinio-artikulinio pasireiškimo	Tiria kalbos garsinę pusę tam, kad būtų nustatyti jos struktūros ir funkcionavimo dėsningumai.	Tiria kalbos susiskaldymo teritoriniu atžvilgiu ypatumus ir šio susiskaldymo formas

autoriaus identifi- kavimui, apibū- dinimui, jo būsenos rašymo metu nustaty- mui).	socialinių grupių, sluoksnių kalbos ypatumus.		ypatumai.		(tarmes).
--	---	--	-----------	--	------------

Šiuolaikinėje bendroje lingvistikoje vyrauja antropocentristinio požiūrio į kalbos tyrimą tendencija, kuri, savaime suprantama, atsispindi ir kituose lingvistikos moksluose, taip pat ir kriminalistinėje lingvistikoje. Tekstas (kaip ir apskritai kalba) suvokiamas ne kaip tam tikra abstrakti forma, o kaip individo veiklos rezultatas. Individas yra visuomenės narys ir jo kalba įtakojama daugelio socialinio, visuomeninio pobūdžio veiksnių. Tam, kad būtų teisingai interpretuota ir atpažinta šių veiksnių įtaka individo kalboje, nepakanka vien bendrosios lingvistikos žinių ir metodų. Todėl kriminalistinė lingvistika remiasi taip pat kitų tarpdisciplininių mokslų, tokių kaip, pvz., *socio-* ir *psicholingvistika*, laimėjimais.

Kalba (kaip abstrakti sistema - *langue*) yra visuomeninis kūrinys ir funkcionuoja tik visuomenėje. Tam, kad suvoktume įvairius kalbinius reiškinius ir procesus, būtina nustatyti ir jų visuomeninį sąlygotumą. *Sociolingvistika* tiria ryšį tarp kalbos ir visuomenės struktūrų, taip pat įvairių socialinių sluoksnių kalbos vartojimo ypatumus. Viena iš pagrindinių sąvokų, kuriomis operuoja sociolingvistika yra sociolektas, t.y. socialinis kalbos variantas. Kiekvienos profesijos atstovai turi savo specifinius žodžius bei posakius, t.y. specifinę kalbą, kurios dėka bendrauja tarpusavyje, kalbant apie profesinius reikalus. Pvz., tai gali būti teisininkų, žurnalistų, sportininkų, pedagogų ir kt. kalba. Tam tikrais atvejais vartojami sociolektai taip pat sėkmingai gali "išduoti" juos vartojantį asmenį, kaip ir dialektai. Priklausymas tam tikrai socialinei grupei tampa daug svarbesniu žmogų apibūdinančiu požymiu, negu geografinė kilmė, nes dialektų vartojimas šiuolaikinėje kalboje nyksta.¹⁷² Rašto kalboje dialekto požymių

¹⁷² Feluś A. Identyfikacja subjęzykow oraz ich wartość poznawcza dla organow ścigania./ Służba MO, 1977/ 6.

apskritai rečiau aptinkama, palyginti, pvz., su sakytine (šnekamąja) kalba. Sociolektai vartojami daug intensyviau.

Įvairių sociolektų tyrimų rezultatai gali suteikti daug vertingos informacijos kriminalistiniam kalbos tyrimui, kuomet pagal kalbinius požymius siekiama apibūdinti autoriaus grupinę priklausomybę, profesiją ir pan. Kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje tam tikro sociolekto požymiai, atsispindėję tiriamojo teksto kalboje, gali suteikti daug vertingos informacijos anoniminio autoriaus apibūdinimui.

Sociolingvistiniai tyrinėjimai apima ne tik įvairių socialinių grupių, sluoksnių kalbos tyrimus, bet ir kalbos tyrimus kitais sociolingvistiniais aspektais. Sociolingvistika nagrinėja taip pat skirtingų lyčių kalbos ypatumus, tautinių mažumų kalbų vartojimo ir prisiderinimo prie tam tikros kalbinės aplinkos ypatumus ir pan. Visi minėti sociolingvistiniai tyrinėjimai kriminalistinės lingvistikos srityje, be abejo, gali suteikti reikšmingos informacijos ir kriminalistinės lingvistikos teorijai, ir metodologijai.

Antropocentristinio požiūrio į kalbos tyrimą tendencija lemia ir tai, kad tekstas, kaip kalbinių priemonių realizavimo forma, suvokiamas ne kaip tam tikra abstrakti forma, o kaip individo veiklos (šiuo atveju – kalbinės veiklos) rezultatas. Teksto analizei yra reikšmingi ir teksto sukūrimo bei suvokimo dėsningumai. Kadangi kalba (turint galvoje kalbinę veiklą) yra individualaus pobūdžio, jos formavimosi ir funkcionavimo procesas įtakojamas daugelio psichinių veiksnių, kurių tinkamas suvokimas gali padėti atskleisti ir kalbos ypatumus. Minėtas problemas nagrinėja *psicholingvistika*. Jos pasiekimais remiasi ir kriminalistinė (teismo) lingvistika, kurdama kriminalistinio lingvistinio tyrimo teoriją bei metodologiją.

Psicholingvistika tiria kalbinės išraiškos sukūrimo ir suvokimo mechanizmus, informacijos perteikimo kalbos pagalba sąlygas bei dėsningumus. Psicholingvistiniai tyrinėjimai padeda suvokti, išsiaiškinti, koku būdu kalbiniai aktai yra susieti su žmogaus psichika, kaip funkcionuoja ir kaip organizuojamas kalbinės veiklos procesas.

Ypač daug sąlyčio taškų tarp psicholingvistikos ir kriminalistinės lingvistikos galima rasti, kai pastarosios tyrimo objektas yra sakytinė kalba, nes joje atsispindi daug daugiau individualių psichinių faktorių.

Vakaruose teismo lingvistikoje ir, atitinkamai, lingvistinėje analizėje remiamasi psicholingvistikos ir *psichologijos* žiniomis ir tada, kai tiriami *ne tik kalbiniai, bet ir kognityviniai teksto aspektai (turinys, tema)*. Pvz., Čekijoje lingvistinių ekspertizių teorijoje bei metodikose daug dėmesio pastaruoju metu skiriama ne tik formaliai teksto pusei, bet ir jo turiniui, todėl vis dažniau pasitelkiami psichologai. Teismo lingvistų ir psichologų bendradarbiavimas atsispindi t.v. *psichologinėse*

ekspertizėse, kuomet tyrimas nukreipiamas į teksto turinio psichologinius aspektus. Šiuo atveju tiriamas santykis: autorius – adresatas, autorius – tema arba autoriaus emocinė būseną rašymo metu.¹⁷³

Apie galimybes kompleksinės *psichologinės lingvistinės* ekspertizės (психолого-лингвистическая экспертиза), taikomos kriminalistinio tyrimo metu, kalbama ir Rusijos kriminalistų.¹⁷⁴ Reikėtų pažymėti, kad psichologinės lingvistinės ekspertizės metu gali būti tiriami ir rašytiniai ir sakytiniai (audiiodokumentai) tekstai. Ši psichologinės ekspertizės porūšis vadinama dar *psichologine autorystės* ekspertize (психолого-автороведческая экспертиза). Ji skiriama tais atvejais, kai kaltinamasis (liudytojas ar nukentėjęsysis) atsisako savo parodymų, motyvuodamas tai tuo, kad jis buvo priverstas rašyti kito asmens darant jam psichologinį spaudimą ir parodymai buvo surašyti kitam diktuojant, ar perpasakojant kito žodžius. Tokiais atvejais asmuo (kaltinamasis) neneigia to, kad jis yra užrašų atlikėjas, tačiau neigia esą jų autorius. Ekspertizės metu, atsižvelgiant į asmens psichologines savybes, kalbinius įgūdžius ir pan., nustatoma ar jis yra tiriamo teksto autorius. Tiriami asmens intelektualinio išsivystymo lygis, sakininės ir rašytinės kalbos ypatumai, individualūs psichologiniai ypatumai, įvykio aplinkybės. Tyrimo metu gali būti sprendžiamas taip pat klausimas, ar tekste yra kokios nors neįprastos būsenos požymių. Tokios ekspertizės atliekamos bendradarbiaujant ekspertams-psichologams bei ekspertams-lingvistams.

Psichologinės lingvistinės ekspertizės gali būti skiriamos ir, kai reikia nustatyti dokumento teksto autorių pagal psichologinius ypatumus. Tais atvejais, kai dokumento tekstas surašytas kitam asmeniui diktuojant, jame atsispindi šio asmens “psichikos pėdsakai”, jo kalbinių individualių kalbinių savitumų požymiai. Tokiu būdu, kalbiniame pasireiškinge atsispindi unikalūs, savitas individo psichinių ypatumų kompleksas, vadinamas *verbaliniu stereotipu*. Toks tyrimas, kaip nurodoma, atliekamas paprastai ekspertų- psicholingvistų (arba bendradarbiaujant psichologams ir filologams).¹⁷⁵

Kalbos tyrimų raidos ištakos, turint tikslą nustatyti teksto autorių, siekia labai senus laikus. Tokio pobūdžio tyrimams pradžia davė *filologijos* mokslas. Rašto kalbos tyrimų pradinis etapas – filologinis – vystėsi taikomosios lingvistikos rėmuose, tiksliau jos savarankiškoje srityje – tekstologijoje. *Tekstologija* – tai raštijos paminklų, literatūrinių kūrinių bei kitų svarbių rašytinių kultūros paveldo fenomenų autentiškumo, atribucijos, tikslaus teksto nustatymas.¹⁷⁶ Tik daug vėliau šios srities laimėjimus buvo imta taikyti ir kriminalistikos poreikiams.

¹⁷³ Kniffka H., Berichte: Bonner Konferenz zur Forensischer Linguistik./ Kriminalistik und forensische Wissenschaften, Heidelberg, 1994/ Band 83, P. 184.

¹⁷⁴ Нагаев В.В. Основы судебно- психологической экспертизы: Закон и право, Москва, 2000, p.316-318.

¹⁷⁵ Нагаев В.В. Основы судебно- психологической экспертизы: Закон и право, Москва, 2000, p.318.

¹⁷⁶ Subačius P. Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės. V., 2001, P. 17.

Tekstologijoje taikomų rašto kalbos tyrimų tikslas – *atribucija* – veikalo identifikavimas autorystės, chronologijos ir kilmės vietos požiūriu¹⁷⁷, t.y. anoniminio rašinio teksto autoriaus nustatymas. Kaip vieną iš tekstologinės atribucijos uždavinių galima paminėti suklastotų literatūrinių kūrinių ir kūrinių, priskiriamų realiai egzistuojantiems rašytojams, išgalvotiems autoriams ar tam tikriems istoriniams asmenims, tyrimas¹⁷⁸. Teorinė ir taikomoji lingvistika, sprendžiant autorystės nustatymo problemas, išvystė atskirą metodologiją, kurioje pagrindinis dėmesys tenka būtent atribucijos klausimų sprendimui. Kriminalistikos srityje filologinės atribucijos atitikmuo iš dalies būtų anoniminio teksto autoriaus identifikacija.

Atribucijos procesas (ypač klasikinėje filologijoje) neatskiriamas nuo kito proceso – *atetezės*, t.y. kūrinio priskyrimo tam tikram asmeniui paneigimas. Kriminalistiniame tyrime filologinės atetezės uždaviniai iš dalies atitiktų kriminalistinės diferenciacijos uždavinius, sprendžiant anoniminio teksto autorystę. Kriminalistinės diferenciacijos atveju paneigiama tiriamųjų objektų tapatybė, nustatomas tapatybės nebuvimas.

Tekstologijoje abu šitie procesai, atribucija ir atetezė, paprastai sujungiami ir vadinami vienu terminu – atribucija.¹⁷⁹ Taip yra ir kriminalistikoje: kriminalistinė diferenciacija ne visada laikoma savarankišku procesu. Paprastai kalbama apie identifikavimo procesą, turint galvoje, kad galima ir diferenciacija..

Tekstologijos srityje jau XX amžiaus pirmoje pusėje E.Lann siūlė taikyti tyrimo principus, kurie rėmėsi įvairių teksto lygių analize. Jis išskyrė tokius anoniminių tekstų ir įvairių literatūrinių mistifikacijų tyrimo principus: 1) filologinę analizę, t.y. teksto rašto kalbos (leksikos, gramatikos, sintaksės) analizę, 2) paleografinę (popieriaus, rašalo, grafemų formos) analizę, 3) grafinės pusės (rašysena) tyrimą ir sociologinę (numanomo autoriaus ideologija) analizę.¹⁸⁰ Kaip matome, tekstologinio tyrimo principai atitinka dabartinius kriminalistinio tyrimo metodus. Vadinasi, galima teigti, kad kriminalistinių tyrimo metodų pagrindiniai principai iš dalies išsivystė ir iš minėtų tekstologinės analizės principų (metodų). Galima rasti tam tikras paraleles taip šiuolaikinės kriminalistinės lingvistinės analizės ir anų laikų filologinės analizės, dokumentų techninio tyrimo (dokumentotyros) ir paleografinės analizės, kriminalistinio rašysenos tyrimo ir grafinės analizės.

Kaip atskirą tyrimų kryptį, kurių svarbia dalimi tyrinėtojai- filologai laikė ir rašto kalbos tyrimus, galima paminėti ir senovinių rankraščių tyrimą paleografijoje ir kodikologijoje, kurios yra pagalbinės istorinės

¹⁷⁷ Subačius P. Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės. V., 2001, P. 205.

¹⁷⁸ Виноградов В.В. Проблема авторства и геория стилей. – М., 1961); Ефременко Э.Л. Раскрытие авторства на основе идейного содержания произведения. /Вопросы текстологии.- Вып. 2.- М., 1960.

¹⁷⁹ Рейсер С.А. Основы текстологии. Л., 1978, P. 176.

¹⁸⁰ Ланн Е. Литературная мистификация. М.- Л., 1930.

disciplinos.¹⁸¹ Šioje srityje filologai, turėdami užduotį nustatyti rankraščius parašiusius asmenis, kartu su rašysena ir topografiniais požymiais tyrė ir rašto kalbą.

Atribucijos metodų evoliucija (istoriniu aspektu), rodo, kad šie metodai vėliau buvo panaudoti ir kitiems poreikiams. Kai kurių mokslininkų manymu, tai, kad kriminalistika vėliau perėmė šiuos metodus iš filologijos, byloja apie teorinių kriminalistinės identifikacijos (rašto kalbos pagrindu) ir literatūrinės (filologinės) atribucijos pagrindų bendrumą.¹⁸² Tačiau, mūsų manymu, nepaisant ir kriminalistinio autorystės nustatymo ir literatūrinės atribucijos užduočių panašumo (pvz., meninio kūrinio teksto autoriaus nustatymas klasikinėje lingvistikoje, tekstologijoje ir autoriaus identifikavimas kriminalistinėje ekspertizėje) akivaizdu, kad filologijos ir kriminalistikos metodai, sprendžiant šiuos panašius klausimus, skiriasi, kadangi, visų pirmausia, skiriasi tiriamų objektų specifika.

Kalbinių požymių tyrimas, naudojamas lingvistų sprendžiant literatūrinių kūrinių autorystės klausimą, negali būti aklai taikomas ir kriminalistinėje lingvistikoje dėl jos specifinio pobūdžio. Literatūrinių tekstų tyrimas skiriasi nuo kriminalistinių tekstų tyrimo. Pirmiausiai, skiriasi patys tyrimo objektai: literatūriniai, meniniai kūriniai ir kriminalistinę reikšmę turintys tekstai (pvz., įžeidžiančio, šmeižikiško, grasinančio ir panašaus turinio anoniminiai tekstai). Rašto kalba, tiriama kriminalistinės lingvistinės analizės metu, paprastai yra žymiai skurdesnė negu meninių, literatūrinių, publicistinių kūrinių rašto kalba. Literatūrinio teksto pasaulėžiūros turinys susiaurina potencialių autorių ratą. Tokios idealios sąlygos retai pasitaiko kriminalistinėje (teisminėje) praktikoje.

Kriminalistinio lingvistinio tyrimo atveju sociologinė arba ideologinė analizė netaikomos. Literatūrinės autorystės tyrimai gali būti vykdomi tik tos pačios rūšies tekstų pagrindu. Ši sąlyga taip pat nebūdinga tiriant tekstus šantažo, pagrobimo ir pan. bylose, ir tai labai apsunkina tyrimą. Literatūrinių kūrinių analizės metu paprastai remiamasi prielaida, kad teksto autorius yra vienas asmuo. Kriminalistinio autorystės nustatymo atvejais padėtis būna žymiai sudėtingesnė, nes potencialių autorių skaičius paprastai yra nežinomas. Tyrimą šiuo atveju dar labiau apsunkina tai, kad tiriamosios medžiagos, pateikiamos lingvistinei analizei kriminalistinėse bylose, apimtis yra daug mažesnė, negu paprastai literatūrinių kūrinių. Pavyzdžiui, literatūrinių tekstų analizė gali apimti apie kelis arba kelis tūkstančius teksto elementų (t.y. žodžių, įskaitant ir punktuacijos ženklus). Tuo tarpu kriminalistinio pobūdžio tiriamosios medžiagos optimalus ilgis, kaip nurodoma kriminalistinėje literatūroje, turi būti apie 500 reikšmingų žodžių.¹⁸³

Vienas iš pagrindinių skirtumų abiejų minėtų autorystės nustatymo būdų yra ir tas, kad filologijos srityje nėra sukurta tokių griežtų taisyklių, metodinių rėmų literatūrinio kūrinio autoriaus nustatymui,

¹⁸¹ Мажуга В.И. Отождествление руки писца в палеографии и кодикологии. / Вспомогательные исторические дисциплины. М., 1976.- Т. 7.

¹⁸² Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.

¹⁸³ Rašysenos ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas). V., 2000, p.21.

kokie yra kriminalistinio tyrimo atveju. Kriminalistinio autorystės nustatymo (kriminalistinės autorystės ekspertizės) atveju griežtą metodologinį pagrindą sudaro kriminalistinės ekspertizės metodologija, kitų ekspertizių rūšių metodai.

Skirtingai nuo literatūrinės atribucijos praktikos, kriminalistinis autorystės tyrimas yra išpaustas į griežtus procesinius rėmus. Tyrimo rezultatai surašomi ekspertinėje išvadoje, kur nurodomi tyrimo objektai, užduotys, taikomi metodai ir pan. Toks griežtas eksperto išvados įforminimas reikalingas tam, kad nustatomi duomenys galėtų būti panaudojami kaip įrodymai byloje. Atsižvelgiant į kriminalistinio autorystės tyrimo rezultatų svarbą, toks tyrimas reikalauja ypatingos atsakomybės bei taikomų metodų tikslingumo ir patikimumo.

Tarp kitų skirtumų, galima paminėti dar ir tokius: Filologiniai tyrimai remiasi kiekybine nustatytų požymių analize, kuri paprastai grindžiama intuityviu tiriančiojo suvokimu, pvz., apie panaudotos leksikos “skurdumą” ar “turingumą”, apie tekstų ir autorių stilių skirtumą ir panašumą ir t.t. Filologiniuose tyrimuose netaikomas rašto kalbos požymių klasifikavimas į bendrus ir specialius, kuris yra priimtas kriminalistiniame rašto kalbos tyrime.

Nors kai kurie filologinės krypties atstovai visiškai atmets galimybę sukurti bendrą anoniminių tekstų autorystės metodiką, yra nuomonių, kad “galima pastebėti tam tikrą universalios atribucijos metodo tendenciją, kuri, tiesa, nedavė apčiuopiamų rezultatų”¹⁸⁴.

Apibendrinant, galima išskirti tokius pagrindinius literatūrinių kūrinių autorystės nustatymo (atribucijos) ir kriminalistinio autorystės nustatymo skirtumus:

Kriminalistinis anoniminio teksto autorystės nustatymas	Literatūrinių kūrinių autorystės nustatymas (atribucija)
<ol style="list-style-type: none"> 1. tyrimo objektai: įžeidžiančio, šmeižikiško, grasinančio ir pan. turinio anoniminiai tekstai; 2. tyrimas vyksta tik kalbinių vienetų (lingvistinių formų) pagrindu; 3. tiriama (lyginami) dažniausiai skirtingų rūšių tekstai; 4. potencialių autorių skaičius paprastai 	<ol style="list-style-type: none"> 1. tyrimo objektai: literatūriniai, meniniai kūriniai; 2. tyrimas vyksta atsižvelgiant ir į nelingvistinio pobūdžio aplinkybes; 3. tyrimui (palyginimui) pateikiami vienos rūšies tekstai; 4. suponuojamas vienas autorius;

¹⁸⁴ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, Р. 4.

nežinomas; 5. medžiagos apimtis paprastai nepakankama kiekybinei analizei; 6. griežti procesiniai tyrimo rėmai, įtakojantys ir tyrimo eigą; 7. tam tikros teisinės pasekmės, priklausančios nuo tyrimo rezultatų.	5. medžiagos apimtis yra pakankama kiekybinei analizei; 6. tyrimo rėmai nustatomi pačių tyrėjų; 7. tyrimo rezultatai neužtraukia jokių iš anksto numatomų pasekmių.
--	---

Atsižvelgiant į kriminalistinės autorystės nustatymo specifiką ir aptartus skirtumus, savaime suprantama, metodika, taikoma tokiems tyrimams, skiriasi nuo literatūrinės atribucijos metodikos, nors ir remiasi pastarosios tam tikrais principais.

Kriminalistinės lingvistikos (ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės) metodai remiasi ne vien tik lingvistiniais (filologiniais) tyrimais ir jų rezultatais. Ekspertai- filologai kriminalistinių lingvistinių tyrimų pagrindu kuria savarankiškas metodikas, kurios taikomos kriminalistinio pobūdžio kontekste.

Apibendrinant pasakyta, reikėtų pabrėžti, kad:

1. Lingvistinių žinių ir metodų taikymo praktika teismo (kriminalistikos) poreikiams įvairiose šalyse skiriasi. Vienur lingvistiniai tyrimo metodai (t.y. kalbos požymių tyrimas) plačiai panaudojami darant ekspertizės ir sudaro savarankiško ekspertinio tyrimo pagrindą. Taip yra, pvz., Vokietijoje, Rusijoje, Lietuvoje. Kitur, pvz., Lenkijoje, kalbos požymių tyrimas praktiškai suprantamas tik kaip pagalbinis metodas, kurį siūloma taikyti rašysenos ekspertizėje. Tačiau apskritai *daugelio šalių praktika jau seniai įrodė ir patvirtino kalbinės analizės, kaip savarankiško ekspertinio tyrimo (ekspertizės), plačias galimybes ir reikšmę.*
2. *Vien tik kriminalistiniais tyrimais arba vien tik lingvistiniais tyrimais (metodais) būtų sudėtinga išspręsti specifinius klausimus, kylančius kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu. Juos galima sėkmingai spręsti tik šių skirtingų disciplinų žinių ir metodų integracijos būdu. Viena iš pagrindinių užduočių šiuo metu yra savarankiškų kriminalistinių lingvistinių metodikų kūrimas (tobulinimas) bei jau egzistuojančių metodų (pvz., filologinės atribucijos metodų) pritaikymas kriminalistiniams anoniminio teksto autorystės nustatymo tikslams.*

2. Kriminalistinės lingvistikos metodų ir rekomendacijų taikymo teismo ekspertizėje problemų analizė

2.1 Kriminalistinių lingvistinių tyrimų sistema:

2.1.1 Identifikaciniai ir diferenciaciniai tyrimai kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje.

Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės uždaviniai skirstomi į *identifikacinius* ir *diagnostinius* (Ankščiau buvo išskiriami identifikaciniai ir neidentifikaciniai (klasifikaciniai ir diagnostiniai) tyrimai.¹⁸⁵).

Identifikacinė lingvistinė ekspertizė atliekama, kai reikia identifikuoti anoniminio teksto autorių, t.y. nustatyti anoniminio teksto autorių iš vieno ar kelių įtariamųjų, galėjusių tą tekstą sukurti. Identifikacinė lingvistinė ekspertizė atliekama lyginant anoniminius tekstus su įtariamojo rašto kalbos pavyzdžiais.

Diagnostinė lingvistinė ekspertizė skiriama, kai reikia:

- 1) nustatyti teksto autoriaus būseną teksto rašymo (kūrimo) metu ar nustatyti rašymo (kūrimo) sąlygas;
- 2) charakterizuoti anoniminių teksto autorių iš jo rašto kalbos požymių (grupinės priklausomybės nustatymo tyrimai).

Tokiu būdu **kriminalistinė lingvistinė ekspertizė** yra *teksto rašto kalbos tyrimas turintis tikslą nustatyti teksto autorių (autorystę), charakterizuoti jį arba nustatyti teksto autoriaus būseną ir rašymo sąlygas.*

Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės *identifikacinių ir diagnostinių* tyrimų metodologija remiasi įvairių mokslų metodų kompleksiniu pritaikymu specifiniame kriminalistiniame kontekste:

- visų pirmiausia tai kriminalistikos, ekspertologijos išvystyti metodai;
- tai bendrieji lingvistikos (lyginamosios lingvistikos, dialektologijos) mokslo metodai, kurių pagrindu tiriama lingvistinė nustatomų kalbinių požymių prigimtis;
- tai taikomosios lingvistikos (tekstologijos, praktinės stilistikos ir t.t) metodai, pritaikomi kalbinio pasisakymo individualių aspektų tyrimui;
- tai sociolingvistikos metodai, kurių pagalba remiamasi nustatant socialinių faktorių įtaką kalbai;
- tai psicholingvistikos metodai, kuriais remiasi kalbinių požymių, sąlygojamų kalbos išmokimo ir funkcionavimo proceso, tyrimas;
- tai statistikos metodai, užtikrinantys kiekybinę kalbinių požymių analizę ir kiti.

Kriminalistinis kalbos tyrimas remiasi taip pat ir kitų mokslų teoriniais bei empiriniais duomenimis bei medžiaga, sukaupta analizuojant ir apibendrinant ekspertinę praktiką.

Savaime suprantama, visų pirmiausia, kriminalistinis lingvistinis tyrimas remiasi lingvistiniais metodais. Tačiau kad ir kokie efektyvūs jie būtų, atsitiktinai parinktų „grynųjų“ lingvistinių tyrimo metodų kriminalistiniame tyrime nepakanka. Lingvistinis tyrimas kriminalistiniams poreikiams pasižymi savo specifiškumu, pirmiausia, dėl savo objektų specifiškumo. Šio tyrimo objektai, kaip jau buvo rašyta, yra dokumentų tekstai. Tarp kitų kriminalistinio lingvistinio tyrimo objektų ypatumų galima išskirti tokius:

- (1) agresyvūs rašančiojo tikslai – gąsdinimas, įžeidinėjimas, šantažas, psichologinė prievarta ir pan.;
- (2) dokumentų tekstų anonimiškumas, kuomet teksto autorius maskuojasi, nori apsimesti kitu žmogumi;
- (3) dažnai pasitaikantis rašymo dviprasmiškumas, kai pateikiami tikrovės neatitinkantys faktai, kai autorius nurodo daug didesnes savo galimybes, negu yra iš tikrųjų;
- (4) tekstų maža apimtis ir jų neinformatyvumas kalbiniu požiūriu.¹⁸⁶

Atsižvelgiant į šiuos ir kitus kriminalistinio lingvistinio tyrimo objektų ypatumus, jiems tirti tradicinių lingvistinių metodų pagrindu sukuriama savarankiškos tyrimo metodikos.

Tokio metodikos negali būti taikomos apskritai visiems tekstams, o tik konkreitiems tyrimo objektams (pvz., tik buitinio, iš dalies dalykinio ir publicistinio stiliaus tekstams; lietuvių kalba parašytiems tekstams ir pan.). Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metodikos paprastai kuriamos spręsti konkreitiems uždaviniams, tiriant konkrečią kalbą (pvz., lietuviško teksto autoriui nustatyti ir kt.).

Tačiau, kita vertus, negali būti visiškai atmetama galimybė sukurti tam tikrą **metametodiką**, t.y. universalią metodiką, kuri nustatytų bendruosius tyrimo dėsningumus taikytinus įvairioms kalboms, sprendžiant atitinkamus klausimus (pvz., teksto, parašyto negimtąja kalba, autoriaus nustatymui). Galbūt būtų galima sukurti optimalų teksto tyrimo modelį, taikytiną siekiant tam tikro tikslo, pavyzdžiui, autoriaus identifikavimo. Atsiranda klausimas: kiek toks modelis gali būti universalus, t.y. pritaikomas skirtingomis kalbomis parašytiems tekstams. Tačiau tokio universalaus modelio sukūrimo galimybę patvirtina ir praktika: buvusios Tarybų Sąjungos ukrainiečių rašto kalbos tyrimų mokyklos atstovo S.Vulo pasiūlytas rašto kalbos tyrimo modelis, kuris vėliau buvo aprobuotas bei pritaikytas ir kitose buvusios Tarybų Sąjungos respublikose rusiškai parašytų tekstų autoriaus gimtajai kalbai nustatyti:

¹⁸⁵ Pošiūnas P. Kriminalistinės ekspertizės. V., 1997.

¹⁸⁶ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). Depon. LTEC bibliot., nr.11, V., 1999.

lietuvis ar nelietuvis, armėnas ar ne ir t.t. Galima numanyti, kad toks optimalus bei universalus tyrimo modelis turėtų būti reikšmingas ir tuo atžvilgiu, kad skirtingų šalių ekspertai nebūtų priversti “išradinėti dviratį”, t.y. kruopščių ir nuodugnių tyrimų dėka nustatinėti tuos dalykus (principus, metodus ir pan.), kurie galbūt jau sėkmingai taikomi ir veikia kitų šalių ekspertinėje praktikoje.

Pagrindiniai teoriniai rašto kalbos tyrimo metodologijos principai būtų tokie:

- 1) sudarant (kuriant) tekstą ugdomi tam tikri autoriaus rašto kalbos įgūdžiai, tuo pačiu formuojamas atitinkamas funkcinis- dinaminis ir intelektualinis stereotipas šių įgūdžių realizavimo mechanizme;
- 2) kalba pasižymi tam tikromis reprezentacinėmis savybėmis, kurių pagrindu gali būti sprendžiami kriminalistinės ekspertizės uždaviniai, o būtent: individualumas, dinaminis pastovumas, variantiškumas, sąlyginis kintamumas. Minėtos savybės atsispindi rašto kalbos identifikaciniuose, klasifikaciniuose ir diagnostiniuose požymiuose.¹⁸⁷

Pagrindiniu tiesioginiu kriminalistinės lingvistinės ekspertizės tyrimo *objektu* tradiciškai laikoma anoniminio teksto *rašto kalba*.

Kalba, kaip kalbėjimas, šnekos aktas, apskritai reiškia *kalbos produkcimą, pasireiškiantį tam tikru pasakytu* (į magnetofono juostą įrašytu) *ar parašytu* (grafiškai pavaizduotu) *tekstu*.¹⁸⁸ Kalba, užfiksuota tekste, ir yra *rašto kalba*. Tai yra viena iš kalbos pasireiškimo formų.

Rašto kalba yra sudėtingas žmogaus veiklos procesas, siekiant užfiksuoti kalbinę informaciją laike ir perteikti ją erdvėje kalbinių ženklų pagalba.

Pagrindinė rašto kalbos forma yra *savarankiškas teksto sudarymas* (kūrimas). Tačiau kai kurie psichologijos mokslo atstovai išskiria ir tokias rašto kalbos formas, kaip: 1) parašyto teksto skaitymas garsu; 2) vidinis teksto skaitymas; 3) teksto nurašymas; 4) padiktuoto teksto užrašymas; 5) perskaityto ir išgirsto teksto užrašymas iš atminties; 6) planų ir konspektų sudarymas.¹⁸⁹ Išvardytas rašto kalbos formas galima suskirstyti į dvi dalis: 1) svetimo teksto atgaminimas ir 2) savarankiškas teksto sudarymas. Kaip svetimo teksto atgaminimas, taip ir savarankiškas teksto sudarymas gali pasireikšti ne tik *rašytine* forma, bet ir *sakytine*. Tačiau tradicinės lingvistinės ekspertizės (t.y. autorystės ekspertizės) objektas yra tik *rašytinė kalba*.

Kriminalistikoje *rašto kalba* paprastai suprantama kaip *rašytinio teksto autoriaus naudojamų komunikacinių priemonių visuma*. Pagrindinis kriminalistinio tyrimo dėmesys nukreiptas į konkretaus autoriaus rašto kalbos savybes. Žmogaus kalbinės veiklos sąlygos ir dėsningumai, kurie nulėmė ir jo rašto kalbos individualumą, tampa šiuo atveju kriminalistinio tyrimo dalyku. Tiesioginis kriminalistinio

¹⁸⁷ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.

¹⁸⁸ Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai, V., 1997, P. 12.

¹⁸⁹ Жинкин Н.И. Психология, гл. IX, М., 1962.

lingvistinio tyrimo objektas tuomet būtų *tekstas*, kaip *sakinių, sujungtų vieninga prasme, visuma, galinti suteikti informacijos tyrimui*.

Informaciniu požiūriu *tekstas*, pateikiamas kriminalistiniam tyrimui, yra įrodomosios informacijos apie nusikaltimą ir kitas įrodomąją reikšmę turinčias aplinkybes, šaltinis. Dokumento tekstas naudojamas kaip bendravimo priemonė, informacijos perteikimo, fiksavimo priemonė. Tekste gali būti perteikiama dvejopo pobūdžio informacija:

1) pagrindinė – apie pažinimo objektą (kuriuo gali būti kaip išorinio pasaulio objektas, taip ir pats subjektas) ir 2) pagalbinė – apie patį pažinimo objektą (jo savybes, būseną).

Kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metu svarbi ne tiek *pagrindinė*, kiek *pagalbinė* informacija, perteikta tekste. *Pagrindinė* informacija gali būti nustatoma be specialių žinių pagalbos. *Pagalbinė* informacija – tai duomenys apie pasisakymo subjektą, kuriuos galima nustatyti jo kalbinių požymių analizės metu. Tai duomenys apie subjekto išsilavinimo lygį, teritorinę priklausomybę, profesiją ir t.t. Paprastai teksto autorius nesuvokia, kokią pagalbinę informaciją jis perteikia tekste, kadangi visas jo dėmesys sutelktas į pagrindinės informacijos perteikimą. Tačiau tam tikrais atvejais pagalbinė informacija gali būti tyčia keičiama. Tai daroma, pvz., sąmoningai iškreipiant rašto kalbą, siekiant apsimesti kitu, arba nuslėpti autorystę.¹⁹⁰

Tekstas taip pat yra *prasminės nekalbinės* (turinys) ir *formalios kalbinės* (sintaksė, leksika, gramatika) pusių visuma. Lingvistų manymu, konkrečios kalbinės situacijos turinys sudaro tam tikrą prasminę struktūrą. Psichologijos požiūriu, *tekstas – tai asmens veiklos produktas, kuriame užfiksuota informacija apie šios veiklos sąlygas*. Tuo pat metu dokumento tekstas kaip tam tikras kalbinis pranešimas yra ir informacijos apie konkrečias bendravimo situacijos sąlygas šaltinis. Nuo šių sąlygų priklauso priemonės, kurių pagalba kuriamas tekstas. Išskiriamos išorinės ir vidinės veiklos (kaip ir kalbinės komunikacijos) sąlygos. Kaip vidinės žmogaus veiklos ir bendravimo sąlygos suprantamos asmens savybės ir būsenos. Išorinės sąlygos būtų visų išorinių poveikio priemonių, kurios lemia žmogaus veiklos būdų pasirinkimą, visuma.

Vadinasi kalbinių priemonių pasirinkimą įtakoja tokie žemiau nurodyti faktoriai:

1. dokumento kalbos normos;
2. išorinės bendravimo situacijos sąlygos (pvz., rašymo tikslas, adresatas);
3. vidinės kalbinės situacijos sąlygos (pvz., autoriaus kalbinės savybės).¹⁹¹

Visos šios sąlygos turi didelę reikšmę kriminalistinei lingvistinei analizei, nes nuo jų priklauso kalbinių priemonių pasirinkimas.

Kaip jau minėta, *tekstas yra prasminės nekalbinės ir formalios kalbinės pusių visuma*. Jeigu tekstas, kaip atskiras pasisakymas bus be jokio konteksto, tai pagalbinės informacijos šaltinis bus tik *teksto*

¹⁹⁰ Морозов Б.Н. Особенности криминалистического исследования признаков письменной речи. Ташкент, 1985, P.6-9.

¹⁹¹ Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977. P. 14-16.

formalioji pusė. Tačiau, jeigu tekstas nagrinėjamas kaip pasisakymų (sakinių), sujungtų vieninga prasme, visuma, tai pagalbinės informacijos reikia ieškoti ne tik teksto kalbinės, bet ir *nekalbinės (prasminės) pusės* požymiuose. Tai dar kartą patvirtina teiginį, kad tyrimui vertingą informaciją gali suteikti ir *kalbiniai teksto požymiai*, ir *turinys*. Dokumento turinys rodo autoriaus rašymo tikslą, kurio jis siekė kurdamas tekstą, rodo jo bendrą išprusimą, orientavimąsi kultūroje, moksle, technikoje ir pan.¹⁹². Iš turinio matome autoriaus perteikiamų žinių gilumą konkrečių mokslų ir aprašomų faktų srityje ir galime daryti išvadas apie jo keliamų problemų pobūdį, jų apimtį ir minčių dėstymo lygį. Kartu galima spręsti ir apie tai, kokių mokslų duomenimis rėmėsi autorius, kurdamas tekstą. Pagal turinį galima spręsti, visų pirma, kokį tikslą turėjo autorius, sudarydamas (kurdamas) šį tekstą, nes tikslas nulemia ir teksto sudarymo būdus.

Formalioji kalbinė teksto pusė - tai raštu perteiktos minties kalbinė išraiška, kuri rodo gramatinius ir prasminius žodžių tarpusavio ryšius sakinyje. Sąvokos sakinyje reiškiamos žodžiais, jos virsta sakinio dalimis, kurias išreiškia fonetiniai, morfologiniai, leksiniai vienetai, atliekantys sakinyje įvairias sintaksines funkcijas. Šių kalbos lygmenų analizė ir leidžia susidaryti nežinomo autoriaus charakteristiką, spręsti apie jo išsimokslinimą, jo kalbos įgūdžių formavimosi vietovę, veiklos sritį ir pan.¹⁹³

Ir nors kalbos moksle dar nėra galutinio vienareikšmiško atsakymo į klausimą, koks yra santykis tarp formalios gramatinės ir prasminės struktūrų, nekelia abejonių tai, kad jos turi būti tiriamos bendrai.

Taigi, tam, kad suvoktume dokumento tekstą kaip įrodomosios informacijos (apie jo autorių) šaltinį, jį reikėtų nagrinėti kaip visumą, arba kaip:

1. kalbinių ženklų sistemą (semiotinis aspektas);
2. pažinimo objektą (gnoseologinis aspektas);
3. žmogaus veiklos produktą (psichologinis aspektas);
4. kalbinį pranešimą (psicholingvistinis aspektas).

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima konstatuoti, kad kriminalistiniame tyrime *rašto kalba* suvokiama kaip tam tikra sudėtinga sistema, kurios funkcionavimo pagrindą sudaro kalbinių ir intelektualinių įgūdžių kompleksas. Šių įgūdžių savybės atsispindi dokumento tekste, kaip tam tikroje rašto kalbos formoje. *Tekstas*, savo ruožtu, yra prasminės nekalbinės (turinys) ir formalios kalbinės (sintaksė, leksika, gramatika) pusių visuma. *Prasminėse nekalbinėse teksto struktūrose* atsispindi informacija apie teksto autoriaus intelektualinių įgūdžių (pvz., jo mąstymo, atminties ir kt.) savybes. *Formaliose kalbinėse teksto struktūrose* glūdi informacija apie teksto autoriaus kalbinių (t.y. leksinių, gramatinių, sintaksinių ir kt.) įgūdžių savybes. Ši informacija ir yra atskleidžiama atliekant kriminalistinį

¹⁹² Б.М.Комаринец. Признаки письменной речи и их значение для розыска и установления авторов документов.// Сборник работ по криминалистике, Nr.3, М., 1957, P.43-66.

¹⁹³ Autorystės ekspertizės skyrimas ir medžiagos jai daryti paruošimas (metodinės rekomendacijos). Vilnius, 1985. P. 32.

rašto kalbos tyrimą, t.y. kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metu, ir panaudojama teksto autoriaus asmens nustatymui (identifikacinis tyrimas) ar jo charakterizavimui (klasifikacinis tyrimas).

Identifikaciniai tyrimai kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje atliekami tuomet, kai *reikia nustatyti anoniminio teksto autorių ir yra įtariamų asmenų, galėjusių tą tekstą sukurti, arba sprendžiamas klausimas dėl skirtingų dokumentų tekstų autorystės, t.y. ar skirtingus tekstus sukūrė tas pats autorius.*¹⁹⁴

Kaip identifikacinių tyrimų priešingybę kriminalistikoje kartais išskiriami ir kriminalistiniai **diferenciaciniai** tyrimai, t.y. *tiriamų objektų tapatybės paneigimas, tapatybės nebuvimo nustatymas.* Kriminalistinio diferencijavimo metu paprastai paneigiama anoniminio teksto autoriaus ir lyginamosios medžiagos autoriaus tapatybė (plačiau apie kriminalistinę identifikaciją ir diferenciaciją žr.: 1 skyrius 1.2 skirsnis).

Identifikacinio tyrimo *objektais* kriminalistinės lingvistinės ekspertizės atveju gali būti, kaip jau buvo rašyta, įvairūs rankraštiniai dokumentai, mašinos rašyti, kompiuteriniai tekstai, sakiniai tekstai, kuomet tiriama juos sukūrusio asmens rašytinė arba sakytinė kalba, jo rašymo būdas, stilius. Asmens rašymo stilių, jo kalbinės išraiškos būdą taip pat galima priskirti prie individą apibūdinančių požymių ir jų pagrindu charakterizuoti bei identifikuoti asmenį. Žinoma, tekstai, kaip kriminalistinio tyrimo objektai, yra kitokio pobūdžio pėdsakai, negu pirštų atspaudai ar avalynės pėdsakai. Visiško individualios požymių visumos tapatumo kalbiniame lygyje, koks reikalaujamas daktiloskopijoje ar trasologijoje, savaiame suprantama, nerasime. Identifikavimas lingvistikoje turi savo ypatumą.

Identifikaciniai požymiai

Apskritai identifikacinio požymio sąvoka yra viena iš pagrindinių kriminalistikos, tuo pačiu ir kriminalistinės ekspertizės, sąvokų. *Identifikacinis požymis* – tai daikto savybių išraiška. Kiekvienas objektas turi daug savybių, kurias atskleidžia požymiai. Identifikaciniai požymiai – tai tik objekto požymių dalis, leidžianti išskirti objektą iš panašių objektų grupės ir nustatyti tapatybę”.¹⁹⁵ Kriminalistinėje literatūroje kaip identifikaciniai požymiai suprantamos identifikuojančiųjų objektų charakteristikos (savybės), kuriuose atsispindi informacija apie identifikuojamuosius objektus.¹⁹⁶ Rašto kalbos identifikacinio tyrimo atveju identifikuojančiuoju objektu bus dokumentų *tekstas*, o identifikuojamuoju - to teksto *autorius*.

Kaip teigiama kriminalistinėje literatūroje, rašto kalbos požymiai charakterizuoja prasminę jos (kalbos) pusę bei autoriaus kalbinės kultūros lygį.¹⁹⁷ Tokios šių požymių savybės, kaip (1)

¹⁹⁴ Rašysenos ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas), Vilnius, 2000, P. 21.

¹⁹⁵ Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai, Vilnius, 1998.

¹⁹⁶ Колдин В.Я. Идентификационные признаки и свойства./ Труды ВНИИСЭ, вып.3, М., 1971, 3. 85.

¹⁹⁷ Морозов Б.Н. Особенности криминалистического исследования признаков письменной речи. Ташкент, 1985, P.12.

individualumas, (2) *sąlyginis pastovumas* ir (3) *variantiškumas* nulemia jų identifikacinę reikšmę. Rašto kalbos *individualumas* pasireiškia individo kalbiniuose įgūdžiuose. Kalboje atsispindi individo intelektualinis lygis, jo profesiniai interesai, išsilavinimas it t.t. *Sąlyginis* rašto kalbos *pastovumas* priklauso nuo šių kalbinių įgūdžių vystymosi, pamažu susidarant dinaminiam ir lingvistiniam stereotipams. Rašto kalbos *variantiškumas* priklauso nuo individo leksinių, stilistinių ir kitų įgūdžių išsivystymo lygio ir pasireiškia gebėjimu tą pačią mintį pateikti skirtingais variantais.

Tam tikro teksto atveju rašto kalbos požymiai apskritai gali turėti identifikacinę reikšmę tik tuomet, kai tekstas yra pakankamai informatyvus, nėra redagavimo, autoklastotės požymių ir pan. Visuomet turi būti požymių *visuma*, nežiūrint į variantiškumą ir kitus situacinius aspektus, kuri leistų padaryti išvadą, kad toks požymių kompleksas yra individualus ir negali pasikartoti kitų asmenų kalboje.

Teisingas rašto kalbos požymių suvokimas turi esminę reikšmę pilnam ir visapusiškam kriminalistiniam dokumento teksto tyrimui. Rašto kalbos požymiai leidžia atskleisti biografinį, socialinį, psichologinį autoriaus portretą bei išorinius veiksnius, turėjusius jam įtakos rašant tekstą. Lietuviškoje kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje rašto kalbos požymiai apibūdinami, anot šių tyrimų metodikų kūrėjos A.Žalkauskienės, kaip “*asmens rašto kalbos įgūdžių ypatumai, atsispindintys tekste*”¹⁹⁸.

Rašto kalbos požymių klausimas iki šiol ypač plačiai buvo nagrinėjamas Rusijoje, Ukrainoje. Apie tai byloja gausi literatūra, skirta kriminalistiniam rašto kalbos tyrimui¹⁹⁹.

Buvusios Tarybų Sąjungos mokslininkų pateikti rašto kalbos požymių apibūdinimai bei klasifikacijos aiškiai iliustruoja ir apskritai kriminalistinių rašto kalbos tyrimų raidą. Rašto kalbos požymių studijos buvusioje TSRS turėjo didelės įtakos ir lietuviškos požymių klasifikacijos sukūrimui.

Analizuojant, rusų literatūroje pateikiamus rašto kalbos identifikacinių požymių apibūdinimus galima konstatuoti, kad čia daug dėmesio skiriama ir požymių apibūdinimui, ir jų klasifikavimui.

G.Markova pateikia tokį identifikacinių rašto kalbos požymių apibūdinimą: tai yra “ minčių išraiškos ypatumai raštu, pasireiškiantys leksikoje, gramatikoje ir stiliuje (kaip atitinkantys kalbos normas, taip ir pažeidžiantys jas), individualizuojantys kiekvieno žmogaus rašto kalbą”²⁰⁰. Markovos identifikacinių rašto kalbos požymių apibrėžimas buvo vienas iš pirmųjų bandymų pateikti tikslų

¹⁹⁸ Žalkauskienė A. Autorystės ekspertizės (paskaitų konspektas) – rankraštis, 2001.

¹⁹⁹ Маркова Г. Д. Идентификационные признаки письма в советской криминалистической экспертизе, автореф. канд. дисс., Харьков, 1956, Сегай М.Я. Идентификационные признаки письма и принципы их классификации./Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1957, Р. 99-100, Вул С.М. Криминалистическое исследование признаков письменной речи. Киев, 1973, Р. 10-11, Морозов Б.Н. Особенности криминалистического исследования признаков письменной речи. Ташкент, 1985, Р.13-23, Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.

požymio apibrėžimą. Tačiau jis nebuvo pakankamai išsamus. Dokumento tekstas apima ne tik kalbines, bet ir nekalbines, prasmines struktūras, kuriuose taip pat glūdi informacija apie autoriaus asmenybę. G.Markovos pateiktas apibrėžimas neapėmė tokių požymių, kurie atsispindi prasminėse teksto struktūrose.

M.Segaj siūlė priskirti prie rašto kalbos požymių “visus požymius, kurie atspindi *prasminę* rašto pusę: dokumento teksto leksikos ypatumus, gramatinių taisyklių įvaldymo ypatumus, grafinius rašto kalbos perteikimo būdus, kurie tiesiogiai liečia prasminę rašto pusę”²⁰¹.

G.Granovskij rašto kalbos požymiais laikė tokius materialius ženklus, kurie tekste yra lengvai pastebimi, atspindi konkretaus asmens požymius bei gali būti naudojami autoriaus identifikavimui.

V.Tomilino manymu, “rašto kalbos požymiai atspindi bendrą teksto autoriaus lygį bei jo rašto kalbos ypatumus, t.y. apibūdina jo sugebėjimą perteikti savo mintis rašto formoje”²⁰².

E.Babajeva teigė, kad “rašto kalbos požymiai atspindi ir apibūdina jos savybes, savybių visumą. Šias savybes atitinka kalbiniai mokėjimai: rašto kalbos žinių ir įgūdžių panaudojimas konkrečiose situacijose”²⁰³.

Visiems šiems pirmiems rašto kalbos identifikacinių požymių apibrėžimams būdinga tai, kad juose nepateikiama visaapimanti (pilna) požymių charakteristika.

Vėliau ukrainiečių rašto kalbos tyrimų mokyklos atstovas, S.Vul, rašto kalbos požymių klasifikacijos, tapusios tradicine, kūrėjas, atlikęs esančių rašto kalbos požymių apibrėžimų analizę, pateikė daug tikslesnę požymio charakteristiką. Jo nuomone, *rašto kalbos požymiai* – tai kalbinių ir prasminių teksto struktūrų charakteristikos (ypatumai), kuriose atsispindi kalbinių ir intelektualinių asmens įgūdžių savybės²⁰⁴. S.Vulo manymu, sąvoka “rašto kalbos požymiai” nėra pakankamai konkreti. Reikėtų skirti taip pat ir atitinkamų *įgūdžių* požymius. Tokiu būdu tarp kalbinių įgūdžių jis išskyrė skyrybos, rašybos, leksinius, sintaksinius požymius. Kalbiniai įgūdžiai skirstomi pagal jų atliekamą funkciją rašto kalboje. S.Vul pabrėžė išskirtinę leksinių bei sintaksinių įgūdžių funkciją, kadangi be jų apskritai neįmanoma kalba. Rašybos ir skyrybos įgūdžiai atlieka papildomą, pagalbinę funkciją. Juos galima sąlyginai pavadinti “techniniais” rašto kalbos įgūdžiais ir jie naudojami, sprendžiant teksto atlikėjo klausimą.

²⁰⁰ Маркова Г. Д. Идентификационные признаки письма в советской криминалистической экспертизе, автореф. канд. дисс., Харьков, 1956, с. 117.

²⁰¹ Сегай М.Я. Идентификационные признаки письма и принципы их классификации.- “Криминалистика и судебная экспертиза”. Киев, 1957, с. 99-100.

²⁰² Томилин В.В. Физиология, патология и судебно- медицинская экспертиза письма. М., 1963, с. 94.

²⁰³ Бабаева Э.У. Криминалистическое исследование анонимных документов с целью идентификации личности по признакам письменной речи. Автор. канд. дис. М., 1970, с. 9.

²⁰⁴ Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977, с. 25.

Pirmosios rašto kalbos požymių klasifikacijos taip pat buvo gan vienpusės ir nepilnos. Pvz., vieną iš pirmųjų rašto kalbos požymių klasifikacijų pateikė A.Vinberg. Jis išskyrė tris rašto kalbos požymių grupes: stiliaus požymiai, klaidos ir rašymo “apsirikimai” (klaidos). A.Vinberg vienas iš pirmųjų atkreipė dėmesį į stiliaus analizės svarbą. Jo manymu kiekvieno žmogaus stilius yra individualus, kiekvienas žmogus raštu kitaip perteikia savo mintis. Nors atskirų žmonių stilius gali turėti ir panašumų, tačiau dauguma požymių vis dėlto skiriasi, tai ir leidžia atskirti stilius. A.Vinberg labai teisingai įvertino, kad rašybos klaidos yra apskritai pastovios ir todėl turi identifikacinę vertę, tačiau reikia jas skirti nuo rašymo apsirikimų bei tyčinių klaidų. Reikėtų paminėti ir tai, kad A.Vinberg teisingai atskiria ir klaidas, atsiradusias dėl svetimios kalbos įtakos. Trečiąją grupę sudaro rašymo “apsirikimai”, t.y. raidės, žodžio dalies ar viso žodžio praleidimai, skiemenų tvarkos žodyje ar žodžių sakinyje sukeitimas, kurių atsiradimą gali įtakoti žmogaus nervinė būseną ar pervargimas rašymo metu, kas lemia nepakankamą susikaupimą²⁰⁵.

Vėliau buvo bandoma pateikti detalesnes požymių klasifikacijas, kuriose dauguma tyrinėtojų jau išskyrė turinio požymius, leksiką (kaip stilių, taip ir žodinę bei frazeologinę teksto sudėtį), gramatiką²⁰⁶, rašybą²⁰⁷ (kuri jungia taip pat skyrybą ir rašymo apsirikimus). Siūloma skirti ir įvairūs rašto kalbos įpročius (rašto topografija, akcentavimas (markiravimas) ir pan.)²⁰⁸, patologinius požymius²⁰⁹ (žodžių ir raidžių praleidimai, minčių išdėstymo nenuoseklumas ir pan.) ir kt.

Pirmojoje klasifikacijoje daugiausiai atitikusioje šiuolaikinį rašto kalbos požymių suvokimą, išskiriami: 1) raštingumo lygis; 2) leksikos požymiai; 3) rašybos požymiai; 4) sintaksės požymiai; 5) skyrybos klaidos; 6) stilistiniai požymiai.²¹⁰

M.Segaj išskyrė trys požymių grupes:

- 1) leksiniai (žodžių vartojimo įvairumas, dialektizmų naudojimas, žargonų vartojimas);
- 2) gramatiniai (bendras išlavinimo lygis, minties formulavimo, sintaksės, morfologijos ir rašybos klaidos);
- 3) grafinės teksto išraiškos požymiai (teksto skirstymas į dalis, kreipiniai, pavyzdžiai, datų rašymas, taisymai).

G.Granovskij pateikia labai detalią rašto kalbos požymių klasifikaciją. Požymiai joje skirstomi į bendruosius ir individualiuosius. Bendraisiais požymiais laikomi:

²⁰⁵ А.И.Винберг. Криминалистическая экспертиза письма, М., 1940, Р. 94-100.

²⁰⁶ С.И.Тихоненко. Судово- графічна експертиза рукописних текстів, КДУ, Київ, 1946, Р.40, Н.В.Терзиев.

Криминалистика, М., 1950, Р. 192-193, А.М.Агушевич. Советская судебно- графическая экспертиза (кандидатская диссертация). Алма-Ата, 1953, Р.40-44.

²⁰⁷ С.И.Тихоненко. Судово- графічна експертиза рукописних текстів, КДУ, Київ, 1946, Р.40.

²⁰⁸ Н.В.Терзиев. Криминалистика, М., 1950, Р. 192-193.

²⁰⁹ А.М.Агушевич. Советская судебно- графическая экспертиза (кандидатская диссертация). Алма-Ата, 1953, Р.40-44.

²¹⁰ Маркова Г. Д. Идентификационные признаки письма в советской криминалистической экспертизе, автореф. канд. дисс., Харьков, 1956, Р.199-200.

- 1) rašto kalbos požymių lygis (nustatomas pagal kalbos kultūrą, temos išplėtojimą, žodyno turtingumą, frazių sudėtingumą ir t.t.);
- 2) gramatinių įgūdžių išlavavimo lygis (nustatomas pagal rašybos ir sintaksės klaidų kiekį ir ypatumus);
- 3) stiliaus savitumų išlavimas (sugebėjimas naudotis įvairiais funkciniais stiliais, stiliaus klaidų ypatumai);
- 4) kalbinių formų naudojimo savitumai (frazologizmai ir pan.);
- 5) sintaksinės konstrukcijos (argumentų ir tezių išdėstymo eiliškumas, teksto padalijimas į dalis ir pan.);
- 6) leksikos požymiai ir žodyno turtingumas.

Specialiais rašto kalbos požymiais G.Granovskij laiko:

- 1) klaidų specifika ir kiekis (gausa);
- 2) sakinių konstrukcija;
- 3) frazeologizmų vartojimas;
- 4) žodžių junginių vartojimas;
- 5) žargonizmų, dialektizmų, archaizmų vartojimas.

Kai kurie autoriai prie rašto kalbos požymių priskiria ir topografinius požymius. Tai yra specifiniai rašymo įgūdžiai, dokumente tam tikru būdu išdėstant tekstą ar jo dalis. Prie topografinių rašto kalbos požymių priskiriami tokie:

- 1) paraštės, t.y. jų padėtis iš kairės ir dešinės, iš abiejų pusių, jų dydis (didelės, vidutinės, mažos), forma (tiesios, vingiuotos, išgaubtos, įgaubtos);
- 2) pavadinimų, antraščių, parašų, datų vieta tekste;
- 3) tarpai tarp žodžių ir eilučių (maži, vidutiniai, dideli);
- 4) eilučių lygumas (tiesios, nusileidžiančios, kylančios);
- 5) puslapių numeracija (viršuje, apačioje ir t.t.).²¹¹

Šios pirmosios rašto kalbos požymių charakteristikos ir klasifikacijos buvo netikslios. Tarp daugelio kitų tai nulėmė ir tokios aplinkybės: (1) rašto kalbą tuo metu tyrė ekspertai, kurie neturėjo pakankamo pasiruošimo lingvistikos srityje (bazinio lingvistinio išsilavinimo) ir todėl negalėjo visapusiškai suvokti kalbinių reiškinių specifikos, (2) lingvistikos moksle nuolat keitėsi požiūris į kalbą, jos reiškinius, todėl turėjo keistis ir požiūris į rašto kalbos požymius kriminalistikoje, tačiau ne visada pavykdavo tuos pasikeitimus tinkamai įvertinti (tame tarpe ir dėl jau minėtos (1) priežasties).

Tradicinės rašto kalbos požymių klasifikacijos, taikytos buvusioje Tarybų Sąjungoje, kūrėju laikomas ukrainiečių mokyklos atstovas S.Vul. Jis pasiūlė rašto kalbos požymių klasifikaciją, kuri sudarė ir daugumos Sąjungos respublikų (tarp jų ir Lietuvos) nacionalinių kalbų tyrimo metodikų pagrindą.

²¹¹ Криминалистика/ под ред. Белкина Р.С., М., 1999, р.196.

S.Vul *rašto kalbos požymius* suskirstė į bendruosius ir *specialiuosius*, kurie apėmė:

- 1) rašto kalbos įgūdžių požymius (leksiniai- frazeologiniai, sintaksiniai, stilistiniai, rašybos, skyrybos požymiai ir jų pasireiškimo ypatumai);
- 2) mąstymo įgūdžių požymius (loginės minčių reiškimo priemonės ir jų ypatybės).²¹²

Todėl, kaip Rusijoje bei Ukrainoje, taip ir Lietuvoje, rašto kalbos požymiai ilgą laiką tradiciškai buvo skirstomi *pagal kalbos pakopas*: rašybos, skyrybos, leksikos, gramatikos ir stiliaus. Pagal rašto kalbos požymių klasifikaciją buvo išskiriami *bendrieji ir specialieji rašto kalbos požymiai*. *Bendraisiais* siūloma laikyti autoriaus rašybos, skyrybos, leksikos, sintaksės ir stiliaus įgūdžių lygius. Prie bendrųjų kalbos požymių priskiriami ir tokie, kaip raštingumo lygis, kalbos kultūra ir rašto stilius.²¹³ *Specialieji* požymiai skirstomi į keturias grupės: fonetiniai, morfologiniai, leksiniai ir sintaksiniai.

Galima paminėti, kad identifikacijos klausimas iš kalbinių požymių gali būti sprendžiamas dviem lygiais: (1) kalbos taisyklingumas (žemiausias lygis) ir (2) kalbos kultūra (aukščiausias lygis). Apie kalbos taisyklingumą sprendžiama pagal literatūrinės kalbos normų įvaldymo lygį (vertinimo kriterijai: taisyklinga-klaidinga). Kalbos kultūros lygis pasireiškia literatūrinių normų valdymu (vertinimo kriterijai: geriau-blogiau).²¹⁴

Tuo tarpu daugelio užsienio šalių literatūros (nagrinėjančios lingvistinės teksto analizės klausimus) analizė leidžia daryti išvadą, kad vieningos rašto kalbos požymių sistemos čia nėra sukurta. Taip vokiečių teismo lingvistas H.Kniffka konstatuoja savo pranešime 2000 m. 2-jame Vokietijos Federalinės kriminalinės policijos valdyboje vykusiame simpoziume, skirtame autorystės nustatymo problemoms, kad kol kas “nėra nei patenkinamos rišlios ‘autoriui būdingų požymių’ teorijos nei visų pripažintos tokio jų suvokimo metodologijos”. Jo manymu, ir teorijoje, ir terminologijoje pastebimas tam tikras chaosas, o sąvoka ‘požymis’ teismo lingvistikos darbuose paprastai yra nuvertinama: dažnai neskiriama tarp ‘požymių’ (Merkmale) ir konkrečių ‘požymių pasireiškimų’ (Merkmalausprägungen). Kaip teigia Kniffka, autorių apibūdinantys kalbiniai požymiai yra ne kas kita kaip, “kalbinio elgesio tam tikruose tekstuose požymiai”.²¹⁵

Daugelyje užsienio šalių kalbama apie konkrečius požymių pasireiškimus kalboje, t.y. klaidas, kaip nukrypimus nuo kodifikuotų normų, bei stiliaus ypatumus. Pvz., Vokietijoje tiriamojo dokumento teksto analizė apima bendrąją *klaidų analizę* (Fehleranalyse) ir *stiliaus analizę* (Stilanalyse). Klaidos analizuojamos tokiuose kalbos lygmenyse: (1) rašybos ir skyrybos; (2) gramatikos (sintaksės ir

²¹² Vul С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977, р.27-34.

²¹³ Дамбраускайте О. Классификация признаков литовской письменной речи. / Сборник научн. трудов. Вып. III, Вильнюс, 1968, Р. 205-226.

²¹⁴ Vul С.М. Понятие признака письменной речи. Основы систематизации признаков письменной речи. / Судебно-почерковедческая экспертиза. Общая часть. ВНИСЭ, вып. 1, М., 1988, Р. 103.

²¹⁵ Kniffka H. Forensisch- linguistische Autorschaftsanalyse: eine Zwischenbilanz. / 2.Symposion des Bundeskriminalamtes: Autorenerkennung. Wiesbaden, 2000, Р. 54-83.

morfologijos); (3) leksikos. Klaidų analizė apima klaidų nustatymą (atpažinimą), klaidų aprašymą, klaidų priežasčių tyrimą. Stiliaus analizė suprantama kaip stilistinių priemonių analizavimas, kur stilius yra “kalbos sistemos pateikiamų kalbinių priemonių savitas pasirinkimas”²¹⁶. Stiliaus analizė yra platesnė, negu bendroji klaidų analizė. Ji apima be tų pačių lygmenų, kaip ir bendroji klaidų analizė, dar ir teksto struktūrą ir teksto formą.

Literatūros šaltinių, skirtų teismo lingvistikos problemoms, analizė patvirtina, kad ir anglosaksų šalyse, kur autorystės nustatymo problemas sprendžia teismo stilistika, naudojanti statistinius tyrimo metodus, taip pat nėra sukurta vieningos požymių sistemos, kaip nėra ir apskritai bendrų tyrimo metodų. Kaip požymiai, kuriais remiasi statistinė tekstų analizė, nurodomi, pavyzdžiui, tokie kalbiniai reiškiniai, kaip trumpi žodžiai, funkciniai žodžiai, kalbos dalys ir pan., ir nekalbiniai požymiai – raidės ir kt.

Lenkų literatūroje, skirtoje kriminalistinei lingvistinei analizei, išskiriami kalbiniai ir turinio požymiai (cechy językowo- treściowe). Kalbinių požymių ieškoma visuose kalbos lygmenyse: fonetikoje, morfologijoje, leksikoje ir sintaksėje. Turinio požymiai apima nekalbinę teksto pusę, t.y. teksto turinį. Požymiai, susiję su teksto nekalbine puse apima teksto temą (tematiką), teksto temas (problemos) žinojimo lygį, dalykinės klaidas, autoriaus emocinį nusistatymą teksto turinio atžvilgiu, turinio perteikimo pobūdį (būdą) (tvarkingas, chaotiškas), neverbalinius turinio elementus (piešiniai, rekvizitai).²¹⁷ Tačiau, kaip konstatuojama tuose pačiuose šaltiniuose, toks kalbinių požymių skirstymas turi daugiau tik teorinę reikšmę.

Kaip matome, skirtingose šalyse vienodai akcentuojamas kalbos, kaip sudėtingos struktūros, kurią sudaro tokie atskiri lygmenys, kaip fonologinis, morfologinis, leksinis, sintaksinis, pobūdis. Todėl, kaip teisingai pabrėžė vokiečių teismo lingvistikos atstovas H.Kniffka, “tinkamai kalbos požymių koncepcijai sukurti reikalingas jų pilnas aprašymas visuose kalbos lygmenyse”.²¹⁸

Kaip jau buvo rašyta, rašto kalbos požymiai ypač plačiai buvo ir yra nagrinėjami Rusijoje. Šiuolaikiniai rašto kalbos tyrimų metodai, taikomi Rusijoje, siūlo tokį kalbos tyrimo modelį: rašybos, skyrybos, sintaksės, leksikos lygmenų tyrimas, frazeologijos bei stiliaus tyrimai.²¹⁹ Lingvistinėje ekspertizėje taikoma rašto kalbos požymių klasifikacija paremta tradiciniu kalbos analizės principu, t.y. analizuojama nuo kalbos sistemos iki jos konkretaus realizavimo tekste.

Taip dabartinėje rusų autorystės ekspertizės mokykloje *bendraisiais* kalbinių įgūdžių požymiais laikomi kiekybiniai kalbos normų (sintaksės, leksikos, frazeologijos, stiliaus lygiuose, t.p. formaliajame

²¹⁶ Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000, P. 13.

²¹⁷ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego. Kraków, 2000, P. 102-103.

²¹⁸ Kniffka, H. Einführung: Forensische Linguistik./ Texte zur Theorie und Praxis forensischen Linguistik. Tübingen. 1990. P. 42.

²¹⁹ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001. P. 34.

loginiame ir intelektualiniame lygiuose) įvaldymo rodikliai, t.y. nukrypimų nuo normos (klaidų) kiekis tekste. Kaip *specialieji* kalbinių įgūdžių požymiai apibūdinami kokybiniai rodikliai, rodantys įgūdžio savybes, jo struktūros savitumus, pasireiškiantys taip pat nukrypimuose nuo normos, t.y. klaidose. Specialieji, kaip ir bendrieji, požymiai apima sintaksę, leksiką, frazeologiją, stilių, t.p. formalųjį loginį bei intelektualinį lygius.²²⁰

Klaidų analizė

Kalbos požymiai pasireiškia nukrypimais nuo normos, t.y. klaidomis. Kalbos klaidos yra vienu iš svarbiausių identifikacinių ir neidentifikacinių tyrimų informacijos šaltinių. Paprastai vertingiausią informaciją gali suteikti kalbos klaidos, aptinkamos lingvistinės teksto analizės metu. Tačiau ne mažiau reikšminga informaciją glūdi ir prasminėse ar formaliai loginėse klaidose, kurios nustatomos socio- ir psicholingvistinių metodų pagalba.

Atsižvelgiant į tai, skiriami trys tipai klaidų: prasminės, loginės ir kalbos klaidos.

Kalbos klaidas sąlyginai galima suskirstyti į kelias rūšis, atsižvelgiant į tai, ar tai yra kalbos (kaip tam tikrų normų sistemos) taisyklių pažeidimai, ar kalbinio proceso normų pažeidimai.

- klaidos, atsiradusios dėl kalbos sistemos pažeidimų (kaip negalima kalbėti (rašyti)), pvz., rašybos ir gramatikos taisyklių pažeidimai, žodžių vartojimas jiems nebūdinga prasme ir pan.;
- klaidos, atsiradusios dėl kalbos normų pažeidimo (kaip nepriimta (nors ir galima) kalbėti (rašyti)), pvz., nukrypimai nuo kalboje priimto žodžių, žodžių junginių, frazeologizmu, sintaksinių konstrukcijų taisyklių vartojimo;
- klaidos, atsiradusios dėl stiliaus normų pažeidimo (kaip netinka kalbėti konkrečioje kalbinėje situacijoje), pvz., neatitinkančių kalbinės situacijos frazeologinių, sintaksinių konstrukcijų vartojimas, t.y. neadekvatus stilistinių priemonių panaudojimas.²²¹

Taip pat išskiriamos klaidos, kylančios (1) dėl kalbos taisyklių, normų žinojimo ir įvaldymo trūkumų ir (2) dėl individualių kalbos mechanizmų pažeidimų .

(1)

- tai klaidos, atsiradusios dėl nesąmoningo vienos kalbos elementų perkėlimo į kitą kalbą;
- tai klaidos, atsiradusios dėl nesąmoningo vienu kalbinių struktūrų sudarymo perkėlimo į kitas (vienos kalbos rėmuose);
- klaidos, atsiradusios dėl kalbos nemokėjimo ar nepakankamo mokėjimo.

²²⁰ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, Р. 22-24.

²²¹ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, Р. 35.

(2)

- tai klaidos, atsiradusios dėl neįprastų kalbinės situacijos sąlygų, pvz., dėl ligos, apsvaigimo nuo narkotikų, susijaudinimo, streso ir pan.

Atskirą klaidų grupę turėtų sudaryti klaidos dėl tyčinio kalbos iškraipymo norint paslėpti autorystę. T.Gomon išskiria bendruosius ir specialiuosius rašto kalbos iškraipymo požymius. Bendrieji kalbos iškraipymo požymiai atspindi tokius neatitikimus teksto autoriaus rašto kalboje, kurie charakterizuoja tekstą apskritai kaip deformuotą sistemą. Specialieji kalbos iškraipymo požymiai – tai kiekvieno iš iškraipytų rašto kalbos įgūdžių pasireiškimo ypatumai, apibūdinantis konkrečią iškraipymo rūšį.²²²

Pagal Lietuvoje ankščiau taikytą rašto kalbos požymių klasifikaciją buvo išskiriami bendrieji ir specialieji rašto kalbos požymiai. Prie bendrųjų kalbos požymių priskiriami tokie, kaip raštingumo lygis, kalbos kultūra ir rašto stilius. Specialieji požymiai skiriami į keturias grupės: fonetiniai, morfologiniai, leksiniai ir sintaksiniai.²²³ Tačiau dabar, įsivyraujant *stilistiniam* požiūriui į rašto kalbos tyrimą, akcentuojamos bendros stilistinės teksto charakteristikos, kurios nustatomos bendrųjų požymių pagrindu. Bendrieji teksto stilistiniai reikalavimai, arba minėtos charakteristikos teksto kalbos taisyklingumas, logiškumas, tikslumas, grynumas, vaizdingumas, turtingumas, aiškumas, glaustumas.²²⁴

Trumpai apibendrinsime tai, kas pasakyta. Įvairių šalių praktikoje remiamasi šiek tiek skirtingais požymių apibrėžimo, klasifikavimo ir nustatymo tekste kriterijais. Tai lemia šalių tradicijos, praktikos poreikiai ir t.t. Atsižvelgiant į tokį skirtingą kalbos tyrimo suvokimą, duodanti teigiamų rezultatų praktikoje, galbūt būtų galima sukurti universalią tyrimo struktūrą, grindžiant ją skirtingose šalyse siūlomais tyrimo variantais. Tokios idealios ir universalios kalbinių požymių tyrimo struktūros kūrimas galėtų tuomet žymiai patobulinti kriminalistinį rašto kalbos tyrimo procesą ir jo kokybę.

Stiliaus analizė

²²² Гомон Т.В. Судебно- автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. автореф. канд. дисс., М., 1992.

²²³ Дамбраускайте О. Классификация признаков литовской письменной речи./ Сборник научн. трудов. Вып. III, Вильнюс, 1968, Р. 205-226.

²²⁴ Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.

Vis didesnė reikšmė kriminalistinio rašto kalbos tyrimo srityje daugelyje šalių pastaruoju metu teikiama *stiliaus* tyrimams. Stiliaus požymių reikšmės suvokimas rodo naujo brandesnio etapo pradžių kriminalistiniame rašto kalbos tyrime apskritai. Rašto kalbos stiliaus analizė turi tapti savarankiškų tyrimų kryptimi, prasidedančia atlikus kitų požymių analizę.²²⁵ Šis metodas jau pilnai įsitvirtino lingvistinės teksto analizės metodikose Vakaruose. Apie tai byloja rašto kalbos tyrimų, pvz., Amerikoje, Anglijoje, Australijoje, praktika, kur dokumentų tekstų autorystės nustatymas pavestas teismo stilistams. Jeigu stilistika čia suprantama kaip apskritai “individualių ar grupinių rašto kalbos charakteristikų tyrimas”, tai teismo stilistika (forensic stylistics) tiria dokumentų tekstų rašto stilių, sprendžiant autorystės nustatymo klausimus, kylančius teismo tyrimo metu.²²⁶

Pvz., Vokietijoje taikoma metodika, atliekant lingvistinę teksto analizę, paremta tai pat būtent stiliaus ir klaidų analize (Stil- und Fehleranalyse).²²⁷ Klaidų analizės metu nustatomi duomenys apie autoriaus kalbinę kompetenciją (Vermögen). Klaidos apibūdinamos, kaip nukrypimai nuo kalbinių normų, o klaidų analizė atliekama tokiose kalbos lygmenyse, kaip rašyba, skyryba, gramatika (sintaksė, morfologija) ir leksika.

Stiliaus analizėje pagrindinis dėmesys tenka stiliui kaip kalbinio “prisistatymo/ savęs pateikimo” (Selbstdarstellung) priemonei. Stiliaus analizės metodika apima teksto formos tyrimą (nors teksto forma ir nėra lingvistikos aprašymo lygmuo, tačiau, jai būdingas individualus pobūdis, ir į ją būtina atsižvelgti), rašybos, skyrybos, gramatikos, leksikos, morfologijos lygmenis ir teksto struktūrą.²²⁸

Stilius yra sudėtinga sąvoka, susidedanti iš daugelio aspektų. Paprastai lingvistinėje literatūroje jis apibrėžiamas kaip *charakteringas, kalbos sistemos pateikiamų, kalbos priemonių pasirinkimas*²²⁹ arba, kaip *kalbinių išraiškos priemonių pasirinkimo būdas kaip žodžio (leksika), taip ir sakinio (sintaksė) arba teksto (stiliaus priemonės, figūros) lygmenyje*²³⁰, arba tiesiog – “*kalbos realizavimas tekste*”.²³¹ Stilius – “*tai autoriui būdingų išraiškos priemonių visuma ir jų kartojimasis, tai minčių ir jausmų*

²²⁵ Жалкаускене А. Криминалистическое исследование стиля текста, выполненного на литовском языке // Внедрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью / Тезисы республ. научн. конф. Вильнюс, НИИСЭ, 1986, P. 132-134, Жалкаускене А. Вопросы стилистического исследования текста, выполненного на литовском языке // Вопросы борьбы с преступностью и судебной экспертизы / Сб. научн. работ. Вильнюс, НИИСЭ, 1988, Вып. 1, P. 105-110.

²²⁶ Forensic Science International, 1993, Volume 58, Number 1,2. P. 45-46.

²²⁷ Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // Archiv für Kriminologie, 1999. Band 204.

²²⁸ Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // Archiv für Kriminologie, 1999. Band 204. P. 96.

²²⁹ Fleischer, W., Michel, G., Starke G. Stilistik der deutschen Gegenwartsprache. Frankfurt, Berlin usw., 1996, Sandig, B. Stilistik der deutschen Sprache. Berlin. New York, 1986.

²³⁰ Perret U./Balzert A./Braun A. Linguistische Textanalysen./ Kriminalistik, 1/1988, P. 47.

²³¹ Forensic Science International, 1993, Volume 58, Number 1,2. P. 142.

perteikimo būdas, išskylantis aikštėn žodžių atranka, jų vartosena, jungimo į sakinius ypatybėmis".²³² Stiliaus analizė yra žymiai kompleksiškesnė, negu kitos analizės rūšys, nes visose kalbos lygmenyse galima aptikti potencialių stiliaus elementų, o stilistinės normos yra sunkiau apibrėžiamos.

Stilistikoje jau nuo seno sprendžiamas klausimas, ar teksto autorių apskritai galima "atpažinti" pagal tik jam būdingą rašymo stilių, ar toks individualus rašymo stilius realiai egzistuoja. Kriminalistiniame tyrime tuomet kyla klausimas, ar kalbiniai požymiai iš viso tinka asmens individualiam identifikavimui. Šiuo klausimu vyksta diskusijos. Vieni tyrinėtojai, kalbėdami apie identifikavimo galimybes lingvistinių žinių pagalba, pasisako už t.v. "lingvistinių pėdsakų" egzistavimo galimybę, argumentuodami tai asmens individualaus kalbos (rašto kalbos) stiliaus nekintamumu, savitumu. Tuo pačiu pabrėžiama, kad bendra kalbinė anoniminio autoriaus kompetencija suteikia daug požymių jo individualiam identifikavimu lingvistinėje ekspertizėje.²³³ Kiti mokslininkai neigia "lingvistinių piršto antspaudų" egzistavimą, net jeigu jie ir egzistuotų, lingvistika neturi galimybių juos tiksliai išmatuoti.²³⁴ Kai kurie teismo lingvistikos atstovai Vakaruose taip pat neigia ir individualaus stiliaus egzistavimo (tyrimo) galimybę kriminalistinio pobūdžio tekstuose.²³⁵ Kiti mokslininkai teigia, kad "asmens identifikavimo rašto kalbos pagrindu tyrimo objektu yra ne apskritai asmens kalbinio stiliaus savitumai, o individualūs tam tikro kalbos funkcinio stiliaus (kuriam priskiriamas tekstas) vartojimo ypatumai".²³⁶

Individualaus stiliaus kaip teksto autoriui būdingo stiliaus sąvoka paprastai naudojama tradicinėje stilistikoje ir literatūrologijoje. Čia *individualus stilius* tradiciškai suprantamas kaip *žinomiems rašytojams būdingas rašymo stilius, kurį įmanoma atpažinti ir anoniminėje formoje ir kuris gali būti parodijuojamas (pamėgdžiojamas)*. Literatūrinių tekstų autorių individualus stilius yra vienas iš kūrybinio proceso tikslų, meninio sumanymo rezultatų, kai sąmoningai siekiama t.v. "stilistinio originalumo".²³⁷

Lingvistikoje, norint apsiriboti nuo tokio individualaus stiliaus supratimo, vyraujančio literatūrologijoje, norint pabrėžti, kad kiekvieno individo kalbos (kaip abstrakčios sistemos) panaudojimas pasireiškia individualia forma, vartojama sąvoką **idiolektas**. Čia akcentuojama, visų pirmiausia, *individuali kalbinė kompetencija*, o ne originalaus stiliaus kūrimas. S.Vul rašė: "Individualiu

²³² Pikčilingis J. Kas yra stilius. V., 1971, P. 6.

²³³ Drommel R., Kipping K. Sprachwissenschaftler: die unerkannten Kriminalisten, Kriminalistik, 4/87, psl. 215-218.

²³⁴ Kniffka H. Einführung: "Forensische Linguistik"/Texte zur Theorie und Praxis der forensischen Linguistik, Tübingen, 1990, psl. 1-54, Kämper H. Nachweis der Autorenschaft/ Kriminalistik, 8-9/96, psl. 561-566, Brückner T. Verrät der Text den Verfasser?/ Kriminalistik, 1/90, psl. 13-20, Perret U./Balzert A./Braun A. Linguistische Textanalysen./ Kriminalistik, 12/87, psl. 645-667.

²³⁵ Brinker K. Zum Problem der Autorenerkennung aus textlinguistischer Sicht (am Beispiel von Erpresserschreiben)/ 2. Symposium des Bundeskriminalamtes. Autorenerkennung (Tagungsband), Wiesbaden, 2000, P. 34-45; Wolf N., R. Erfahrungen mit Individualstil oder Stilistik im Strafprozess. Festschrift für Herbert Kolb, Bern, 1989, P. 781-789.

²³⁶ Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977, P. 26-27.

²³⁷ Klemensiewicz Z., Jak charakteryzować język osobniczy, W kręgu języka literackiego i artystycznego, Warszawa, 1961, P. 204-215.

kalbos stiliumi (...) priimta laikyti kalbos priemonių vartojimo įgūdžių individualią visumą.²³⁸ Taip suprantamas kalbančiojo (rašančiojo) individualus stilius arba idiolektas kriminalistinio tyrimo kontekste, vokiečių tyrinėtojo K.Brinkerio manymu, yra fragmentinio ir kintamojo pobūdžio, t.y. tam tikrų kalbinių ir stilistinių formų preferencija tam tikroje situacijoje, kontekste.²³⁹

Analizuojant šiuos skirtingus požiūrius, galima konstatuoti, kad apskritai diskusijos apie individualaus anoniminio autoriaus stiliaus kriminalistinio tyrimo objektuose buvimą arba nebuvimą yra nepagrįstos. Kitu atveju, atmetant individualaus kalbinio pasireiškimo egzistavimo galimybę kriminalistiniuose tekstuose, būtų atmetama (neigiama) ir apskritai kriminalistinio identifikavimo kalbos pagrindu galimybė. Tai reikštų ir daugelio dešimtmečių sėkmingos kriminalistinės lingvistinės ekspertizės praktikos nepagrįstą ignoravimą. Tačiau, savaime suprantama, nereikėtų sutapatinti kriminalistinio pobūdžio tekstuose tiriamo autoriaus individualaus stiliaus (arba kalbinio pasireiškimo), ir literatūrinių tekstų autorių (rašytojų) individualaus stiliaus (literatūrinis stilius). Todėl, mūsų manymu, tiksliau būtų kalbėti ne apie anoniminio autoriaus individualų stilių, o jo *individualų kalbinį pasireiškimą* arba *idiolektą*.

Galima paminėti, kad stilistikoje išskiriamas *intencionalus* (sąmoningas) stiliaus elementų vartojimas, t.y. sąmoningas kalbos priemonių vartojimas, ir *simptomatinis* (nesąmoningas), t.y. nesąmoningas kalbos priemonių panaudojimas, sąlygojamas individo kalbinės kompetencijos (žinių) lygio.²⁴⁰ Kiekvienas stiliaus tipas arba tam tikrai teksto rūšiai būdinga stiliaus norma turi specifinius požymius. Pvz., tokia teksto rūšis, kaip *laiškas*, nulemia atitinkamos išorinės formos pasirinkimą (pvz., kreipinys, laiško pabaigos apiforminimas), atitinkamų frazeologizmų vartojimą, dažnai pasirinktą iškilmingą stilių arba šnekamosios kalbos elementų panaudojimą. Stilius, vartojamas *šantažuojančio* pobūdžio tekstuose, sąlygoja tam tikrų teminių elementų panaudojimą (grasinimas, reikalavimas ir t.t.), atitinkamų sintaksinių konstrukcijų vartojimą (liepiamoji nuosaka, šalutiniai sąlygos sakiniai) arba ekspresyvių skyrybos ženklų vartojimą (daugtaškiai, šauktukai). Taigi, individualūs stiliaus požymiai, visų pirmausia, įtakojami *teksto rūšies* arba *funkcinio stiliaus*. Atliekant lingvistinę teksto analizę, išskiriami stiliaus požymiai, būdingi tam tikrai teksto rūšiai, ir individualūs stiliaus (idiolekto) požymiai.

Egzistuoja tam tikros kalbinio elgesio normos, kurios apsprendžia ar bent įtakoja kalbinių priemonių *individualų* pasirinkimą. "Neutralizavus" teksto stiliaus/ žanro įtaką, nustatomi autoriui būdingi kalbiniai požymiai. Tai yra lingvistikoje (tekstologijoje) naudojamas metodas²⁴¹, kuris gali būti pritaikomas ir kriminalistiniame tyrime.

²³⁸ Бул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977.

²³⁹ K.Brinker, Zum Problem der Autorenerkennung aus textlinguistischer Sicht (am Beispiel von Erpresserschreiben)/ 2.

Symposium des Bundeskriminalamtes. Autorenerkennung (Tagungsband), Wiesbaden, 2000, P. 36.

²⁴⁰ Sandig, B. Stilistik der deutschen Sprache. Berlin, New York. 1986.

²⁴¹ Каждазнути Л.К. Опыт установления авторства анонимного текста/ Статистическое изучение стилей языка и стилей речи, Горький, 1970, P. 26.

Kalbiniai požymiai, aptinkami tekste, visų pirma, priklausys nuo *stiliaus tipo* (t.y. tekstų klasėms būdinga stilistinė norma), nuo *žanro*, kuris buvo panaudotas autoriaus, pvz., tai gali būti: (1) teksto rūšies stilius (laiškas, referatas ir pan.); (2) funkcinis stilius (grasinimas, šantažas ir pan.); (3) t.v. socialinis/ grupės stilius, t.y. stilius, įtakojamas socialinio statuso/ grupės; (4) t.v. moderniosios kalbos stilius, t.y. naujausios tendencijos kalbos raidoje.

Kitus požymius, kurie nėra įtakoti šių faktorių, galima laikyti individualiais autoriaus požymiais. Apie individualų teksto autoriaus kalbinį elgesį spręsti galima ne pagal atskirus izoliuotus požymius tekste, o tik pagal jų *sąryšį, konfigūraciją*.²⁴² Be to, kaip teisingai pabrėžė vokiečių teismo lingvistikos atstovas H.Kniffka, “*visi tekstuose ir iš jų nustatomi požymiai, konkrečiu atveju, specifinėje konfigūracijoje gali (!) būti svarbūs ir naudingi tiriant autorystę*”.²⁴³

Reikėtų pritarti požiūriui, kad nėra apskritai vienam autoriui būdingų pastovių kalbinio elgesio konstantų, yra tik tam *tikroms kalbinėms situacijoms, kalbinėms intencijoms, tekstų rūšims, žanrams autoriui būdingi pasirenkami kalbiniai variantai*. Tokiu būdu, visiškai teisingas yra Kniffka, teigdamas, kad teisingas būtų ne teiginys “autorius x rašo taip ir ne kitaip”, o teiginys “autorius x laišką giminėms, skundą, kvietimą į šeimos šventę ir t.t. rašo taip ir ne kitaip”.²⁴⁴

Individualūs autoriaus kalbos bruožai tam tikros teksto rūšies funkcinio stiliaus rėmuose gali pasireikšti: (1) nukrypimuose nuo normos (kaip visose kalbos lygmenyse, taip ir stiliuje); (2) skirtingais variantais normos rėmuose (pasirenkant tarp kelių galimų variantų).

Aptariamajame kontekste norma suprantama kaip: (1) *makronorma*, t.y. gramatikose, žodynuose ir pan. užfiksuotos kalbos vartojimo taisyklės; (2) *mikronorma*, t.y. teksto rūšies numatomas tam tikras kalbinių elementų vartojimas. T.v. makronormos pažeidimai pasireiškia, pvz., kaip gramatikos arba leksikos klaidos, mikronormos – kaip stiliaus pažeidimai.

Plačiaja prasme *stilistinis individualumas* suprantamas kaip “skirtingų galimybių pasirinkimas” atskiruose kalbos lygmenyse. Tačiau skirtingų sinonimų arba, pvz., sakinių konstrukcijų, pasirinkimas priklauso ir nuo įvairių faktorių, neturinčių nieko bendro su teksto autoriumi. Svarbiausias iš šių faktorių, kaip jau minėta, yra *teksto rūšis* (pvz., skundas, įstatymo tekstas ir pan.), kuri apsprendžia leksikos pasirinkimą, gramatinę stilistinę sandarą. Teksto rūšies rėmai, viena vertus, apriboja individualaus pasireiškimo laisvę, kita vertus, autorius turi galimybę pasirinkti tarp daugelio tam tikrai teksto rūšiai

²⁴² Kniffka, H. Forensische Fonetik und Forensische Linguistik / Festschrift Georg Heike, Frankfurt am Main, 1998, P.279-291.

²⁴³ Kniffka, H. Forensische Phonetik und forensische Linguistik.// Festschrift für Georg Heike, hrsg. von B.J.Kroeger et al. (Forum Phonicum 66). Frankfurt.,1998. P. 279-291.

²⁴⁴ Kniffka H., Forensisch- linguistische Autorschaftsanalyse. Eine Zwischenbilanz. 2. Symposium des Bundeskriminalamtes. Autorenerkennung (Tagungsband), Wiesbaden, 2000, P. 54-83.

atitinkančių “šablonų”. Tai reiškia, kad dažnai nors ir skirtingų autorių tekstai, tačiau priklausantis tai pačiai teksto rūšiai, turi daugiau bendrų požymių, negu skirtingų rūšių vieno autoriaus tekstai²⁴⁵.

Tiriant tekstą siūloma taip pat daugiau dėmesio skirti komunikatyviniam ir teminiam lygiams: pvz., individualiam būdai atskleisti temą (tokią galimybę iliustruoja įprasta mūsų reakcija: “Leisk man tai paaiškinti, aš tai padarysiu (t.y. paaiškinsiu) geriau”). Komunikatyvinio ir teminio lygių realizavimą yra sudėtingiau pamėgdžioti, negu sintaksinius, leksinius, stilistinius požymius. Kalba šiuo atveju eina apie “gilesnį” teksto lygmenį, kurio įvaldymas priklauso nuo kalbinės rašančiojo kompetencijos, ypač nuo įvairių teksto rūšių išmanymo.

Vienas iš pagrindinių metodų, taikomų, atliekant kriminalistinę lingvistinę ekspertizę, yra *teksto analizės* metodas. Šis metodas remiasi lingvistikos mokslo sukurtais teksto analizės principais. Kaip lingvistinė teksto analizė, taip ir teksto analizės metodas, taikomas kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje, tiria tekstus ir jų rūšis. Tačiau šios analizės turi skirtingus tyrimo tikslus ir sritis. Paprastai lingvistinė analizė tiria tai, kas yra bendra skirtingiems tekstams, t.y. įvairių tekstų rūšių tipinius bruožus. Šios analizės tikslu yra tekstams (tekstų rūšims) bendrų specifinių principų sisteminimas ir tuo pačiu mūsų kalbinės, komunikatyvinės veiklos struktūros apibūdinimas.

Priešingai lingvistinei teksto analizei, teksto analizė, kuri taikoma atliekant kriminalistines lingvistines ekspertizes, nustato tai, *kas yra ypatinga tekste*. Ji bando atrasti konkrečiuose tekstuose (kaip, pvz., grasinantis laiškas, prisipažinimo laiškas) tai, kas gali būti pavadinta teksto autoriaus individualiu stiliumi, idiolektu, kalbiniu profilu.

Taigi, atrodo, šios abi analizės rūšys turi visai skirtingus tikslus. Tačiau jos turi ir sąlyčio taškų: konkretaus teksto savitumai nustatomi per *tipinių* požymių prizmę. Konkretus tekstas priskiriamas tam tikrai tekstų rūšiai ir tiriamas įvairiose struktūriniuose lygiuose. Teksto lingvistika išskiria tokius lygius:

- komunikatyvinis- pragmatinis (situacinis, socialinis kontekstas bei teksto komunikatyvinė funkcija);
- teminis (teksto tema bei jos atskleidimo formos);
- kalbinis (sintaksė, leksika, teksto struktūra bei stilius).

Atliekant teksto analizę kriminalistiniams poreikiams reikėtų atsižvelgti į tai, kad būtent kalbinės stilistinės priemonės yra lengviausiai “padirbamos”, o tai žymiai susiaurina teksto analizės, tiriančios kalbinę teksto struktūrą, galimybes ir efektyvumą.

²⁴⁵ Steinke W., Die linguistische Textanalyse aus kriminalistischer Sicht/ Texte zu Theorie und Praxis der forensischer Linguistik, Tuebingen, 1990, psl. 321-339.

Teksto analizės metu neapsiribojama vien tik kalbinių stilistinių teksto elementų kiekybiniu tyrimu. Kriminalistinėje teksto analizėje, sprendžiant identifikacinius klausimus, atliekamos ir teksto situacinio konteksto bei teksto struktūros (komunikatyvine ir temine prasme) analizės.

Identifikacinio tyrimo rezultatų įvertinimas (išvados)

Įvairių šalių praktikos analizė identifikacinių tyrimų rezultatų atžvilgiu rodo, kad paprastai tokių tyrimų rezultatai įvertinami labai atsargiai. Pvz., vokiečių literatūroje, skirtoje lingvistinės teksto analizės problemoms plačiai išreiškiama nuomonė, kad vien tik kalbinės analizės pagrindu beveik neįmanoma identifikuoti asmenį kaip teksto autorių.²⁴⁶ Kalbos vartojimas įmanomas tik individualizuojant bendras taisykles. Tai reiškia, kad kalbiniai įgūdžiai yra subjektyvūs, apsprendžiami tam tikrų intencijų. Tai paaiškina ne tik individualių kalbinių įgūdžių skirtumus, bet ir jų sutapimus, esant tam tikrų nekalbinių aplinkybių sutapimams. Tokiu būdu du skirtingi asmenys gali panaudoti analogiškas kalbinės išraiškos formas.²⁴⁷ Visiško tapatumo, kaip yra daktiloskopijoje ar trasologijoje, lingvistinės analizės pagrindu, suprantama, negalima tikėtis, nes kalbinis tapatumas yra kitokio pobūdžio. Kaip rašė šveicaru kalbininkas F. de Saussur, “tai nėra drabužių tapatumas, tai greičiau traukinio arba gatvės tapatumas”²⁴⁸.

Autorystės nustatymo (autorius identifikavimo) procesą apsunkina ir kitos rašto kalbos specifinės prigimties įtakojamos galimybės. Tarp teksto ir autoriaus nėra tokio tiesioginio ryšio, koks yra, pvz., tarp balso ir kalbančiojo, tarp rašysenos ir rašančiojo. Jeigu rankraštiniame tekste atsispindi požymiai, liudijantys apie tiesioginę kito asmens “pagalbą”, įtaką rašysenai (pvz., kai kitas asmuo vedžioja rašančiojo ranka jam rašant), tai rašto kalboje (tekste) tokius požymius, rodančius “bendraautorystę” (“multiple Autorschaft”²⁴⁹), sunku atpažinti. Yra daugelis sąlygų, kurios apsunkina arba padaro neįmanomu autorystės nustatymą, pvz., kelių autorių dalyvavimas sudarant (kuriant) tekstą (bendraautorystė); teksto redagavimo galimybė ir pan.

Lingvistinės teksto analizės specifiką sudaro:

1) stiprus rašytinės kalbos norminimas;

²⁴⁶ Brinker K. Textanalytische Voraussetzungen forensischlinguistischer Gutachten, / Texte zu Theorie und Praxis, 1990, psl. 115-123; Engel U. Möglichkeiten und Grenzen der forensischen Linguistik/ Kriminalistik und forensische Wissenschaften. 1993/ 81, P. 59-67; Bruckner T. Verrat der Text den Verfasser?/ Kriminalistik. 1990/ 1, P. 13-20.

²⁴⁷ Kämper H. Nachweis der Autorenschaft/ Kriminalistik. 1996, Nr. 8-9.

²⁴⁸ de Saussure F. Kurs językoznawstwa ogólnego. – Warszawa, 1961, P. 117. (iš: Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Krakow, 2000, p.68.)

²⁴⁹ Kniffka, H. Forensische Phonetik und forensische Linguistik.// Festschrift für Georg Heike, hrsg. von B.J.Kroeger et al. (Forum Phonicum 66). Frankfurt.,1998. P. 279-291.

2) rašytinės kalbos išankstinio paruošimo galimybė (reflektierte Produktion);
3) koregavimo (taip pat ir kitų pagalbos) galimybė;
4) galimybė pasinaudoti vienu iš daugelio t.v. “registru” (pasisakymo galimybių);
5) galimybė apsimesti kitu;
6) “bendraautorystės” galimybė;
7) nurašymo arba užrašymo kitam diktuoju galimybė;
8) nepakankamas tekstų ilgis. ²⁵⁰

Pvz., vokiečių teismo lingvistas Kniffka siūlo netgi ne tiesiogiai užduoti klausimą dėl autorystės tyrimo lingvistinėje ekspertizėje: “ Ar teksto X autorius yra N?”, o netiesiogiai: “ Ar N galėjo prisidėti prie teksto X sudarymo (kūrimo)?”²⁵¹

Apskritai Vokietijoje lingvistinės ekspertizės praktikoje labai atsargiai ir atsakingai pateikiami autorystės tyrimų rezultatai. Paprastai pateikiamos tik tikimybinės 5-6 lygių klasifikacijos išvados:

- tikimybė besiribojanti su tikroviškumu
- labai didelė tikimybė
- didelė tikimybė
- tikriausiai (su tam tikra tikimybe)
- įmanoma*
- negalima nustatyti (non liqued).²⁵²

²⁵⁰ Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000, P. 3-16.

²⁵¹ Kniffka, H. Forensische Phonetik und forensische Linguistik.// Festschrift für Georg Heike, hrsg. von B.J.Kroeger et al. (Forum Phonetikum 66). Frankfurt.,1998. P. 279-291.

* ši išvada pateikiama tik pozityvaus įvertinimo atveju

²⁵² Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000, P. 3-16.

Skirtingų šalių (Vakarų Europos, anglosaksų) rašto kalbos tyrimų praktikos analizė rodo, kad paprastai minėto tyrimo rezultatai įvertinami naudojantis tikimybinių išvadų sistema. Lietuvoje, kaip jau buvo rašyta, kaip ir kai kuriose kitose šalyse (Rusijoje, Ukrainoje) taikomos kategoriškos išvados, t.y. kategoriškos, tikėtinos ir atsakymai, kad nustatyti negalima.

2.1.2 Diagnostiniai ir klasifikaciniai tyrimai kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje.

Identifikaciniai tyrimai sudaro tik vieną kriminalistinės lingvistinės ekspertizės tyrimo kryptį. Kita tyrimų kryptis – tai **diagnostiniai tyrimai**.

Kaip jau buvo rašyta, *kriminalistinė diagnostika* plačiąją prasme yra suprantama kaip pažinimo metodas, siekiantis gauti duomenys apie nusikalstamos veikos mechanizmą remiantis jos poveikiu materialaus pasaulio objektams²⁵³ (plačiau apie kriminalistinę diagnostiką žr.: 1 skyrius 1.2 skirsnis).

Kriminalistinių lingvistinių tyrimų *diagnostiniai* uždaviniai suprantami kaip *nežinomo autoriaus charakterizavimas (grupinės priklausomybės nustatymas arba klasifikaciniai tyrimai), teksto autoriaus būsenos ir rašymo sąlygų nustatymas*.

Anoniminio autoriaus *grupinės priklausomybės nustatymas (klasifikaciniai tyrimai)* reiškia jo *socialinės- biografinės charakteristikos sudarymą, remiantis jo kalbos požymių analize*.

Diagnostiniai tyrimai apima taip pat *teksto autoriaus būsenos ir rašymo sąlygų nustatymą*. Diagnostiniai tyrimai, atliekami turint tikslą nustatyti teksto autoriaus būsenos ir rašymo sąlygas, apima tokių klausimų sprendimą:

- (1) ar tekstas sukurtas neįprastos būsenos (neįprasta būseną – stresas, susijaudinimas, girtumas, apsvaigimas nuo narkotikų ir pan.);
- (2) ar autorius tekstą sukūrė ir parašė savarankiškai;
- (3) ar tekste yra rašto kalbos iškraipymo požymių.

Klasifikacinių tyrimų metu gali būti pateikiama anoniminio *teksto autorius charakteristika*, atsižvelgiant į šiuos kriterijus:

- 1) autoriaus gimtoji kalba (ar tekstas parašytas autoriaus gimtąją kalba);
- 2) autoriaus tarmė arba teritorinė priklausomybė;
- 3) teksto autoriaus išsimokslinimas;
- 4) veiklos sritis;
- 5) amžiaus grupė;
- 6) lytis.

Kriminalistinėje literatūroje kalbama apie kalbos individualų ir grupinį pobūdį. Kalbos individualumas pasireiškia idiolektu, grupinis pobūdis – t.v. kalbos variantais (subjėzyk, подязык). Kalbos variantai skirstomi pagal įvairius kriterijus: teritorinę (dialektai, tarmės), socialinę (sociolektai) ar

²⁵³ Корухов Ю. Г., Методологические основы криминалистической экспертной диагностики// Современное состояние и перспективы развития традиционных видов криминалистической экспертизы, М., 1987.

profesinę (profesiolektai - įvairių profesijų atstovų kalbos) priklausomybę, įvairių amžiaus grupių kalbos ir t.t.²⁵⁴

Teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymas

Atliekant kriminalistinę lingvistinę ekspertizę, tiriamojo teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymas turi didelę reikšmę ir autoriaus identifikavimui ir tolesniam neidentifikaciniam tyrimui. Pagrindinė anoniminio teksto autoriaus charakteristika – jo *gimtoji kalba*. Tyrimai, atliekami nustatant teksto autoriaus tarmės, išsimokslinimo, veiklos srities ir t.t. požymius, įmanomi tik išsiaiškinus, ar tekstas parašytas autoriaus gimtąja ar svetima kalba. Tinkamai ir jau tyrimo pradžioje nustatčius anoniminio teksto autoriaus gimtąją kalbą, galima susiaurinti įtariamųjų asmenų ratą ir tokiu būdu pasukti tyrimą tinkama linkme.

Šiuo atveju egzistuoja tokios galimybės:

- 1) dokumento tekstas parašytas autoriaus gimtąja kalba, tačiau autoriui norint apsimesti kitu žmogumi, paslėpti savo autorystę, jo teksto kalba iškraipyta. Teksto kalba gali būti iškraipyta įvairiais būdais, pvz., pridaroma rašybos klaidų (žeminamas raštingumas). Iškraipymas gali pasireikšti ir svetimos kalbos įtakos kalbai, kuria parašytas tekstas, pamėgdžiojimu, t.y. pridaroma klaidų, panašių į atsirandančias dėl svetimos kalbos įtakos;
- 2) dokumento tekstas parašytas autoriui svetima kalba. Tekste aptinkama autoriaus gimtosios kalbos įtakos požymių.

Rašant anoniminį laišką ar kitokio pobūdžio tekstą svetima kalba, autorius paprastai nori apsimesti kitu žmogumi ir tuo pačiu paslėpti nusikaltimo pėdsakus ir likti neatpažintas. Tai gali žymiai apsunkinti tyrimą. Todėl jau tyrimo pradžioje pirmiausia svarbu nustatyti, ar tekstas parašytas gimtąja kalba ar ne. Kartais iš teksto kalbos požymių įmanoma ir tiksliai nustatyti autoriaus gimtąją kalbą. Gimtąja kalbą galima nustatyti todėl, kad paprastai tik labai nedaug žmonių tobulai moka svetimą kalbą. Tuomet, kai žmogus nėra gerai įvaldęs svetimos kalbos, daugelį dalykų jis tiesiogiai verčia iš savo gimtosios kalbos. Tai daroma, savaimė suprantama, ne visada taisyklingai ir teisingai, taip tekste atsiranda klaidos.

Apskritai kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodikos kuriamos tam tikrai kalbai, atsižvelgiant į šios kalbos ypatumus. Universalios rašto kalbos tyrimo metodikos, kurią galima būtų vienodai taikyti skirtingoms kalboms, nėra sukurta. Galbūt galima sukurti universalų tyrimo modelį arba giminingoms kalbų grupėms taikytiną metodiką, tačiau tai yra dar ateities klausimas.

²⁵⁴ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, P. 46-56; Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997.

Autoriaus gimtosios kalbos nustatymo problema yra viena iš opiausių kriminalistinio lingvistinio tyrimo problemų apskritai. Mūsų manymu, laikui bėgant, jos aktualumas ne tik nemažėja, bet atvirksčiai – didėja.

Kalbant apskritai, atrodo neturėtų būti sudėtinga atpažinti žmogų, kalbantį ne savo gimtąja kalba. Mes dažnai nesunkiai galime atpažinti gimtąją kalbą žmogui šnekant, pvz., pagal svetimą akcentą. Tačiau rašto kalboje tai padaryti yra daug sunkiau.

Apie tai, kad tekstas parašytas ne autoriaus gimtąja kalba, paprastai byloja tekste aptinkami nukrypimai nuo normos – klaidos – pasireiškiančios įvairiuose kalbos lygmenyse. Tačiau tai gali būti ir kiti požymiai, pvz., savotiškas teksto apiforminimo būdas, savotiška teksto struktūra, diakritiniai ženklai ir pan.

Beje ir savo gimtąją kalbą individas išmoksta taip pat nevysiškai. Visiškas pasyvus ir aktyvus, fonetinis ir grafinis kalbos įvaldymas nėra įmanomas, atsižvelgiant į kalbų ir jos formų (variantų) kreatyvinį, evoliucinį (kintamą) pobūdį.

Interferencija

Kaip žinoma, kalbų sąveika pasireiškia interferencija*, t.y. skirtingų kalbos arba kalbų elementų tarpusavio įtaka.

Skiriama *gyvoji* (šnekos) ir *stabilioji* (kalbos) interferencija.²⁵⁵ *Gyvoji* yra dviejų kalbos sistemų sąveikos pasekmė atskiro individo šnekoje, ji turi idiolektinį pobūdį ir priklauso nuo daugelio kitų veiksnių: nuo individo abiejų kalbų įvaldymo lygio, nuo kalbinės situacijos, individo emocinės būsenos. *Stabilioji* interferencija – tai tam tikros kalbos sistemos pokyčiai, kuriuos įtakojo kitos kalbos taisyklių perkėlimas. Stabilios interferencijos atveju šie pokyčiai jau tapo įtakojamoms kalbos pastoviu bruožu, įsitvirtinusi kalbos struktūroje ir perkeliama iš vienos šios kalbos nešiotųjų kartos į kitą. *Stabilioji* – tai paplitusi ir įsitvirtinusi interferencija, kuri jau spėjo tapti savita regionine kalbos sistemos norma. Interferencija gali pasireikšti tiesioginiu ir netiesioginiu būdu.²⁵⁶ Tiesioginė interferencija – tai nukrypimai nuo kalbos normų, atsiradę dėl kitos kalbos poveikio. Netiesioginės interferencijos (transfer) atveju kalbos normų sutrikimų neatsiranda, tačiau supaprastinama, taigi ir iškrapoma įtakojamoms kalbos gramatinė sistema. Kontaktuojančių kalbų poveikio rezultatas pasireiškia ir atsirandant sutapimams ir panašumams sąveikaujančiose kalbose. Esant netiesioginei interferencijai, iš kelių galimų variantų pasirenkamas tas, kuris turi analogų gimtoje kalboje. Šneka tuomet gali būti taisyklinga, tačiau ji praranda vaizdingumą, raiškingumą, tautinį savitumą. Pavyzdžiui, sakydami prancūziškai *Je reviendrais*

* interferencija (lot.- interference) – kalbų tarpusavio sąveika, pasireiškianti per jų kontaktus ir dvikalbystę (daugiakalbystę).

²⁵⁵ Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997, p.345.

²⁵⁶ Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты, Ленинград, 1972, (pagal: Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997, p.345.)

tour de suite (“Aš tuoj grįšiu”) vietoj *Je vais revenir*, didelės klaidos nepadarysime, tačiau nepavartosime prancūzų kalbai būdingų gramatinių formų, o tai reiškia supaprastinsime šios kalbos gramatinę sistemą, iškraipysime ją.²⁵⁷

Lingvistikos moksle skiriamos taip pat tokios interferencijos rūšys: (1) vienos kalbos rėmuose t.y. vienu kalbos elementų įtaka kitiems vienos kalbos rėmuose, ir (2) tarpkalbinė – tai skirtingų kalbų įtaka viena kitai. Tarpkalbinė interferencija gali būti proaktyvi (kai tam tikros, geriau įvaldytos kalbos, elementai įtakoja kitą kalbą, kurios įvaldymo lygis yra žemesnis) ir retroaktyvi (kai tam tikrame kalbos įvaldymo lygyje pastebima svetimios kalbos įtaka gimtajai kalbai). Šie procesai įtakoja kaip gimtąją kalbą, taip ir svetimą kalbą. Kriminalistiniame lingvistiniame tyrime svarbu atsižvelgti į šių procesų įtaką kalbai bei pastebėti ir tinkamai interpretuoti (įvertinti) jų (procesų) požymius.

Svetimos kalbos įvaldymas yra dar sudėtingesnis procesas. Yra žinoma, kad svetimios kalbos įvaldymas, kaip ir jos vartojimas, visų pirmausia, įtakoja gimtosios kalbos. Pvz., žodžiu verčiant sakinį iš vienos kalbos į kitą, būtina mintyse pirmiausiai išanalizuoti originalų sakinį, rasti jam žodžių ekvivalentus kitoje kalboje ir pagaliau mintyse sudėlioti juos į sakinį pagal kitos kalbos taisykles. Tie patys procesai vyksta ir rašant tekstą. Autorius, pirmiausiai, mintyse formuluoja sakinį gimtąja kalba, po to mintyse randa žodžių ekvivalentus svetimose kalboje ir, sudėliojus juos į sakinį, pagaliau užrašo. Taip atsitinka todėl, kad kalba išreiškiama ne atskirais žodžiais, o yra sudėtinga sistema. Sakinys, kaip kalbos pagrindinė forma, atskirų elementų sujungimas, sudaromas pagal tam tikrus dėsningumus. Svetimos kalbos įvaldymo dėsningumai priklauso nuo konkretaus individo žinių apie svetimios kalbos gramatinę struktūrą apimtį, nuo svetimios kalbos gramatinių, fonetinių ir leksinių ypatumų įvaldymo lygio ir, taipogi, nuo individualių asmenybės savybių (orientacijos, nuovokos ir pan.).²⁵⁸

Skirtingose svetimios kalbos įvaldymo lygiuose dėl gimtosios kalbos įtakos atsiranda kalbiniai nukrypimai nuo normos – klaidos. Aišku, šie nukrypimai taip pat gali atsirasti ir “kompetentingam” kalbos vartotojui dėl neatidumo, kaip t.t. atsitiktinai.²⁵⁹

Tam, kad suvokti įvairių kalbinių nukrypimų specifiką bei pritaikyti šias žinias kriminalistiniame kontekste, tyrėjui svarbu žinoti gimtosios kalbos bei svetimios kalbos tarpusavio santykių problemas.

Lingvistikos moksle egzistuoja kelios teorijos, paaiškinančios *svetimos kalbos įvaldymo procesą* bei jį lydinčius sunkumus:

1. Pirmosios (kontrasto) teorijos atstovai²⁶⁰ pabrėžia *stiprią gimtosios kalbos įtaką, mokantis svetimios kalbos*. Šiuo atveju remiamasi bihevioristiniu kalbos įvaldymo supratimu: gimtosios

²⁵⁷ Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997, p.345.

²⁵⁸ A.Jacikevičius. Kai kurie psichologiniai sakinių vertimo balsu savitumai dvikalbiškumo procese.// Pedagoginės psichologijos klausimai. Kaunas, 1971, P. 60-70.

²⁵⁹ Bickes, H., Kresic, M. Fehler, Text und Autor. Zur Identifizierung von Merkmalen der Ausgangssprache bei nicht-muttersprachlichen Schreibern.// 2.Symposium des BKA. Autorenerkennung(Tagungsband), Wiesbaden, 2000, P.110-133.

kalbos įpročiai perkeliama į svetimą kalbą, tai ir lemia klaidų atsiradimą (negatyvus transferas). Identiškos ar panašios abiejų kalbų struktūros lengviau išmokstamos (pozityvus transferas). Pagrindine klaidų atsiradimo priežastimi yra interlingvistinė interferencija – gimtosios kalbos struktūrų perkėlimas į svetimą kalbą. Ši teorija dažnai yra kritikuojama, nes ne visai atitinka realybę, kadangi būtent panašių struktūrų perkėlimas dėl kontrasto trūkumo ir sukelia daugiausiai klaidų.

2. Pagal identiteto teoriją²⁶¹ *gimtosios kalbos įtaka svetimajai kalbai yra ribota*, kadangi kalbos mokymosi procesas yra autonominis procesas ir vyksta pagal tas pačias taisykles, kaip išmokstant kalbą vaikystėje, taip ir mokantis svetimos kalbos vėliau. Klaidos pasitaiko dėl intralingvistinės (vienos kalbos ribose) interferencijos.
3. Egzistuoja ir trečia teorija, kuri užima tarpinę poziciją tarp dviejų ankščiau įvardytų teorijų. *Kalbos klaidos čia suprantamos kaip neišvengiama ir būtina mokymo proceso sudedamoji dalis ir jų priežastimi būna abiejų rūšių interferencija*. Svetimos kalbos mokymosi procesas suprantamas kaip interaktyvus, kreatyvinis ir dinamiškas procesas.

Mokslininkai, remdamiesi empiriniais duomenimis, nustatė, kad 30-50% klaidų priežastis yra būtent tarpkalbinė interferencija, nors svetimos kalbos išmokimą įtakoja ir kiti procesai. Vyksta ne tik kalbinių struktūrų, bet ir metodų perkėlimas: vienos kalbos sritys yra labiau įtakojamos, negu kitos – pvz., fonetinė sfera stipriau įtakojama, negu morfologinė. Gimtosios kalbos įtaka mažėja priklausomai nuo mokymosi laiko, t.y. pradedančiųjų kalboje gimtosios kalbos įtaka stipresnė, negu pažengusiųjų. Įtaką gali daryti ne tik gimtoji kalba svetimajai, bet ir kitos svetimos kalbos gali įtakoti viena kitą. Tyrimų rezultatai, kuriuose dalyvavo bilingvai, parodė, kad tai, ar jie naudojami gimtosios kalbos šablonais, ar verčia tiesiogiai, be gimtosios kalbos įsiterpimo, priklauso nuo svetimos kalbos įvaldymo lygio.

Bilingvių ir multilingvių asmenų kalboje yra vadinamųjų *kalbos interferencijos* požymių. Lietuvių kalbotyrininkas S.Karaliūnas apibūdina dvikalbystę (bilingvizmą), kaip “mažesnės ar didesnės žmonių grupės pakaitinę dviejų kalbų vartojimo praktiką”²⁶². Dar detalesnę šio reiškinio definiciją pateikia lenkų kalbininkas J.Porayski- Pomsta: “dvikalbystė (dwujęzyczność) (arba daugiakalbystė (wielojęzyczność)) yra sugebėjimas (umiejętność) naudotis kasdieniniame gyvenime mažiausiai dviem kalbomis taip (tokiu būdu), kad šias kalbas vartojantis asmuo X situacijose, kuriose reikia šnekamosios kalbos mokėjimo (vartojimo), gali bendrauti kiekviena iš šių kalbų su kitais asmenimis, mokančiais tik

²⁶⁰ Fries, C. Teaching and Learning English as a Foreign Language. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962. Lado R. Linguistics across Cultures. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1945.

²⁶¹ Burt M.K., Dulay H.C. On Acquisition Orders. /Felix S., Second Language Development: Trends and Issues. Thuebingen, 1980, P. 265-327.

²⁶² Karaliūnas S. Bilingvizmo situacijos ir jų socialinė dinamika. // Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII, Vilnius, Mokslas, 1988.

vieną iš šių kalbų, be gestų, mimikos ir kitų nelingvistinių priemonių (środki paralingwistyczne) pagalbos, o taip pat supranta viską, apie ką kalba kiti, besikreipiantys į jį asmenys, iš klausos”²⁶³.

Visi išvardinti reiškiniai rodo, kad kalbų tarpusavio santykiai (skirtingų kalbų įvaldymo procese) atsispindi jų struktūroje, elementuose, kurių pagrindu vėliau ir galima daryti išvadas apie šiame procese dalyvavusias kalbas.

Sprendžiant teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo klausimą, pagrindinis dėmesys skiriamas *klaidų analizei*. Kaip jau buvo rašyta, skiriami nukrypimai nuo normos (klaidos), įtakojami idiolekto (individualaus stiliaus) ir nukrypimai nuo normos, įtakojami autoriaus gimtosios kalbos taisyklių. Tokiu būdu žmogus daro klaidų dėl (1) kalbos nemokėjimo, (2) dėl gimtosios kalbos įtakos, (3) dėl tų svetimos kalbos ypatumų, kurių neturi jo gimtoji kalba.²⁶⁴ Tokias klaidas galima aptikti ir rašyboje, skryboje, gramatikoje ir leksikoje.

Pavyzdžiui, apžvelgsime tekste daromų klaidų tipus *lietuvių kalbos* pavyzdžiu. Visas *lietuviškame tekste daromų klaidų tipus* galima pavaizduoti tokioje schemoje:

Lietuvių daromos klaidos (būdingos tik lietuviams, rašantiems savo gimtąja kalba)
Klaidos daromos ir lietuvių ir nelietuvių
Nelietuvių (asmenų, kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji) daromos klaidos:
<ol style="list-style-type: none"> 1. klaidos dėl lietuvių kalbos vidinės interferencijos; 2. klaidos dėl gimtosios kalbos interferencijos; 3. klaidos dėl lietuvių kalbos specifikos; 4. atsitiktinės klaidos.

Gimtosios kalbos ir kitų kalbų mokėjimo nustatymui analizuojami kalbinių įgūdžių požymiai: jų išsivystymo laipsnis, barbarizmai, kurie tekste atsirado dėl svetimos kalbos (arba gimtosios kalbos)

²⁶³ Porayski- Pomsta J. O potrzebie badań nad sytuacją językową na dawnych kresach polskich.// Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie/ Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999, p. 9-16.

²⁶⁴ Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10.

įtakos, svetimos kalbos žodžiai, frazeologijos, sintaksės, rašybos, skyrybos ypatumai, būdingi kitai kalbai. Klaidos “ir yra raktas į gimtąją autoriaus kalbą bei pirmutinis eksperto analizės objektas”¹.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktus kalbų sąveikos reiškinius, dvikalbių ir daugiakalbių asmenų gimtosios kalbos nustatymo klausimas yra gana sudėtingas. Tačiau toks klausimas, kaip jau buvo ne kartą rašyta, gali būti vienas iš pagrindinių kriminalistinės lingvistinės analizės klausimų. Ypač sudėtinga šiuo atveju yra tirti aukšto raštingumo lygio tekstus. Tam, kad išaiškinti tokio pobūdžio tekstų autorių gimtosios kalbos pasireiškimo ypatumus, reikalingi nuodugnūs tyrimai, kurių šiuo metu dar trūksta.

Mūsų atliktų empirinių tyrimų *tikslas* buvo papildyti ir patobulinti tyrimo, kurio metu sprendžiamas autoriaus gimtosios kalbos nustatymo klausimas, principus.

Empiriniai tyrimai

Tyrimų užduotis – *išsiaiškinti ir patvirtinti kai kuriuos rašymo negimtąja kalba ypatumus, taip pat nustatyti rašymo autoriui nežinoma kalbos atmaina, nežinomu stiliumi ypatumus.*

Prieš atliekant tyrimus buvo iškelta hipotezė, *kad aukštesnių kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) analizė yra universalesnio pobūdžio, t.y. mažiau priklausanti nuo konkrečios kalbos, negu žemesnių kalbos lygmenų (rašybos, skyrybos, gramatikos) analizė.*

Disertantės buvo atliktas testavimas bei testavimo rezultatų analizė. Medžiagą tyrimams sudarė tekstai, parašyti trimis Lietuvoje labiausiai paplitusiomis kalbomis: lietuvių (Priedas Nr.6), rusų (Priedas Nr.7), lenkų (Priedas Nr.8). Tai teisinio pobūdžio tekstai, kurių stilius oficialus - dalykinis. Tyrimuose dalyvavo asmenys, kurių gimtoji kalba lietuvių, rusų arba lenkų. Šių asmenų amžius – nuo 19 iki 60 m., išsilavinimas – nebaigtas aukštasis (studijuoja) arba aukštasis. Testavime dalyvavusiems asmenims buvo pateikta užduotis tekstą, parašytą jų gimtąja kalba, išversti į kitas kalbas, kurias moka (lietuvių, rusų, lenkų). Buvo surinkti 103 tokie tekstai (pvz., Priedas Nr.9).

Šios empirinės medžiagos pagrindu buvo atlikta teksto *kalbos požymių analizė*. Buvo analizuojamos ir *žemesnių* (rašybos, skyrybos, gramatikos) ir *aukštesnių* kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) klaidos.

Kadangi empirinių tyrimų medžiagą sudarė *teisiniai* tekstai, prieš atliekant klaidų analizę buvo padaryta prielaida, kad klaidos, randamos šių teisinių tekstų vertimuose, gali būti dvejopo pobūdžio:

- 1) *klaidos dėl kalbos, į kurią verčiama, nemokėjimo (nepakankamo mokėjimo);*
- 2) *klaidos, padarytos dėl teisinių žinių (įgūdžių šia kalba rašyti) stokos.*

¹ Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10.

Analizuojant vertimus į konkrečias kalbas, klaidos buvo susistemintos, atsižvelgiant į minėtas jų priežastys. Klaidų statistinė analizė pateikiama darbo prieduose (Priedas Nr.10).

Tokiu būdu, vertimuose į **lietuvių kalbą** buvo išskirtos dvejopo pobūdžio klaidos:

1. *Žemesnių kalbos pakopų* (rašybos, gramatikos) *klaidos, padarytos dėl šios kalbos nemokėjimo* (nepakankamo mokėjimo). Tai yra klaidos dėl lietuvių kalbos specifikos.
2. *Aukštesnių kalbos pakopų klaidos* (leksika, stilius), padarytos dėl *teksto* (funkcinio stiliaus) *specifikos*. Taigi atliktų tyrimų kontekste šios grupės klaidas galima paaiškinti *teisinės kalbos žinių (rašymo įgūdžių) stoka, taip pat įgūdžių rašyti dalykiniu funkcinio stiliumi stoka*.

Tokiu būdu, vertimuose į **lietuvių kalbą** buvo išskirtos dvejopo pobūdžio klaidos:

1. Žemesnių kalbos pakopų (rašybos, gramatikos) klaidos, padarytos dėl šios kalbos nemokėjimo (nepakankamo mokėjimo).

1.1 Rašybos klaidos (Priedas Nr.10, 1 diagrama):

- a) Dažniausiai daromos tokios rašybos klaidos, kaip ilgujų ir trumpųjų balsių painiojimas. Kaip žinoma, būtent tuos svetimos kalbos dalykus, kurių nėra gimtojoje kalboje, ypač nelengva įsisavinti. Nei rusų, nei lenkų kalba neturi ilgujų ir trumpųjų balsių sistemos. Pavyzdžiui:

*proceduros** – vietoj: procedūros

uždaritas – uždarytas

nusikaltymo – nusikaltimo

klausymas – klausimas

įstatymuose – įstatymuose

pristatitas – pristatytas

išskirus – išskyrus

turi buti – turi būti

- b) kitos rašybos klaidos:

akivaizduoje – akivaizdoje

tojau pat – tuojau pat

neigu – negu

juo - jo

* kursyvu išskirti žodžiai pateikti be pakeitimų, t.y. taip, kaip jie buvo vartojami eksperimentiniuose vertimuose.

1.2 Gramatikos klaidos (Priedas Nr.10, 2 diagrama):

a) linksnų, giminių ir skaičiaus derinimo klaidos:

netekti laisves – netekti laisvės

nepriima aktą (nutarimą) – nepriima akto (nutarimo)

pagal tokias proceduras, kurie nustatomi – pagal tokias procedūras, kurios nustatomos

įstatymo nustatytais pagrindomis – įstatymo nustatytais pagrindais

pagal tokias pagrindas – pagal tokius pagrindus

b) kitos gramatikos klaidos:

negali būti laikytas – negali būti laikomas

išlaisvindamas – išlaisvinamas

nepriima sprendima – nepriima sprendimo

2. Kita grupė klaidų, rastų vertimuose į lietuvių kalbą, atsirado dėl *teksto specifikos* (Kaip jau buvo minėta, empirinių tyrimų medžiagą sudarė *teisinio* pobūdžio tekstai). Taigi šios grupės klaidas galima paaiškinti *teisinės kalbos žinių (rašymo įgūdžių) stoka, taip pat įgūdžių rašyti dalykiniu funkcinio stiliumi stoka*. Šios grupės klaidos priklauso *aukštesnėms kalbos pakopoms (leksika, stilius)*.

2.1 **Leksikos** lygmenyje (Priedas Nr.10, 3 diagrama) padarytos klaidos atsirado pagrinde dėl *teisinių terminų nežinojimo*. Pavyzdžiui, tekste vartojami tokie specifiniai (teisiniai) terminai bei žodžių junginiai, kaip: *asmuo, įstatymas, nusikaltimas, nutarimas, sulaikytas, neliečiamas, savavališkai, suimti, sulaikymo pagrįstumas, pristatyti į teismą* ir pan.

a) vietoj teisinės kalbos terminų, žodžių junginių vartojami kiti (dažniausiai buitinės kalbos) žodžiai bei žodžių junginiai:

žmogus, asmenybė, pilietis – vietoj: *asmuo*

aktas, nuosprendis, sprendimas, nustatymas – *nutarimas*

būti laikomam sargybos, būti laikomam uždarytam, būti sulaikytam, būti laikytam ikaitu – būti suimtam

įvykis – *nusikaltimas*

tokiais atvejais – *tokiais pagrindais*

aktas dėl sulaikymo, nuosprendis apie areštą, sprendimas dėl sulaikymo, nustatymas apie areštą
 – nutarimas suimti
argumentuojamas sulaikymas – sprendžiamas sulaikymo pagrindumas
priverstinai- savavališkai
atvesti į teismą – pristatyti į teismą

2.2 Stiliaus klaidos:

a) paprastesnės (buitinio stiliaus) sintaksės vartojimas:

nutarimas apie žmogaus suėmimą – nutarimas asmenį suimti
nepriima nutarimo dėl asmens sulaikymo – nepriima nutarimo asmenį suimti
sprendžiamas klausimas dėl sulaikymo pagrįstumo – sprendžiamas sulaikymo pagrįstumo klausimas

Kaip pasiskirstė pagal kalbos pakopas visos klaidos, padarytos vertimuose į lietuvių kalbą, matome 4 diagramoje (Priedas Nr.10).

Vertimuose į **rusų kalbą** dažniausiai pasitaikančios klaidos:

1. *Žemesnių kalbos pakopų klaidos yra kitokio pobūdžio. Tai klaidos dėl svetimų kalbos, šiuo atveju – rusų – nemokėjimo (nepakankamo mokėjimo).*

1.1 Klaidos rašybos lygmenyje (Priedas Nr.10, 5 diagrama):

a) gimtosios kalbos raidyno raidžių vartojimas:

задерживать – задерживать
представлена- представлена
суд – суд
од таких –о (об) таких
решает – решает
на свободе – на свободу

b) raidžių “и” ir “ы”, “е” ir “э” painiojimas:

был – был
бить – быть
есть – есть
этот – этот

c) kitos rašybos klaidos (itakotos tarimo):

садержанному – задержанному

звобода – свобода

режается - решается

1.2 **Gramatikos klaidos (Piredas Nr.10, 6 diagrama):**a) pvz., lietuvių kalboje nėra nekatrosios giminės:

лицо должен быть - лицо должно быть

задержанный лицо - задержанное лицо

b) kitos gramatikos klaidos (linksniu derinimo):

в присутствие - в присутствии

в течение (в течений)- в течении

в месте преступления - на месте преступления

не принимает решение - не принимает решения

при его учавствие - при его участии

по процедурам, которых установил закон - по процедурам, которые установил закон

c) neteisingas prielinksniu vartojimas:

в месте преступления - на месте преступления

по таким основаниях- на таких основаниях

в таком основании - на таком основании

2. Vertimuose į rusų kalbą *aukštesnių kalbos pakopų klaidos taip pat paaiškinamos teisinės kalbos žinių (rašymo įgūdžių) stoka, taip pat įgūdžių rašyti dalykiniu funkcinio stiliu stoka.*

2.1 **Leksikos klaidos (Priedas Nr.10; 7,9 diagramos):**Pavyzdžiui:

сдержанный – задержанный

содержать - задержать

задержка - задержание

основы – основания

суть – обоснованность

человеческая свобода – свобода человека

2.2 **Stiliaus** klaidos (Priedas Nr.10; 8,9 diagramos):

a) pvz., buitiniam stiliui būdinga leksika:

в ту же минуту, тут же, быстро, сразу, немедленно – незамедлительно

передать в суд, привезти в суд, отвести в суд, представить перед судом – доставить в суд

отнять свободу – лишить свободы

b) praprastesnė (buitinio stiliaus) sintaksė:

его (задержанного) немедленно надо отпустить – задержанный немедленно отпускается

по процедурам, которые установил закон - по процедурам установленным законом

решение(постановление) его арестовать - постановление об аресте

если суд не принимает решения об аресте, если суд не решает применить арест – в случае неприятия постановления об аресте

2.3 **Teisinių terminų nežinojimas**:

личность, человек, гражданин, персона – лицо

совольно, сознательно, собственно, беззаконо – произвольно

неприкасаемая, неограниченна, нерушима, неврежда, некасаемая – неприкосновенна

проишествие – преступление

основание задержания, основательность задержания, основа задержки, мотивация задержки – обоснованность задержания

решение по поводу ареста – постановление об аресте

срочно, немедленно, сразу - незамедлительно

Kaip pasiskirstė pagal kalbos pakopas visos klaidos, padarytos vertimuose į rusų kalbą, matome 10 diagramoje (Priedas Nr.10).

Vertimuose į **lenkų kalbą**, parašytuose tyrimų metu:

1. Beveik neaptikta klaidų, kilusių dėl šios **kalbos nemokėjimo** (nepakankamo mokėjimo). Mūsų manymu, tai lėmė aplinkybė, kad eksperimente dalyvavo pagrinde rusų-lenkų (lietuvių-lenkų) dvikalbiai, kurių lenkų kalbos žinios buvo pakankamai aukšto lygio.

2. Tačiau vertimuose į lenkų kalbą paplitusios antrosios grupės klaidos, t.y. **klaidos, kilusios dėl teisinės kalbos nemokėjimo (rašymo įgūdžių neturėjimo)**. *Tai aukštesnių kalbos pakopų (leksika, stilius) klaidos.*

2.1 Leksikos lygmens klaidos (terminių nežinojimas):

ustalione kodeksem – ustaliła ustawa

roskaz - decyzja

odpuszczony – zwolniony

odebrać – pozbawić

przyjąć decyzję – podjąć decyzję

2.2 Stiliaus klaidos:

nikomu nie może być odebrana – nikt nie może być pozbawiony

wraz z zatrzymanym – z udziałem zatrzymanego

przy obecności zatrzymanego – z udziałem zatrzymanego

nikogo nie można trzymać uwięzionego – nikt nie może być uwięziony

Kaip pasiskirstė pagal kalbos pakopas klaidos, padarytos vertimuose į lenkų kalbą, matome 11 diagramoje (Priedas Nr.10).

Atlikus tekstuose (vertimuose) nustatytų klaidų (visuose kalbos pakopose) analizę, galima teigti, kad:

1) žemesnių kalbos lygmenų klaidos, rastos tekstų vertimuose, priklausė nuo konkrečios kalbos, į kurią buvo verčiama, specifikos. Pvz., kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, lietuviškuose vertimuose ypač paplitusios klaidos – ilgųjų ir trumpųjų balsių painiojimas, rusiškuose vertimuose – rašybos klaidos dėl skirtingų raidynų, kai kurių rusiško raidyno specifikos (“ы”, “ь”, “Ъ”).

2) visų kalbų tekstuose (vertimuose) nustatytos aukštesnių kalbos pakopų klaidos yra vienodo (panašaus) pobūdžio. Mūsų atliktame eksperimente jos buvo įtakotos *teisinės kalbos* ir *oficialaus dalykinio stiliaus* specifikos.

Palyginkime, pvz.:

асмуо – *žmogus, asmenybė, pilietis*

лицо – *личность, человек, гражданин, персона*

osoba – *człowiek*

tuojau pat – *nedelsiant, negaišant laiko, ne už ilgo*

незамедлительно – *сразу, немедленно, быстро, тотчас, тутже*

natychmiast – *od razu*

Tokiu būdu, šio empirinio tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę, kad **aukštesnių kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) analizė yra universalesnio pobūdžio, t.y. mažiau priklausanti nuo konkrečios kalbos, negu žemesnių kalbos lygmenų (rašybos, skyrybos, gramatikos) analizė.**

Tyrimai taip pat parodė, kad **verčiant į svetimą kalbą ir nežinant tam tikros kalbos atmainos specifikos, neturint įgūdžių rašyti tam tikra kalbos atmaina, stiliumi, mes paprastai pažodžiui išverčiam tuos kalbos reiškinius, terminus, kurių atitikmenų kitoje kalboje nežinome.**

Pavyzdžiui:

мотивируется задержание – pagal: umotywuje się zatrzymanie

решение об аресте – decyzja w sprawie aresztu

должна быть представлена суду – ma być przedstawiona w sąd

48 valandų bėgyje – в течении 48 часов

pristatyti teismui (turi būti: *į teismą*) – przedstawiona sądowi

Atsižvelgiant į atliktų empirinių tyrimų rezultatus padarytos tokios išvados, kurios gali būti naudingos sprendžiant teksto (taip pat aukšto raštingumo lygio) autoriaus gimtosios kalbos nustatymo klausimą.

1) Tai, kad aukštesnių kalbos lygmenų (leksikos, stiliaus) analizė yra universalesnio pobūdžio, negu žemesnių kalbos lygmenų (rašybos, skyrybos, gramatikos), reiškia, kad būtent leksikos ir stiliaus analizė mažiau priklauso nuo konkrečios kalbos. Tokiu būdu, būtų galima sukurti **universalūs, t.y. kelių kalbų tyrimui skirtus, metodinius pamatus** (rekomendacijas, metodikas). Tai turi būti metodiniai pamatai, skirti konkrečioms kriminalistiniams uždaviniams spręsti, pvz., teksto autoriaus veiklos srities nustatymui ir pan. Dažnai kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu tokių uždavinių praktinis sprendimas lieka teoriniame lygyje, kadangi jiems trūksta mokslinio pamato. Tačiau skirtingų šalių specialistams bendradarbiaujant (dalijantis skirtinga patirtimi, tyrimų rezultatais), mūsų manymu, ateityje šiuos klausimus galima būtų spręsti ir praktiniame lygyje, sukurti atitinkamas metodikas.

2) Kaip žinia, *aukšto raštingumo lygio* tekstuose žemesnių kalbos pakopų klaidos pasitaiko rečiau arba jų apskritai nerandama. Šiuo atveju yra reikšmingas būtent aukštesnių kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) tyrimas.

Autoriaus išsimokslinimas

Ekspertų pabrėžiama, kad apskritai griežtų autoriaus išsimokslinimo nustatymo kriterijų nėra ir negali būti, kadangi mokykloje įgytos gimtosios kalbos žinios labai nevienodos.²⁶⁶ Vidurines mokyklas baigia žmonės, darantys daug rašybos, skyrybos ir kitokių klaidų. Nustatant teksto autoriaus išsimokslinimo lygį elementaraus raštingumo trūkumai nėra labai reikšmingi. Nėra labai reikšmingos ir kalbos kultūros klaidos, kadangi jas daro daugelis išsilavinusių žmonių. Tačiau, tiriant išsimokslinimo lygį, svarbūs yra teksto rašto kalbos leksikos ir sintaksės ypatumai. Žmonės paprastai nevienodai rišliai, sklandžiai ir aiškiai dėsto savo mintys raštu.

Kaip jau buvo rašyta ankščiau (žr. 1 skyriaus 1.2 skirsnį), Lietuvoje teksto autoriaus išsimokslinimo (raštingumo) lygio nustatymo klausimams daug dėmesio skyrė O.Dambrauskaitė.²⁶⁷

Teksto autoriaus išsimokslinimo lygio nustatymo problema plačiai nagrinėjama Rusijoje bei Ukrainoje. Čia parengtos ir atitinkamos metodikos, kurios turi reikšmės ne tik nežinomo autoriaus paieškai, bet ir identifikacijai. Autoriaus išsimokslinimo lygio tyrimai grindžiami teoriniu teiginiu, patvirtintu empiriniais tyrimais, kad išsilavinimo lygis tiesiogiai įtakoja kalbinių įgūdžių išsivystymo lygį.

Pagal rusų bei ukrainiečių mokslininkų sukurtas metodikas, teksto autoriaus išsimokslinimas gali būti nustatomas iš tokių požymių:

1. rašybos, skyrybos, gramatikos klaidos;
2. sintaksės ypatumai;
3. žodyno gausumas ir turtingumas;
4. mokėjimas parašyti rišlų tekstą;
5. mokėjimas tokį tekstą apiforminti (t.y. suskirstyti pastraipomis, pabraukti, numeruoti ir pan.);
6. rašysenos išsilavinimo ir kt.²⁶⁸

Tačiau tuo pat metu minėtų tyrimo mokyklų atstovai konstatuoja, kad apskritai *nėra griežtų kriterijų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti tiriamo teksto autoriaus išsimokslinimą*. Dažnai skirtingo išsimokslinimo lygio žmonės daro daug rašybos, skyrybos ir kitokių klaidų, mokykloje įgytos gimtosios kalbos žinios taip pat labai nevienodos. Todėl paprastai raštingumo trūkumai, kalbos kultūros klaidos, kurios labai dažnai sutinkamos daugelio išsilavinusių žmonių kalboje, autoriaus išsimokslinimo nustatymui lemiamos reikšmės neturi. Naujausių tendencijų rašto kalbos tyrimuose analizė rodo, kad pagrindinis dėmesys šiuo atveju turėtų būti skiriamas *sintaksės* ir *leksikos* ypatumams. Šių ypatumų analizės metu nustatomas autoriaus sintaksės ir leksikos įgūdžių įvaldymo lygis, t.y. tai, kaip rišliai,

²⁶⁶ Rašysenos ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas): metodinės rekomendacijos, Vilnius, 2000, p.25.

²⁶⁷ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

²⁶⁸ Вул С.М. Особенности методики диагностирования образовательного уровня автора документа/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1985, №. 31.

sklandžiai ir aiškiai jis sugeba išdėstyti savo mintis raštu, slepia informaciją apie autoriaus išsimokslinimo lygį.

Sprendžiant *išsilavinimo* bei *bendros kultūros* klausimą paprastai tiriamos:

1. *kalbinių įgūdžių savybės*: jų išsivystymo lygis, žodyno turtingumas (arba skurdumas), stilistinė įvairovė (buitinio stiliaus rėmuose), funkcinio kalbos stiliaus įvaldymo lygis ir jo atitikimas kalbinio bendravimo sąlygoms;
2. *intelektualinių įgūdžių savybės*: minčių loginio pagrindimo turtingumas, aprašomų objektų įvertinimo “lygis”, pagal kurį sprendžiama apie autoriaus estetinę, etinę, profesinę kultūrą.

Autoriaus veiklos sritis

Žmogaus aplinka ir veikla, kuria jis nuolat užsiima, uždeda antspaudą ne tik apskritai jo mąstymui, bet ir jo kalbai. Dažnai tiriamajame tekste randama informacijos apie teksto autoriaus *veiklos sritį, profesiją ar interesus*. Tokia informacija gali glūdėti teksto leksikoje, frazeologijos bei sintaksės ypatumuose. Informatyviausi šiuo atžvilgiu ekspertų- lingvistų laikomi tokie kalbos reiškiniai, kaip terminai, profesionalizmai, atskirų profesijų žargonai, ir kiti nekalbiniai požymiai, pvz., rašymo ypatumai. Teisingas šios informacijos interpretavimas labai svarbus sprendžiant neidentifikacinius grupinės priklausomybės klausimus. Tačiau ji gali būti panaudota ir individualiai teksto autoriaus identifikacijai. Įvairių socialinių grupių žmonės, t.y. skirtingų profesijų atstovai (teisininkai, medikai, sportininkai it t.t.) savo kalboje vartoja įvairius terminus, posakius bei žodžius. Labai vertingi ekspertui ir tie žodžiai, kurie dėl daugiareikšmiškumo atskirose profesijose, vartojami specifine reikšme. Analizuojant tarptautinės kilmės žodžius ir žargoninę leksiką, svarbu atkreipti dėmesį į tai, ar ji vartojama plačiai, visuotinai, ar tik tam tikroje profesinėje sferoje.

Teksto autoriaus veiklos sritis nustatoma analizuojant kalbinių įgūdžių požymius: įprastas taisyklingas (arba netaisyklingas, netikslus) profesinės leksikos ir frazeologijos, būdingos tam tikrai mokslo, technikos, gamybos sričiai naudojimas, tam tikro funkcinio stiliaus įvaldymo lygis, žodžių ir posakių panaudojimas ta reikšme, kuri būdinga tik konkrečiai žmogaus veiklos sričiai. Pavyzdžiui, gydytojas pavadins atėjusį pas jį gydytis žmogų “pacientas”, poliklinikoje jis bus “ligonis”, kirpykloje – “klientas”, siuvimo ateljė – “užsakovas”, biure – “lankytojas”.

Norint rasti duomenų apie autoriaus veiklos sritį teksto leksikoje, frazeologijoje, sintaksėje ar kitose teksto ypatumuose, analizuojama, kaip laisvai autorius vartoja tą kalbos atmainą, kuria parašytas tekstas (kanceliarinę, teisininkų ir pan.). Suprantama, kad geriausiai žmonės rašo savo gyvenimiškos aplinkos ir savo specialybės (veiklos srities) kalba. O savo bruožų turi kiekvienos visuomenės srities kalba: teisininkų, policininkų, pedagogų, sportininkų ir t.t. Tai galioja ir nusikalstamo pasaulio kalboms – žargonams. Kriminalistinei lingvistinei analizei svarbus faktas, kad paprastai *svetimos socialinės grupės kalbą sunku pamėgdžioti*.

Autoriaus veiklos srities nustatymui panaudojama ir intelektualinių įgūdžių požymių analizė: profesinis aprašomų objektų suvokimo ir įvertinimo pobūdis, rėmimasis faktais ar autoritetais iš tam tikros mokslo, gamybos sferos ir pan.

Psichologai pateikia žmogaus veiklos rūšių sąlyginę klasifikaciją, į kurią būtina atsižvelgti ir sprendžiant autoriaus veiklos srities klausimą. Šioje klasifikacijoje išskiriama 12 veiklos rūšių, kurios uždeda tam tikra “antspauda” asmenybei ir atsispindi jo kalboje:

- 1) gamybinė veikla pramonės ir transporto srityje;
- 2) gamybinė veikla žemės ūkio srityje;
- 3) veikla švietimo srityje;
- 4) veikla medicinos srityje;
- 5) mokslinė veikla;
- 6) veikla meno srityje;
- 7) redakcinė veikla;
- 8) veikla teisės srityje;
- 9) veikla prekybos ir aptarnavimo sferose;
- 10) finansinė veikla;
- 11) veikla visuomeniniame, valstybiniame, ūkiniame aparate;
- 12) techninių darbuotojų veikla.²⁶⁹

Tačiau reikėtų konstatuoti, kad autoriaus veiklos srities nustatymo klausimas kriminalistiniame tyrime iš esmės dar lieka neišspręstas. Tokią padėti lemia teorinio pagrindo, t.y. nuodugnių tyrimų lingvistikos (o tiksliau, sociolingvistikos) srityje, trūkumas. Atskirų veiklos sričių atstovų kalba iki šiol paprastai tiriama tik kalbos kultūros aspektu. Pavyzdžiui, atsižvelgus vien į aukščiau pateiktą veiklos rūšių klasifikaciją, matyti, kad ekspertai nebūtų pajėgūs tik savo jėgomis atlikti tokių plačių tyrimų (plačiau apie sociolingvistinių tyrinėjimų rezultatų panaudojimą kriminalistiniame tyrime žr. sk.4.1).

Vokiečių lingvistinės teksto analizės metodikose nurodoma, kad anoniminis autorius gali būti charakterizuojamas pagal rašto kalbos požymius ne tik jo *veiklos srities* (Tätigkeit), bet ir *išsilavinimo* (*specialybės*) (Ausbildung) atžvilgiu.²⁷⁰ Tačiau pabrėžiama, kad realiai tokią charakteristiką nustatyti retai kada pavyksta.

²⁶⁹ Зворыкин А.А. Личность как единство генотипических, психофизиологических, социальных сторон человека и среды и методы ее изучения.// Проблемы личности.(Материалы симпозиума.) Т. II. М., 1970, Р. 13-14.

²⁷⁰ Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000.

Lenkų literatūroje, skirtoje kriminalistiniam rašto kalbos tyrimui, rašoma, kad teksto autorius gali būti apibūdinamas pagal tam tikrus profesinių kalbų (subjęzyki profesionalne) požymius, randamus tekste. Manoma, kad tam tikrais atvejais egzistuoja galimybė pateikti duomenų apie teksto autoriaus *profesiją*, ištyrus teksto rašto kalbą.

Teksto autoriaus *profesijos* nustatymo galimybė numatoma ir kitų šalių, pvz., Rusijoje, Ukrainoje, taikomose kriminalistiniuose rašto kalbos tyrimo metodikose.²⁷¹

Tačiau, mokliškai pagrįsti teksto autoriaus veiklos srities (taip pat ir profesijos) nustatymo metodus kol kas yra sudėtinga. Visų pirmausia, šią situaciją lemia tokių tyrinėjimų sociolingvistikoje trūkumas. Kita vertus, sociolektai, profesinės kalbos paprastai siejami su kalbėjimu, sakytine kalba, todėl kalbininkai pirmaisiai renka ir apibendrina sakininės (šnekamosios) kalbos duomenis. Tokių tyrimų rezultatai tik iš dalies gali būti pritaikomi ir minėtų kalbos atmainų rašytinės kalbos analizei.

Vokiečių bei lenkų kriminalistinės teksto analizės specialistų nuomone, kriterijumi, pagal kurį galima būtų apibūdinti teksto autorių, galima laikyti ir autoriaus priskyrimą tam tikrai socialinei grupei.²⁷² Socialinės kalbos (sociolektai) yra socialinių grupių, susijusių bendrais interesais, kalbos.²⁷³ Socialinių grupių kalbos, dar vadinamos žargonais, dėl didelio ekspresyvumo turi tendenciją plisti šnekamojoje kalboje. Šnekamoji kalba, „turinga“ žargonybių, vadinama slengu. Prie socialinių grupių kalbų priskiriama ir „deklasuotų“ visuomenės sluoksnių (elgetų, vagių ir kt.) atstovų kalba.

Feluš (Lenkija) nurodo, kad tiriamojo teksto kalboje gali pasireikšti ir socialinių kalbų (sociolektų) įtaka. Tai, kad individas vartoja tam tikrą socialinę kalbą turėtų reikšti, kad jis priklauso atitinkamai socialinei grupei, išsiskiriančiai tokiais kriterijais, kaip: socialinė arba teritorinė kilmė, išsilavinimas, profesija, tam tikras laiko tarpas, kai individas priklauso tai socialinei grupei, jo kontaktai už grupės ribų ir t.t. Feluš taip pat pabrėžia, kad priskyrimas tam tikrai socialinei grupei pagal sociolektą pagrindu tampa aktualesniu autoriaus apibūdinimo kriterijumi, negu apibūdinimas pagal dialektą pagrindu.²⁷⁴ Tai paaiškinama dialektų niveliacijos tendencijomis.

Autoriaus gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovė / tarmė

Tam tikrais atvejais teksto kalboje gali būti ir tarmės požymių. Tarmė arba dialektas – tai nacionalinės kalbos rūšis, paplitusi tam tikroje teritorijoje ir pasižyminti specifinių požymių visuma. Taigi kalba susiskaido į tarmes teritorijos atžvilgiu, tarmės gali būti skaidomos į smulkesnius teritorinius vienetus – patarmes, patarmės – į šnektas.²⁷⁵ Tarmė nesusijusi su rašytine tradicija ir teturi tiktai

²⁷¹ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.

²⁷² Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000; Feluš A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, P. 48-50.

²⁷³ Palionis J. Kalbos mokslo pradmenys. V., 1999.

²⁷⁴ Feluš A. Identyfikacja subjęzyków oraz ich wartość poznawcza dla organów ścigania/ Służba MO. 1977, Nr. 6, P. 670-684.

²⁷⁵ Palionis J. Kalbos mokslo pradmenys. V., 1999.

šnekamąją formą. Tarmės priešingybė yra rašomoji kalba, susijusi su rašytine tradicija. Rašomoji kalba pasireiškia bendrine kalbos forma. Daugiau tarmės požymių yra sakytinėje kalboje. Autoriaus tarmė pagal rašytinius tekstus paprastai nustatoma labai retai, kadangi šiuose tekstuose nebūna daug tarmybių.

Tarmės požymių dažniausiai galima rasti tokiuose kalbos lygmenyse, kaip leksika, fonetika, gramatika. Labiausiai krenta į akis tarmybės, pasireiškiančios leksikoje. Tačiau leksika, būdama ir pačiu greičiausiai besikeičiančiu kalbos lygmeniu, yra labai įtakojama tokio proceso, kaip dialektų išnykimas. Manoma, kad leksiniai požymiai, rodantys dialekto įtaką, kaip labai akivaizdūs ir greičiausiai pastebimi, gali būti panaudojami tekste norint apsimesti kitu žmogumi.²⁷⁶ Didesniu pastovumu šiuo atveju pasižymi fonetiniai, morfologiniai ir sintaksiniai požymiai.

Nukrypimų nuo kalbos normos, pasireiškiančių dėl dialekto įtakos, negalima traktuoti kaip paprastų klaidų. Tai labai reikšmingos ekspertui klaidos. Klaidos dėl dialekto įtakos kai kurių tyrinėtojų vadinamos dialektiniais dėsniniais.²⁷⁷

Kai kurių kriminalistinio rašto kalbos tyrimo atstovų nuomone, kalbos apie autoriaus teritorinės priklausomybės nustatymą yra nepagrįstos. Ištyrus tarmės požymius galima nustatyti tik gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovę.²⁷⁸

Autoriaus- lietuvio gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovės klausimą kaip jau rašėme (žr. I sk.), išsamiai nagrinėjo savo disertacijoje O.Dambrauskaitė.²⁷⁹ Jos manymu, kiekvienas dialektas (ar jų grupė) pasižymi tam tikrų kalbinių ypatumų kompleksu, skiriančiu jį nuo kitų dialektų. Šie ypatumai paprastai išsivertina dialekto vartotojo kalboje ir atsispindi taip pat jo rašto kalboje. Atsižvelgiant į tyrimui pateikto teksto ilgį bei jame pasireiškiančių dialektizmų (tarmybių) visumą, jų pobūdį galima nustatyti: (1) konkretų kalbinį arealą arba (2) bendrą tam tikro dialekto paplitimo teritoriją.

Tačiau dabartiniais laikais paprastai rašoma bendrine, literatūrine kalba ir dažniausiai išvengiama tarmės poveikio. Atliekant kriminalistines lingvistines ekspertizes, autoriaus tarmė nustatoma labai retai, kadangi tekstuose dažniausiai nebūna tarmybių. Kadangi bendrinės kalbos mokomasi mokykloje, žmones nuolatos veikia žiniasklaidos kalba, šnekantieji tarmiškai taip pat rašo bendrinės kalbos formomis.

Tarmių nustatymo klausimai kriminalistiniame lingvistiniame tyrime gali būti aktualesni didelėse šalyse, kuriose yra didesne dialektų įvairovė.

Tarmių požymiai paprastai atsispindi sakytinėje kalboje. Šią įtaką ypač svarbu teisingai įvertinti fonoskopinės ekspertizės metu, kai tiriama kalbančiojo sakytinė (šnekamoji) kalba.

²⁷⁶ Белов В.Н. Использование диалектических особенностей при криминалистическом исследовании текста./ Экспертная практика, М., 1969, вып. 27, Р. 29.

²⁷⁷ Белов В.Н. Использование диалектических особенностей при криминалистическом исследовании текста./ Экспертная практика, М., 1969, вып. 27, Р. 30.

²⁷⁸ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001, Р.199.

²⁷⁹ Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.

Autoriaus amžius ir lytis

Atskirais atvejais teksto autoriaus kalbos įgūdžių savitumai leidžia pateikti nuorodas dėl apytikslio jo amžiaus. Pavyzdžiui, rusų tyrinėtojas A. Komisarov išskiria tokias bendras amžiaus grupes: (1) vaikai (iki 12 metų), (2) jaunuoliai (13-20), vidutinio amžiaus žmonių grupė (21-55), senyvo amžiaus žmonių grupė (virš 55).²⁸⁰ Lenkų kriminalistinėje literatūroje taip pat rašoma apie kai kurių amžiaus grupių kalbinių požymių nustatymo galimybę. Manoma, kad galima atskirti tokių amžiaus grupių kalbas, kaip: (1) vaikų kalba, (2) jaunimo kalba, (3) senyvo amžiaus žmonių kalba.²⁸¹

Įvairaus amžiaus grupių atstovų kalbose galima nustatyti tam tikrų tik joms būdingų požymių. Pvz., tam tikram gyvenimo laikotarpiui būdinga leksika, frazeologizmai būtinai įsitvirtina individo kalboje. Pavyzdžiui, apie vaikų ir paauglių (jaunimo) kalbos specifinius bruožus rašyta ir Lietuvos kalbininkų.²⁸²

Vienareikšmiško atsakymo į klausimą, ar galima nustatyti teksto autoriaus lytį, literatūroje nėra. Kai kurių mokslininkų nuomone apie autoriaus lytį dažnai galima spręsti pagal teksto kalboje pasitaikančią nenormatyvinę leksiką, žargonizmus, jų kiekį. Pavyzdžiui, teigiama, kad “moteriška” kalba, pasižymi švelnesniais, jausmingesniais, mažiau kategoriškais posakiais.²⁸³ Tačiau tai priklauso nuo temos.

Galima paminėti Lenkijoje atliktų tyrimų²⁸⁴ rezultatus, rodančius įvairių lyčių kalbinių požymių skirtumus. Tyrimui buvo pateikti daugiausiai melagingo, įžeidžiančio, šmeižikiško pobūdžio anoniminiai laiški. Tyrimai parodė, kad skirtingų lyčių anoniminiuose laiškuose skyrėsi bendras vartojamų žodžių kiekis. Paprastai moterys vartojo daugiau žodžių anoniminiuose laiškuose, jų laiški buvo ilgesni. Kitas skiriantis požymis – įžeidžiančio pobūdžio žodžiai: jų kiekis (moterys jų vartojo daugiau) ir charakteristika. Anoniminiuose laiškuose, parašytuose vyrų, vartojami įžeidimai dažniausiai apibūdindavo žmogaus intelektualines ir moralines savybes. Moterys vartojo įžeidžiančio pobūdžio žodžius, apibūdinančius be intelektualinių bei moralinių, ir fizines savybes. Savo parašytuose laiškuose jos vartojo ir vulgaraus charakterio posakius, daugiausiai iš seksualinio gyvenimo sferos.

Apie šiuos įvairių lyčių kalbos ypatumus rašė ir ukrainiečių rašto kalbos tyrimų mokyklos atstovas S. Vul.

²⁸⁰ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, p.34.

²⁸¹ Feluś A. Identyfikacja subjęzyków oraz ich wartość poznawcza dla organów ścigania/ Służba MO. 1977, Nr. 6, P. 670-684.

²⁸² Girčienė J. Jaunimo leidinių specifika// Tekstas, kaip pasaulio atspindys: tarptaut. konfer. tezės, 2000 m. lapkričio 9-10 d., Šiauliai (ats. red. K. Župerka), 2000; Marcinkevičienė R. Paauglių žodynas./ Knygų aidai, 01-03, V., 1999, p.39-42; Savickienė I. Lietuvos vaiko daiktavardžio morfologija. Daktaro disert., Kaunas: VDU, 1999.

²⁸³ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, P. 32-33.

²⁸⁴ Feluś A. Anonimy o treści wyczerpującej znamiona czynów określonych w art. 178 k.k., art. 181 k.k. I art. 248 k.k. // Palestra, 1980. Nr. 4-5, P.65-75.

Leksika, vartojama anoniminiuose laiškuose, kurių autorės yra moterys, dažnai yra šiurkšti (nepadori), vulgari, šmeižikiško pobūdžio.²⁸⁵ Įdomu, kad tai pastebėjo tyrinėtojai vyrai. Lenkų literatūroje, nagrinėjančioje kalbotyros klausimus, rašoma, kad moterų kalba pasižymi taip pat didesniu archaiškumu, t.y. joje pasitaiko daugiau senovinių (archaiškų) kalbinių formų.²⁸⁶

Dažnai informacija apie autoriaus lytį gali glūdėti ir profesionalizmuose, pasitaikančiuose tekste. Tam tikra profesinė leksika gali būti būdinga tik vyriškos lyties atstovams (statybininkų, lakūnų ir pan.) kita tik moteriškos lyties (ikimokyklinė pedagogika ir pan.).

Amžiaus ir lyties nustatymas kriminalistiniuose rašto kalbos tyrimuose yra labai sudėtinga problema. Be specialių sociolingvistinių tyrimų, kurių jau imtasi kai kuriose šalyse, patiems ekspertams neįmanoma įveikti šių uždavinių.

Kitos teksto autoriaus charakteristikos.

Daugelis rašto kalbos tyrimų krypties atstovų nurodo, kad anoniminio teksto kalboje kartais galima rasti ir kalbinių požymių, bylojančių apie kitas jų autoriams būdingas charakteristikas. Manoma, kad teksto rašto kalboje kartais galima atpažinti psichiškai nesveikų žmonių, žmonių, sergančių afazija, dvikalbystės ir daugiakalbystės požymių.²⁸⁷ Tačiau pabrėžiama, kad tokie požymiai reiškiasi ne tik teksto kalboje, bet ir jo turinyje. Pvz., Lenkijos kriminalistinių kalbos tyrimų krypties atstovai apskritai siūlo ieškoti nuorodų į minėtus ir kitus reiškinius ir *kalbos*, taip ir teksto *turinio* požymiuose (cechy treściowo-językowe).²⁸⁸

Toks reiškinys, kaip *afazija*, t.y. kalbos arba sugebėjimo suprasti kalbą sutrikimas, atsiradęs dėl smegenų struktūros pažeidimo, yra daugelio psichologinių, neurologinių, neurolingvistinių ir kt. tyrimų objektas. Tačiau, kadangi afazija yra būtent kalbos sutrikimas, jos požymių žinojimas gali būti naudingas ir rašto kalbą tiriančiam ekspertui. Tekstų, sukurtų asmenų, sergančių afazija, kalboje bei turinyje pasireiškia tam tikri šiai ligai būdingi požymiai: pvz., specifinės kalbinės klaidos (agramatizmai), tos pačios rūšies klaidų nuolatinis pasikartojimas, tendencija vartoti ribotą semantinių struktūrų kiekį, telegrafinis stilius. Egzistuoja skirtingos afazijos rūšys, ir kiekviena iš jų pasižymi skirtingais kalbos sutrikimo požymiais. Pvz., jutiminė arba Wernicke'io afazija pasireiškia žodžių deformavimu: vartojami

²⁸⁵ Feluś A. Identyfikacja subjęzyków oraz ich wartość poznawcza dla organów ścigania/ Służba MO. 1977, Nr. 6, P. 670-684.

²⁸⁶ Milewski T. Językoznawstwo. Warszawa. 1975, P. 247. (iš: Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, p.55)

²⁸⁷ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000, P. 54-56.

²⁸⁸ Feluś A. Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego, Kraków, 2000; Łukaszewicz J., Widła H. Określenie płci na podstawie cech treściowo-językowych/ VI Wrocławskie Sympozium Badan Pisma Ręcznego. Wrocław, 1994, P. 123-134.

beprasmingi žodžiai arba žodžiai netinkamomis reikšmėmis, todėl pasakymas, nors ir yra ilgas, tačiau visiškai neinformatyvus.²⁸⁹

Kriminalistinių lingvistinių tyrimų objektyvinimo būdai.

Ir identifikacinio, ir diagnostinio kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu daugiausiai tiriama *kokybinė* kalbos požymių pusė. Tačiau kalbos vienetai ir kategorijos turi ir kokybinę, ir *kiekybinę* išraišką. Kiekybinės kalbos (rašto kalbos) išraiškos tyrimas parodo tam tikrus dėsningumus kalboje. Kiekybiniam požymių tyrimui taikomi *statistiniai* tyrimo metodai. Paprastai statistinių požymių analizė plačiai taikoma filologijoje ir lingvistikos moksle (tekstologijoje, literatūrologijoje). Pvz., Rusijoje apie kalbinių teksto požymių visumos kiekybinės analizės galimybę bei reikšmę buvo kalbama jau XX amžiaus viduryje. Šios krypties pradininku čia laikomas N. Morozov, kuris pasiūlė teksto autoriaus individualios charakteristikos požymiu laikyti, pvz., tarnybinių žodžių vartojimo dažnumą šimte teksto žodžių ir įvedė individualumo koeficiento sąvoką.²⁹⁰

Kiekybiniai statistiniai metodai plačiai taikomi literatūrinių, istorinių, religinių tekstų autoriaus nustatymui. Siekiant nustatyti teksto autorių naudojami stilistikos išvystyti metodai. Kiekybinių statistinių metodų, taikomų filologijoje, lingvistikoje, tikslas – nustatyti bendras statistines kalbos charakteristikas, dėsningumus, kurie įtakoja įvairių kalbinių stilių statistinių ir kokybinių struktūrų skirtumus, individualaus kalbos stiliaus formaliuosius požymius ir pan. Paprastai išskiriamos formalios kalbinės stiliaus charakteristikos, kurios tiriamos analizuojant tam tikrų kalbinių vienetų (pvz., trumpų ir ilgų žodžių, tarnybinių (funkcinių) žodžių, skirtingo ilgio sakinių ir pan.) vartojimo dažnumą tekstuose. Tokiuose tyrimuose lingvistikoje vadovaujamosi dviem parametrais: kalbinių vienetų vartojimo dažnumu ir jų integravimosi laipsniu tekste. Taip tiriama teksto (autoriaus) stiliaus statistinių parametrų įvairovė.

Ieškant naujų objektyvių rašto kalbos tyrimo metodų, siekiant objektyvinti, pagrįsti šio tyrimo rezultatus, statistinius tyrimo metodus bandoma pritaikyti ir lingvistinei teksto analizei. Identifikaciniame ir diagnostiniame kalbos požymių tyrime siūloma naudoti ir kokybinius, ir kiekybinius tyrimo metodus. Lingvistinės analizės pagrindą paprastai sudaro kokybinė kalbos analizė. Tačiau, manoma, kad autoriaus identifikavimui didelę reikšmę turi ir tekste naudojamų kalbinių priemonių pastovumas (vartojimo dažnumas).

Statistinių metodų taikymo problemos kriminalistiniame rašto kalbos tyrime atsispindėjo daugelyje rusų mokslininkų darbų.²⁹¹

²⁸⁹ Widła H. Afazja/ V Wrocławskie Sympozium Badań Pisma Ręcznego. Wrocław, 1993, P.185-193; Soszalski R. Próba kryminalistycznej oceny pisma zaburzonego/ Problemy Kryminalistyki, 1979, P.582-593.

²⁹⁰ Морозов Н.А. Лингвистические спектры. / Изв. Имп. АН. ИОРЯС. 1915, Т. XX, кн. 4.

²⁹¹ Белов В.Н. Применение статистических методов при исследовании лексико- фонетических признаков письменной речи./ Статистические методы в кримнологии и криминалистике. М., 1966; Белов В.Н., Воронцов В.С. Выявление распределения частот встречаемости двухбуквенных комбинаций в словах русского языка для установления зависимости признаков письменной речи и почерка (Материалы симпозиума) М., 1968; Бабаева Э.У., Крылов И.Ф. Некоторые экспериментальные данные о возможности применения количественных методов с целью идентификации

Statistinių tyrimų galimybes ir reikšmingumą plačiai nagrinėjo savo darbuose ukrainiečių rašto kalbos tyrimų mokyklos atstovas S.Vul.²⁹² Vulo manymu, autorystės ekspertizės galimybės gali būti visiškai atskleistos tik taikant ir kokybinės, ir kiekybinės analizės metodus. Tačiau statistiniai tyrimai įmanomi tik kokybinės analizės pagrindu. Reikėtų pritarti jo požiūriui, kad “universalių rašto kalbos tyrimo metodų nėra, kiekviename iš metodų glūdi vertingos galimybės, kurios turi būti realizuotos”.²⁹³

Statistiniai metodai gali būti taikomi rašto kalbos tyrimuose turint du tikslus.

Tam, kad : (1) būtų nustatyti statistiniai duomenys apie įvairių kalbinių įgūdžių funkcionavimą rašto kalboje (pvz., kalbinių požymių kiekybinių kriterijų nustatymas, skirtingų kalbinių požymių tarpusavio ryšio nustatymas, rašto kalbos iškreipimo fakto nustatymas ir pan.), (2) statistinių metodų pagalba nustatyti teksto autorių.

Pvz. statistinių metodų dėka tyrimuose, kuriems vadovavo S.Vul buvo nustatytas koreliacinė priklausomybė tarp skirtingų rašto kalbos įgūdžių išsivystymo lygių. Nustatyti tokie dėsningumai:

- 1) skyrybos įgūdžių išsivystymo lygis numato tik tokį pat ar aukštesnį kitų kalbos įgūdžių išsivystymo lygį;
- 2) rašybos įgūdžių išsivystymo lygis numato tik tokį pat ar aukštesnį sintaksės ir leksikos įgūdžių išsivystymo lygį;
- 3) sintaksės įgūdžių išsivystymo lygis numato tik tokį pat ar aukštesnį leksikos įgūdžių išsivystymo lygį.²⁹⁴

Prielaida, kad statistinių tyrimo metodų pagrindu galima spręsti ir autorystės nustatymo klausimą, remiasi teiginiu, kad rašto kalbos (stiliaus) individualumas pasireiškia ir kokybiniuose, ir kiekybiniuose teksto požymiuose. Kaip jau buvo rašyta, statistinės teksto charakteristikos plačiai naudojamos literatūrinių tekstų atribucijos praktikoje. Šiuo atveju autoriaus stiliaus ir kalbos charakteristikomis laikoma, pvz., vidutinis žodžio formos ilgis tekste, arba vienskiemenių ir daugiaskiemenių žodžių pasikartojimo dažnumas, teksto žodynas ir jame vartojamų žodžių dažnumas ir pan. Literatūrinėje atribucijoje taikomi ir kiti metodai, pvz., sugretinami tiriamųjų tekstų žodynai, nustatant jų leksinių ar

личности по признакам письменной речи./ Применение математических методов и вычислительной техники в праве, криминалистике и судебной экспертизе (Материалы симпозиума) М., 1970; Ароцкер Л.Е., Войнов В.К. Об использовании лингвистической статистики для установления автора анонимного письма./ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1966, Р. 141-151; Вул С.М., Войнов В.К. Экспериментальное исследование количественных характеристик текстов с помощью электронно- вычислительной техники в целях установления авторства/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1975, вып. 11; Гомон Т.В. Экспериментальные исследования языковых структур статистическими методами// Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1988, №. 37; Крестовников Е.А. К вопросу о применении математических методов в криминалистических исследованиях/ Право и информатика. МГУ, М., 1990, Р. 107-118.

²⁹² Вул С.М. Криминалистическое исследование признаков письменной речи. Киев, 1973; Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977.

²⁹³ Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977, Р. 39.

²⁹⁴ Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977.

morfologinių požymių artumo laipsnį. Savaimė suprantama, kai kurie iš šių atribucijos statistinių metodų galėtų būti naudingi ir kriminalistiniame rašto kalbos tyrime, nustatant teksto autorystę. Tačiau praktinį jų pritaikymą pasunkina tai, kad tekstai, pateikiami ekspertizei, dažniausiai būna nepakankamo ilgio tokiems tyrimams, todėl neinformatyvūs statistiniu požiūriu. Be to siekiant pateikti vertingus ir objektyvius statistinius duomenis reikėtų disponuoti ir dideliu lyginamosios medžiagos kiekiu. Dėl šių priežasčių kriminalistinėje lingvistinėje teksto analizėje statistinių metodų panaudojimas yra labiau ribotas, negu, pvz., literatūrinių tekstų tyrime, literatūrinėje atribucijoje.

Taikant kiekybinius metodus gali būti sprendžiamas tekstų autorystės *diferenciacijos* klausimas. Tokie tyrimai atliekami Ukrainoje.²⁹⁵ Tokių metodų pritaikymas aktualus tada, kai tyrimui pateikiami vienodo rašymo kultūros lygio, bet skirtingos tematikos tekstai. Jeigu tokiais atvejais ekspertas prieina prie išvados, kad įtariamasis asmuo nėra tiriamojo teksto autorius, tai patikrinti versiją, remiantis kokybine teksto analize, neįmanoma.

Autoriaus diferenciacijos procesas skirstomas į tokius etapus:

- 1) anoniminių tekstų ir lyginimui pateiktų tekstų teksto analizė, remiantis požymių reikšmingumo kriterijais;
- 2) sutapimo lygio nustatymas tarp visų tiriamųjų tekstų pagal iš anksto nustatytus panašumus;
- 3) autorių diferencijavimas, remiantis pirmine susiformavusia nuomone.

Atliekant šiuos tyrimus ekspertai-lingvistai susiduria su nuolatine kiekybinių metodų problema – tai kiekybinei analizei per trumpi tekstai.

Taigi siekiant padidinti kriminalistinės lingvistinės ekspertizės galimybes, statistiniai metodai vis dažniau sėkmingai pritaikomi ir lingvistinėje teksto analizėje teisminiame (kriminalistiniame) tyrime. Statistinės rašto kalbos požymių tyrimo metodikos, panaudojant kompiuterines programas, kuriamos Rusijoje.²⁹⁶ Rusų kriminalistinių kalbos tyrimų mokyklos atstovų perspektyviausiais metodais šioje srityje laikomi stilistinės ir gramatinės tekstų analizės bei lingvistinės statistikos metodai, paremti kompiuterinėmis programomis.

Kiekybiniai tekstų apdorojimo metodai lingvistinėje ekspertizėje naudojami ir Vokietijos praktikoje. Vokietijos Vysbadeno kriminalinės policijos valdyboje (BKA) sukurta automatizuota tekstų apdorojimo sistema KISTE (Kriminaltechnisches Informationssystem Texte). Ši sistema naudojama kaip automatizuota parama lingvistinei teksto analizei. Viena iš pagrindinių šios kompiuterinės sistemos

²⁹⁵ Вул С.М., Кравчук И.С. Дифференциация авторства документов на основе количественных параметров/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1988, №. 37, Р. 37-55.

²⁹⁶ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001.

funkcijų yra būtent statistinių duomenų rinkimas lingvistinės teksto analizės tyrimuose. Kadangi visuose tekstuose tiriami nukrypimai nuo normos (klaidos), vėliau pateikiamas statistinis šių nukrypimų įvertinimas ir statistiniai duomenys apie jų paplitimo dažnumą bei pasiskirstymą ir pasitaikymo dispersiją (Varianz), kurie gali suteikti papildomos informacijos tolesnėms tyrimams.

Stilistinės analizės statistiniai metodai sudaro teismo stilistikos, kuri taikoma anoniminio teksto autorystės nustatymo atveju, pagrindą anglosaksų šalyse (JAV, Anglijoje, Australijoje, Kanadoje). Kaip nurodoma literatūroje, šiose šalyse stilistiniai tyrimai remiasi stilometrijos (stylometry) teorija ir metodologija, sukurta Andrew Q. Mortono. Stilometrija yra “mokslinis metodas, lyginantis rašytinių ir sakytinių pasakymų įpročius (ypatybes) ginčytinuose ir autentiškuose pavyzdžiuose”,²⁹⁷ paremtas statistiniais tyrimo metodais. Pagrindinis stilometrijos principas yra tai, kad “autorių charakterizuoja ne keli savitumai, pritraukiantys dėmesį, bet norma, kurią jis vartoja, atliekant visiems bendras operacijas”²⁹⁸.

Stilometrijoje autorystės nustatymui naudojami įvairūs kalbos požymiai. Stilometrijos požymiais gali būti laikomi funkciniai žodžių vartojimo individuali norma²⁹⁹. Kaip nurodoma literatūroje, šis metodas pastaruoju metu laikomas vienu iš efektyviausių stilometrijos (ir autorystės nustatymo) metodų Anglijoje, naudojamų sprendžiant anoniminio autoriaus atribucijos klausimus.³⁰⁰ Galima paminėti, kad ir kitur, pvz., Vokietijoje, funkciniai žodžių (jungtukų, prielinksnių ir pan.) vartojimo dažnumo tyrimas pastaruoju metu laikomas viena iš prerogatyvių teksto analizės krypčių.³⁰¹ Funkcinių žodžių vartojimas yra iš dalies automatizuotas ir mažiau sąmoningas procesas, negu reikšminių žodžių vartojimas. Kad ir kaip teksto autorius stengtųsi maskuoti, kontroliuoti savo rašto kalbos įgūdžius, šių kalbinių elementų vartojimas kontroliuojamas mažiau.

Kitas labai paplitęs stilometrijos metodas, taikomas atliekant autorystės tyrimus, yra žodyno turtingumo ir tam tikrų žodžių pasikartojimų dažnumo tyrimai.³⁰² Žodyno turtingumo tyrimai yra orientuoti į tai, kaip dažnai vartojami reti žodžiai, o žodžių pasikartojimo dažnumo tyrimai – į tai, kaip dažnai vartojami įprasti (bendri) žodžiai.

Amerikiečių teismo lingvistės C.E.Chaski manymu, efektyviausi metodai, taikomi autorystės tyrimuose, yra metodai, paremti (1) sintaksine skyrybos požymių (syntactically classified punctuation)

²⁹⁷ Forensic Science International. Volume 58, Number 1,2, March 1993, P. 46.

²⁹⁸ Ten pat.

²⁹⁹ Mosteller and Wallace. Applied Bayesian and Classical Inference The Case of the Federalist Paper (2nd edn), new York, 1984.

³⁰⁰ Grant T., Baker K. Identifying reliable, valid markers of authorship: a response to Chaski/ Forensic Linguistics, 2001, Vol.8, Nr.1, p.67-79.

³⁰¹ Stein St./ Baldauf Ch. Feste sprachliche Einheiten in Erpresserbriefen. Empyrische Analysen und Überlegungen zu ihrer Relevanz für die Forensische Textanalyse.// Zeitschrift für germanische Linguistik. 2000, 28.3

³⁰² Zipf G.K. Selektive Studies and the Principle of Relative Frequency in Language, Cambridge, Mass., 1932.

analize ir (2) sakinių (žodžių junginių) struktūros sintaksine analize (syntactic analysis of phrase structure).³⁰³

Sintaksės požymių svarbą autorystės tyrimuose akcentavo ir kiti anglų ir amerikiečių mokslininkai.³⁰⁴

Literatūrinių tekstų atribucijos tikslams pastaruoju metu Vakaruose (Amerikoje, Anglijoje, Australijoje) plačiai taikomas dar vienas statistinis metodas – Principal Component Analysis (PCA)³⁰⁵, kuris, kaip nurodoma, yra vienas iš perspektyviausių šioje srityje. PCA metodo pagrindu kuriamos požymių ar jų kombinacijų klasifikacijos ir tekstas gali būti priskirtas tam tikram autoriui. Šis metodas paplitęs ir sprendžiant autorystės klausimus teisminiame tyrime.

Kaip matome, daugelyje Vakarų Europos ir kitose šalyse statistiniai metodai autorystės tyrimuose yra labai paplitę. Jų spartų išsivystymą lemia informacijos technologijų raida, kuri neaplenkė ir kalbotyros mokslo. Ištobulėję kompiuteriai leido sukaupti didelius tekstų kiekius ir taikyti jų analizei naujus metodus. Tokiu būdu statistiniai tyrimai, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai taikomi ir autorystės tyrimuose teismo poreikiams, atliekami t.v. *tekstynų* pagrindu. Tekstynas, iš esmės, yra bet koks elektroninę formą turinčių tekstų rinkinys, tiksliau, tai yra “baigtinis elektroninių tekstų rinkinys, sudarytas taip, kad kuo geriau atsispindėtų kalbą ar jos atmainą”.³⁰⁶ Tokių tekstynų pavyzdžiais, pritaikomais teisminiam autorystės nustatymo tyrimui, galėtų būti jau minėtas Vokietijos Vysbadeno kriminalinės policijos valdyboje (BKA) esančios automatizuotos tekstų apdorojimo sistemos KISTE (Kriminaltechnisches Informationssystem Texte) tekstų rinkinys (tekstynas) arba Birminghamo universiteto (Anglija) tekstynas – Habeas Corpus³⁰⁷, kurių pagrindu nustatomas potencialiems autoriams būdingų kalbinių požymių pasitaikymo dažnumas.

Atsiranda ir nauja atskira kalbotyros (taikomosios kalbotyros) šaka – *tekstynų lingvistika* – apibūdinama kaip natūraliai vartojamos, autentiškos kalbos tyrimas. Tekstynų lingvistikos siūlomas metodas tikroviškai kalbai tirti paremtas dideliais natūraliai vartojamos kalbos elementų kiekiais, t.y. tekstynais. Lingvistų manymu, tekstynų lingvistikos atsiradimas padėjo atgaivinti ryšį tarp tikros kalbos ir tikrųjų tekstų, esminis jos indelis į kalbotyrą yra tas, kad kalba vėl suvokiama kaip realus, kieno nors

³⁰³ Chaski C.E. Empirical evaluation of language- based author identifacition techniques.// Forensic Linguistics 8(1) 2001, p.1-64.

³⁰⁴ Baayen R.H., van Halteren H., Tweedie F.J. Outside the cave of shadows: using syntactic annotation to enhance authorship attribution.// Literary and Linguistic Computing, 1996, 11, P. 110-120.

³⁰⁵ Burrows J.F. Word patterns and story shapes: the statistical analysis of narrative style.// Literary nad Linguistic Computin, 1987, 2, P. 61-67; Burrows J.F. “An ocean where ach kind...”: statistical analysis and some major determinants of literary style.// Computers and the Humanities, 1989,23, P. 309-321; Burrows J.F. Non unless you ask nicely: the interpretative nexus between analysis and information.// Literary and Linguistic Computing, 1992, 7, P. 91-109.

³⁰⁶ Mc Enery T., Wilson A. 1996, Corpus Linguistics. Edinburgh: Univ.Press. (cituojama iš: Marcinkevičienė R. Tekstynų lingvistika: teorija ir praktika, Kaunas: Aušra, 2000.

³⁰⁷ Coulthard M. On the Use of Corpora in the Study of Forensic Texts/ Forensic Linguistics, 1 (1), 1994.

užrašytas ar pasakytas tekstas.³⁰⁸ Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad būtent toks kalbos suvokimas yra esminis ir kriminalistinės lingvistikos atveju. Todėl tekstynų lingvistika ir jos metodai, be abejo, gali būti naudingi ir kriminalistiniame lingvistiniame tyrimui. Galima paminėti, kad ir dabartiniai lietuvių rašto kalbos tyrimai (rašomosios lietuvių kalbos žodyno sudarymas) remiasi rašomosios lietuvių kalbos tekstyno pagrindu.³⁰⁹

Tačiau ne visi mokslininkai palaiko tokio tyrimo būdo paplitimą. Pavyzdžiui, Baayenso nuomone, autorystės klausimai negali būti sprendžiami vien tik statistiniais metodais, t.y. vien tik statistinės žodžių vartojimo dažnumo analizės principu.³¹⁰ Dauguma statistinių metodų labai priklauso nuo tiriamų tekstų ilgio ir tai riboja jų pritaikymo kriminalistiniame lingvistiniame tyrime galimybę. Statistiniai kiekybiniai tyrimo metodai turi būti derinami su kokybiniais metodais – tik tokiu būdu galima pasiekti patikimus ir mokliškai pagrįstus teismo (kriminalistinio) lingvistinio tyrimo rezultatus.

Apibendrinant tai, kas pasakyta 2 skyriaus 2.1 skirsnyje, galime konstatuoti, kad:

1. Sprendžiant kriminalistinio rašto kalbos tyrimo *identifikacinius* bei *diagnostinius (klasifikacinius)* uždavinius, ypač svarbu yra atsižvelgti į kitų šalių patirtį aptariamoje srityje, kadangi skirtingos tradicijos lėmė nevienodus šių uždavinių (kurie yra iš esmės tie patys skirtingose šalyse) sprendimo būdus, metodus, naudojamas priemones. Bendradarbiaujant šioje srityje, manytume, galima patobulinti lingvistinio tyrimo procesą, jo struktūrą. Mūsų manymu, ypač aktualia problema ateityje taps *įvairioms kalboms skirtų tyrimo metodikų kūrimas*, siekiant išspręsti kai kuriuos konkrečius klasifikacinius klausimus (pvz., autoriaus gimtosios kalbos nustatymą). Tokių metodikų kūrimas būtų įmanomas tik bendradarbiaujant įvairių šalių ekspertams, dirbantiems aptariamoje srityje.
2. Reikėtų konstatuoti, kad kai kurių klasifikacinių klausimų praktinį sprendimą kriminalistiniame lingvistiniame tyrime, pvz., autoriaus veiklos srities, amžiaus, lyties nustatymą, kol kas riboja teorinio pagrindo, t.y. išsamių tyrimų lingvistikos srityje, trūkumas. Tam, kad atlikti tokius tyrimus, kurių rezultatus būtų galima pritaikyti ir kriminalistiniame tyrime, mūsų manymu, būtinas kelių sričių specialistų bendradarbiavimas:
 - a) eksperto, kuris žinotų kriminalistinio tyrimo poreikius;
 - b) sociolingvisto, kuris išmanytų bendras tendencijas kalbos (kalbos sistemos) raidoje;

³⁰⁸ Beaugrande de R. Reconnecting Real Language with Real Text: Text Linguistics and Corpus Linguistics. / International Journal of Corpus Linguistics, 1999, 2(4), p.243-260.

³⁰⁹ DRLKŽ. 1997: Grumadienė L., Žilinskienė V. Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas (mažėjančio dažnio tvarka). V.: Mokslo aidai.

³¹⁰ Grant T., Baker K. Identifying reliable, valid markers of authorship: a response to Chaski/ Forensic Linguistics, 2001, Vol.8, Nr.1, p.67-79.

- c) psicholingvisto (arba psichologo), kuris išmanytų psichologinį kalbinio pasireiškimo sąlygotumą.
3. Skirtingų šalių praktikos bei išsami literatūros šaltinių analizė leidžia teigti, kad daugelyje šalių, kuriant kalbos požymių tyrimo metodus, vis perspektyvesnė tampa *stiliaus* analizė.
 4. Šiame skyriuje aprašytais empiriniais tyrimais patvirtinta hipotezė, kad *aukštesnių* kalbos pakopų analizė yra *universalesnio* pobūdžio, negu *žemesnių*. *Universalesnė* reikštų taip pat, kad remiantis tokio pobūdžio analize, galima sukurti bendrus *kelių kalbų* tyrimui tinkančius metodinius pamatus sprendžiant konkrečius kriminalistinio lingvistinio tyrimo klausimus, pavyzdžiui, autoriaus veiklos srities nustatymo klausimą.
 5. Daugelyje šalių (ypač anglosaksų) svarbią vietą rašto kalbos tyrimo procese užima *statistiniai* tyrimo metodai. Mūsų manymu, statistinių tyrimo metodų taikymas, visų pirma, turi prisidėti prie rašto kalbos tyrimo proceso objektyvinimo.

2.2 Kriminalistinių lingvistinių žinių ir metodų taikymas kitose ekspertizių rūšyse.

Be kriminalistinės lingvistinės (autorystės) ekspertizės lingvistinės žinios gali būti taikomos ir atliekant kitų rūšių ekspertizes. Tuomet jos yra vertingas papildomos informacijos šaltinis, sprendžiant šioms ekspertizėms pateikiamas užduotis.

Lingvistinių žinių ir metodų panaudojimo galimybė atsiranda dėl to, kad ne tik kriminalistinės lingvistinės ekspertizės, bet ir kitų ekspertizių tiesioginiu tyrimo objektu būna dokumentų tekstai. Jie gali būti atlikti įvairiais būdais ir priemonėmis, pvz., rankraštiniai, spausdinti mašinėle, poligrafiniai, kompiuteriniai, o taip pat įrašai fonogramoje. Teksto tyrimo metu gali būti akcentuojama jo techninė, grafinė, kalbinė, fonetinė pusė. Tačiau visos šios pusės (ar jų konfigūracijos) sudaro neatskiriama visumą. Įvairūs metodai, taikomi tiriant skirtingas teksto puses, gali papildyti vienas kitą ir išplėsti kitų ekspertizių galimybes.

Tekste vienokiu ar kitokiu būdu užfiksuojama kalba. Tai galima padaryti grafinių ženklų pagalba (rašant ranka, spausdinant mašinėle, poligrafiniu būdu ir t.t.) arba tiesiogiai, įrašant kalbą į magnetofono juostą. Tačiau kiekvienos kalbos formos (ir rašytinės, ir sakininės) pagrindas yra vadinamoji *vidinė kalba*. Vidinė kalba pasireiškia fonemose ir ženkluose, tačiau įtakoja ir patį techninį procesą. Įgūdžiai, naudojami individo, yra tarpusavyje susiję. Jie įtakojami vieni kitų ir turi bendrą sąlyčio tašką – *kalbą*. Todėl ir atvirkštinis tyrimas, t.y. nuo kalbos požymių, dažnai gali suteikti informacijos apie tam tikrų įgūdžių požymius. Kaip teisingai pabrėžia vokiečių teismo lingvistas H.Kniffka: “Metodologinė klaida yra skirti tik vienos rūšies tyrimą ar ekspertizę. Reikalingas sudėtinis tyrimas, pritraukiant įvairių disciplinų žinias.”³¹¹

Kaip jau buvo rašyta, **rašysenos** ir lingvistinė ekspertizės turi bendras šaknis. Tiriamas tas pats objektas – tekstas. Tik rašysenos ekspertizė tiria grafinę jo pusę ir nustato dokumento tekstą parašiusį asmenį, o lingvistinė – kalbinę pusę ir nustato autorių. Rašysenos ekspertiniam tyrimui naudojami rankraštiniai tekstai, kuriuose atsispindi ir kalbos grafinė pusė, ir rašto kalba. Rašysenos ir rašto kalbos požymių tyrimas gali harmoningai vienas kitą papildyti.

Rašybos ir skyrybos įgūdžiai byloja apie tekstą parašiusio asmens kompetenciją. Tačiau rašybos ir skyrybos įgūdžių požymiai yra ne rašysenos, o rašto kalbos požymiai. Jų tyrimas darant rašysenos ekspertizę labai dažnai gali būti reikšmingas.

Rankraštinio teksto kalbinių požymių ir grafinių požymių rašysenos ekspertizėje tyrimas papildo vienas kitą tuomet, kai reikia nustatyti ar tekstą parašęs asmuo ir autorius yra tas pats asmuo. Tekste, kurį

³¹¹ Kniffka H. Towards a Methodology of “Forensic Linguistics”: Postulates and Perspectives/ Kriminalistik und forensische Wissenschaften. Heidelberg, 1993/81, p.80.

žmogus parašo normalioje būsenoje, rašysenos ir rašto kalbos įgūdžiai atsiskleidžia natūraliai, jie atitinka vieni kitus ir sudaro harmoningą įgūdžių visumą.

Nustatyta, kad egzistuoja tiesioginis ryšys tarp rašto kalbos įgūdžių išsivystymo lygio, t.y. autorių apibūdinančių požymių, ir rašiusio asmens požymių. Pvz., neatitikimas tarp rašysenos tyrimų metu nustatyto žemo rašysenos įgūdžių lygio ir aukšto rašto kalbos įgūdžių išsivystymo lygio yra tiesioginė nuoroda į tai, kad tekstą parašęs asmuo ir autorius yra skirtingi asmenys.³¹² Rašant anoniminių laišką, dažniausiai vartojamas maskavimosi būdas yra menkesnio raštingumo lygio demonstravimas. Tačiau šiuo atveju paprastai neatkreipiamas dėmesys į tai, kad sugebėjimas sklandžiai rašyti, išdėstyti rišli tekstą, leksikos bei frazeologijos ypatumai ir pan. “išduoda” autoriaus tikrąjį raštingumą, kad ir kaip profesionaliai būtų iškraipyta ir supaprastinta rašysena. Tai, kad tekste nėra didesnių skirtumų tarp rašymo ir rašto kalbos įgūdžių lygio rodo, kad tekstą tikriausiai parašė pats autorius.

Teksto rašto kalboje neretai pasitaiko požymių, nurodančių žmonių psichinės sveikatos sutrikimus: pvz., tai gali būti perdėtas pasakojimo smulkmeniškumas ir nereikalingas detalumas, sunkūs perėjimai nuo vienos minties prie kitos, teksto išdėstymo lape savitumai, nenatūrali skyryba ir pan. Rašysenoje tokių požymių gali ir nebūti, arba jie pasirodo tik sunkesnėse psichinių ir nervinių ligų stadijose. Siekiant objektyviai charakterizuoti tekstą parašiusio asmens (ir autoriaus) būseną, būtina išanalizuoti ir rašysenos, ir rašto kalbos ypatumus.

Teksto rašto kalbos rašybos ir skyrybos lygių tyrimas gali padėti nustatyti požymius, liudijančius apie svetimos kalbos įtaką rašiusiajam, arba tiesiogiai nurodyti rankraštį parašiusio asmens gimtąją kalbą. Taigi “rašysenos ir kalbos požymiai natūraliai papildo ir paaiškina vieni kitus, o kompleksinis jų vertinimas padeda išgauti iš teksto daugiau informacijos apie jo kūrėją, bent apie jo gimtąją kalbą, išsimokslinimą, rašymo praktiką, aprašomųjų dalykų išmanymą ir kitką.”³¹³

Ekspertinių tyrimų praktika rodo, kad kompleksinis rašysenos ir rašto kalbos tyrimas padidina galimybes:

- 1) identifikuoti rašiusįjį;
- 2) nustatyti teksto iškraipymą, kai tekstą rašęs asmuo nežinomas;
- 3) nustatyti, ar rašyta savarankiškai;
- 4) apibūdinti asmens būseną teksto rašymo metu.

Pavyzdžiui, iš 1975-1979 mm. Lietuvos Teismo ekspertizės centre (tuometiniame Lietuvos TSR Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institute) Rašysenos ekspertizės laboratorijoje atliktų 28 ekspertizių, kaip nurodoma “Rašto kalbos ekspertizių, padarytų 1975-1979 mm., apibendrinime” didžioji

³¹² Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, Р. 62-63.

³¹³ Žalkauskienė A. Rašysenos ekspertizė Lietuvoje/ Lietuvos valstybingumo teisinės problemos. Pirmojo pasaulio lietuvių teisininkų kongreso straipsnių ir tezių rinkinys. V., 1993.

dalį (net 18) buvo rašysenos ekspertizės, kuriose ištirta ir *dokumento rašto kalba*. Šiose ekspertizėse tirti tokie objektai: laišakai, rašteliai, įvairūs kitokie anoniminiai dokumentai bei rankraštiniai įrašai įvairiuose oficialiuose dokumentuose (kvituose, orderiuose ir pan.). Rašto kalbos požymiai, nurodomi kaip būdingi tekstą (įrašą) parašiusiam asmeniui, yra iš esmės vien rašybos ir skyrybos ypatumai.

Rašto kalbos požymiai gali būti tiriami ne tik rankraštiniuose tekstuose, bet ir *parašuose*. Dažniausiai tai būna mažaraščių parašai, kuriuose nustatomos rašybos klaidos, atsiradę dėl dviejų priežasčių: 1) dėl gramatikos taisyklių nežinojimo, 2) dėl tarmės. Rašto kalbos požymių tyrimas tokiais atvejais taip pat gali būti vertingas ir dažnai padeda ekspertui padaryti išvadą. Parašų tyrime rašto kalbos požymiai gali įeiti į požymių visumas, galinčias sudaryti pagrindą tiek teigiamoms, tiek neigiamoms išvadoms.

Kita kriminalistinių ekspertizių rūšis, kurioje lingvistinių žinių panaudojimas taip pat gali papildyti tyrimo procesą, yra **dokumentų techninė ekspertizė**. Šioje ekspertizėje šalia kitų, tiriami ir tekstai, išspausdinti, pvz., spausdinimo mašinėle. Kai tyrimui pateikiama užduotis identifikuoti (apibūdinti) dokumento teksto atlikėją arba, palyginus skirtingus tekstus, nustatyti, ar jie išspausdinti to paties asmens, ieškoma specifinių mašinraščio požymių. Šiuose tekstuose išskiriami tokie požymiai: daktilografiniai (mašinraščio įgūdžių įvaldymo lygis), topografiniai požymiai (teksto ir jo fragmentų sudėliojimas), rašto kalbos (rašybos ir skyrybos požymiai), ir kilę dėl daktilografinių priežasčių požymiai (taisymo būdai).

Vidinės kalbos perkėlimas į rašto kalbą, kaip jau buvo minėta, įtakoja ir patį perkėlimo (šiuo atveju – spausdinimo) procesą. Nesuderinamumas tarp vidinės kalbos ir spausdinimo įgūdžių gali atsispindėti, pvz., klaidose. Tokiu būdu rašysenos (skyrybos) klaidos, jų ištaisymas tekste gali atsirasti ir dėl kalbinių priežasčių (pvz., gimtosios teksto atlikėjo kalbos įtakos), ir dėl techninių priežasčių (pvz., žemo mašinraščio įgūdžių įvaldymo lygio) arba kitų (neįprastos rašymo sąlygos – liga, stresas, susijaudinimas ir pan.). Rašto kalbos požymių nustatymas ir teisinga jų analizė gali padėti spręsti ir šios ekspertizės klausimus.³¹⁴

Kaip žinoma, kalbos požymių tyrimas padeda spręsti ir **fonoskopinės ekspertizės** uždavinius. Fonoskopinė ekspertizė nustato asmenį iš jo balso, kalbos, kalbos manieros, užfiksuotų garso ar vaizdo įrašė. Taigi šiuo atveju lingvistinės žinios gali būti reikalingos tiriant asmens sakininės kalbos požymius įvairiuose kalbos lygiuose. Kita vertus, savaime suprantama, kad fonoskopiniuose tyrimuose taikomos ir lingvistikos mokslo žinios, kadangi šių tyrimų pagrindą sudaro lingvistikos mokslo dalis, tirianti kalbos garsinę pusę, – fonetiką.

³¹⁴ Huber W. Der Umgang mit der Schreibmaschine als Merkmal der Persönlichkeit./ Symposium: Forensischer Linguistischer Textvergleich. Wiesbaden, 1989, P. 185-203.

Tačiau be garsinės kalbos pusės fonoskopinių tyrimų metu gali būti tiriami ir kiti kalbiniai parametrai: dažniausiai tai yra sintaksė (žodžių tvarka, žodžių derinimasis sakinyje) ir leksika (žodžių pasirinkimas). Šie įrašo sakininės kalbos reiškiniai tiriami norint apibūdinti kalbantįjį (diktorių), t.y. siekiant nustatyti tokias jo charakteristikas, kaip:

1. gimtoji kalba, jos įvaldymo lygis;
2. nacionalinė arba etninė priklausomybė;
3. išsilavinimo lygis;
4. kalbinės kultūros lygis;
5. socialinis statusas (socialinė (grupinė) priklausomybė);
6. individualūs asmenybės požymiai (temperamentas, savęs įvertinimas ir kt.);
7. dialektas;
8. kalbos atitikimas normoms (normatyvumas);
9. ryškūs idiolekto (savitas kalbėjimo stilius) pasireiškimai;
10. profesinė priklausomybė (pvz., teisininkas, gydytojas, mokytojas ir pan.) ir kt.

Šiuo atveju lingvistiniai metodai kompleksiskai įeina į fonoskopinėje ekspertizėje naudojamų metodų visumą. Taigi lingvistinės žinios fonoskopinėje ekspertizėje taikomos, kai tiriamas pasakytas (įrašytas) tekstas, siekiant identifikuoti arba charakterizuoti diktorių/ autorių pagal jo sakininę kalbą, nustatyti garsinės kalbos produkavimo būdą (pvz., skaitymas, spontaniškas arba paruoštas kalbėjimas).

Skirtingi įvairių šalių praktikos poreikiai ir tradicijos lėmė skirtingas lingvistinių žinių panaudojimo tradicijas fonoskopinėse ekspertizėse.

Pavyzdžiui, rusų fonoskopinių tyrimų mokyklos metodikoje didelis dėmesys skiriamas ne tik įrašo kalbos garsinės pusės tyrimui, bet ir sintaksei, leksikai ir pan. Tarp kitų įrašo tyrimo metodų plačiai naudojami ir lingvistinis, lingvistinis- instrumentinis, instrumentinis- lingvistinis metodai, o pati tiriamos medžiagos analizė vadinama audityvine- lingvistine (аудитивно- лингвистический анализ). Tokiu būdu, lingvistinė įrašų ir lyginamųjų pavyzdžių analizė apima, be kitų sakininės kalbos požymių, ir leksinio- morfologinio, sintaksinio- gramatinio, semantinio, pragmatinio bei stiliaus lygmenų aprašymą.³¹⁵ Rusų fonoskopinių tyrimų metodikose tarp kitų identifikacinę reikšmę turinčių požymių nurodomi ir tokie kalbinio proceso organizavimo įgūdžiai, kaip: naudojamo žodyno ypatumai (pvz., jo turtingumas, tam tikrų sinonimų, archaizmų naudojimas ir pan.), sintaksiniai požymiai (sintaksinių konstrukcijų naudojimo ypatumai: pvz., jų įvairovė, taisyklingumas, sakinių ilgis ir pan.).

Vakarų Europos fonoskopiniuose tyrimuose tiriamo įrašo sakininės kalbos atitinkamų lygmenų (sintaksės, leksikos) požymiai taip pat daugiau ar mažiau panaudojami.

³¹⁵ Судебно- фонографическая экспертиза. (Центр речевых технологий). Санкт Петербург, 1996.

Taip, pavyzdžiui, sakininės kalbos sintaksės bei leksikos požymių analizė įeina į Vokietijoje atliekamų fonoskopinių tyrimų metodikas. Beje, Vokietijos specialistai- fonoskopininkai privalo turėti fonetinį/ lingvistinį (arba psicholingvistinį) išsilavinimą. Jų manymu, šalia balso ypatingą reikšmę kalbančiojo atpažinimui turi ir jo sakininė kalba su visais jos požymiais, atspindinčiais dialekto, sociolekto, idiolekto ir kitas ypatybes. Labiausiai krintantis į akis ir stabiliausias požymis, žinoma, yra ypatingas tam tikrų garsų tarimas (akcentas). Tačiau minėtos ypatybės gali atsispindėti ir tokiuose kalbos parametruose, kaip sintaksė, leksika ir kt.³¹⁶

Kalbančiojo dialektas laikomas vienu iš svarbiausių požymių, kurio nustatymas gali būti reikšmingas įtariamųjų asmenų rato sumažinimui. Dialekto pagrindu kartais galima nustatyti ir kalbančiojo gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovę. Vokiečių ekspertų manymu, dialekto pasireiškimo laipsnis paprastai byloja ir apie kalbančiojo išsilavinimą. Sociolekto, t.y. tam tikros socialinės grupės ar socialinio sluoksnio požymiai taip pat daugelyje atveju gali padėti susiaurinti įtariamųjų asmenų ratą. Tam tikruose sakininės kalbos lygmenyse (pvz., leksika, sakinių konstrukcijos ir pan.) dažnai slypi informacija apie kalbančiojo išsilavinimą bei apie jo profesiją: ar tai profesija, susieta su kalbėjimu (advokatas, dėstytojas) ar ne (darbininkas, fermeris). Didelę identifikacinę reikšmę sakininės kalbos tyrimuose gali turėti ir tam tikrų intarpų (Floskeln, *незнаменательная лексика*), pvz., ar ne, reiškia, vartojimas, taip pat būdas ir priemonės, kuriomis realizuojamos pauzės (hmm, aa).³¹⁷

Lietuvoje fonoskopinės ekspertizės atliekamos, kaip žinia, Lietuvos Teismo ekspertizės centre. Pas mus šios ekspertizės daugiausiai sprendžia identifikacinius klausimus, nustato konkretų asmenį, kurio balsas ir kalba užfiksuoti garso ar vaizdo įrašė. Klausimai dėl asmens, kurio balsas ar kalba užfiksuoti pateiktame garso įrašė, savybių nustatymo beveik nesprenžiami. Tokią situaciją lėmė praktikos poreikiai. Šiuo metu fonoskopinėse ekspertizėse Lietuvoje į tokių sakininės kalbos lygmenų kaip sintaksė, leksika požymius beveik neatsižvelgiama. Mūsų manymu, šiuo atveju tiriama įrašo sakininės kalbos požymių analizė fonoskopiniuose tyrimuose yra nepagrįstai ignoruojama. Tačiau ji gali būti papildomu informacijos šaltiniu kalbančiojo identifikavimo ir paieškos procese.

Lietuvoje nėra sukurta metodikų sakininės kalbos požymių analizei. Kaip žinoma, sakininės kalbos normos bei vartojimo ypatumai skiriasi nuo rašytinės kalbos parametrų: sakininė kalba kuriama ir vartojama pagal savas taisykles. Todėl metodikas, skirtas rašytinės kalbos tyrimui vargu ar galima pritaikyti ir sakininei kalbai tirti. Mūsų manymu, metodikų, skirtų sakininės kalbos analizei, kūrimas galėtų papildyti ir patobulinti fonoskopinių tyrimų procesą.

Pasaulinė praktika rodo, kad visapusiškas lingvistinių žinių išnaudojimas fonoskopiniuose tyrimuose turi aiškias perspektyvas. Daugelio užsienio specialistų manymu, šalia automatizuotais,

³¹⁶ Köster O. Die Datenbank regionaler Umgangssprachen (DRUGS)/ Kriminalistik, 2001/1, p. 46- 50.

³¹⁷ Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000.

instrumentiniais tyrimo metodais nustatomų charakteristikų, analizuojant įrašą, būtina atsižvelgti ir į visas lingvistines kalbinio signalo charakteristikas.³¹⁸ Pastaraisiais metais kompiuterinių technologijų tobulėjimas, garsinių redaktorių paplitimas, pasiekimai kalbinės sintezės srityje suteikia plačias galimybes manipuluoti kalbiniais signalais, “miksiuoti” kalbinius signalus iš skirtingų fonogramų, keičiant balso tembrą ir aukštį ir pan. Tai, viena vertus, komplikuoja fonoskopinių tyrimų procesą. Tačiau, kita vertus, šitos tendencijos didina būtent lingvistinių žinių panaudojimo reikšmę kaip sakytinių tekstų taip ir įgarsintų rašytinių tekstų, mistifikacijų ir padirbimų atvejais.

Garsinio teksto, kaip kalbinės veiklos produkto, analizė, taikant lingvistinius metodus, padeda netradiciškai spręsti ir klausimus, susijusius su garsinio teksto vientisumo problema. Tokiu būdu gali būti nustatoma, ar tekstas nesudarytas iš atskirų skirtingos kilmės dalių, pvz., priklausančių skirtingiems autoriams. Manoma, kad tai perspektyvus metodas, kol kas dar nepakankamai išvystytas ir taikomas fonoskopinėje ekspertizėje.³¹⁹

Nagrinėjant kalbos požymių tyrimo naudojimą kriminalistikoje ir ekspertizėje, reikėtų pabrėžti, kad šiuo metu bandoma iš naujo peržiūrėti lingvistinių tyrimų pritaikymo ekspertinėje praktikoje galimybes ir apimtį. Tai tik patvirtina, faktą, kad iki šiol lingvistinio tyrimo galimybės ne visada pakankamai visapusiškai išnaudojamos šioje srityje.

Pavyzdžiui, Rusijoje, kur rašto kalbos ekspertizė (čia vadinama dažniausiai autorystės ekspertizė – автороведческая экспертиза) pasižymi gana stipria teorine ir metodologine baze, siūloma apskritai lingvistinėmis žiniomis paremtus metodus jungti ir taikyti vienoje ekspertizėje.³²⁰

Galima pažymėti, kad, pavyzdžiui, jau dabar Čekijoje teismo lingvistikos ir atitinkamai jos užduotimi laikoma ir *rašytinių* ir *sakytinių* tekstų lingvistinė analizė ir interpretacija, sprendžiant teismo konteksto užduotis.³²¹

Mūsų manymu, kryptingesnį ir labiau koncentruotą lingvistinių žinių panaudojimą ir kitų rūšių ekspertizėse (ne tik lingvistinėje) galėtų užtikrinti *bendro metodologinio pagrindo tokiems tyrimams*

³¹⁸ Boves L 'Commercial Applications of Speaker Verification: Overview and Critical Success Factors', *Proceedings of RLA2C Workshop on Speaker Recognition and its Commercial and Forensic Applications*, Avignon, 1998, p.150-159; Andrews WA, Kohler MA & Campbell JP 'Phonetic, Idiolectal and Acoustic Speaker Recognition' (paper presented at *2001 - A Speaker Odyssey*), Crete, Greece, 2001; Broeders A.P.A. Forensic Speech and Audio Analysis Forensic Linguistics (a review of the period 1998-2001): 13th INTERPOL Forensic Science Symposium, Lyon, France, 16-19 October 2001; Doddington G. 'Speaker Recognition Based on Idiolectal Differences between Speakers'/ *Eurospeech*, September 2001.

³¹⁹ Галяшина Е.И. Лингвистическое обеспечение криминалистического исследования устного и письменного текста/ Труды междунар. семин. “Диалог’ 2001” по компьютерной лингвистике и её приложениям, М., 2001.

³²⁰ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001; Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.

³²¹ Aignerová A. Co je forenzní lingvistika. / *Kriminalistika, ročník XXXIV, 2001/1*, Kniffka H., *Berichte: Bonner Konferenz zur Forensischer Linguistik./ Kriminalistik und forensische Wissenschaften, Heidelberg, 1994/ Band 83, p. 184.*

kūrimas. Tai padėtų tobulinti skirtingų ekspertizių metu naudojamus lingvistinius metodus, integruoti juos, papildyti. Manytume, apskritai lingvistinio tyrimo galimybės tokiu būdu būtų labiau išplėstos.

Kitas tokio bendradarbiavimo metodologiniame lygmenyje, sprendžiant lingvistinių žinių ir metodų taikymo problemas, privalumas galėtų būti *organizacinis*. Juk jungimo pagrindu gali būti ne tik mokslo sritys, bet ir specialistai, naudojamos priemonės, technika ir pan. Sėkmingo bendradarbiavimo šioje srityje pavyzdžiu gali būti Vokietijos praktika. Kaip jau buvo rašyta, Vysbadeno Kriminalistinės technikos institute ir lingvistinės, ir fonoskopinės ekspertizės atliekamos viename padalinyje ekspertams glaudžiai bendradarbiaujant.

Mūsų manymu, tokia bendra metodologinė veikla lingvistinių žinių taikymo skirtingų kriminalistinių ekspertizių poreikiams turi būti vykdoma remiantis *kriminalistinės lingvistikos* pagrindais, rekomendacijomis. Bendra veikla metodologiniame lygyje būtų vykdoma daugiausia remiantis *kriminalistinės lingvistinės ekspertizės* praktika.

Apie tai, kad bendros metodologinės veiklos vykdymas lingvistinių žinių taikymo srityje būtų pagrįstas ir lingvistiniu atžvilgiu byloja žemiau pateikta analizė bei argumentai.

Kalba gali būti savarankišku identifikacinių ir diagnostinių kriminalistinių tyrimų objektu. Taip yra lingvistinės ekspertizės atveju.

Kalba, t.y. šneka, kalbėjimas, žodinė kalba, yra kalbos produkavimas, pasireiškiantis tam tikru pasakytu (į magnetofono juostą įrašytu) ar parašytu tekstu, kuris yra pasakymų, posakių, frazių visuma. Kaip nurodoma lingvistinėje literatūroje, pirminė kalbos produkavimo forma yra žodinė kalba - šneka. "Visos kitos komunikacijos formos (rašomoji kalba ... ir kt.) yra žodinės kalbos modifikacijos, vadinasi, išvestinės, antrinės."³²² Rašytinė kalba kartu su sakytine kalba sudaro dvi skirtingas vieno reiškinių formas.

Abi kalbos formos – rašytinė ir sakytinė – nors ir skiriasi organizaciniu ir funkciniu požiūriu, tačiau turi daugiau bendrų bruožų. Lingvistinėje literatūroje nurodoma, kad ir sakytinė ir rašytinė kalbos formos turi bendrą šaltinį – *vidinę kalbą*. "Abi pagrindinės kalbinės komunikacijos formos (t.y. sakytinė (šnekamoji) ir rašomoji kalba – R.R.) priklauso nuo mentalinės kalbos, kuri paprastai reiškiasi nepriklausomai nuo komunikacijos būdų".³²³ Žmogus nieko negali pasakyti (parašyti), jeigu jis iš anksto tarsimų (rašysimų) žodžių neparenka ir neapgalvoja, todėl komunikacijos akte realizuojamas pasakymas pirmiausiai yra planuojamas ir generuojamas vidine kalba. Vidinė kalba visada eina prieš kitas kalbos formas.³²⁴

³²² Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. Vilnius, 1997. P. 8.

³²³ Horálek K. Psaný jazyk a vnitřní řeč. Slovo a slovesnost, 43, 1982, P. 213.

³²⁴ Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. Vilnius, 1997. P. 8.

Ir sakytinė, ir rašytinė kalbos turi bendrą pagrindinį vienetą – žodį, kuris kalboje funkcionuoja kaip tam tikras ženklas. Abi šios kalbos formos turi dar vieną bendrą bruožą: jos valdomos vienos kalbinės taisyklės – normos, t.y. kalbinių įpročių, susiformavusių tam tikroje visuomenėje ir tam tikrame laikotarpyje, visumos.

Raštas yra glaudžiai susijęs su individo sakytine kalba. Rašytinės kalbos įgūdžiai atsiranda jau turint sakytinės kalbos pagrindą. Sakytinės kalbos įvaldymas įtakoja rašytinę kalbą. Tačiau, kita vertus, rašytinė kalba nėra vien sakytinės kalbos perkėlimas į rašytinę formą.

Abi šios kalbos formos yra artimos viena kitai, nes sakytinė kalba gali turėti rašytinės kalbos specifinių bruožų ir atvirkščiai. Tai dažnai priklauso nuo tam tikros teksto rūšies specifikos. Pvz., asmeninis laiškas, kuris, viena vertus, realizuojamas raštiškai, ir kalba šiuo atveju nėra (ar tik iš dalies yra) spontaniška, dažniausiai standartinė. Kita vertus, asmeninio laiško kalba gali būti labai emocionali, asmeninio pobūdžio ir todėl neretai spontaniška. Kitas pavyzdys: pokalbis visuomenės informavimo priemonių srityje, pvz., televizijos laidoje, iš vienos pusės yra žodinis ir realizuojamas dialogo formoje, iš kitos – mažai emocionalus ir spontaniškas.³²⁵

Tai, kad abi kalbos formos (sakytinė ir rašytinė) gali turėti bendrų bruožų, patvirtina ir ekspertinė praktika. Ekspertai nurodo, kad “daugelis šantažuotojų savo laiškuose neįprastu būdu raštiškai fiksuoja sakytinę kalbą”.³²⁶

Ir sakytinės, ir rašytinės kalbos pasireiškimas priklauso nuo daugelio sąlygų, įtakojamų kalbinės situacijos. Kalbinių priemonių pasirinkimą sakytinėje kalboje lemia tokie komunikacinio akto komponentai:

- komunikacijos (bendravimo situacijos) pobūdis ir rūšis (pvz., oficiali viešoji ir oficiali asmeninė, neoficiali);
- kalbos produkavimo (kalbėjimo) būdas (pvz., spontaniškas kalba);
- kalbinės veiklos forma (pvz., dialogas, polilogas, monologas).

Atskirais atvejais sakytinė ir rašytinė kalbos formos susilieja. Kai kurie psichologai išskiria tokias sakytinės ir rašytinės kalbų santykio formas: 1) parašyto teksto skaitymas balsu; 2) vidinis teksto skaitymas; 3) padiktuoto teksto užrašymas; 5) perskaityto ir išgirsto teksto užrašymas iš atminties.³²⁷ Ir svetimo teksto atgaminimas, ir savarankiškas teksto sudarymas gali pasireikšti ir rašytine, ir sakytine forma. Šiuo atveju, be abejo, abi kalbos formos turi būti tiriamos tik kompleksiškai.

³²⁵ Techtmeier B. Handlungsstrukturen in monologischen und dialogischen Texten/ Çmejrkova Š. et al. Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication. Tübingen, 1994, P. 243-248.

³²⁶ Artmann P. Tätertexte – eine linguistische Analyse der Textsorten Erpresserbrief und Drohbrieff. München, 1996, P. 56.

³²⁷ Жинкин Н.И. Психология, гл. IX, М., 1962.

Abi kalbos formos turi ir savo individualių bruožų, kurie priklauso nuo specifinės kalbinio pasisakymo realizavimo formos. Abi šios kalbinės veiklos formos turi skirtingas sritis ir funkcijas. Lingvistinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės, ar tai yra skirtingi variantai vieno reiškinio, ar skirtingi savo normas turintys reiškiniai.³²⁸

Kalbant apie sakytinės ir rašytinės kalbos skirtumus galima paminėti tokius aspektus:

Sakytinė kalba	Rašytinė kalba
spontaniškumas	planavimas
dialoginė forma	monologinė forma
artumas	tolumas
tolumas	orientavimasis į procesą

Sakytinės ir rašytinės kalbos skirtumai ypatingai ryškiai pasireiškia sintaksės lygmenyje. Sakytinėje kalboje vyrauja trumpos sakinių konstrukcijos, paprasti sakiniai, dažnai sintaksinės konstrukcijos pertraukia viena kitą. Sakytinės kalbos sintaksinės konstrukcijos (sakiniai) neatitinka įprastų gramatinių normų. Tai nėra būdinga rašytinei kalbai.

Sakytinėje kalboje daugiau dėmesio skiriama funkcijai negu struktūrai, t.y. semantinė pasakymo pusė yra svarbesnė už sintaksinę. Sakytinės kalbos atveju ypatingą reikšmę turi kontekstas, kuris padeda dekoduoti ir interpretuoti pasakymą.

Sakytinei spontaniškai kalbai būdinga:

1) Spontaniškas kalbos produkavimas ir planavimas vyksta vienu metu;
2) Kalbėjimas vyksta ne logiškai išvystant, o asociatyviai parenkant pasakymus;
3) Kalbiniai pasakymai yra eliptinio pobūdžio, nes kalbantysis nuolat kontroliuoja klausiančio reakciją;
4) Kalbant spontaniškai atsiranda daug gramatiškai netaisyklingų konstrukcijų, stilistinių netikslumų, pakartojimų, žodžių pakeitimų ir pan.;

³²⁸ Fiehler R. Analyse- und Beschreibungskategorien für geschriebene und gesprochene Sprache. Alles eins? / Čmejrková Š. et al. Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication. Tübingen, 1994, P. 175-180.

5) Visų literatūrinės kalbos normų panaudojimas spontaniškoje kalboje traktuojamas kaip anormalus reiškinys. ³²⁹

Rašytinės kalbos specifiką sudaro:

1) rašytinė kalba daug labiau paklūsta normoms, negu sakytinė;
2) rašytinės kalbos produkavimas yra daugiau apgalvotas, suplanuotas;
3) yra galimybė ištaisyti parašytą, ir pasitelkus kitų pagalbą, ir nepaliekant jokių koregavimo pėdsakų;
4) egzistuoja galimybė rašyti tekstą apsimetant kitu;
5) rašytinio teksto kūrime gali dalyvauti keletas autorių, jis gali būti diktuojamas, nurašomas. ³³⁰

Šios specifinės rašytinės kalbos savybės labai pasunkina jos analizę identifikacinio ar diagnostinio tyrimo metu.

Rašytinės ir sakytinės kalbos sutampantys ir besiskiriantys požymiai gali būti pavaizduoti schemeje:

<i>Rašytinės ir sakytinės kalbos požymiai</i>	<i>Sakytinės kalbos ypatumai</i>	<i>Rašytinės kalbos ypatumai</i>
Abi kalbos formos yra vieno ir	Sakytinė kalba pasižymi	Rašytinė kalba dažniausiai

³²⁹ Златоустова А.В., Потапова Р.К. Общая прикладная фонетика, М., 1997, Р. 339-349.

³³⁰ Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000, P. 3-16.

to paties asmens kalbinės išraiškos būdai	spontaniškumu, o tai lemia jos sintaksinių ir semantinių ryšių neišbaigtumą, nutrūkstamumą netgi atskirame sakinyje.	paruošta ir apgalvota. Ji pasižymi savo konstrukcijų sintaksiniu išbaigtumu ir logika.
Abi kalbos formos turi bendrą šaltinį – vadinamąją vidinę kalbą. Ji yra grandis, jungianti mintį su konkrečia kalbos forma.	Sakytinei kalbai nebūdingas jos elementų sąryšis.	Rašytinei kalbai būdingas sąryšis, sudėtingų (pilnų ir išplėstų) sintaksinių konstrukcijų dominavimas
Abi kalbos formos turi tuos pačius gramatinės ir semantinės struktūros vienetus (leksema- sakiny- frazė-tekstas).	Tekstas sakytinėje kalboje paprastai prasideda nuo svarbiausios informacijos.	Rašytinėje kalboje, priklausomai nuo teksto ilgio, gali būti naudojamas ilgesnis ar trumpesnis įvadas į komunikacinę situaciją.
Panašios teksto sukūrimo sąlygos: vieninga ženklų ir jos normų sistema.	Sakytinei kalbai būdingas kalbos produkavimo ir recepcijos (ištaramo ir suvokimo) laiko sutapimas. Tai lemia dažnus netikslumus leksikos srityje, plačios ir neaiškios semantinės sferos žodžių vartojimą, žodžių, turinčių daug reikšmių, vartojimą, aktyvią savarankišką žodžių kūrybą ir pan.	Rašytinėje kalboje kalbos produkavimo ir recepcijos (parašymo ir suvokimo) laikas nesutampa. Tai lemia griežtą leksinių ir gramatinių konstrukcijų diferencijavimą priklausomai nuo bendravimo situacijos, kalbos norminimo tendenciją, žodžių reikšmės patikslinimą ir pan.
Abiejų kalbos formų žanrų atitikimas. Tokiu būdu ir sakytinės ir rašytinės formos stilistiniai ypatumai priklauso nuo tam tikro teksto žanro ir gali būti tie patys.	Papildomas sakytinės kalbos žymėjimas tokiomis priemonėmis, kaip intonacija, mimika, gestai.	Rašytinės kalbos atveju informacija perduodama tik ženklų sistemos pagrindu.

Tam tikrų kalbinių įgūdžių (leksinių, frazeologinių, sintaksinių, stilistinių) perėmimas iš vienos kalbos formos į kitą (dažniausiai – rašto kalbos įgūdžių formavimas sakytinės kalbos pagrindu).		
--	--	--

Kalbant apie šias skirtingas kalbos formas reikėtų paminėti, kad apskritai lingvistikoje egzistuoja skirtingi požiūriai į taisyklių sistemas, pagal kurias sudaroma sakytinė arba rašytinė formos. Paprastai sakytinės kalbos taisyklių sistema laikoma savarankiška, skirtinga nuo rašytinės kalbos sistemos. Tačiau ji gali būti nagrinėjama ir kaip rašytinės kalbos normos sakytinė realizacija, tampančia nukrypimu nuo šios normos. Lingvistikoje netgi buvo bandoma surasti vieningą sistemą sakytinės ir rašytinės kalbų aprašymui.

Tačiau reikėtų pritariuoti požiūriui, kad visais atvejais sakytinė kalba negali būti nagrinėjama visiškai izoliuotai nuo rašytinės kalbos normų. “Abi šios kalbos formos turi vieningą pagrindą (bazę), skiriasi tik realizavimo formos dėl šio realizavimo sąlygų”.³³¹ Bendras pagrindas sąlygoja ir jų tyrimo metodų bendrumą (ne tapatumą!). Tai vienas iš pagrindinių argumentų, kodėl *ir sakytinės, ir rašytinės kalbos formų tyrimui reikėtų kurti bendrą metodologinį pagrindą*. Manytume, tai *ne tik patobulintų jų savarankiškus tyrimo metodus, bet ir išplėstų lingvistinių žinių taikymo teisingumo nustatymo srityje galimybes*.

Požiūris į kalbą, kaip į vieningą kriminalistinio tyrimo objektą, nėra visiškai naujas požiūris. Šis klausimas ekspertiniuose tyrimuose buvo keliamas ir anksčiau.³³² Tačiau buvo nepagrįstai siūloma metodiką, sukurtą rašto kalbos požymių pagrindu, taikyti apskritai tiriant kalbinį produktą, nepriklausomai nuo jo perdavimo formos (sakytinės ar rašytinės), bei fiksavimo (kodavimo) ženklų sistemos (pvz., raidyno, Morzės abėcėlės). Terminą *rašto kalbos požymiai*, kuris manoma esą per siauras, siūloma pakeisti platesniu – *kalbos požymiai*. Identifikacinis ir diagnostinis tyrimas, sprendžiant teksto (ir sakytinio ir rašytinio) autoriaus nustatymo klausimus, vyktų tuomet apskritai kalbos požymių pagrindu.

Toks požiūris reikštų metodiškai nepagrįstą rašytinės ir sakytinės kalbos metodų sutapatinimą.

³³¹ Златоустова А.В., Потапова Р.К. Общая прикладная фонетика, М., 1997, Р. 349.

³³² Берлянд Г.Ш. К вопросу о судебно-лингвистической экспертизе. / Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов в экспертную практику (Материалы Всесоюз. научн. конференции), Т. IV, М., 1972, Р. 52-57.

Diskusijos dėl naujos rūšies ekspertizės sukūrimo, kuri sujungtų abiejų kalbos formų –rašytinės ir sakytinės – tyrimą, kriminalistų ir ekspertų tarpe vyksta jau nebe pirmi metai. Vienu iš svarbiausių argumentų tokio žingsnio tikslingumui patvirtinti laikomas kalbos požymių, kurie išskiriami ir rašytinės, ir sakytinės kalbos tyrime, bendrumas,³³³ taip pat metodų, naudojamų šių požymių išskyrimui ir įvertinimui, panašumas³³⁴. Rašytinės ir sakytinės kalbos tyrimų apjungimo privalumas būtų galimybė identifikacinių ir diagnostinių uždavinių sprendimui naudoti vienos kalbos formos požymius kitos tyrimo metu.

Tokio abiejų kalbos formų tyrimo pagrindų jungimo (metodologiniu atžvilgiu) tikslingumą ir pagrįstumą, mūsų manymu, argumentuoja taip pat ir naujos kalbos atmainos – *elektroninio diskurso*, t.y. bendravimo internetu kalbos – kriminalistinio tyrimo galimybės. Elektroninio tinklo kalba iš esmės yra tarpinis variantas tarp rašytinės ir sakytinės kalbos atmainų. Todėl tokios ypatingos kalbos atmainos, kuri turi ir rašytinės ir sakytinės kalbos bruožų, t.y. sudaryta pagal abiem kalbos formoms būdingus principus, tyrimui reikės taikyti ir rašytinei, ir sakytinei kalbai sukurtus metodus (apie elektroninį diskursą išsamiau žr.: sk.3.2).

Apibendrinant pasakyta, reikėtų pabrėžti, kad:

1. Kriminalistinių lingvistinių žinių taikymo galimybės neapsiriboja vien tik rašto kalbos tyrimais kriminalistinėje lingvistinėje ekspertizėje. *Lingvistinių žinių ir metodų taikymo galimybės kitų teismo ekspertizių tyrimo procese* (pvz., rašysenos, dokumentų techninėje, fonoskopinėje) *gali patobulinti šių tyrimų kokybę, padaryti tyrimą efektyvesniu.*
2. Mes siūlome sukurti bendrą lingvistinių žinių ir metodų taikymo ekspertiniame tyrime pagrindą metodologiniame lygyje. Tokiu būdu ir rašytinės, ir sakytinės kalbų tyrimai galėtų papildyti vieni kitus, būtų efektyvesni.
3. Mūsų siūloma nauja kriminalistikos technikos šaka – *kriminalistinė lingvistika* – turėtų sudaryti ne tik *kriminalistinės lingvistinės ekspertizės*, bet ir apskritai lingvistinių žinių ir metodų taikymo (taip pat kitose ekspertizėse) ekspertiniame tyrime teorinę bei metodologinę bazę.

³³³ Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования/ под. ред. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С.Белкина. – Новый юрист, 1997, р. 173.

³³⁴ Заяц И.В. Использование лингвистических познаний при расследовании преступлений. Дисс. канд. юр. наук. С., 2000. Р. 37.

3. Pagrindinės kriminalistinės lingvistikos ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės raidos tendencijos ir perspektyvos:

3.1 Socio- ir psicholingvistinių tyrimų raidos tendencijos ir kryptys bei jų rezultatų pritaikymo kriminalistinės lingvistinės ekspertizės poreikiams galimybės.

Individas yra visuomenės narys ir jo kalba įtakojama daugelio socialinio, visuomeninio pobūdžio veiksnių. Kiekvieno konkretaus individo kalbinė veikla yra įtakojama ir daugelio jo psichikos veiksnių. Tam, kad būtų teisingai interpretuota ir atpažinta minėtų veiksnių įtaka individo kalboje, nepakanka vien bendrosios lingvistikos žinių ir metodų. Kalba nėra vien tik kalbininkų tyrimo objektas – ja domisi įvairių sričių mokslininkai.

Kriminalistinės lingvistikos ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijos ir metodologijos kūrimas įtakojamas daugelio išorinių faktorių. Sistemingai kurdama ir vystydama savo teoriją ir metodologiją, kriminalistinė lingvistika, be abejo, negali nesiremti ir tokių tarpdisciplininių mokslų, kaip, pvz., sociolingvistika ir psicholingvistika, pasiekimais. Tam tikros spragos kitų mokslų tyrimuose, ir, atvirkščiai, šių mokslų pasiekimai, įtakoja ir mūsų aptariamą discipliną. Kriminalistinė lingvistika nėra pajėgi išspręsti daugelio problemų, atsirandančių jos akiratyje, kai tam nėra atitinkamo mokslinio pagrindo. Tačiau, kita vertus, kriminalistiniuose lingvistiniuose tyrimuose dar dažnai nepakankamai išnaudojami ir kitų mokslų pasiekimai.

Kriminalistinės lingvistinės literatūros analizė leidžia teigti, kad kriminalistinės lingvistinės ekspertizės galimybės nėra išnaudojamos ir todėl, kad nepakankamai atsižvelgiama ir į sociolingvistų, ir į psicholingvistų tiriamojo teksto (rašto kalbos) aspektus. Sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų rezultatai kol kas dar nėra pakankamai išnaudojami kriminalistinėje teksto analizėje.

Kaip rodo ir kriminalistinio lingvistinio tyrimo tendencijos, būtent šios kryptys dabartinėje lingvistinėje ekspertizėje turėtų tapti perspektyvomis (prerogatyvomis).

Tai, kad į šių mokslų pasiekimus nėra pakankamai atsižvelgiama ir Lietuvos kriminalistinių lingvistinių tyrimų teorijoje ir metodologijoje, lemia nuodugnesnių ir sistemingesnių sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų mūsų šalyje trūkumas. Apskritai kalbant, socialinę kalbos pusę kalbininkų imta domėtis tik paskutiniais dešimtmečiais. 1974 metais Lietuvių kalbos institute buvo įsteigta socialinės lingvistikos grupė, kurios veikla ir tyrinėjimai atsispindėjo straipsniuose ir vertimuose. Sociolingvistinių tyrinėjimų Lietuvoje pradžia tapo darbai, paskelbti "Lietuvių kalbotyros klausimų" XIX tome: "Socialinės lingvistikos problemos" (1979m.). 1994 metais pasirodė straipsnių rinkinys "Sociolingvistika ir kalbos kultūra". Tarp kitų darbų, vienaip ar kitaip palietusių ir socialinės lingvistikos klausimus, galima paminėti ir S.Karaliūno monografiją "Kalba ir visuomenė"³³⁵. Joje autorius vienas iš pirmųjų

³³⁵ Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997.

Lietuvoje nagrinėja daugelį klausimų, susijusių su kalbos funkcija, t.y. jos paskirtimi, vaidmeniu žmogaus visuomenės gyvenime ir pan. Bendriausiais sociolingvistikos problemos paliečia ir P.Kniūkšta savo knygoje „Kalbos vartoseną ir tvarkybą“³³⁶ (2001m.).

Lingvistinių tyrimų teorijoje bei praktikoje kalba nagrinėjama ne kaip abstrakti sistema, formali struktūra, tam tikras kodas, o kaip bendravimo priemonė, atliekanti visuomenėje svarbią komunikacinę funkciją. Tokiame kontekste tiksliausiai kalbą apibūdina Hamers/ Blanc pateikiamas kalbos apibrėžimas, remiantis būtent visuomeniniu psichologiniu aspektu: kalba – tai „lingvistinis kodas tam tikros grupės vartotojų, kurie pasižymi vienodu santykiu jo (lingvistinio kodo – R.R.) atžvilgiu ir suvokia jį (l.k. – R.R.) kaip skirtingą nuo kitų lingvistinių kodų reiškinių“³³⁷.

Kiekvienu momentu kalba keičiasi, varijuoja, t.y. funkcionuoja žmonių gyvenime, visuomenėje. Kalbos vartoseną kinta dėl daugelio priežasčių. Tam didelę reikšmę turi kalbos socialinė, funkcinė ir teritorinė diferenciacija. Kalbos socialinė diferenciacija atsiranda, kadangi kalba funkcionuoja tam tikrose socialinėse struktūrose, tam tikrų žmonių grupių bendravime. Šie konkretūs žmonės būna pasiekę tam tikrą materialinės bei dvasinės kultūros lygį, kuris lemia ne tik jų vertybinę orientaciją, socialinį nusistatymą, bet ir kalbos ypatumus. Keičiantis visuomenės veiklos sferoms, gausėjant joms, didėja ir specifinių kalbos išraiškos priemonių poreikis. Taip išryškėja ir funkcinė stilistinė diferenciacija. Teritorinė kalbos diferenciacija mūsų laikais nebėra tokia aktuali, kadangi įvairūs dialektai užleidžia vietą vieningai literatūrinei kalbai.

Kaip matome, kalba, kaip tam tikra minčių reiškinio sistema, nėra atsijusi nuo socialinės aplinkos. Kalbininkų nuomone, pažindami šią aplinką, galime geriau pažinti ir kalbos mechanizmą. Ir, atvirkščiai, kalboje slypi informaciją apie socialinę aplinką. Tai reiškia, kad konkretaus kalbinio pasireiškinio analizavimas gali suteikti informacijos ir apie socialinę aplinką, kurioje jis kilo.³³⁸ Kalbos ir visuomenės ryšį, socialinę kalbos pusę, kaip žinoma, tiria sociolingvistika. Sociolingvistinių tyrimų objektas yra kalba sociokultūriniame kontekste, t.y. kalba žmonių gyvenime. Sociokultūrinis kontekstas –tai žmonių bendruomenės ar grupės, kurias sieja amžius, interesai, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, nuovoka ar nuostatos. Kalbą veikia visas platus sociokultūrinis kontekstas. Sociolingvistikos objektas – kalbos ir visuomenės santykiai, sąveika su kultūra ir vartotojais. Itin daug dėmesio kreipiama į kalbos įvairumą, jo priežastis, į aplinkybes, kuriomis kalba vartojama, poveikį pačiai kalbai, į kalbos ir mąstymo, kalbos ir išsilavinimo santykį, kalba nagrinėjama kaip priemonė žmogaus ketinimams, norams išreikšti.³³⁹

³³⁶ Kniūkšta P. Kalbos vartoseną ir tvarkybą.V., 2001.

³³⁷ Hamers J.F., Blanc M.H.A. Bilinguality and Bilingualism, 1989, Cambridge etc., CUP.

³³⁸ Kniūkšta P. Kalbos vartoseną ir tvarkybą.V., 2001, p.72-83.

³³⁹ Sociolingvistika ir kalbos kultūra: straipsnių rinkinys, Vilnius, Gimtoji kalba, 1994.

Sociolingvistiniai tyrimai parodė *kalbos funkcionavimo visuomenėje ypatumus*, kurie gali turėti lemiamos reikšmės ir kriminalistinės lingvistikos srityje:

- 1) Visų pirmausia, skirtingų vartotojų kalba yra skirtinga ir priklauso nuo daugelio teritorinių bei socialinių veiksnių: pavyzdžiui, tam tikrų garsų tarimas, tam tikrų gramatinių taisyklių taikymas gali keistis priklausomai nuo tam tikrų kalbos vartotojų apibūdinančių charakteristikų. Tokiomis charakteristikomis gali būti amžius, profesija, išsilavinimas, gyvenamosios vietos, priklausymas tam tikrai socialinei grupei ir pan.
- 2) Vienas ir tas pats kalbos vartotojas turi keletą kalbėjimo būdų, atmainų, variantų, kuriuos jis pasirenka, priklausomai nuo pašnekovo, šnekos situacijos, kalbėjimo žanrų ir pan.³⁴⁰

Apskritai manoma, kad visuomenė egzistuoja komunikacijoje ir dėka komunikacijos. Komunikacijoje ir per komunikaciją yra realizuojami ir socialiniai santykiai bei individo funkcijos socialinių santykių sistemoje, t.y. socialiniai vaidmenys. Komunikacija mūsų aptariamajame kontekste pasireiškia kalbos funkcionavimu, t.y. kalbėjimu, šneka, žodiniu bendravimu, taip pat ir kitomis formomis, pavyzdžiui, rašomąja kalba.

Socialiniai kalbos vartotojų bruožai arba atsispindi sąmoningai, tyčiomis, arba savaime, spontaniškai, kai šnekoje (rašomojoje kalboje) atsiskleidžia išsilavinimas, socialinė kilmė, lokalinė priklausomybė, atliekami socialiniai vaidmenys ir t.t. Kalbos priemonių pasirinkimą lemia kalbėtojų (kalbos vartotojų) vaidmenys ir jų tarpusavio santykiai, pvz., policininkas – nusikaltėlis, dėstytojas – studentas ir pan. Socialiniai vaidmenys, kaip pabrėžia sociolingvistikos atstovai, iš tikrųjų yra kalbėjimo vaidmenys (Sprechrollen)³⁴¹. Individui keičiant socialinius vaidmenis, keičiasi ir jo kalbos atmainų, kalbos priemonių pasirinkimas. Tas pats žmogus įvairiose situacijose atlieka skirtingus socialinius vaidmenis. Įvairialypį socialinių vaidmenų spektrą atitinka toks pat įvairialypis kalbos priemonių spektras. Mokėdamas įvairias kalbos atmainas (pvz., tarmes, bendrinę kalbą), kalbantysis priklausomai nuo savo atliekamo vaidmens vartoja jų tai vieną, tai kitą. Tam tikri socialiniai faktoriai, pavyzdžiui, gali nulemti, kad vieni kalbos struktūros elementai yra realizuojami, o kiti – ne. Atsižvelgdami į atliekamus

³⁴⁰ Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997, p.8.

socialinius vaidmenis ir nuo jų priklausantį kalbinį varijavimą, kalbininkai atkreipia dėmesį į tokį dėsningumą: kuo griežtesni visuomenės sankcionuoti reikalavimai vaidmenims (pvz., teisėjo, dėstytojo), tuo mažesnės žanrinės- stilistinės kalbos pasireiškimo galimybės.³⁴² Tai reiškia, kad kalbinis pasirinkimas gali būti ribojamas tam tikru kalbiniu žanru, funkciniu stiliumi (pvz., oficialiu). Atsižvelgti į tai ypač svarbu kriminalistiniuose lingvistiniuose tyrimuose.

Remiantis įvairiais sociolingvistiniais tyrinėjimais galima konstatuoti, kad ir minėti socialiniai vaidmenys, socialinis statusas ir sociokultūrinis kontekstas, bendravimo aplinkybės daro didelę įtaką individo kalbai. Šios įtakos atskleidimas kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijoje ir metodologijoje galėtų padėti sėkmingiau spręsti daugelį šioje srityje keliamų klausimų. Tačiau kol kas, išskyrus pavienius tyrinėjimus, kriminalistinės lingvistikos bei lingvistinės ekspertizės teorijoje nėra pakankamai išnagrinėta, kaip įtakoja individo kalbą tam tikri socialiniai faktoriai, pavyzdžiui, socialiniai vaidmenys, kuriuos jis atlieka visuomenėje (t.v. sociolingvistinis aspektas).

Sociolekto tyrinėjimai

Viena iš pagrindinių sąvokų, kuriomis operuoja sociolingvistika yra *sociolektas*, t.y. socialinis kalbos variantas. Siaurąja prasme sociolektas suprantamas kaip ekspresyvi ar profesinė kalbos atmaina, arba vadinamasis žargonas, slengas, argo (pvz., jaunimo, nusikaltėlių, profesinis ir pan.). Plačiaja prasme sociolektas – tai tam tikros socialinės grupės kalbos atmaina. Tai gali būti socialinė klasė, socialinis sluoksniš, aplinka ar profesinės grupės.³⁴³ Kiti mokslininkai išskiria tokias sociolektų grupes: 1) profesinės kalbos, vadinamieji profesiolektai; 2) žargonai; 3) sutartinės kalbos, vadinamieji argo³⁴⁴. Kiekvienos profesijos atstovai turi savo specifinius žodžius bei posakius, t.y. specifinę kalbą, kurios dėka bendrauja tarpusavyje, kalbėdami apie profesinius reikalus. Pvz., tai gali būti teisininkų, žurnalistų, sportininkų, pedagogų ir pan. kalba.

Tam tikrais atvejais vartojami sociolektai taip pat sėkmingai gali “išduoti” juos vartojantį asmenį, kaip ir dialektai. Priklausymas tam tikrai socialinei grupei tampa žymiai svarbesniu žmogų apibūdinančiu požymiu, negu geografinė kilmė, nes dialektų vartojimas šiuolaikinėje kalboje nyksta.³⁴⁵

Taigi, kaip ir socialiniai vaidmenys, kuriuos atlieka individas visuomenėje ir kurie nuolat keičiasi, taip ir daug pastovesnės charakteristikos, jo socialinis statusas, t.y. vieta, kurią individas užima visuomenėje (jo profesija, kultūros lygis ir pan.), tiesiogiai įtakoja jo kalbą. Tai gali taip pat pasireikšti naudojamų kalbinių priemonių vaizdingumu, tikslingumu ar sugebėjimu taisyklingai kalbėti ir pan.

³⁴¹ Geissler H. Soziale Rollen als Sprechrollen. /Kongressbericht der Gemeinschaftstagung für allgemeine und angewandte Phonetik, Hamburg, 1960.

³⁴² Крысин Л.П. К вопросу о внутриязыковой дисглосии. / Методы билингвистических исследований. М., 1976, p.61-67.

³⁴³ A. Wilkoń, Typologia sociolektów, Sociolingwistyka VIII, 1988, P. 84.

³⁴⁴ Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М., 1969, P. 13.

³⁴⁵ Felus A. Identyfikacja subjęzyków oraz ich wartosc poznawcza dla organów ścigania. / Służba MO, 1977/ 6.

Įvairių sociolektų tyrimų rezultatai gali suteikti daug vertingos informacijos kriminalistiniam kalbos tyrimui, kuomet pagal kalbinius požymius siekiama apibūdinti anoniminio autoriaus grupinę priklausomybę, profesiją ir pan.

Tačiau tuo pat metu reikia konstatuoti, kad Lietuvoje sistemingesni įvairių kalbos atmainų, sociolektų tyrinėjimai dar tik pradedami. Todėl ir kriminalistinėje lingvistikoje bei lingvistinėje ekspertizėje, pavyzdžiui, teksto autoriaus veiklos srities nustatymas kol kas yra labai sudėtinga užduotis, kadangi jos įgyvendinimui nėra pakankamo mokslinio pagrindo. Tokia opi lingvistinėje ekspertizėje užduotis, kaip teksto autoriaus veiklos srities nustatymas, gali būti įgyvendinama tik remiantis profesinių kalbų tyrinėjimais. Tokių tyrinėjimų Lietuvoje dar pasigendama. Profesinės kalbos Lietuvos kalbininkų nagrinėjamos kol kas tik vienu – kalbos kultūros – aspektu, neatskleidžiant profesinės kalbos kaip visumos. Kita vertus, sociolektai kalbininkų paprastai siejami su kalbėjimu, sakytine kalba, todėl pagrindinis dėmesys tokiose tyrimuose pirmiausiai teikiamas šnekamajai kalbai³⁴⁶.

Kalbų sąveikos tyrinėjimai

Lietuvoje sociolingvistiniai tyrimai iki šiol daugiausia buvo siejami su dvikalbystės* problemomis³⁴⁷. Buvo nagrinėjama kalbų ir tarmių tarpusavio sąveika³⁴⁸, interferencijos reiškiniai ir pan. Apskritai kalbų ir kultūrų kontaktai ir iš jų kylanti įvairialypė sąveika verčia kalbą keistis. Lietuvos sociolingvistai- tyrinėtojai konstatuoja, kad: “Negalima būtų pasakyti, kad kalbų kontaktais nebūtų buvę iš viso domimasi, bet teisybės dėlei reikėtų pripažinti, kad ne tik Lietuvoje jie buvo beveik ignoruojami”³⁴⁹.

Pasikeitus politinei situacijai Europoje pradėta daugiau domėtis ir Lietuvos kalbine įvairove. Pavyzdžiui, daugiau tokio pobūdžio tyrimų buvo atliekama tiriant kalbinę situaciją Vilniaus krašte dėl jo kalbinio specifiškumo. Galima paminėti, kad 1995- 1996 metais lenkų, lietuvių, rusų bei vokiečių mokslininkai atliko tokius tyrimus ir Vilniuje, jų metu buvo tiriama ir sociolingvistinė ir psicholingvistinė situacija Vilniaus mieste. Tarp daugelio šių tyrimų keliamų tikslų buvo ir tokie, kaip:

³⁴⁶ Grumadienė L. Sociolingvistinis dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas./ Lietuvių kalbotyros klausimai., t.XXXVI, p. 190-198.

* Dvikalbystė (bilingvizmas) – mažesnės ar didesnės žmonių grupės pakaitinio dviejų kalbų vartojimo praktika (Karaliūnas S. Bilingvizmo situacijos ir jų socialinė dinamika.// Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII, Vilnius, Mokslas, 1988).

³⁴⁷ Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII, Vilnius, Mokslas, 1988; Karaliūnas S. Respublikos lingvosocialinės situacijos charakteristika.// Kalbų kontaktai Lietuvos TSR: LKK, t.23, V., 1983, p.4-42; Karaliūnas S. Bilingvizmo situacijos ir jų socialinė dinamika.// Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII, Vilnius, Mokslas, 1988.

³⁴⁸ Čekmonas V., Grumadienė L. Sociolingvistika. Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1997; Grumadienė L. Tarminės kalbos įvairavimo priežastys.- Kalbos normų ir vartosenos lygmenys.

J.Jablonskio konferencijos pranešimų tezės, V., 2000, p.5-6.

³⁴⁹ Grumadienė L. Ar kalbos likimą lemia kalbų sąveika?/ Paribio tarmių ir kalbų problemos: tarpt. moksl. konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai. Šiauliai, 2001 m. balandžio 27d., Šiauliai, 2001, p.38-45.

1. nustatyti, kokiū būdu funkcionuoja tarpusavyje susijusios kalbos visuomenėje, kuri glaudžių kalbinių kontaktų dėka tapo daugiakalbe;
2. nustatyti, kokie faktoriai lemia tam tikros kalbos pasirinkimą konkrečioje komunikavimo situacijoje;
3. nustatyti, kokiose komunikavimo sąlygose pasireiškia interferencijos reiškiniai tarp kontaktuojančių kalbų.

Šių tyrimų rezultatai ir jų analizė buvo paskelbti simpoziume, vykusiame 1997 metais Varšuvoje (Lenkija) „Socio- ir psichologinis sąlygotumas situacijos Vilniuje ir Vilniaus krašte“ („Socio- i psychologiczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie“)³⁵⁰. Nors tokių tyrimų metu nagrinėjama ir lyginama sakytinė kalba, kadangi joje daugiausiai pasireiškia minėtų faktorių įtaka, atsiskleidžia minėti ypatumai, šie tyrimai, be abejo, gali būti įdomūs ir naudingi ir rašytinės kalbos, esančios lingvistinės ekspertizės objektu, ekspertams.

Rašytinės kalbos tekstuose, pateikiamuose kriminalistiniame lingvistiniame tyrimui, dažnai pasitaiko ir sakytinės kalbos elementų. Teksto autoriaus gimtąją kalbą liudijančių požymių visumą neretai papildo sakytinės kalbos sintaksė ir leksika, rodanti gerus autoriaus šnekamosios kalbos įgūdžius, arba jo mokėjimą rašyti keliose gyvenimo srityse vartojamomis kalbos atmainomis. Pavyzdžiui, tekste, esančiame kriminalistinės lingvistinės analizės objektu, gali būti ir publicistinės, ir teisininkų kalbos, ir šnekamosios kalbos elementų. Todėl ne tik rašytinės, bet ir sakytinės kalbos tyrinėjimai bei jų rezultatai svarbūs kriminalistiniame rašto kalbos tyrimui. Kita vertus, tuomet, kai kriminalistinio tyrimo objektu tampa sakytinė kalba, minėti sakytinės kalbos tyrinėjimai įgauna pirmąją reikšmę.

Minėtuose ir panašaus pobūdžio kalbų tyrimuose sociolingvistiniais bei psicholingvistiniais metodais analizuojama kalbinė (daugiakalbė) kompetencija ir su ja susiję kognityviniai procesai: kitų kalbų įtaka tam tikrai kalbai – išorinė ir vidinė. Pavyzdžiui, išorinės įtakos kalbai atveju kalbos vartotojas yra vienkaltis ir pasikeitimai kalboje vyksta nepriklausomai nuo jo: juos lemia socialinė situacija (aplinka). Įtaka kalbai gali būti ir vidinė, kai kalbos vartotojas yra dvi- ar daugiakaltis. Tuomet pasikeitimai jo kalboje yra interferencijos rezultatas: pvz., atsiranda sunkumai pereinant nuo vieno kalbos kodo į kitą ir pan. Tai lemia psichologiniai veiksniai.

Lietuvos kitų tautybių (nelietuvių) lietuviškas idiolektas, t.y. jų lietuvių kalbos savitumai, iki šiol mažai tebuvo nagrinėti. Pirmoji dvikalbių baltarusių lietuviško idiolekto fonetines ypatybes aprašė T.Sudnik, remdamasi lietuvių kalbos sąlų dabartinėje Baltarusijoje medžiaga.³⁵¹ Lietuvos (Vilniaus ir Vilniaus krašto) daugiakalbių slavų lietuviškas idiolektas beveik netyrinėtas. Pavyzdžiui, kai kuriuos fonetinius, leksinius, darybinius Vilniaus miesto slavų tautybių gyventojų lietuvių kalbos bruožus

³⁵⁰ Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie: Materiały symposium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999.

³⁵¹ Судник Т.М. Диалекты литовско- славянского пограничя. Очерки фонологических систем. Москва, Наука, 1975./ Sudnik T.M. Dialekty litovsko- slavianskogo pagranichja. Oчерki fonologiczeskich sistem. Moskva, Nauka, 1975.

apžvelgė O.Vaičiulytė- Romančuk.³⁵² Tačiau šie kaip ir kiti panašaus pobūdžio tyrimai nagrinėja visų pirma sakinės kalbos ypatumus. Rašytinės kalbos ypatumams, t.y., pavyzdžiui, slavų ir kitų tautybių gyvenančių Lietuvoje, lietuviško idiolekto rašytinės kalbos ypatumams, iki šiol buvo skiriama labai mažai dėmesio. Tokie tyrimai ir jų rezultatų analizė būtų ypač reikšminga kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metodologijai, kai sprendžiamas autoriaus gimtosios kalbos nustatymo klausimas.

Ateityje būtų įdomu ir naudinga panagrinėti ir palyginti įvairių tautų (pvz., lietuvių, belgų, olandų ir kt.) bilingvizmo pobūdį.

Lietuvai, ypač tam tikriems jos regionams, būdinga etninė, kultūrinė ir, žinoma, kalbinė įvairovė. Mūsų visuomenės kalbinė situacija pasižymi įvairių kalbų sąveika. Lietuvos teritorijoje gyvena daug tautinių mažumų: rusų, lenkų, baltarusių, ukrainiečių, žydų, totorių, čigonų ir kt. Šis ypatumas lemia tai, kad palyginti nedidelėje teritorijoje yra gana įvairialypė kalbinė aplinka. Be savo gimtosios kalbos, kalbinių mažumų atstovai geriau ar blogiau moka lietuvių kalbą, dažnai ir kitas kalbas. Nemaža Lietuvos gyventojų dalis savo kasdieniniame gyvenime susiduria su trimis kalbomis: lietuvių, lenkų, rusų.

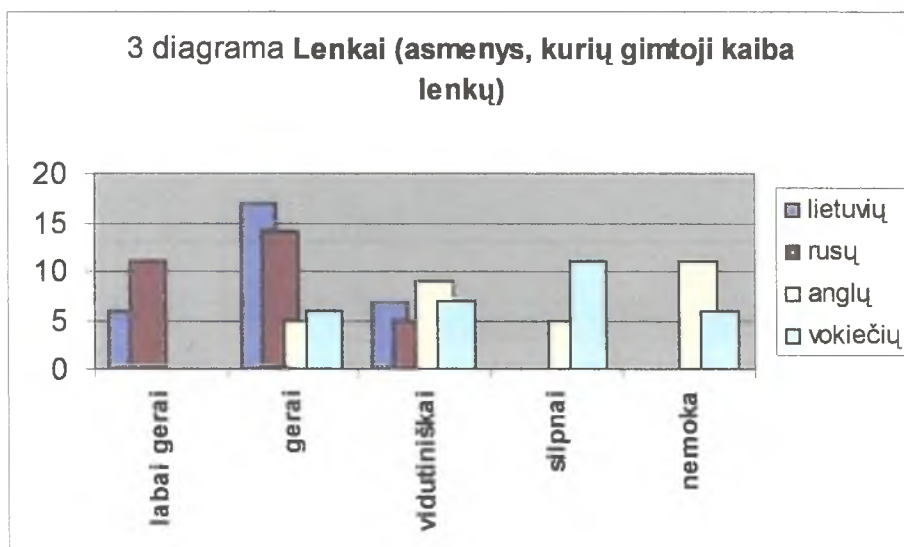
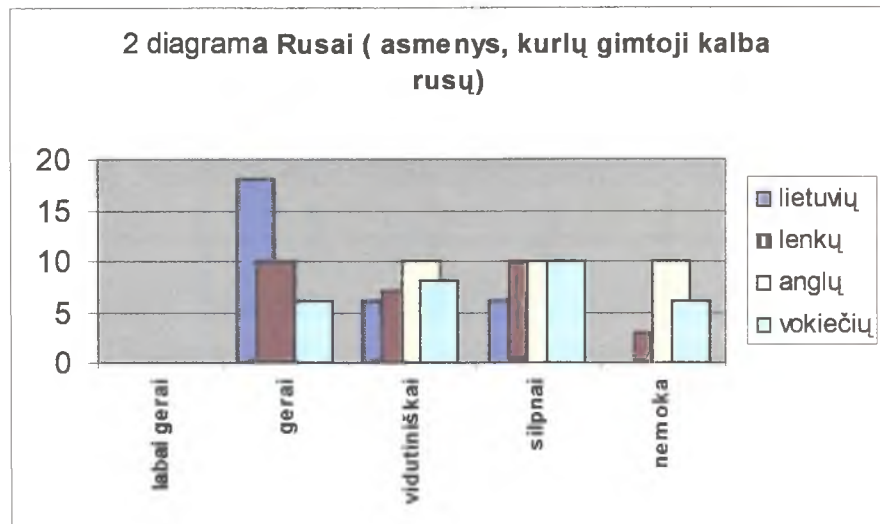
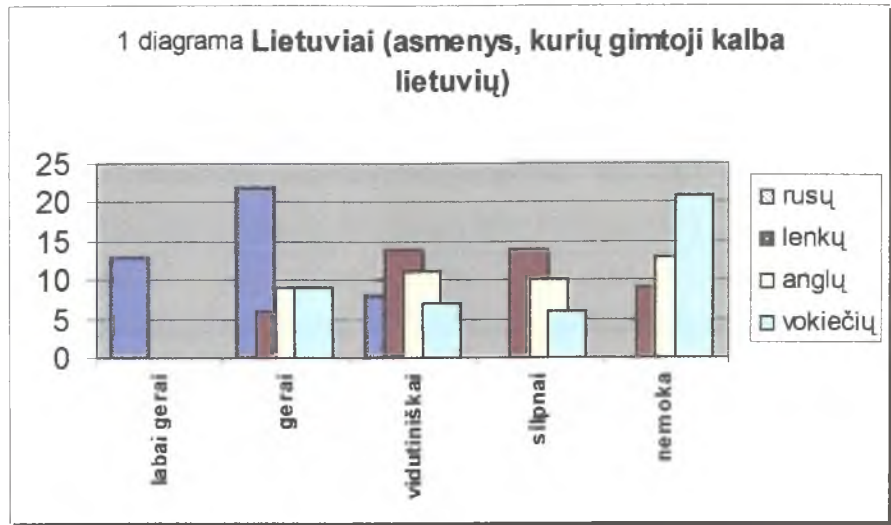
Pavyzdžiui, Vilniaus krašto gyventojai buityje (kasdieniniame gyvenime) naudojami keliomis kalbomis: lietuvių (kaip valstybinė kalba), lenkų, rusų ir vadinama vietine kalba (język prosty – baltarusių kalbos dialektas³⁵³). Tokiu būdu, nuolatinė kalbos kodų kaita – būdingas Vilniaus krašte gyvenančių nelietuvių (ypač jaunesnės kartos atstovų) buities bruožas. Lietuvoje gana paplitusi daugiakalbystė. Daugiakalbiai (polilingvai) čia moka dvi ar tris kalbas, jeigu ne vienodai gerai, tai bent jau taip, kad laisvai pereina nuo vienos kalbos į kitą, priklausomai nuo bendravimo situacijos.

Tam, kad pavaizduoti šį kalbinės situacijos ypatumą, tyrimų, aprašytų 2 skyriaus 2.1.2 skirsnyje, metu mes atlikome anketavimą. Buvo apklausiami asmenys, kurių gimtoji kalba lietuvių, rusų arba lenkų, pagrinde gyvenantys Vilniuje ir Vilniaus krašte. Respondentų amžius nuo 19 iki 60 m., išsilavinimas – nebaigtas aukštasis (studijuoja) arba aukštasis. Buvo apklausti 103 asmenys.

Anketoje (priedai nr. 6-8) respondentai turėjo nurodyti kokias kalbas moka ir savarankiškai įvertinti šių kalbų mokėjimą. Kokias kalbas respondentai nurodo ir kaip įvertina jų mokėjimą, matome iš žemiau pateikiamų diagramų.

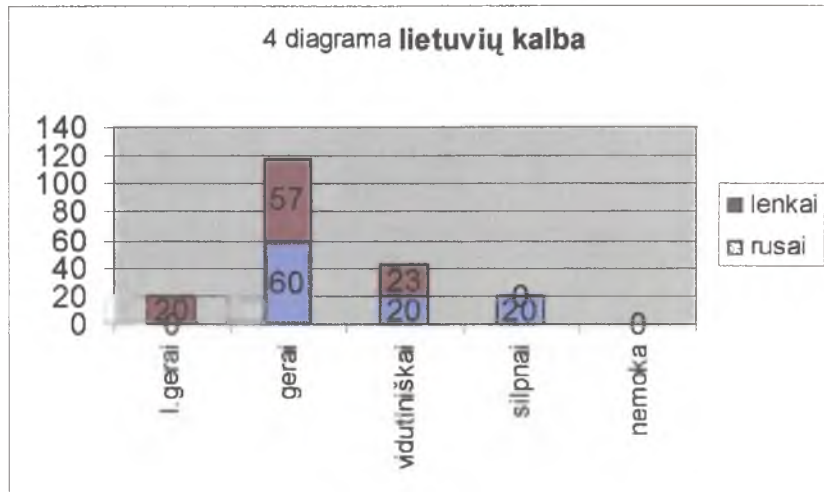
³⁵² Vaičiulytė- Romančuk O. Pastabos dėl Vilniaus miesto slavų lietuvių kalbos.// Sytuacija językowa na Wileńszczyźnie: Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999.

³⁵³ Mędelska J., Sawaniewska- Mochowa Z. Język polski na Litwie.// Język polski poza granicami kraju (pod red. S.Dubisza), Opole, 1997, p.45-68.

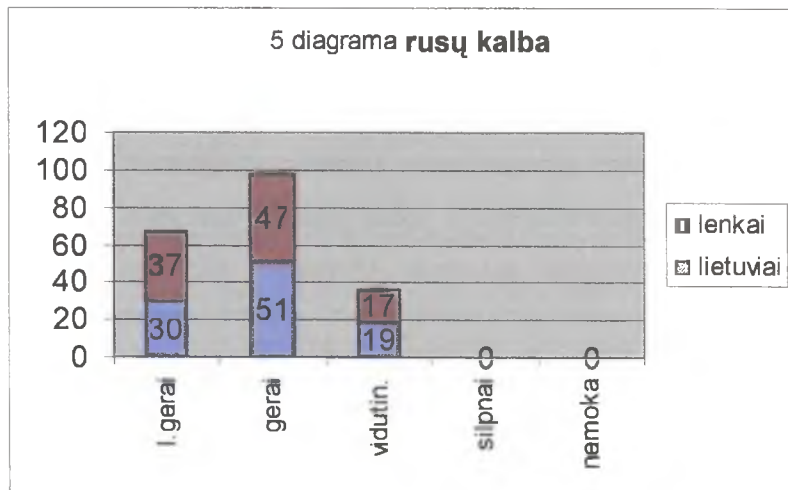

Pateikiama apklausa yra tik kalbinės situacijos mūsų atliktų tyrimų kontekste užfiksavimas. Trumpai apžvelgsime anketavimo rezultatus. Kadangi mus labiausiai domina kalbos paplitusios Lietuvoje, aptarsime tik duomenys apie lietuvių, rusų ir lenkų kalbas.

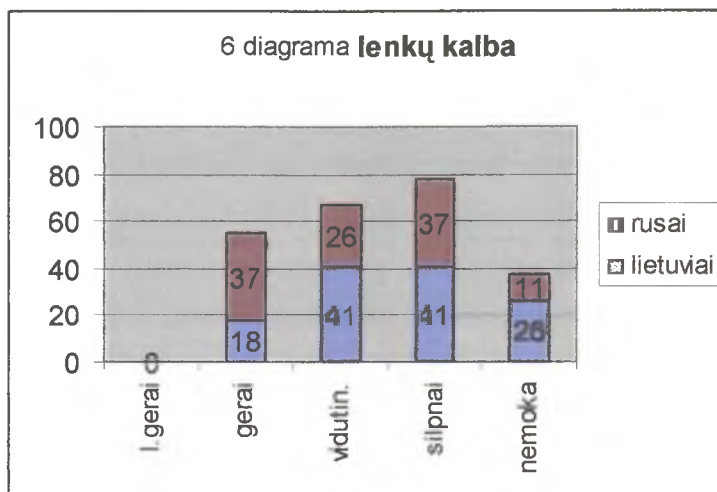
Kaip rodo apklausos rezultatai, visi apklaustieji lenkai (asmenys, kurių gimtoji kalba lenkų) ir rusai (asmenys, kurių gimtoji kalba rusų) nurodo, kad moka lietuvių kalbą. 20% lenkų moka ją labai gerai. 60% rusų ir 57% lenkų moka lietuvių kalbą gerai. Vidutiniškai moka 23% lenkų ir 6% rusų.

Kaip rodo apklausos rezultatai, visi apklaustieji lietuviai ir lenkai moka rusų kalbą. 51% lietuvių nurodo, kad moka rusų kalbą gerai, 30% - labai gerai ir 19% - vidutiniškai. 37% lenkų moka rusų kalbą labai gerai, 47% - gerai ir 17% - vidutiniškai.

41% respondentų-lietuvių mano, kad moka lenkų kalbą vidutiniškai ir silpnai, 18% - gerai, 26% nemoka lenkų kalbos. Atitinkamai 37% rusų nurodo, kad moka lenkų kalbą gerai, 26% - vidutiniškai, 37% - silpnai ir 11% nemoka lenkų kalbos.

Tokiu būdu, kalbinės situacijos Lietuvoje ypatumas yra ne tik daugelio kalbų, kurios funkcionuoja vienoje teritorijoje, klausimas, bet, visų pirma, daugumos Lietuvos gyventojų polilingvizmas¹. Kalbų kontaktai čia yra labai glaudūs: polilingvizmas (daugiakalbystė) lemia atskirų kalbų sistemų tarpusavio įtaką. Tokios įtakos rezultatai pasireiškia, savaime suprantama, kalbų, esančių nuolatiname kontakte, vartotojų kalbinėje veikloje, kalbiniuose pasireiškimuose. Individuali daugiakalbystė yra glaudžiai susieta ir priklausanti nuo visuomeninio polilingvizmo: ją daugiausiai lemia visuomeniniai (socialiniai) faktoriai, mažiau – psichologiniai. Todėl kalbos pasirinkimas įvairiose komunikavimo situacijose ne visada yra laisvas, individualus pasirinkimas (psichologinis faktorius). Dažniausiai tai yra tiesiog akceptavimas ar lojalumas visuomeninės tvarkos valstybėje atžvilgiu.²

Tačiau, kita vertus, tokios daugiaetninės visuomenės nariai gali dažnai turėti sunkumų apibūdinant (nurodant) savo tautinį identitetą ir savo gimtąją kalbą. Tai sudaro papildomų sunkumų ir nustatant tokio autoriaus gimtąją kalbą kriminalistiniame lingvistiniame tyrime. Pavyzdžiui, pagal 2001 metų šalies gyventojų surašymo duomenys, 0,9 % visų Lietuvos gyventojų nenurodė savo tautybės.

¹ Porayski- Pomsta J. O potrzebie badań nad sytuacją językową na dawnych kresach polskich.// Sytuacja językowa na Wilenszczyźnie/ Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wilenszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999, p. 9-16.

² Sokołowska H. Wybór języka w zroznicowanych sytuacjach komunikacyjnych a deklarowany związek ze społecznością etniczną// Sytuacja językowa na Wilenszczyźnie/ Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wilenszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999, p. 124-131.

Kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu autoriaus gimtosios kalbos nustatymo atveju būtina atsižvelgti ir į kitokio pobūdžio reiškinius. Daug metų svetimoje aplinkoje pragyvenusio žmogaus gimtoji kalba taip pat gali pasikeisti. Ji gali būti labai įtakojama svetimos kalbos. Kartais tokiais atvejais pasireiškia tokia stipri svetimos kalbos įtaka, kad gali kilti abejonių, ar tekstas iš tikrųjų parašytas autoriaus gimtąja kalba. Pavyzdžiui, tokia svetimos kalbos įtaka dažnai jaučiama lietuvių, ilgai pragyvenusių Rusijoje (išstremtų į Sibirą), Amerikos lietuvių gimtojoje (lietuvių) kalboje. Lietuvių, gyvenančių pasienio teritorijose (pvz., Lietuvos- Latvijos, Lietuvos- Baltarusijos ir kt. pasienio ruožuose) gimtoje kalboje taip pat gali būti nustatoma kaimyninių kalbų įtakos požymių.

Aptariamajame kontekste įdomūs galėtų būti lietuvių, gyvenančių nelietuviškoje aplinkoje, kalbos, kuriai įtaką daro ir kitos kalbos, ypatumų tyrinėjimai. Pavyzdžiui, tokie tyrinėjimai buvo atlikti nagrinėjant lietuvių administracinio stiliaus raidos nelietuviškoje kalbinėje aplinkoje ypatumus.³⁵⁶ Šių tyrimų metu buvo siekiama nustatyti Amerikos lietuvių oficialiųjų raštų kalbos skirtumus nuo Lietuvoje rengiamų oficialiųjų raštų kalbos. Tokie tyrimai, be abejo, įdomūs ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės specialistams, kadangi į tokius ir panašius tyrimus ir jų rezultatus turi būti atsižvelgta ir kuriant bei tobulinant lingvistinės ekspertizės metodus. Pagrindinis dėmesys minėtuose tyrimuose buvo skiriamas leksikai. Juk būtent leksika yra svarbiausias pasaulio vaizdo ir socialinės raidos atspindys. Kitos kalbos, kurių apsuptyje gyvena lietuviai, neišvengiamai palieka pėdsakus ir jų gimtojoje kalboje. Kaip ir, pvz., anglų kalba, kurios aplinkoje gyvena Amerikos lietuviai, atsispindėjo jų gimtojoje, t.y. lietuvių, kalboje. Bendras Amerikos lietuvių gimtosios (lietuvių) kalbos bruožas būtų toks: jų lietuvių kalboje yra daug anglybių, angliški terminai lietuvinami. Tarp kitų tokios įtakos požymių galima paminėti ir tokius, kaip:

- nesulietuvintos anglybės bei anglų kalba rašyti posakiai: pvz., money order emergency, foreign, proxy, receipt acknowledgent ir pan.
- anglybės: pvz., statementas (angl. statement- pareiškimas), rezignacija (angl. resignatio- atsistatydinimas), appoitmentas (angl. appointment- paskyrimas tarnyboje), bila (angl. bill- sąskaita) ir pan.
- randama nemažai iš anglų kalbos perimtų arba pagal anglų kalbos modelius padarytų veiksmažodžių: pvz., piknikuoti, lančiuoti, mimeografuoti ir pan.

Šiame kontekste galima paminėti ir galimą užsienio kalbų įtaką gimtajai kalbai. Tokia įtaka gali pasireikšti gimtojoje kalboje asmenų, kurie ilgą laiką studijavo vieną ar kitą užsienio kalbą, kurią laiką gyveno kitoje šalyje ar pan.

³⁵⁶ Kvašytė R. Amerikos lietuvių oficialieji raštai – išeivijos kalbinės aplinkos atspindys.// Tekstas, kaip pasaulio atspindys: tarptaut. konfer. tezės, 2000 m. lapkričio 9-10 d., Šiauliai (ats. red. K.Župerka), 2000, p.44-45.

Įdomus šiuo požiūriu gali būti lenkų ir prancūzų kalbų tyrimai, atlikti Lenkijos mokslininkų Silezijos universiteto Prancūzų kalbos institute. Medžiagą tyrimams sudarė prancūzų kalbą studijuojančių lenkų studentų rašytinės ir sakytinės kalbos pavyzdžiai. Tyrimai buvo atlikti asmens gimtosios kalbos apibūdinimui, siekiant nustatyti kaip ir nuo kurio momento aiškiai pastebimi minėtos interferencijos (t.y. užsienio kalbos įtakos) požymiai gimtojoje kalboje. Tokio pobūdžio tyrimų rezultatai, be abejo, vertingi ir kriminalistiniam lingvistiniam tyrimui charakterizuojant autoriaus gimtąją kalbą, paveikta užsienio kalbos. Galima atkreipti dėmesį į kai kurias minėtų tyrimų išvadas. Konstatuojama, kad užsienio kalbos ilgalaikio studijavimo įtakos pėdsakus galima aptikti visuose kalbos lygmenyse: fonetiniame (sakytinės kalbos atveju), morfologiniame, sintaksiniame, leksikos (žodyno pasirinkimas). Tokiais užsienio kalbos įtakos pėdsakais gali būti ir netaisyklingi, ir priimtini (taisyklingi), tačiau retai vartojami reiškiniai ar struktūros. Pavyzdžiui, įdomūs taip pat kriminalistinės lingvistinės analizės atžvilgiu būtų tokie prancūzų kalbos įtakos pavyzdžiai, nustatyti minėto tyrimo metu:

- netaisyklingos kalbinės kalkės (pagal prancūzų kalbos pavyzdį): “Masz godzinę?” (“Turi valandą?”), “Nie bierz tego pociągu (“Neimk šio traukinio”).
- sociolingvistinio konteksto (pobūdžio) klaidos: kreipinys (sudarytas pagal prancūzų kalbai būdingą tvarką) “Panowie i Panie” (“Ponai ir ponios”) (lenkų kalbai būdingas kreipinys – “Panie ir Panowie”).
- tam tikrų gramatinių struktūrų, galimų abiejose kalbose, tačiau retai vartojamų vienoje iš jų preferencija: pvz., savybiniai įvardžiai. Prancūzų kalboje kiekvienas asmuo turi atskyrą savybinį įvardį (mano, tavo, mūsų). Lenkų kalboje dažniausiai vartojami bendra forma – savo. Pvz., prancūzų kalbos įtaka: “Wracam do mnie” (“Grįžtu pas mane”), vietoj taisyklingo varianto lenkų kalboje – “Wracam do siebie” (“Grįžtu pas save”) ir t.t.³⁵⁷

Taigi, kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metodikų kūrimui daug vertingos informacijos suteikia ir sociolingvistiniai tyrimai, nagrinėjantys įvairių kalbų sąveikos būdus ir šios sąveikos dėsningumus. Manytume, kad labiausiai paplitusių kalbų sociolingvistiniai ir psicholingvistiniai tyrimai, atliekami šiuo metu Lietuvoje, galėtų ateityje ženkliai patobulinti, pakoreguoti ir esamas kriminalistinių lingvistinių tyrimų metodikas.

Giminės (lyties) ir kalbos sąveikos tyrinėjimai

Pastaraisiais metais daugelio mokslų (psichologijos, sociologijos, kultūrologijos) giminės (lyties) reiškinio tyrinėjimai, pastūmėjo ir įvairių šalių kalbininkus susidomėti lyties ir giminės klausimais. Šios srities sociolingvistinių bei psicholingvistinių tyrinėjimų, ypač aktyviai vykdomų anglosaksų šalyse,

³⁵⁷ Widła H. Wpływ znajomości języka obcego na osobniczy obraz języka ojczystego./ VI Wrocławskie Sympozium Badan Pisma Ręcznego. Wrocław, 1994, p.135-139.

rezultatai, atspindėjo daugelyje publikacijų³⁵⁸. Šiais klausimais jau pradėta domėtis ir Lietuvoje³⁵⁹. Tai rodo, kad apskritai susidomėjimas kalbos ir giminės klausimu lingvistikos moksluose (pvz., sociolingvistikoje, psicholingvistikoje) nuolat auga. Tokie tyrimai paprastai apima lyties požymių atsiskleidimo ypatumus sakytinėje kalboje, deja kol kas rašytinės kalbos ypatumai šiuo atžvilgiu sulaukia mažesnio dėmesio.

Sociolingvistika kalbą ir giminę tiria dvejopai: pirma, kaip kalba moterys ir vyrai, ir antra, kaip pačioje kalboje ryškėja požūris į skirtingas lytis: į vyrus ir moteris. Pirmosios krypties tyrimų rezultatai galėtų būti ypač naudingi ir kriminalistinės lingvistikos bei kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijai ir metodologijai. Remiantis tokiais tyrimais būtų galima spręsti bei mokslškai pagrįsti ir anoniminio teksto autoriaus lyties nustatymo klausimą. Tai galėtų labai išplėsti lingvistinės ekspertizės sprendžiamų klausimų ratą.

Minėtais sociolingvistiniais tyrimais, galinčiais įtakoti ir kriminalistinius lingvistinius tyrimus, siekiama nustatyti, kaip tam tikra giminė veikia kalbą, t.y. kokią įtaką rašančiojo ar kalbančiojo lytis turi pasirenkant kalbos formas, kokia giminės sąveika su kalbos modeliais (užrašytais ar pasakytais). Juk be kitų veiksnių, pvz., pragmatinių lūkesčių, bendravimo aplinkos, kalbinės kompetencijos, etninės bei tautinės savimonės, socialinių santykių, tikslų, taip pat ir rašančiojo (ar kalbančiojo) lytis gali nulemti jo kalbos ypatumus. Tokiu būdu neturėtų kelti abejonių ir psicholingvistų teiginys, kad individo kalbinė veikla yra tam tikra elgesio forma, priklausanti ne tik nuo kalbėtojo asmens bruožų, bet ir nuo lyties. Visi žmonės jau vaikystėje įgyja giminės tapatybę – visuomeninę moters ar vyro etiketę: jiems nurodoma, kaip dera tos lyties atstovui žaisti, elgtis, rengtis ir, žinoma, kalbėti. Todėl skirtingų lyčių kalba yra veikiami įvairių pragmatinių lūkesčių. Tiriant kalbos ir giminės sąveiką, žinoma, turi būti atsižvelgiama ir į bendravimo aplinką – auditoriją ir situaciją.³⁶⁰ Apie kalbos ypatumus, susijusius su pokalbio dalyvių lytimi jau 1929 m. rašė žymus kalbininkas E.Sapir³⁶¹. Jis, o vėliau ir kiti kalbininkai³⁶², atkreipė dėmesį į tai, kad paprastai vienaip bendrauja tos pačios lyties, o kitaip – skirtingų lyčių pašnekovai. Pavyzdžiui,

³⁵⁸ Brower D., Gerritsen M., de Haan D. Speech differences between women and men: on the Wrong track? / *Language in Society*, 1979, No. 8, p.33-50; Kramarae C. Women and men speaking: frameworks for analyses. Rowley: Newbury House, 1981; Maltz D. N., Borker R. A. A cultural approach to male- female miscommunication. / *Communication, language and social identity*/ Ed J.J. Gumperz. Cambridge: Cambridge University Press, 1982; Fishman P. M. Interaction: the work women do./ *Language, gender and society*/ Eds. B.Thorne, C. Kramarae, N. Henley: Newbury House, 1983; Thorne, Kramarae, Henley, *Language, gender and society*/ Eds. B.Thorne, C. Kramarae, N. Henley: Newbury House, 1983; Cameron D., *Feminism and linguistic theory*. New York: St. Martin's Press, 1985; Shibamoto J. S., *Japanese women's language*. New York: Academic Press, 1985; Philips, Steele, Tanz, *Language, gender and sex in comparative perspective*/ Eds. S.U. Philips, S. Steele, C. Tanz. Cambridge: Cambridge University Press, 1987; McConnell- Ginet S., *Language and gender*./ *Linguistics: The Cambridge Survey*, vol.4, 1990, p.75-99; Tannen D., *You just don't understand (women and men in conversation)*. New York: Ballantine Books, 1991 ir t.t.

³⁵⁹ Džežulskienė J. Kalba ir giminė/ *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*, V., 1994, p. 55- 61.

³⁶⁰ Džežulskienė J. Kalba ir giminė/ *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*, V., 1994, p. 56.

³⁶¹ Sapir E. Male and female forms of speech in Yana, 1929./ *Selected writing of Edward Sapir*/ Ed. D.G. Mandelbaum. Berkeley: University of California Press, 1951.

³⁶² Brower D., Gerritsen M., de Haan D. Speech differences between women and men: on the Wrong track? / *Language in Society*, 1979, No. 8, p.33-50.

Amerikos mokslininkų atliktais angliškai šnekančių vaikų kalbos tyrimais nustatyta, kad nors vaikai ir perėmė tą pačią kalbos sistemą, berniukų ir mergaičių kalba yra gana skirtinga. Pavyzdžiui, mergaičių kalba skiriasi nuo to paties amžiaus berniukų kalbos ir yra panašesnė į suaugusių moterų kalbą.³⁶³

Sociolingvistų teigimu, visuomeniniai hierarchiniai vyrų ir moterų santykiai taip pat daro nemažą poveikį kalbėtojų ketinimams, apie kuriuos daugiausiai sprendžiama iš mandagumo raiškos kalboje³⁶⁴.

Mokslininkų manymu, jau skirtingų lyčių pokalbių sandara rodo, kad vyrai ir moterys bendrauja, turėdami skirtingų tikslų: moterys – kad jas suprastų, užjaustų, kad išryškėtų tarpusavio bendrumas ir užsimegztų ryšys, vyrai – kad suteiktų ar gautų informacijos, nustatytų hierarchinius santykius³⁶⁵.

Giminės ir kalbos sąveikai suvokti įdomūs ir vertingi yra ir kalbininkų atliekami tyrimai, kuriais bandoma išsiaiškinti, ar iš tiesų egzistuoja vadinamoji moterų kalba. Pasak vieno mokslininkų, būdingiausi jai yra tiesioginiai giminės rodikliai, t.y. kalbos sistemos gramatinės formos, tiesiogiai reiškiančios kalbėtojo giminę. Tokiu būdu išskiriama moterų kalba, vadinama gentilektu. Vadinamoji moterų kalba laikoma žymėtąja, besiskiriančia nuo nežymėtosios vyrų kalbos, suvokiamos kaip norma. Gentilektą taip pat siūloma suvokti kaip dvikalbę ar dvilypę kalbos sistemą, sudarytą iš žymėtosios ir nežymėtosios kalbos ir “vyrų kultūros” primestą visai bendruomenei.³⁶⁶

Mūsų manymu, anoniminio autoriaus lyties nustatymas, remiantis vis didesnio atspindžio sulaukiančių minėtų giminės (lyties) ir kalbos sąveikos sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatais, galėtų ateityje žymiai išplėsti ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės galimybes.

Kalbinės veiklos teorija

Lingvistinės ekspertizės teorijoje ir metodologijoje taip pat nėra pakankamai apibrėžta ir *kalbinės veiklos teorijos* vieta ir reikšmė sprendžiant teksto autoriaus identifikavimo bei apibūdinimo klausimus (psicholingvistinis aspektas).

Kalbinės veiklos teorija kuriama *psicholingvistikos*. Psicholingvistika tiria žmogaus sugebėjimo naudotis kalbą dėsninumus.³⁶⁷ Visų pirmausiai, psicholingvistika domisi komunikacinę kalbos funkciją. Kalba yra žmonių komunikavimo priemonė, ji kuriama žmonių ir skirta jų bendravimui. Kalbinė veikla yra individualaus pobūdžio, jos formavimosi ir funkcionavimo procesas įtakojamas daugelio psichinių veiksnių, kurių tinkamas suvokimas gali padėti atskleisti ir konkretaus individo kalbos ypatumus. Jeigu lingvistika tiria kalbą kaip abstrakčią sistemą, kalbos organizavimo taisykles, tai psicholingvistika tiria žmogiškuosius jos (kalbos) matmenis, funkcionavimo ypatumus.

³⁶³ Brower D., Gerritsen M., de Haan D. Speech differences between women and men: on the Wrong track? / Language in Society, 1979, No. 8, p.33-50.

³⁶⁴ Brown R., Levinson S. Universals of language usage: politeness phenomena./ Cambridge Papers in Social Anthropology, No. 8 (Questions and politeness: strategies in social interaction), Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

³⁶⁵ Tannen D., You just don't understand (women and men in conversation). New York: Ballantine Books, 1991.

³⁶⁶ Lakoff R. Language and woman's place. New York: Harper & Row, 1975.

³⁶⁷ Psychologia a semiotyka. Pojęcia i zagadnienia. (pod red. I.Kurcz), Warszawa, 1993.

Psicholingvistikoje išskiriamos dvi skirtingos konkuruojančios sąvokos: kalbinė kompetencija ir komunikacinė kompetencija (kalbinės veiklos kompetencija). Kalbinė kompetencija suprantama kaip sugebėjimas apskritai suprasti bei produkuoti pasisakymą tam tikra kalba. Komunikacinė kompetencija (t.y. kalbinės veiklos kompetencija) sudaro galimybes žmogaus kalbiniam funkcionavimui, atsižvelgiant į kitus komunikavimo proceso partnerius ir visuomeninę (komunikacinę) situaciją, kurioje šis procesas vyksta³⁶⁸.

Psicholingvistikos dalykas yra kalbinės išraiškos sukūrimo ir suvokimo mechanizmai, informacijos šifravimo ir dešifravimo kalbinių ženklų pagalba sąlygos bei dėsningumai³⁶⁹, kitais žodžiais tariant, tai yra šnekos aktų sąsaja su žmogaus psichika³⁷⁰. Psicholingvistika nagrinėja kalbinės veiklos produkavimo ir funkcionavimo procesą, kuris gali būti traktuojamas kaip atskirų veiklos fazių visuma: motyvacija - mintis - vidinis žodis – realizavimas. Ir sakininės, ir rašytinės kalbos formavimasis, t.y. individualaus stabilaus požymių komplekso susiformavimas, vyksta pagal tuos pačius įgūdžių susidarymo dėsningumus, įtakojamus vidinių (subjektyviųjų) ir išorinių (objektyviųjų) sąlygų. Jeigu išorinėmis sąlygomis, kaip jau buvo rašyta, gali būti kalbinė aplinka, masinės kultūros priemonių poveikis ir pan., tai vidinės sąlygos yra įtakojamos individo psichikos ypatybių. Individo sakininės ir rašytinės kalbos formavimuisi ypatingą reikšmę turi nervinių bei psichinių procesų eiga, intelektualinio išsivystymo lygis, kultūros lygis ir t.t.

Reikėtų pažymėti, kad psicholingvistikos mokslo interesų sritis apima ir klausimus, susijusius su kalbos išmokimo problemomis, nes psicholingvistika kaip tik ir atsirado dėl būtinybės suvokti ir paaiškinti gimtosios ir užsienio kalbų įsisavinimo procesus.³⁷¹ Todėl psicholingvistiniuose tyrimuose daug dėmesio skiriama ir tokio reiškinių, kaip bilingvizmas (dviejų ar kelių kalbų mokėjimas) analizei. Tokio pobūdžio tyrinėjimai ypač reikšmingi kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijai ir metodologijai, kai sprendžiamas anonimino autoriaus gimtosios kalbos nustatymo klausimas.

Atsižvelgdami į minėtas psicholingvistikos tyrimų esmines kryptis ir teismo lingvistai, ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės specialistai, yra vieningos nuomonės, kad jos išvystytos teorijos ir modeliai gali suteikti daug vertingos informacijos ir lingvistinei ekspertizei. Juk lingvistinės ekspertizės, kaip ir teismo lingvistikos apskritai tyrimo objektai yra žmogaus kalbinės veiklos rezultatai – tekstai. Ypač daug sąlyčio taškų tarp psicholingvistikos ir teismo lingvistikos galima rasti, kai pastarosios tyrimo objektas yra sakininė kalba, kurioje tiesiogiai atsispindi daug daugiau žmogaus psichikos faktorių.

Lietuvoje psicholingvistikos tyrinėjimai paprastai yra glaudžiai susiję su sociolingvistiniais tyrinėjimais ir dažnai neišskiriami į savarankiškos krypties tyrimus. Kalbos vartojimo psichologinius aspektus palietė savo knygoje "Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo

³⁶⁸ Hymes T. On communicative competence.// Pride J.B., Holmes J. Sociolinguistics, Harmondsworth, Penguin, 1972.

³⁶⁹ Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М., 1969.

³⁷⁰ Palionis J. Kalbos mokslo pradmenys. V., 1999.

³⁷¹ Белянин В.П. Введение в психоллингвистику. М., 1999.

bruožai” S.Karaliūnas.³⁷² Psicholingvistiniai aspektai buvo aptariami ir, jau minėtoje, 1997 metais Varšuvoje (Lenkija) vykusioje konferencijoje “Socio- ir psichologinis sąlygotumas situacijos Vilniuje ir Vilniaus krašte” (“Socio- i psychologiczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”)³⁷³. Tačiau, apskritai, reikėtų konstatuoti, kad tokio pobūdžio tyrinėjimų, t.y. psicholingvistinių tyrinėjimų, kurie sudarytų pagrindą kriminalistiniams kalbos tyrimui, Lietuvoje pasigendama.

Taigi, viena iš pagrindinių kriminalistinės lingvistikos, tuo pačiu ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės, vystymosi kryptių turėtų tapti platesnis socio- ir psicholingvistinių tyrimų pritaikymas kriminalistinio lingvistinio tyrimo poreikiams.

Apibendrinami pasakyta, galime teigti, kad:

1. Dabartinėje lingvistinės ekspertizės teorijoje dar nėra efektyviai taikomos žinios iš sociolektų tyrimo, kalbų sąveikos analizės, neišnagrinėti giminės (lyties) kalbos ypatumai, kalbinės veiklos teorijos klausimai. Šito ir negalima tikėtis tose šalyse, kur daugiausiai teismo lingvistikos klausimais užsiėmė ir užsiima ekspertai- praktikai (kaip Lietuvoje). Tokių klausimų analizei reikalingos kelių sričių mokslininkų grupės, kelių šakų specialistų bendravimas.

2. Kriminalistinio lingvistinio tyrimo viena iš pagrindinių kryptių ateityje turėtų tapti *sociolingvistinių bei psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatų pritaikymas kriminalistinio kalbos tyrimo problemoms spręsti*. Sociolingvistikos ir psicholingvistikos mokslų laimėjimų panaudojimas identifikaciniame ir diagnostiniame tyrime, t.y. tinkamas tokių socialinių faktorių, kaip socialinio vaidmens, socialinio statuso ir pan. poveikio individo kalbai įvertinimas bei kalbinės veiklos teorijos vietos kriminalistinio tyrimo procese įvertinimas, galės ženkliai patobulinti ir patį kriminalistinio tyrimo procesą. Šios tendencijos gali prisidėti prie daugelio klasifikacinio pobūdžio klausimų sprendimo, kurie iki šiol nėra pakankamai sėkmingai sprendžiami, pvz., autoriaus veiklos srities, lyties, amžiaus ir pan. nustatymas. Taip pat tokiu būdu galėtų būti patobulinti ir autoriaus gimtosios kalbos nustatymo pagrindai ir t.t.

³⁷² Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997.

³⁷³ Situacja językowa na Wileńszczyźnie: Materiały sympozjum „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999.

3.2 Kriminalistinės lingvistikos ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės tendencijos bei perspektyvos.

Kriminalistinės lingvistikos, tuo pačiu ir jos praktinio pritaikymo srities – kriminalistinės lingvistinės ekspertizės – galimybės bei reikšmė teisingumo vykdymo sferoje didėja. Tai lemia pastovi nusikaltimų tyrimo ir aiškinimo proceso praktika, kai į kriminalistų akiratį patenka įvairūs dokumentai, jų tekstai. Viena vertus, jie gali būti pagrindiniais įrodomosios medžiagos šaltiniais, kita vertus, juose gali glūdėti bylai reikšminga informacija apie nusikaltimo aplinkybes. Jeigu anksčiau didžiausią šių dokumentų dalį sudarė rankraštiniai tekstai, tai dabar dokumentų įforminimo ir sudarymo būdai pasižymi įvairove: tai ir mašinėle spausdinti tekstai, ir kompiuterinių programų pagalba surinkti tekstai, tekstai, esantys kompiuterio laikmenoje ir pan. Visi šie tekstai turi vieną bendrą bruožą, reikšmingą kriminalistiniam tyrimui: juose užfiksuota *kalbinė informacija*, kuri gali būti iššifruota, išanalizuota ir įvertinta tik kriminalistinių lingvistinių metodų pagalba. Šiuos metodus, kaip ir teorinį jų pagrindą, ir privalo sukurti *kriminalistinė lingvistika*, o *kriminalistinė lingvistinė ekspertizė* – įgyvendinti.

Reikėtų pažymėti, kad kriminalistinės lingvistikos veiklos sfera, jos tyrimo rezultatų tiesioginio pritaikymo galimybės neapsiriboja vien tik baudžiamojo proceso poreikiais. Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės sėkmingai gali būti atliekamos ir civilinio bei administracinio proceso poreikiams.

Pastaruoju metu daugelio šalių mokslininkų pastangomis bandoma naujai pažvelgti į kriminalistinės lingvistinės (autorystės) ekspertizės tikslus, uždavinius, tyrimo objektus ir kt. Pastebimos tendencijos išplėsti kriminalistinio lingvistinio tyrimo sprendžiamų uždavinių “ratą” ir jų įgyvendinimo būdus.

Klasikiniuose rašto tyrimuose pagrindinis dėmesys buvo skiriamas raštui, kaip grafinės ir kalbinės pusių visumos. Rašto kalbos tyrimuose, kur, savaime suprantama pagrindinis dėmesys tenka kalbai, atsiranda naujas požiūris į šio tyrimo objektą, kuriam atstovauja rusų rašto kalbos tyrimų mokyklos atstovai. Akcentuojama bendra skirtingų kalbos pasireiškimo formų, rašytinės, ir sakytinės, prigimtis. Manoma, kad ir *rašytinę* ir *sakytinę* kalbos formas reikėtų laikyti *vienos rūšies ekspertizės – kalbos ekspertizės – objektu*.³⁷⁴ Šios ekspertizės dalyku būtų faktiniai duomenys apie asmenį, nustatomi jo rašytinės arba sakytinės kalbos pagrindu. Ekspertizės tikslu būtų kalbinių įgūdžių bei savybių nustatymas, o taipogi jų pagrindų ir kalbinės situacijos, atsispindėjusios tyrimui pateiktame tekste (sakytiniame ar rašytiniame), sąlygų nustatymas.

Taip suprantamos kalbos ekspertizės sprendžiamų uždavinių “ratas” turėtų apimti tokius aspektus:

³⁷⁴ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001, p.53.

- 1) rankraščinio, mašinraščio, poligrafinio ar kitokiu būdu užfiksuoto teksto autoriaus nustatymas;
- 2) sakytinio teksto autoriaus ir atlikėjo nustatymas;
- 3) sakytinio arba rašytinio teksto autoriaus gimtosios kalbos, išsilavinimo lygio, veiklos srities, lyties bei amžiaus nustatymas;
- 4) sakytinio arba rašytinio teksto neįprastų “sudarymo” sąlygų (diktavimo, perrašymo ir pan.) nustatymas.

Kaip jau buvo ankščiau rašyta, lingvistinės žinios gali būti naudojamos ne tik atliekant lingvistines (autorystės), bet ir *fonoskopines* ekspertizes. Šiuo atveju lingvistinės žinios yra sudedamoji dalis kompleksinių metodikų, pagal kurias tiriami sakytinės kalbos vartojimo ypatumai ir nustatomas ar apibūdinamas kalbantysis. Pastaruoju metu atsiranda naujų pasiūlymų taip pat ir sakytinės kalbos tyrimų sferoje. Pavyzdžiui, Gruzijos mokslininkai siūlo suskirstyti sakytinės kalbos ekspertizę į kelias rūšis: auditorinę (аудиторная), vizualinę (визуальная) ir automatizuotą (автоматическая). Į vieną iš šių ekspertizių (auditorinę ekspertizę), manoma, reikėtų įtraukti ir sakytinės kalbos autorystės ekspertizę.³⁷⁵

Kaip rašotyroje, taip ir sakytinėje kalboje, yra aktualus autoriaus ir atlikėjo klausimas. Rašytinės kalbos tyrimuose nustatomas teksto autorius. Sakytinės kalbos atveju sakytinio teksto autorius ir atlikėjas (diktorius) taip pat gali nesutapti. Atsiranda poreikis atskirti lingvistinius metodus, naudojamus diktorius balso tyrimui (t.y. kalbančiojo jo balso charakteristikų pagrindu) ir sakytinio teksto autoriaus tyrimui. Mokslininkų tarpe nėra vieningo požiūrio ir dėl šių specialiųjų tyrimų rūšių klasifikavimo, ir dėl tyrimų objekto. Manoma, kad tais atvejais, kai sakytinė kalba pasireiškia “svetimo” ir “savo” rašytinių tekstų skaitymu, taikomi lingvistinės analizės metodai bus nevienodi. Pvz., “svetimo” rašytinio teksto skaitymo atveju diktorius (kalbančiojo) identifikavimas morfologinių, leksinių, gramatinių ir kitų aukščiausiųjų kalbos lygmenų požymių pagrindu paprastai neįmanomas, nes minėti požymiai charakterizuoja teksto autorių.

Mokslinėje literatūroje aptinkama daug naujų pasiūlymų dėl sakytinės kalbos tyrimų pavadinimo, pvz., fonetinė autorystės ekspertizė, akustinė autorystės ekspertizė, lingvistinė ekspertizė (suprantant ją kaip autorystės ir fonetikos metodų sujungimą) ir t.t.³⁷⁶

Atsiranda ir gana kraštutinių pasiūlymų, kalbant apie lingvistinių žinių panaudojimą ekspertiniame tyrime, kuriems vargu ar galima pritarti. Vienas iš tokių – lingvistinių tyrimų išskyrimas į atskirą tyrimų grupę, kurių vieta būtų tarp kriminalistinių ir nekriminalistinių ekspertizių.³⁷⁷

³⁷⁵ Языковые процессоры и распознавание речи. / Мецниереба, Тбилиси, 1985.

³⁷⁶ Галяшина Е.И. Лингвистическое обеспечение криминалистического исследования устного и письменного текста/ Труды междунар. семин. “Диалог’ 2001” по компьютерной лингвистике и ее приложениям, М., 2001.

Rusų kriminalistinių kalbos tyrimų mokyklos atstovų nuomone, perspektyviausiais metodais šioje srityje būtų *lingvistinės statistikos bei stilistinės ir gramatinės tekstų analizės metodai*, paremti kompiuterinėmis programomis.³⁷⁸

Rusijoje sukurtas automatizuotas teksto apdorojimo programų kompleksas “Leksika” (“Лексика”).³⁷⁹ Šis kompleksas, susidedantis iš atskirų programų, sukurtų “Windows” programos pagrindu, sudaro galimybes atsakyti į daugelį autorystės ekspertizės klausimų, pvz.:

- 1) dviejų tekstų sulyginimas sutampančių fragmentų paieškai, siekiant identifikuoti teksto, užrašyto kompiuteriniame diske, autorių;
- 2) tekstų autorių diferencijavimas pagal jų kalbos kultūros lygį;
- 3) teksto autoriaus išsimokslinimo lygio, lyties, amžiaus grupės, gimtosios kalbos, veiklos srities ar profesijos nustatymas;
- 4) leksinių teksto vienetų kiekio nustatymas.

Be to programa “Leksika” pritaikyta ir tekstą parašiusio asmens nustatymui iš rašto kalbos požymių (rašybos klaidų), kaip rašto kalbos tyrimų papildymo, bei rašytinės ir sakytinės kalbos kompleksiniam tyrimui.

Rusijos tyrinėtojų sukurta programa, kaip matome iš jos pavadinimo (“Leksika”), skirta teksto kalbos leksikos lygmens (žodyno) analizei. Tekstas analizuojamas atsižvelgiant į tokias teksto žodyno charakteristikas:

- 1) bendras tam tikrų leksinių vienetų vartojimo dažnumas;
- 2) vartojimo dažnumas skirtingus funkcinius stilius atstovaujamese literatūrinės kūrybos srityse: meninės prozos, dramaturgijos, mokslinės publicistikos, žurnalistinės publicistikos;
- 3) žodžio priskyrimas tam tikrai kalbos daliai;
- 4) žodžio priskyrimas tam tikrai profesinės kalbos atmainai;
- 5) žodžio priskyrimas tam tikrai amžiaus grupei;
- 6) žodžio priskyrimas tam tikrai lyčiai;
- 7) žodžio vartojimo pirmenybės nustatymas asmenų, kuriems rusų kalba yra negimtoji, atžvilgiu.

³⁷⁷ Гомон Т.В. Судебно- автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. 12.00.09. М., 1992, Р. 239.

³⁷⁸ Азарченкова Е.И., Черных М.П. Проблемы криминалистической диагностики личности автора документа по признакам письменной речи./ Экспертная практика. М., ВНИИ МВД, 1989, Р. 32-35.

³⁷⁹ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000, р.90-92.

Kompiuterinių programų panaudojimo galimybes sprendžiant autorystės nustatymo klausimą kriminalistinėse tyrimuose plačiai aptariamos ir naujausiame rusų tyrinėtojo A. Komisarovo moksliniame darbe (daktaro disertacija) “Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ” (“Kriminalistinis rašto kalbos tyrimas panaudojant kompiuterines programas”).³⁸⁰

Tai, kad *kompiuterinės automatizuotos sistemos* gali daugeliu atžvilgių paremti kriminalistinę lingvistinę teksto analizę, parodo ir *Vokietijos* ekspertinių tyrimų šioje srityje praktika. Jau minėtoje *Vokietijos* Vysbadeno kriminalinės policijos valdyboje (BKA) sukurta ir sėkmingai taikoma *automatizuota sistema KISTE* (Kriminaltechnisches Informationssystem Texte). Ši kompiuterinė sistema, visų pirma, yra duomenų bazė, kur sukaupta visa BKA Lingvistinės teksto analizės skyriaus tiriamoji medžiaga (t.y. visi tekstai). Tekstai yra susisteminti pagal skirtingus kriterijus (teksto rūšis, rašto forma (rankraštinis, spausdintinis)) ir gali būti greitai surandami sistemoje.

Tačiau sistema KISTE tuo pat metu yra ir automatizuota pagalba lingvistinėje teksto analizėje.³⁸¹ Tarp kitų šios programos funkcijų yra ir tokios, kaip:

- žodžių vartojimo dažnumo palyginimas tekstuose;
- tekstų palyginimas juose vartojamų funkcinių žodžių (jungtukų, prielinksnių ir kt.) atžvilgiu;
- tekstų palyginimas nukrypimų nuo normos (klaidų) ar kitų ypatumų atžvilgiu;
- statistinių duomenų atranka ir statistikų sudarymas ir t.t.

Pagrindiniu sistemos parametru laikomas žodis, tiksliau, jo pagrindinė forma be galūnės, leksema. Tai reiškia, kad kiekvienas tiriamajame tekste esantis žodis pateikiamas tam tikra forma, t.y. kaip leksema. Visi teksto žodžiai palyginami su sistemos kataloge esančiomis formomis (leksemomis). Sistemoje naudojamas metodas leidžia, viena vertus, skirtingas to pačio žodžio formas (grafemas) priskirti vienai leksemai, ir, kita vertus, identiškas formas (grafemas) priskirti skirtingoms leksemoms. Taip apdorotas tekstas pateikiamas tolesnei analizei ar palyginimui su kitais sistemoje esančiais tekstais.

Kompiuterinė sistema KISTE veikia tokiu principu: visi tiriamų tekstų žodžiai yra deflektuojami, t.y. visi žodžiai “pervedami” į pagrindines formas. Kiekvienas laiškas turi tam tikrų klaidų “atpažintoją”, kuriuo pažymimi šie klaidų tipai. Sistemos meniu, sudarytas “drop- down” principu, pasirenka įvairius klaidų žymėjimus, kurie, sudaryti iš kompleksinio klaidų aprašymo, įterpiami į tekstą. Apdorojus tekstą

³⁸⁰ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001.

³⁸¹ Hehn W., Schall S. Das System KISTE im BKA./ Recent Developments in Forensic Linguistics. Frankfurt am Main, 1996, P.373- 388.

tokiu būdu sistema KISTE pateikia duomenis apie žymimų klaidų dažnumą, tam tikrų žodžių panaudojimo dažnumą bei vidutinį teksto sakinių ilgį. Tai suteikia galimybę ieškoti apdorotame tekste klaidų sutapimų (klaidų atpažinimo kombinacijų). Sistemoje ypatingas dėmesys skiriamas funkcinių žodžių vartojimo dažnumui nustatyti, nes jų pasirinkimas yra labiau automatizuotas ir mažiau sąmoningas, negu reikšminių žodžių pasirinkimas. Tačiau sistema neleidžia paženklinti visų klaidų tipų, kadangi nėra jokių galimybių žymėti neklaidingus, bet kintamus požymius (pvz., žodžių tvarka, žodžio sandaros būdai, šalutinių sakinių rūšys ir pan.).

Kompiuterinės teksto analizės sistemos sukūrimas jokia būdu nereiškia, kad tai yra automatinis tekstų analizės metodas. Aišku automatizuotos, kompiuterinės sistemos yra tik pagalbinis metodas, remiantis lingvistinę teksto analizę, kurios pagrindas yra eksperto- lingvisto kompetencija ir intelektualus darbas.

Ideja visiškai automatizuoti teksto lingvistinės analizės procesą praktiškai kol kas negali būti įgyvendinta. Tokiai nuomonei pritaria dauguma šios srities atstovų.³⁸² Rašto kalbos tyrimų praktikoje buvo bandymų sukurti kompiuterines sistemas, paremtas statistine analize, tiesioginiam autorystės nustatymui. Taip, pvz., Vokietijos Vysbadeno kriminalinės policijos valdyboje (BKA) pirmiausiai buvo sukurta kompiuterinė programa, skirta automatizuotai tekstų analizei ir netgi galutinių išvadų pateikimui. Tačiau neigiami tyrimų rezultatai parodė programos neefektyvumą ir privertė atsisakyti šio sumanymo.³⁸³ Visiškai automatizuoti lingvistinės teksto analizės procesą būtų labai sudėtinga.

Tikslųjų metodų pagalba naudinga tik analizuojant bendrus kalbinius parametrus, bendras tendencijas kalboje. Mūsų manymų, reikia pritarti nuomonei, kad “kiekvieno kalbinio požymio ar požymių visumos įvertinimas dar ilgai liks tokiu pat kruopščiu, reikalaujančiu daug pastangų ir atsakomybės darbu, koku jis yra dabar”.³⁸⁴

Techniniam progresui būdingos dvi pusės: viena vertus, tobulėja tyrimo metodai, naudojant naujausius technikos ir mokslo pasiekimus, tačiau, kita vertus, tobulėja ir nusikaltimo padarymo būdai ir priemonės. Lingvistinės ekspertizės perspektyvos siejamos ne tik su didėjančia kompiuterinės įrangos, kaip pagalbinės tyrimo priemonės, reikšme, bet ir su kita techninio progreso puse, t.y. su *vis platesniu kompiuterinės įrangos panaudojimu kriminaliniams tekstams parengti*. Tai reiškia, kad lingvistinei

³⁸² Hehn W., Schall S. Das System KISTE im BKA./ Recent Developments in Forensic Linguistics. Frankfurt am Main, 1996, P.373- 388; Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001.

³⁸³ Hehn W., Schall S. Das System KISTE im BKA./ Recent Developments in Forensic Linguistics. Frankfurt am Main, 1996, P.373- 388.

³⁸⁴ Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001, P.193.

ekspertizei ateityje bus pateikiama vis mažiau rankraštinių ar spausdinimo mašinėle rašytų tekstų, daugės *kompiuterinių tekstų* (kaip esančių kompiuterio laikmenoje, taip ir išspausdintų spausdintuvu). Kadangi tokiais atvejais dauguma tradicinių kriminalistinių metodų (pvz., rašysenos tyrimai) yra mažai veiksmingos, atsiranda būtinybė ieškoti naujų efektyvių metodų, tyrimo technikų (Pavyzdžiui, atsižvelgiant į tai, kad tarp anoniminio teksto ir jo autoriaus be fizinių, intelektualinių, egzistuoja ir emociniai ryšiai, anoniminio teksto autoriaus paieškai (nustatymui iš kelių įtariamųjų asmenų) siūloma taikyti poligrafinius tyrimus).³⁸⁵

Kompiuterinių tekstų atveju eliminuojamas fizinis ryšis tarp dokumento teksto ir jo autoriaus, koks yra, pvz., rankraštiniame variante, todėl ypatingai svarbus, nustatant autorystę, tampa intelektualinis ryšis, kuris atsispindi teksto kalboje, turinyje. Nors, savaime suprantama, sparčiai vystančios kompiuterinės technikos pagalba (pvz., taikant automatines taisymo programas, vertimo programas) ir šis ryšis gali susilpnėti.³⁸⁶

Kriminalistinio kalbos tyrimo tendencijos rodo, kad kriminalistinių lingvistinių metodikų, skirtų *kompiuterinių tekstų tyrimui*, parengimas yra viena iš svarbiausių dabartinės kriminalistinės (teismo) lingvistikos krypčių. Sudėtingesniais atvejais tokios ekspertizės gali būti kompleksinės, t.y. pritraukiant ir kompiuterių specialistus.

Lingvistinės ekspertizės atstovai, vadovaudamiesi empirine medžiaga, teigia, kad tiriant kompiuterinį tekstą, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas teksto parengimo analizavimui. Teksto parengimas – tai jo surinkimas kompiuterio klaviatūra, klaidų ištaisymas ir teksto išspausdinimas. Teksto, surinkto kompiuteriu, atveju tiriami teksto autoriaus rinkimo, tvarkymo ir koregavimo įgūdžiai. Šių įgūdžių įvaldymo lygis rodo kaip gerai asmuo žino ir gali naudotis, pritaikyti praktikoje tam tikrų kompiuterinių programų funkcijas. Požymiai, atskleidžiantys minėtus įgūdžius, gali būti suskirstomi į tokias grupes:

- 1) šriftų ir raidžių formos pasirinkimas;
- 2) pastraipų formatų naudojimas;
- 3) automatinio teksto koregavimo priemonių naudojimas;
- 4) rašybos tikrinimo priemonių naudojimas;
- 5) teksto tinkamumas maketuoti.³⁸⁷

Lingvistinės ekspertizės objektai tokiais atvejais gali būti dvejopo pobūdžio: (1) kompiuteriniai tekstai, esantys kompiuterio laikmenoje ir (2) kompiuteriniai tekstai, išspausdinti spausdintuvu. Abejų

³⁸⁵ Jaworski R. Skuteczność różnych testów poligraficznych do ustalenia autorstwa anonimu.// Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów (pod red. Z.Kegla), I t., Wrocław, 2002, p. 537-539.

³⁸⁶ Jaworski R. Nowe techniki sporządzania dokumentów – zagadnienia dowodowe.// Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów (pod red. Z.Kegla), I t., Wrocław, 2002, p. 599-602.

³⁸⁷ Žalkauskienė A., Žalkauskas V. Autorystės ekspertizės raida ir perspektyvos šiandieninėje Lietuvoje/ Jurisprudencija. 1999, t. 11(3), p. 104.

rūšių tekstų tyrimas turės savų ypatumų. Pvz., kai tekstas yra kompiuterio laikmenoje, daugumą aukščiau išdėstytų teksto požymių, apibūdinančių rinkimo, tvarkymo ir koregavimo įgūdžius, galima nesunkiai nustatyti. Tačiau tiriant jau išspausdintą tekstą didelės dalies šių požymių nustatyti jau nebegalima.

Kompiuterinių tekstų tyrimą apsunkina ir tai, kad toks tekstas gali būti taisytas automatinio taisymo arba rašybos tikrinimo priemonėmis. Šiuo atveju gali būti dvi galimybės: arba (1) tikrasis autoriaus raštingumas ir tiriamajame tekste atsispindėjęs raštingumo lygis skirsis, arba (2) iš tekste esančių klaidų gali būti sudėtinga nustatyti, ar tokios taisymo priemonės iš viso buvo naudotos. Tokiu atveju naudingas gali būti, pvz., tiriamojo teksto požymių palyginimas su įtariamojo autoriaus rankraščiniais ir kompiuteriniais tekstais.

Kompiuterinių tekstų autorystės nustatymo galimybė rodo, kad lingvistinės ekspertizės panaudojimo spektras plėtėja. Tuo pačiu didėja ir lingvistinio tyrimo galimybės, nes šalia tradicinių požymių atsiranda dar viena požymių grupė, turinčia didelę reikšmę identifikuojant teksto autorių.

Specialistai- lingvistai lingvistinės ekspertizės panaudojimo perspektyvas sieja, kaip jau minėta, būtent su kompiuterinių tekstų paplitimu. Nors tokios rūšies tyrimai, kuriant teorinę ir metodologinę bazę, dar neseniai pradėti, ekspertai konstatuoja, kad “eksperimentiniai šios srities tyrimai nuteikia optimistiškai”.³⁸⁸

Kitu visiškai nauju ir neįprastu kriminalistinio lingvistinio tyrimo objektu gali tapti ir *bendravimo internetu kalba*. Juk XX a. pabaigoje atsirado nauja, niekada anksčiau neegzistavusi kalbos vartosenos sritis – pasaulinis elektroninis tinklas, arba internetas. Internete komunikacijos tikslams (pvz., elektroninis paštas, naujienų grupės ir pan.) vartojama kalba turi savo ypatumų. Tokia kalba laikoma atskira nauja kalbos atmaina – *elektroniniu diskursu*³⁸⁹ (arba vadinama dar elektronine kalba, kompiuteriniu diskursu, rašytiniu pokalbiu ir pan.). Visame pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje³⁹⁰, elektroninio diskurso tyrinėjimai dar tik pradedami.

Prieš pradėdant detaliau kalbėti apie elektroninio diskurso ypatumus, reikėtų paakinti kaip apskritai ši sąvoka suprantama lingvistikoje. Terminas *diskursas** lingvistikoje vartojamas kaip patikslinimas tradicinių šnekos, teksto ir dialogo sąvokų. Diskursas yra rūšinis terminas, apjungiantis visas kalbinės veiklos formas. Diskursas suprantamas kaip kalbinis pasireiškimas, šneka, kalbinės

³⁸⁸ Žalkauskienė A., Žalkauskas V. Autorystės ekspertizės raida ir perspektyvos šiandieninėje Lietuvoje/ Jurisprudencija. 1999, t. 11(3), p. 104.

³⁸⁹ Ryklienė A. Elektroninis diskursas: kalbos ypatybės ir stilius. Daktaro disert.: human. mokslai, filologija, 04H/ Asta Ryklienė, - V., 2001.

³⁹⁰ Ryklienė A. Elektroninė lietuvių kalba: normos ir nenormos./ Kalbos normų kaita ir vartoseną. J. Jablonskio konfer. praneš. tezės. V., 1999m. sausio 7d., p.17-18; Ryklienė A. Bendravimas internetu: kalbėjimas rašant./ Kalbos normų kaita ir vartoseną. J. Jablonskio konfer. praneš. tezės. V., 2000m. rugsėjo 28d., p.17-18; Ryklienė A. Lietuvių kalba internete: jaunimo šnekamosios kalbos atspindžiai./ Tekstas kaip pasaulio atspindys: tarp.konfer. tezės, Šiauliai, 2000m. lapkričio 9-10d., p.65-67; Ryklienė A. Elektroninis diskursas: kalbos ypatybės ir stilius. Daktaro disert.: human. mokslai, filologija, 04H/ Asta Ryklienė, - V., 2001.

* lot. *discursus* – judėjimas, pokalbis, pašnekesys.

veiklos procesas, kalbėjimo būdas. Lingvistikoje diskursas – tai “kalbos vartoseną, kaip socialinės veiklos forma, o diskurso analizė – analizė, kaip tekstai veikia sociokultūros kontekste. Tokia analizė apima teksto formą, struktūrą, organizaciją visais lygmenimis – fonologijos, gramatikos, leksikos ir kt.”³⁹¹

Galima prognozuoti, kad ateityje elektroninio diskurso analize galės remtis ir kriminalistinis lingvistinis šios naujos kalbos atmainos tyrimas, sprendžiant klausimus apie internete pasirodžiusio kalbinio pasisakymo autorystę.

Bendravimo internetu kalba arba elektroninis diskursas turi savo ypatumų, į kuriuos būtina atsižvelgti rengiant ateityje ir kriminalistinio lingvistinio šios kalbos atmainos tyrimo metodus. Kalbininkų teigimu, elektroninio tinklo kalba turi ir rašytinės ir sakytinės kalbos bruožų, todėl kartais ji apibūdinama kaip rašytinė šnekamoji kalba, sakytinės ir rašytinės kalbos hibridas, kalbėjimas rašant³⁹²: “tai tarsi rašyti laiškus, kurie siunčiami telefonu”³⁹³. Pavyzdžiui, su sakytine kalba elektroninį diskursą sieja tam tikros bendravimo stiliaus ir kalbos ypatybės: neoficialus ir neformalus, spontaniškas ir neapgalvotas bendravimo stilius, kurio kalbai būdingos trumpos frazės, pasisakymai, ekonomija, tradiciškai laikomi būdingais sakytinei kalbai. Tačiau interneto kalba vis dėlto yra labiau apgalvota, užrašyta pagal rašytinės kalbos taisykles. Su rašytine kalba ją sieja rašytinė kalbos forma, nesinchroninis bendravimas, ilgaalaikiškumas, redagavimo galimybė bei fiksuotumas (Tačiau pastebėta, kad, pvz., interneto pokalbių dalyviai nėra linkę tvarkyti savo sukurto teksto. Pirminis variantas arba juodraštis, kurio rašytinės kalbos atveju adresatas nemato, bendravimo internetu kalbos atveju yra priimta norma.).

Tokiu būdu ir kriminalistinėje lingvistinėje interneto tekstų analizėje turi būti taikomi ir rašytinės ir sakytinės kalbos tyrimo metodai. Tai dar vienas argumentas mūsų, jau anksčiau aptarto (žr. 3 sk.), teiginio naudai, kad šių abiejų kalbos formų tyrimo metodus būtų tikslinga taikyti vienos (lingvistinės) kriminalistinės ekspertizės rėmuose.

Lietuvių kalbos elektroninio diskurso tyrinėtoja A.Ryklienė pateikia tokią elektroninio diskurso (ED) kaip ypatingos kalbos atmainos charakteristiką³⁹⁴:

ED socialinė situacija	kaip rašytinės kalbos	<ul style="list-style-type: none"> • pašnekovai fiziškai atskirti • fizinis atstumas skatina
------------------------	-----------------------	--

³⁹¹ Fairclough N. *Critical Discourse Analysis*, London/ New York: Longman, 1997. (cituojuama iš: Ryklienė A. *Elektroninis diskursas: kalbos ypatybės ir stilius*. Daktaro disert.: human. mokslai, filologija, V., 2001.)

³⁹² Ryklienė A. *Elektroninis diskursas: kalbos ypatybės ir stilius*. Daktaro disert.: human. mokslai, filologija, 04H/ Asta Ryklienė, - V., 2001.

³⁹³ Baron N.S. 2000: *Alphabet to Email: How written English Evolved and Where it's Heading.*, London/ New York: Routledge. (cituojuama iš: Ryklienė A. *Elektroninis diskursas: kalbos ypatybės ir stilius*. Daktaro disert.: human. mokslai, filologija, 04H/ Asta Ryklienė, - V., 2001).

³⁹⁴ Ten pat

		bendrauti atvirai
ED forma	mišri	<ul style="list-style-type: none"> • kaip ir rašytinė kalba, ED ilgalaikis • kaip sakytinė kalba, ED paprastai neredaguotas
ED leksika	kaip sakytinės kalbos	<ul style="list-style-type: none"> • gausu pirmojo ir antrojo asmens įvardžių
ED sintaksė	mišri	<ul style="list-style-type: none"> • kaip ir rašytinė kalba, ED žodinga, dažni šalutiniai sakiniai, skiriamieji jungtukai • kaip sakytinė kalba, ED dažnos esamojo laiko veiksmažodžių formos, trumpiniai
ED stilius	kaip sakytinės kalbos	<ul style="list-style-type: none"> • neformalus • nevaržomas emocijų reiškimas

Atsižvelgimas į visus šioje charakteristikoje nurodytus bendravimo internetu kalbos ypatumus galėtų būti reikšmingas ir kriminalistinio lingvistinio šios kalbos atmainos tyrimo atveju. Tačiau vis dėlto atsižvelgiant į specifinius kriminalistinio lingvistinio (autorystės) tyrimo poreikius ypatingas dėmesys šiuo atveju turėtų būti teikiamas tokiems elektroninio diskurso kalbos lygmenims: leksikai, sintaksei, stiliui. Kaip matome iš pateiktos charakteristikos šios kalbos atmainos stilius, kaip ir leksika, paprastai turi sakytinei kalbai būdingų požymių: neformalumas, emocionalumas, kalbėjimas (rašymas) nuo pirmojo ir antrojo asmens. Sintaksė gi turi ir rašytinės ir sakytinės kalbos požymių: kaip rašytinėje kalboje ji yra žodinga, joje dažniau vartojamos sudėtingesnės konstrukcijos (šalutiniai sakiniai), dažni skiriamieji jungtukai. Tačiau kaip ir sakytinė kalba elektroninio diskurso sintaksė pasižymi dažnomis esamojo laiko veiksmažodžio formomis, trumpiniais ir pan.

Tačiau reikėtų pažymėti, kad kaip ypatinga kalbos atmaina elektroninis diskursas turi ir tam tikrų skirtumų nuo rašytinės bei sakytinės kalbų. Pavyzdžiui, nuo rašytinės kalbos jį skiria tai, kad elektroninio diskurso atveju daugiau vartojama veiksmažodžių,rieveiksmių, dalelių, pirmojo ir antrojo asmens

įvardžių, prijungiamųjų jungtukų ir pan. Elektroniniame diskurse dažniau vartojami jaustukai, klausiamieji įvardžiai, elipsė (kas labiau būdinga sakytinei kalbai).³⁹⁵

Lietuviško elektroninio diskurso tyrinėtojų pažymima viena svarbi šios kalbos atmainos ypatybė, kuri būtų reikšminga ir kriminalistinio kalbinio pasireiškimo tyrimo atveju: elektroninio diskurso požymiai labiausiai sutampa su ypatybėmis, lietuvių kalboje priskiriamomis buitiniam stiliui – neoficialiai, sakytinei kalbos atmainai. Iki šiol sakytinę neoficialią kalbą buvo sudėtinga tirti, todėl dabar ją analizuoti būtų galima per elektroninio diskurso kalbos tyrimus.

Tokiu būdu jau dabar nustatyta, kad lietuvių kalbos elektroniniam diskursui būdinga, pavyzdžiui, neoficiali leksika: žodžiai, turintys perkeltinę reikšmę, nauji, įvairios kilmės frazeologizmai, deminutyvai ir vulgarizmai. Lietuviško elektroninio diskurso kalba yra ekspresyvi, joje vartojama daug kitų kalbų intarpų bei nenorminių skolinių. Pastebima taip pat didelė anglų kalbos įtaka ne tik leksikoje, bet ir rašyboje, sutrumpinimuose, kuriant slapyvardžius bei parašus.

Įdomūs ir reikšmingi apskritai elektroninio diskurso kaip naujos kalbos atmainos tyrimui gali būti ir sociologiniai tyrimai dėl šios kalbos atmainos vartotojų kontingento (jo socialinės priklausomybės, amžiaus, lyties) atlikti Lietuvoje. Sociologiniai tyrimai parodė, kad bendravimo internetu kalbos kūrėjas yra jaunas, išsilavinęs arba tebesilavinantis žmogus, gyvenantis didesniuose miestuose, gana dažnai tai yra vyras. Nemažą elektroninio tinklo kalbos vartotojų dalį sudaro asmenys, dirbantys darbą susijusį su informacinėmis technologijomis (paprastai tai yra kvalifikuotas darbas) arba aukštųjų mokyklų studentai.³⁹⁶

Tokiu būdu naujos kalbos atmainos – bendravimo internetu kalbos, vadinamojo elektroninio diskurso – tyrimai, kurie jau pradėti ir Lietuvoje, galimas daiktas, turės įtakos ir kriminalistinio lingvistinio šios kalbos atmainos tyrimo metodams bei parodys apskritai naujausias kalbos vystymosi tendencijas.

Ypatingais bruožais pasižymi ir panaši į elektroninį diskursą vis labiau plintanti bendravimo SMS žinutėmis praktika. Lakoniška SMS žinučių kalba taip pat gali tapti kriminalistinio lingvistinio tyrimo objektu.

Apibendrinant tai, kas ankščiau pasakyta, reikėtų pabrėžti, kad:

1. Techninio progreso dėka kriminalistinio tyrimo perspektyvos, tuo pačiu ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės vystymosi tendencijos siejamos taip pat su *kompiuterinių žinių bei metodų pritaikymo galimybėmis šioje srityje*:

a) visų pirma kompiuteriniai metodai objektyvina lingvistinį tyrimą;

³⁹⁵ Ten pat.

³⁹⁶ Ten pat, p.20-22.

b) kompiuterines programos ir sistemos kuriamos, siekiant automatizuoti tam tikrus monotoniškus ir daug laiko atimančius procesus. Pavyzdžiui, statistiniai, kiekybiniai tyrimo metodai, vis plačiau naudojami lingvistinėje teksto analizėje, remiasi informacijos apdorojimo kompiuterio pagalba metodais.

2. Kita vertus, techninio progreso pasekmėmis naudojamosi ir nusikalstamiems tikslams: tobulėja ir nusikaltimo padarymo būdai ir priemonės. Vis dažniau kompiuterinė įranga panaudojama ir kriminaliniams tekstams paruošti. Dabar kriminalistinės lingvistinės ekspertizės objektai neretai yra kompiuterinių programų pagalba surinkti tekstai, gali būti ir tekstai, esantys kompiuterio laikmenoje. Todėl ir lingvistinės ekspertizės raidos perspektyvos pirmiausiai siejamos su *kompiuterinės įrangos naudojimo tekstams spausdinti ypatumais*: teksto rinkimo įgūdžių požymių, kaip papildomų kriminalistinio tyrimo požymių, reikšmė didėja.

3. Su techninio progreso laimėjimais siejamos ir kitos kriminalistinio lingvistinio tyrimo taikymo srities galimybės. Tai *bendravimo internetu kalbos* arba vadinamo *elektroninio diskurso* tyrimai. Elektroninio diskurso ypatumas tame, kad jis pasižymi ir *sakytinės*, ir *rašytinės* kalbos formų savybėmis. Tai dar vienas argumentas ankščiau išdėstytam požiūriui patvirtinti, kad reikalingas bendradarbiavimas metodologiniame lygyje kriminalistinio rašytinės ir sakytinės kalbų tyrimo atžvilgiu.

Pagrindinės darbo išvados ir siūlymai:

1. **Kalbinis pasireiškimas** (teksto kalba ir rašytine, ir sakytine forma) yra reikšmingas kriminalistinio tyrimo objektas. Kaip parodė skirtingų šalių praktikos analizė, daugelyje šalių kalbinis pasireiškimas pripažintas įrodomosios informacijos, reikšmingos bylos tyrimui, šaltiniu ir savarankišku kriminalistinio tyrimo objektu.
2. Bendrą lingvistinių žinių ir metodų taikymo teisingumo nustatymo srityje teoriją ir metodologiją turi sudaryti **kriminalistinė lingvistika**.

2.1 Mūsų manymu, kriminalistinė lingvistika turi sudaryti kalbinio pasireiškimo, kaip savarankiško įrodomosios informacijos šaltinio, *tyrimo teoriją*, kuri būtų suprantama kaip visuma pagrindinių šios rūšies tyrimo principų, teorinių koncepcijų, kategorijų, sąvokų, apibrėžimų ir terminų.

a) Kriminalistinės lingvistikos *objektas* būtų kalbinio pasireiškimo, kaip įrodomosios informacijos šaltinio, formavimosi ir kitimo dėsningumai.

b) Kriminalistinės lingvistikos *dalykas* būtų kalbinio pasireiškimo, esančio tam tikrą kriminalistinę reikšmę turinčio dokumento tekste, požymių funkcionavimo ypatumai.

c) Pagrindinis kriminalistinės lingvistikos *tikslas* – kalbinio pasireiškimo formavimosi, funkcionavimo ir kitimo dėsningumų tyrimas kriminalistinio pobūdžio uždavinių sprendimui (kalbinio pasireiškimo autoriaus identifikavimui, apibūdinimui, jo būsenos nustatymui ir pan.).

2.2 Kriminalistinė lingvistika turi sudaryti ne tik teorinį, bet ir *metodologinį* aptariamą rūšies tyrimų *pagrindą*. Ji turi būti suprantama kaip metodų ir strategijų, taikomų gaunant žinias bei naudojantis duomenimis, visuma, t.p. tikrovės pažinimo teorija, tirianti mokslinio mąstymo būdą bei principus, taikomus kriminalistinėje lingvistikoje.

a) Pagrindinis kriminalistinių lingvistinių tyrimų elementas būtų *rašto kalbos požymiai*, t.y. asmens rašto kalbos įgūdžių ypatumai.

b) Pagrindiniai kriminalistinio lingvistinio tyrimo metodai, taikomi sprendžiant specifinius teisingumo nustatymo srities uždavinius, būtų *kriminalistikos ir jos atskirų teorijų pagrindu adaptuoti ir pritaikyti lingvistinės analizės metodai*.

c) Kriminalistinio lingvistinio tyrimo objektyvinimo tikslams teksto analizės metu turi būti plačiau taikomi *statistiniai tyrimo metodai* ir daugelyje užsienio šalių paplitęs *stilometrijos* metodas.

3. **Kriminalistinė lingvistika**, būdama savarankiška lingvistinių žinių ir metodų taikymo teisingumo nustatymo srityje teorija ir metodologija, turi įeiti į kriminalistikos technikos sistemą ir būti laikoma **atskira kriminalistikos technikos šaka**.

Siūlome tokį jos apibūdinimą:

Kriminalistinė lingvistika – tai kriminalistikos technikos šaka, sintezuojanti lingvistikos ir kriminalistikos žinias nagrinėjant ir tiriant kalbos požymių pasireiškimo dokumentų tekstuose dėsningumus ir rengianti tyrimo metodus teisingumo nustatymo srityje atsirandančių klausimų sprendimui (siekiant identifikuoti arba apibūdinti tekstą sukūrusį asmenį (autorių), taip pat nustatyti kitas bylai svarbias aplinkybes).

4. **Kriminalistinė lingvistika** turi būti teorinis ir metodologinis pagrindas praktinei jos žinių taikymo sričiai, t.y. teismo ekspertizei, kurią siūlome vadinti **kriminalistine lingvistine ekspertize**.

5. Vienas iš pagrindinių šios rūšies tyrimo uždavinių šiuo metu yra jo teorinių ir metodinių pagrindų **tobulinimas**:

5.1 *Teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo* klausimas, mūsų manymu, yra vienas iš aktualiausių kriminalistinio lingvistinio tyrimo uždavinių. Šiuo metu sparčiai vykstant Europos Sąjungos plėtros procesams intensyvėja žmonių migracija, populiarėja užsienio kalbos, keičiasi kalbinė aplinka. Visi šie procesai, be abejo, atsilies ir mūsų aptariamajame kontekste, t.y. kriminalistiniame lingvistiniame tyrime. Todėl ir teksto autoriaus *gimtosios kalbos nustatymo* teorijos bei metodikų tobulinimas yra opi kriminalistinės lingvistikos ir lingvistinės ekspertizės užduotis. Šiame darbe pateiktų empirinių tyrimų rezultatai bus naudingi kriminalistinio lingvistinio tyrimo metodikų tobulinimui.

5.2 Darbe pateikta *klaidų sistema, kurias lietuviškai rašydami daro tik nelietuviai* (asmenys, kurių gimtoji kalba yra rusų arba lenkų). Ši klaidų sistema gali sudaryti lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo metodikos dalį, taip papildant ir patobulinant metodiką.

5.3 Ypač aktuali teksto autoriaus gimtosios kalbos nustatymo atžvilgiu būtų *aukšto raštingumo lygio asmenų gimtosios kalbos* nustatymo problematika, kadangi tai yra pakankamai sudėtingas klausimas kriminalistiniame lingvistiniame tyrime. Atliktų tyrimų analizės pagrindu galima konstatuoti, kad Lietuvoje gyvenančių nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba yra nelietuvių) lietuvių kalbos mokėjimas gerėja.

5.4 Nors kriminalistinė lingvistinė analizė yra labiau susieta su konkrečios kalbos ypatumais, tačiau egzistuoja prielaidos kurti bendrą *metateoriją*, kurios dėsniai būtų taikomi ne tik atskirų kalbų (arba kalbų šeimų) tyrimui sprendžiant įvairaus pobūdžio klausimus, bet ir sudarytų galimybes konkrečių kalbų tyrimui skirtas metodines rekomendacijas pritaikyti kitoms kalboms.

5.5 Mūsų atliktų kitų tyrimų rezultatai rodo, kad **aukštesnių kalbos pakopų** (*leksikos, stiliaus*) **analizė yra universalesnio pobūdžio**, t.y. *mažiau priklausanti nuo konkrečios kalbos, negu žemesnių kalbos lygmenų (rašybos, skyrybos, gramatikos) analizė*. Vadinasi egzistuoja pagrindas universalus, t.y. nepriklausančio nuo konkrečios kalbos, metodinio pamato (rekomendacijų, metodikų) kūrimui. Tokiu būdu, gali būti kuriamos universalios, kelių kalbų tyrimui tinkančios metodikos, skirtos konkrečių uždavinių sprendimui, pvz., teksto autoriaus veiklos srities nustatymui, remiantis būtent aukštesnių kalbos pakopų analize. Tai leistų skirtingų šalių specialistams (ekspertams) bendradarbiaujant, dalijantis patirtimi, kurti bendrus metodologinius pagrindus šių uždavinių sprendimui. Kriminalistinio kalbos tyrimo metodikų, skirtų aukšto raštingumo lygio asmenų kalbos tyrimui, turi remtis būtent aukštesnių kalbos pakopų (leksikos, stiliaus) analizė.

5.6 Kaip rodo darbe atlikta analizė, kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metodikos gali būti tobulinamos plačiau panaudojant ir **sociolingvistinių** bei **psicholingvistinių** tyrinėjimų rezultatus. Iki šiol kriminalistinėje lingvistinėje analizėje nepakankamai atsižvelgiama į sociolingvistinį ir psicholingvistinį kalbinio pasisakymo aspektus. Tokio pobūdžio tyrinėjimai, atliekami kelių sričių specialistams (ekspertams, sociolingvistams ir psicholingvistams (arba psichologams) bendradarbiaujant, būtų ypač naudingi kriminalistiniam lingvistiniam tyrimui.

5.7 Sparčiai vystantis kompiuterinėms technologijoms aktuali yra ir bus **kompiuterinių tekstų** tyrimo problema. Požymių, rodančių kompiuterinių tekstų spausdinimo, koregavimo ir kt. įgūdžius, analizė turi būtina būti įtraukiama į tokių tekstų tyrimą. Kompiuterinių tekstų, t.y. tekstų jau išspausdintų kompiuterio spausdintuvu ir dar esančių kompiuterio laikmenoje, tyrimo metodai turėtų būti rengiami tik pritraukiant ir informatikos srities specialistus. Atsižvelgiant į nuolat tobulėjančias kompiuterines technologijas, tokių tekstų tyrimo metodai turės būti nuolat atnaujinami.

5.8 Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės tyrimo objektu ateityje taps ir nauja kalbos atmaina, atsirandanti dėl sparčios informacinių technologijų raidos – tai *bendravimo internetu kalba*, arba vadinamasis **elektroninis diskursas**. Kadangi ši kalbos atmaina turi ir rašytinės, ir sakytinės kalbos bruožų, tirti ją reikės abiejų kalbos formų tyrimo metodais.

6. Kriminalistinė lingvistika turi tapti **bendru teoriniu ir metodologiniu pagrindu apskritai lingvistinių žinių ir metodų naudojimui ekspertiniuose tyrimuose**, t.y. *ne tik rašytinės kalbos (kriminalistinė lingvistinė ekspertizė, kriminalistiniai rašysenos tyrimai, kriminalistinė dokumentų ekspertizė), bet ir sakytinės kalbos tyrimui (kriminalistinė fonoskopinė ekspertizė)*. Taip būtų galima suformuoti bendrą lingvistinių žinių ir metodų taikymo ekspertiniame tyrime *metodologinę* bazę, kurioje ir rašytinės, ir sakytinės kalbos tyrimai galėtų papildyti vieni kitus.

Naudota literatūra:

1. Aignerová A. Co je forenzní lingvistika. / Kriminalistika, ročník XXXIV, 2001/1.
2. Alford M. H.T. Computer assistance in language learning and in authorship identification./ The computer in literary and linguistic research. Cambridge Press Univ., 1971.
3. Andrews WA, Kohler MA & Campbell JP 'Phonetic, Idiolectal and Acoustic Speaker Recognition' (paper presented at 2001 - *A Speaker Odyssey*), Crete, Greece, 2001.
4. Artmann P. Tätertexte – eine linguistische Analyse der Textsorten Erpresserbrief und Drohbrief./ Inaugural- Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. München, 1996.
5. Autorystės ekspertizės skyrimas ir medžiagos jai daryti paruošimas (metodinės rekomendacijos). Vilnius, 1985.
6. Baayen R.H., van Halteren H., Tweedie F.J. Outside the cave of shadows: using syntactic annotation to enhance authorship attribution./ *Literary and Linguistic Computing*, 1996
7. Bailey R.W. Authorship attribution in a forensic setting// *Proceeding of the Fifth International Symposium on Computers in Literary and Linguistic Research*, Birmingham, 1978, p.1-19
8. Baldauf Ch. Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischer Linguistik // *Archiv für Kriminologie*, 1999. Band 204.
9. Baurmann J. Forensische Textanalyse: prozessorientiert und interdisziplinär/ *Kriminalistische Begutachtung, Schrift-, Branduntersuchung, Biologische Spuren (Kriminalistik und forensische Wissenschaften)*, 83/1994, p.105-111
10. Beaugrande de R. Reconnecting Real Language with Real Text: Text Linguistics and Corpus Linguistics./ *International Journal of Corpus Linguistics*, 1999, 2(4), p.243-260.
11. Bickes, H., Kresic, M. Fehler, Text und Autor. Zur Identifizierung von Merkmalen der Ausgangssprache bei nicht-muttersprachlichen Schreibern.// 2.Symposion des BKA. Autorenerkennung (Tagungsband), Wiesbaden, 2000.
12. Bitinienė A. Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra. Vilnius, 1997.
13. Boves L 'Commercial Applications of Speaker Verification: Overview and Critical Success Factors', *Proceedings of RLA2C Workshop on Speaker Recognition and its Commercial and Forensic Applications*, Avignon, 1998.
14. Brinker K. Textanalytische Voraussetzungen forensisch-linguistischer Gutachten./ *Texte zu Theorie und Praxis*, 1990.
15. Brinker K., Zum Problem der Autorenerkennung aus textlinguistischer Sicht (am Beispiel von Erpresserschreiben)/ 2. Symposion des Bundeskriminalamtes. Autorenerkennung (Tagungsband), Wiesbaden, 2000.
16. Broch O. Zum Litauischen südlich von Vilna. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, B.XIX, 1960, Oslo.

17. Broeders A.P.A. Forensic Speech and Audio Analysis Forensic Linguistics (a review of the period 1998-2001): 13th INTERPOL Forensic Science Symposium, Lyon, France, 16-19 October 2001.
18. Brower D., Gerritsen M., de Haan D. Speech differences between women and men: on the Wrong track? / *Language in Society*, 1979, No. 8.
19. Brown R., Levinson S. Universals of language use: politeness phenomena. / *Cambridge Papers in Social Anthropology*, No.8 (Questions and politeness: strategies in social interaction), Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
20. Brückner T. Verrat der Text den Verfasser? / *Kriminalistik*. 1990/ 1.
21. Burrows J.F. "An ocean where ach kind...": statistical analysis and some major determinants of literary style. / *Computers and the Humanities*, 1989, 23.
22. Burrows J.F. Non unless you ask nicely: the interpretative nexus between analysis and information. / *Literary and Linguistic Computing*, 1992, 7.
23. Burrows J.F. Word patterns and story shapes: the statistical analysis of narrative style. / *Literary and Linguistic Computing*, 1987.
24. Burt M.K., Dulay H.C. On Acquisition Orders. / Felix S., *Second Language Development: Trends and Issues*. Thuebingen, 1980.
25. Canter D. Psycholinguistics / *Forensic Science Encyclopedia*, 2001.
26. Cekow C. Identyfikacja jednostki na podstawie pisma. / III Wrocławskie Sympozjum Badań Pisma Ręcznego. – Wrocław, 1988.
27. Chaski C.E. Empirical evaluation of language- based author identification techniques. // *Forensic Linguistics* 8(1) 2001, p.1-64.
28. Coulthard M. On the Use of Corpora in the Study of Forensic Texts / *Forensic Linguistics*, 1 (1), 1994.
29. Coulthard M. Powerful evidence for the defence: an exercise in forensic discourse analyses. // Gibbons J. *Language and the Law*. London, New York, 1994.
30. Czeczot Z., *Badania identyfikacyjne pisma ręcznego*, Warszawa, 1971, P.113.
31. Čekmonas V., Grumadienė L. Sociolingvistika. Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1997.
32. de Saussure F. *Kurs językoznawstwa ogólnego*. – Warszawa, 1961, P. 117.
33. Deeters, G. Geleitwort zum "Sprachforum". *Sprachforum* 1, 1955/ 1.
34. Doddington G. 'Speaker Recognition Based on Idiolectal Differences between Speakers' / *Eurospeech*, September 2001.
35. Drommel R., Kipping K. Sprachwissenschaftler: die unerkannten Kriminalisten, *Kriminalistik*, 4/87, psl. 215-218.
36. Drommel R.H. Die Textuntersuchung als Ermittlungshilfe / *Archiv für Kriminologie*. 1988, H.3,4. P.95-105.
37. Džežulskienė J. Kalba ir giminė / *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*, V., 1994, p. 55- 61.

38. Eades D., Forensic linguistics in Australia: an overview./ *Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law*, Volume 8 Number 1, 2001, P. 113-132.
39. Ekspertizės ir tyrimai: metodinės rekomendacijos/ LR VRM, V.: Kriminal. ekspertizių depart., 1994.
40. Ekstertizių darymo Lietuvo Teismo ekspertizės institute nuosatai/ LTEI, V., 1995.
41. *Encyclopedia of Forensic Sciences*. San Diego: Academic Press, 2000.
42. Engel U. Möglichkeiten und Grenzen der forensischen Linguistik/ *Kriminalistik und forensische Wissenschaften*. 1993/ 81, P. 59-67;
43. Estreicher K. *Szwargot więzienny*. – Kraków, 1903.
44. Fajer L. *Pismo jako dowód rzeczowy*. – Warszawa, 1939, P.37-38.
45. Feluś A. Anonimy o treści wyczerpującej znamiona czynów określonych w art. 178 k.k., art. 181 k.k. I art. 248 k.k. // *Palestra*, 1980. Nr. 4–5, P.65-75.
46. Feluś A. *Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego*, Kraków, 2000.
47. Feluś A. *Identyfikacja subjęzyków oraz ich wartość poznawcza dla organów ścigania*./ *Służba MO*, 1977, Nr. 6.
48. Feluś A. *Z zagadnień roli języka w ekspertyzie pisma*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*, 1975, nr 4.
49. Feluś A. *Zagadnienia kompleksowości w kryminalistycznej ekspertyzie pismoznawczej* // *Problemy prawa karnego*. – Katowice, 1983.
50. Feluś A. *Aspekt jednostkowy i grupowy języka w kryminalistycznych badaniach dokumentów*, *Problemy Kryminalistyki*, 1976, nr 124.
51. Feluś A. *Język pisany jako ślad kryminalistyczny – wprowadzenie do problematyki*, *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne*, 1979, t.9.
52. Feluś A. *O potrzebie badania języka na użytek kryminalistyki*, *Problemy Kryminalistyki*, 1979, nr 142.
53. Feluś A., Pabian J. *Granice interpretacji kryminalistycznej śladu języka pisanego*, *Z Zagadnień Kryminalistyki*, 1983, z. XVI/XVII.
54. Fiehler R. *Analyse- und Beschreibungskategorien für geschriebene und gesprochene Sprache. Alles eins?/ Čmejrkova Š. et al. Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication*.Tübingen, 1994, P. 175-180.
55. Fishman P. M. *Interaction: the work women do*./ *Language, gender and society*/ Eds. B.Thorne, C. Kramarae, N. Henley: Newbury House, 1983;
56. Fleischer, W., Michel, G., Starke G. *Stilistik der deutschen Gegenwartsprache*. Frankfurt, Berlin usw.,1996,
57. Fodor J.A., Bever T.G., Garrett M.F. *The psychology of language: An introduction to psycholinguistics and to generative grammar*, 1974, New York, McGraw- Hill.
58. *Fonoskopinės teismo ekspertizės skyrimas ir medžiagos jai daryti rengimas (metodinės rekomendacijos)*, V., 1995.

59. Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law, Volume 8 Number 1, 2001,
60. Forensic Linguistics. The International Journal of Speech, Language and the Law, Volume 7 Number 1, 2000.
61. Forensic Science International, 1993, Volume 58, Number 1,2. P. 45-46.
62. Foster D. Author Unknown. On the Trail of Anonymuos. New York, 2000.
63. Francisco Vinals, M.a Luz Puente, Pericia caligrafica judicial, Herder, Barcelona, - Attualita grafologica. Trimestrale dell' Associazione Grafologica, Italiana. 2001, p.79.
64. Fries, C. Teaching and Learning English as a Foreign Language. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962.
65. Gaučas P. Lietuvių- gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija, Lietuvos rytai, 1993, Vilnius.
66. Geissler H. Soziale Rollen als Sprechrollen. /Kongressbericht der Gemeinschaftstagung für allgemeine und angewandte Phonetik, Hamburg, 1960.
67. Gfroerer S., Baldauf C. Sprechererkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis.Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000, P. 3-16.
68. Gibbons J. Applied Linguistics in Court// Applied Linguistics, Vol. 11, No.3, Oxford University Press, 1990
69. Girčienė J. Jaunimo leidinių specifika// Tekstas, kaip pasaulio atspindys: tarptaut. konfer. tezės, 2000 m. lapkričio 9-10 d., Šiauliai (ats. red. K.Župerka), 2000
70. Grant T., Baker K. Identifying reliable, valid markers of authorship: a response to Chaski/ Forensic Linguistics, 2001, Vol.8, Nr.1, p.67-79.
71. Grewendorf G. Rechtskultur als Sprachkultur. Zur forensischen Funktion der Sprachanalyse. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992.
72. Grumadienė L. Ar kalbos likimą lemia kalbų sąveika?// Paribio tarmių ir kalbų problemos: tarpt. moksl. konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai. Šiauliai, 2001 m. balandžio 27d., Šiauliai, 2001, p.38-45.
73. Grumadienė L., Žilinskienė V. DRLKŽ. Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas (mažėjančio dažnio tvarka). V.: Mokslo aidai, 1997.
74. Grumadienė L. Sociolingvistinis dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas./ Lietuvių kalbotyros klausimai., t.XXXVI, p. 190-198.
75. Grumadienė L. Tarminės kalbos įvairavimo priežastys.- Kalbos normų ir vartosenos lygmenys. J.Jablonskio konferencijos pranešimų tezės, V., 2000, p.5-6.
76. Gutekunst W. Kryminalistyka. – Warszawa, 1965, P. 437.
77. Gutekunst W. Kryminalistyka. – Warszawa, 1974, P. 509.
78. Hamers J.F., Blanc M.H.A. 1989: Bilinguality and Bilingualism, Cambridge etc., CUP.

79. Hanausek T. Kryminalistyka. Zarys wykładu, Kraków, 1996.
80. Hecker M. Forensische Linguistik und forensische Schriftuntersuchung – Zwei methodisch verwandte Disziplinen?// Kniffka H. (Hg.)(1990): Texte zur Theorie und Praxis forensischen Linguistik. Tübingen: Niemeyer (Linguistische Arbeiten 249), p.231-247.
81. Hecker M. Traktat über den Wissenschaftlichkeitsanspruch der Forensischen Schriftvergleichung, Wrocław: Kolonia Lfd, 2000
82. Hehn W. Rechnergestützte Verfahren bei der Texturheberidentifizierung/ Forensische Ballistik, Linguistik, Thermographie (Kriminalistik und forensische Wissenschaften), 84/1995, p.55-65.
83. Hehn W., Schall S. Das System KISTE im BKA./ Recent Developments in Forensic Linguistics. Frankfurt am Main, 1996, P.373- 388.
84. Hymes T. On communicative competence.// Pride J.B., Holmes J. Sociolinguistics, Harmondsworth, Penguin, 1972.
85. Holyst B., Kryminalistyka, Warszawa, 2000, P. 675-686.
86. Holmes D.I. Authorship Attribution// Computers and the Humanities 28, 1994: Kluwer Academic Publishers, p.87-106
87. Horálek K. Psaný jazyk a vnitřní řeč. Slovo a slovesnost, 43, 1982, P. 213.
88. Horoszowski P. Kryminalistyka. – Warszawa, 1958, P. 272.
89. Horoszowski P. Chaotyczny intuicjonalizm czy wiedza, Demokratyczny Przegląd Prawniczy, 1949, nr 1, P.26.
90. Horoszowski P. O właściwy poziom ekspertyzy pisma, Problemy Kryminalistyki, 1955, nr 5, P.16.
91. Huber W. Der Umgang mit der Schreibmaschine als Merkmal der Persönlichkeit./ Symposium: Forensischer Linguistischer Textvergleich. Wiesbaden, 1989, P. 185-203.
92. Jacikevičius A. Kai kurie psichologiniai sakinių vertimo balsu savitumai dvikalbiškumo procese.// Pedagoginės psichologijos klausimai. Kaunas, 1971, P. 60-70.
93. Japanese women's language. New York: Academic Press, 1985.
94. Jaworski R. Nowe techniki sporządzania dokumentów – zagadnienia dowodowe.// Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów (pod red. Z.Kegła), I t., Wrocław, 2002, p. 599-602.
95. Jaworski R. Skuteczność różnych testów poligraficznych do ustalenia autorstwa anonimu.// Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów (pod red. Z.Kegła), I t., Wrocław, 2002, p. 537-539;
96. Johnson W. Studies in Language Behavior, I. A Program of Research// Psychological Monographs 56 (2), 1944, p. 1-15
97. Kämper H. Nachweis der Autorenschaft/ Kriminalistik. 1996, Nr. 8-9.
98. Karaliūnas S. Bilingvizmo situacijos ir jų socialinė dinamika.// Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII, Vilnius, Mokslas, 1988.
99. Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997.

100. Kegel Z. Dowód z ekspertyzy pismoznawczej w polskim procesie karnym. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973.
101. Kegel Z. Zależność kwalifikacji biegłych z dziedziny ekspertyzy dokumentów od przedmiotów badawczych (na przykładzie ekspertyzy testamentów) // Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów (pod red. Z.Kegla), II t., Wrocław, 2002.
102. Kellogg R.T. The psychology of writing, Oxford: Oxford Univ. Press, 1994.
103. Klemensiewicz Z., Jak charakteryzować język osobniczy, W kręgu języka literackiego i artystycznego, Warszawa, 1961, P. 204-215.
104. Kłoskowska A. Kultury narodowe i narodowa identyfikacja: dwoistość funkcji// Oblicza polskości, Warszawa, 1990, p.12-36.
105. Konieczny J. Znaczenie identyfikacji grupowej w praktyce kryminalistycznej/ “Problemy praworządności”, nr.1, 1984
106. Kniffka H. Anonymous Authorscip Analyses Without Comparisn Data? A Case Study With Methodological Implications/ Linguistische Berichte, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 182/ 2000
107. Kniffka H. Berichte: Bonner Konferenz zur Forensischer Linguistik./ Kriminalistik und forensische Wissenschaften, Heidelberg, 1994/ Band 83, P. 184.
108. Kniffka H. Der Linguist als Gutachter bei Gericht//Angewandte Sprachwissenschaft. Grundfragen- Bereiche- Methoden, Bonn.1981.
109. Kniffka H. Forensisch- linguistische Autorschaftsanalyse. Eine Zwischenbilanz. 2. Symposion des Bundeskriminalamtes. Autorenerkennung (Tagungsband), Wiesbaden, 2000, P. 54-83.
110. Kniffka H. Forensische Linguistik im Rahmen der Nachbarwissenschaften. Fragen der Ethik und der Interdisziplinarität// Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1993. Band 81.
111. Kniffka H. Forensische Phonetik und forensische Linguistik.// Festschrift für Georg Heike, hrsg. von B.J.Kroeger et al. (Forum Phonicum 66). Frankfurt.,1998. P. 279-291.
112. Kniffka H. Gutachten über ein Fehlgutachten/ Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1994. Band 82
113. Kniffka H. (Hg.)(1990): Texte zur Theorie und Praxis forensischen Linguistik. Tübingen: Niemeyer (Linguistische Arbeiten 249).
114. Kniffka H. Thesen zu Stand und Aufgaben “ forensischer” Linguistik./ Symposium: Forensischer Linguistischer Textvergleich, Wiesbaden, 1989, P. 205-237.
115. Kniffka H. Towards a Methodology of “Forensic Linguistics”: Postulates and Perspectives/ Kriminalistik und forensische Wissenschaften. Heidelberg,1993/81, p.80
116. Kniffka H. Zur Wertigkeit und zum Erklärungspotential orthografischer Varianten/ Beweiswert von Spuren, Forensisch- medicinische Spurenuntersuchungen, Forensische Linguistik (Kriminalistik und forensische Wissenschaften), 85/1996, p.51-81
117. Kniūkšta P. Kalbos vartosena ir tvarkyba.V., 2001, p.72-83.

118. Kolečki H., Owoc M., Szwarc A. Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej, cz.II, Poznań, 1973, P. 37.
119. Kontulytė E. Dalykinių (ekonominių) tekstų skaitymas ir kondensuota aplinkybių raiška vokiečių ir lietuvių kalbose.// Kalbos studijos= Studie about language: kalbotyra, lingvistika, svetimų kalbų studijos, 2001, Nr.1, Kaunas.
120. Köster J.-P. Elemente eines Verfahrens zur Identifikation von Autoren anhand längerer Texte/ Kriminalistische Begutachtung, Schrift-, Branduntersuchung, Biologische Spuren (Kriminalistik und forensische Wissenschaften), 83/1994, p.99-105
121. Köster O. Die Datenbank regionaler Umgangssprachen (DRUGS)/ Kriminalistik, 2001/1, p. 46-50.
122. Kriminalistik Lexikon/ hrsg. von W.Burghard u.a., Heidelberg: Kriminalistik Verl., 1996.
123. Kryminalistyka (pod red. prof. dr. hab. J.Widackiego). Warszawa, 1999.
124. Kulicki M. Kryminalistyka, Toruń, 1994, P. 430.
125. Kulicki M. Kryminalistyka. Zagadnienia wybrane, Toruń, 1988, psl. 15.
126. Kurapka E. Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai, Vilnius, 1998, psl.16.
127. Kurcz I. Język a reprezentacja świata w umyśle, 1987, Warszawa, PWN.
128. Kurcz I. Psycholingwistyka. Przegląd problemów badawczych, 1976, Warszawa, PWN.
129. Kurka A. Słownik mowy złodziejskiej. – Lwów, 1905.
130. Kvašytė R. Amerikos lietuvių oficialieji raštai – išeivijos kalbinės aplinkos atspindys.// Tekstas, kaip pasaulio atspindys: tarptaut. konfer. tezės, 2000 m. lapkričio 9-10 d., Šiauliai (ats. red. K.Župerka), 2000, p.44-45.
131. Kwiecinski H. Grafologia sądowa. – Warszawa, 1933, P.19,67
132. Labow W. The Judicial Testing of Linguistic Theorie// Tannen D. Linguistics in context: Connecting observation and Understanding, Norwood, 1988, p. 159-182
133. Lado R. Linguistics across Cultures. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1945.
134. Lakoff R. Language and woman's place. New York: Harper & Row, 1975.
135. Leksika – socialinės raidos atspindys: konferencijos pranešimai, Kaunas, 1999.
136. Leonavičius J. Sociologijos žodynas: "Academia", Vilnius, 1993.
137. Levi J. 1982. Linguistics, Language, and the Law: A Topical Bibliography. Bloomington/ Ind.: Indiana University Linguistics Club.
138. Language and the Law (edited by John Gibbons), London, New York: Longman, 1994
139. Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII, Vilnius, Mokslas, 1988; Karaliūnas S. Respublikos lingvosocialinės situacijos charakteristika.// Kalbų kontaktai Lietuvos TSR: LKK, t.23, V., 1983, p.4-42;

140. Łukaszkiwicz J., Widła H. Określenie płci na podstawie cech treściowo- językowych/ VI Wrocławskie Sympozium Badań Pisma Ręcznego. Wrocław, 1994, P. 123-134.
141. Mańczak W. Problemy językoznawstwa ogólnego. Wrocław- Warszawa- Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996.
142. Marcinkevičienė R. Paauglių žodynas./ Knygų aidai, 01-03, V., 1999, p.39-42.
143. Masoit I. Kalbų sąveikos būdai daugiakalbėje visuomenėje (remiantis Lietuvos lenkų kalbos ypatumais)./ Žmogus ir žodis, 1999.
144. Mažiulis V. Pasaulio tautų kalbos. V., 2001.
145. McConnell- Ginet S., Language and gender./ Linguistics: The Cambridge Survey, vol.4, 1990, p.75-99;
146. McMenamin G.R. Forensic Stylistics. Amsterdam, 1993.
147. Mędelska J., Sawaniewska- Mochowa Z. Język polski na Litwie.// Język polski poza granicami kraju (pod red. S.Dubisza), Opole, 1997, p.45-68.
148. Milewski T. Językoznawstwo. Warszawa. 1975, P. 247.
149. Mosteller F. & Wallace DL. Applied Bayesian and Classical Inference in the Case of the Federalist Papers, 2nd edition, New York: Springer Verlag, 1984.
150. Musilova V., Różnice w badaniu wypowiedzi pisanych i mówionych./ Biuletyn Informacyjny, Warszawa, 1978, nr 2(30), P. 31-39. (vertim.: Odlišnosti ve zkoumání psaných a mluvených jazykových projevů./ Kryminalistický sborník, 1977, nr 6.)
151. Palionis J. Kalbos mokslo pradmenys. V., 1999.
152. Pavilionis V. Žargonybės ir tatuiruotės – nusikalstamumo subkultūros elementai (1). // Teisės problemos, V., 1994/ 3, p.79-84;
153. Pavilionis V. Žargonybės ir tatuiruotės – nusikalstamumo subkultūros elementai (2). // Teisės problemos, V., 1994/ 4, p.84-101.
154. Perret U., Balzert A. Forensischer Linguistischer Textvergleich// Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft/ hrsg von Erwin Kube ..., Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar: Boorberg, Bd.1, 1992, p. 843-873.
155. Perret U., Balzert A., Braun A. Linguistische Textanalysen// Kriminalistik, 12/1987, p. 645-667;
156. Perret U., Balzert A., Braun A. Linguistische Textanalysen// Kriminalistik, 1/1988, p. 47.
157. Phillips, Steele, Tanz, Language, gender and sex in comparative perspective/ Eds. S.U. Phillips, S. Steele, C. Tanz. Cambridge: Cambridge University Press, 1987;
158. Pikčilingis J. Kas yra stilius. V., 1971, P. 6.
159. Porayski- Pomsta J. O potrzebie badań nad sytuacją językową na dawnych kresach polskich.// Sytuacja językowa na Wilenszczyźnie/ Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wilenszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999, p. 9-16.

160. Porayski- Pomsta J., Wiemer B. Badania nad wielojęzycznością rodzin etnicznie heterogenicznych w Wilnie, // "Poradnik Językowy" z.4., 1995, p.45-52.
161. Porayski- Pomsta J., Wiemer B. Założenia projektu badań nad zjawiskiem wielojęzycznym społeczności polskich w krajach byłego ZSRR, // Przegląd Polonijny" z.4, 1994, p.115-130.
162. Porajski- Pomsta J. Z badań nad mową polską w rodzinach etnicznie mieszanych w Wilnie. Postawa emocjonalna mówiącego a interferencja// Język polski w kraju i za granicą; Materiały Międzynarodowej Konferencji Polonistów, Warszawa, 14-16 września 1995r., red B.Janowskiej, J. Porajskiego- Pomsty, t.I- Warszawa, 1997, p.99-105;
163. Pošiūnas P. Kriminalistinės ekspertizės. V., 1997.
164. Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. V., 1994.
165. Pride J.B., Holmes J. Sociolinguistics, Harmondsworth, Penguin, 1972.
166. Psichologijos žodynas: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius, 1993.
167. Psychologia a semiotyka. Pojęcia i zagadnienia. (pod red. I.Kurcz), Warszawa, 1993.
168. Rašyenos ir autorystės ekspertizės(skyrimas ir medžiagos ruošimas): metodinės rekomendacijos, Vilnius, 2000.
169. Ryklienė A. Bendravimas internetu: kalbėjimas rašant./ Kalbos normų kaita ir vartoseną. J.Jablonskio konfer.praneš.tezės. V., 2000m. Rugsėjo 28d., p.17-18.
170. Ryklienė A. Lietuvių kalba internete: jaunimo šnekamosios kalbos atspindžiai./ Tekstas kaip pasaulio atspindys: tarp.konfer.tezės, Šiauliai, 2000m.lapkričio 9-10d., p.65-67.
171. Ryklienė A.Elektroninė lietuvių kalba: normos ir nenormos./ Kalbos normų kaita ir vartoseną. J.Jablonskio konfer.praneš.tezės. V., 1999m. sausio 7d., p.17-18.
172. Ryklienė A.Elektroninis diskursas: kalbos ypatybės ir stilius. Daktaro disert.: human. mokslai, filologija, 04H/ Asta Ryklienė, -V., 2001.
173. Safarewiczowa H. Oboczność я имею і у меня есть w języku rosyjskim dziś і dawniej, Wrocław- Warszawa- Kraków, 1964.
174. Sakytinis ir rašytinis tekstas: moksl. konfer. tezės: 1995m. spalio 25-26d., Šiauliai, 1995.
175. Sandig, B. Stilistik der deutschen Sprache. Berlin, New York. 1986.
176. Sapir E. Male and female forms of speech in Yana, 1929./ Selected writing of Edward Sapir/ Ed. D.G. Mandelbaum. Berkeley: University of California Press, 1951.
177. Savickienė I. Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija. Daktaro disert., Kaunas: VDU,1999.
178. Schlieben- Lange B. Soziolinguistik: eine Einführung. Stuttgart- Berlin- Köln: Kohlhammer, 1991.
179. Seibt A. Forensische Schriftgutachten: Einführung in Methoden und Praxis der forensischen Handschriftuntersuchung. München: Beck, 1999.
180. Sirtautas V., Grenda Č. Lietuvių kalbos sintaksė. V., 1988.
181. Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie: Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999.

182. Smułkowa E. Problematyka badawcza polsko- białorusko- litewskiego pogranicza językowego// Studia nad polszczyzną kresową, 1990, Wrocław- Warszawa- Kraków, t.V, p.151- 164.
183. Socialinės lingvistikos problemos (red. kol. S.Karaliūnas ir kt.), Vilnius, 1979.
184. Sociolingvistika ir kalbos kultūra: straipsnių rinkinys, Vilnius, Gimtoji kalba, 1994.
185. Sokołowska H. Wybór języka w zroźnicowanych sytuacjach komunikacyjnych a deklarowany związek ze społecznością etniczną// Sytuacja językowa na Wilenszczyźnie/ Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wilenszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999, p. 124-131.
186. Soszalski R. Próba kryminalistycznej oceny pisma zaburzonego/ Problemy Kryminalistyki, 1979, P.582-593.
187. Spillner, B. On the theoretical foundations of applied linguistics. IRAL 15, 1977, psl. 154-157.
188. Spolsky's B. Dvikalbystė.// Sociolingvistika ir kalbos kultūra, Vilnius, Gimtoji kalba, 1994. (versta iš: B. Spolsky, Bilingualism – Linguistics: The Cambridge Survey, vol.4, 1990, 100-118.)
189. Stein St./ Baldauf Ch. Feste sprachliche Einheiten in Erpresserbrieffen. Empyrische Analysen und Überlegungen zu ihrer Relevanz für die Forensische Textanalyse.// Zeitschrift für germanische Linguistik. 2000.
190. Steinke W. Die linguistische Textanalyse aus kriminalistischer Sicht/ Texte zu Theorie und Praxis der forensischer Linguistik, Tuebingen, 1990, psl. 321-339.
191. Steinke W. Sowohl bei Oetker als auch bei “ Monsier X”/ Kriminalistik, Heidelberg, 1983, 8-9, P. 403-404.
192. Studentų mokslinė konferencija “Kalba ir visuomenė”: pranešimų medžiaga: 1999 m. balandžio 30 d., Kaunas, 1999.
193. Subačius P. Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės. V., 2001.
194. Szwarc A., Fałszerstwo dokumentów w swietle kryminalistyki, Warszawa, 1955, P.114.
195. Szwarc A. Kryminalistyczna ekspertyza zapisu magnetofonowego, Warszawa 1964.
196. Tannen D., You just don't understand (women and men in conversation). New York: Ballantine Books, 1991.
197. Techtmeier B. Handlungsstrukturen in monologischen und dialogischen Texten/ Čmejrkova Š. et al. Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication. Tübingen, 1994, P. 243-248.
198. Tekstas, kaip pasaulio atspindys: tarptaut. konfer. tezės, 2000 m. lapkričio 9-10 d., Šiauliai (ats. red. K.Župerka), 2000.
199. Tomaszewski T. Dowód z opinii biegłego w procesie karnym: Wydawn. Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków, 2000 (wyd.2).
200. Ułaszyn H. Język złodziejski. – Łódź, 1951.

201. Vaičiulytė- Romančuk O. Pastabos dėl Vilniaus miesto slavų lietuvių kalbos.// Sytuacija językowa na Wileńszczyźnie: Materiały sympozium „Socio- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie”, Warszawa 16-18 października 1997r., Warszawa, 1999
202. Varney M.H. Forensic Linguistics// English Today: The international review of the English language, Cambridge, 1997, p.42-47
203. Widła H. Afazja/ V Wrocławskie Sympozium Badań Pisma Ręcznego. Wrocław, 1993, P.185-193;
204. Widła H. Influence de la langue seconde sur la langue maternelle: les traces du français dans le polonais des résidents polonais en France: approche statistique. Katowice: Wydaw. UŚ, 1999.
205. Widła H. Neologizmy jako jedna z form restrukturyzacji języka pierwszego// Problematyka dowodu z ekspertyzy dokumentów (pod red. Z.Kegla), II t., Wrocław, 2002, p.1411-1417.
206. Widła H. Wpływ znajomości języka obcego na osobniczy obraz języka ojczystego./ VI Wrocławskie Sympozium Badań Pisma Ręcznego. Wrocław, 1994, p.135-139.
207. Wiemer B., Burenina- Petrowa O. Jaki jest zasięg wpływów polskich w mowie rosyjskiej rodzin etnicznie mieszanych w Wilnie?// Język polski w kraju i za granicą; Materiały Międzynarodowej Konferencji Polonistów, Warszawa, 14-16 września 1995r., red B.Janowskiej, J. Porajskiego- Pomsty, t.I- Warszawa, 1997, p.130-144.
208. Wilkoń A., Typologia sociolektów, Sociolingwistyka VIII, 1988, P. 84.
209. Wójcik W. Badania porównawcze pisma ręcznego, Problemy Kryminalistyki, 1958, nr 14, P. 439.
210. Wolf N.,R. Erfahrungen mit Individualstil oder Stilistik im Strafprozess. Festschrift für Herbert Kolb, Bern, 1989, P. 781-789.
211. Zipf G.K. Selektive Studies and the Principle of Relative Frequency in Language, Cambridge, Mass., 1932.
212. Žalkauskienė A. Autorystės ekspertizės (paskaitų konspektas) – rankraštis, 2001.
213. Žalkauskienė A. Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika (rekomendacijos ekspertams), V., 1993, depon. LTEC bibl., nr. 10.
214. Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika (metodinės rekomendacijos). V., 1999, depon. LTEC bibl. Nr. 11.
215. Žalkauskienė A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai./ Jurisprudencija, V., 2000, 18 (10)
216. Žalkauskienė A. LTEC Rašysenos ekspertizių skyriaus mokslo tiriamojo darbo tema “Teksto kalbos požymių tyrimas, siekiant nustatyti autoriaus veiklos sritį” 2001 m. ataskaita – rankraštis, 2001.
217. Žalkauskienė A. Nauji identifikacinės ekspertizės būdai // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. – V., LTA, 1997. T. 6, P. 71.
218. Žalkauskienė A. Rašysenos ekspertizė Lietuvoje/ Lietuvos valstybingumo teisinės problemos. Pirmojo pasaulio lietuvių teisininkų kongreso straipsnių ir tezių rinkinys. V., 1993.

219. Žalkauskienė A., Žalkauskas V. Autorystės ekspertizės raida ir perspektyvos šiandieninėje Lietuvoje/ Jurisprudencija. 1999, t. 11(3), p. 104.
220. Аверьянова Т.В. Интеграция и дифференциация научных знаний как источник и основы новых методов судебной экспертизы. М., Академия МВД РФ.1994. Р.11.
221. Агушевич А.М.. Советская судебно- графическая экспертиза (кандидатская диссертация). Алма-Ата, 1953, Р.40-44.
222. Азарченкова Е.И., Черных М.П. Проблемы криминалистической диагностики личности автора документа по признакам письменной речи./ Экспертная практика. М., ВНИИ МВД, 1989, Р. 32-35.
223. Ароцкер Л.Е., Войнов В.К. Об использовании лингвистической статистики для установления автора анонимного письма./ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1966, Р. 141-151;
224. Арутюнова Н.Д. Дискурс. – Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990
225. Бабаева Э.У. Автор и исполнитель анонимного письма – разные лица// Экспертная практика. Вып.2., М., 1968, С. 61-63.
226. Бабаева Э.У., Крылов И.Ф. Некоторые экспериментальные данные о возможности применения количественных методов с целью идентификации личности по признакам письменной речи./ Применение математических методов и вычислительной техники в праве, криминалистике и судебной экспертизе (Материалы симпозиума) М., 1970;
227. Бабаева Э.У.Криминалистическое исследование анонимных документов с целью идентификации личности по признакам письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. Л., 1969.
228. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику, М., 2001.
229. Батов В.И. Алгоритмизация некоторых процедур автороведческой экспертизы/ Актуальные проблемы теории и практики применения математических методов и ЭВМ в деятельности органов юстиции. М., 1975, вып. 4.
230. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия: БЭК, Москва, 1997.
231. Белкин Р.С. Курс криминалистики, М., 2001.
232. Белов В.Н. Использование диалектических особенностей при криминалистическом исследовании текста./ Экспертная практика, М., 1969, вып. 27, Р. 29.
233. Белов В.Н. Криминалистическая экспертиза авторства текста. . Дисс. канд. юр. наук. М., 1973.
234. Белов В.Н. Применение статистических методов при исследовании лексико- фонетических признаков письменной речи./ Статистические методы в кримиологии и криминалистике. М., 1966;
235. Белов В.Н., Воронцов В.С. Выявление распределения частот встречаемости двухбуквенных комбинаций в словах русского языка для установления зависимости признаков письменной речи и подчерка (Материалы симпозиума) М., 1968;

236. Белянин В.П. Введение в психолингвистику. М., 1999.
237. Белянин В.П. Введение в психолингвистику. М., 1999.
238. Берлянд Г.Ш. К вопросу о судебно- лингвистической экспертизе./ Материалы Всесоюзной научной исследовательской конференции "Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов в экспертную практику", т. IV, М., 1972, Р.55.
239. Вакутин Ю.А. Словарь жаргонных слов и выражений. Татуировки. Омск, 1979.
240. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза письма, М., 1940.
241. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей. – М., 1961.
242. Вул С.М. Об использовании признаков письменной речи в криминалистической экспертизе письма, автореф. канд. дисс., Харьков, 1975.
243. Вул С.М. Криминалистическое исследование признаков письменной речи. Киев, 1973;
244. Вул С.М. Особенности методики диагностирования образовательного уровня автора документа/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1985, №. 31.
245. Вул С.М. Понятие признака письменной речи. Основы систематизации признаков письменной речи./ Судебно- почерковедческая экспертиза. Общая часть. ВНИИСЭ, вып. 1, М., 1988, Р. 103.
246. Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. М., 1977.
247. Вул С.М., Войнов В.К. Экспериментальное исследование количественных характеристик текстов с помощью электронно- вычислительной техники в целях установления авторства/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1975, вып. 11;
248. Вул С.М., Войнов В.К. Экспериментальное исследование количественных характеристик текстов с помощью электронно- вычислительной техники в целях установления авторства/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1975, вып. 11;
249. Вул С.М., Кравчук И.С. Дифференциация авторства документов на основе количественных параметров/ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1988, №. 37, Р. 37-55.
250. Галяшина Е.И. Лингвистическое обеспечение криминалистического исследования устного и письменного текста/ Труды междунар. семин. "Диалог' 2001" по компьютерной лингвистике и её приложениям, М., 2001.
251. Гомон Т.В. Судебно- автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. Дисс. канд. юр. наук. М., 1992.
252. Гомон Т.В. Экспериментальные исследования языковых структур статистическими методами// Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1988, №. 37;
253. Грановский Г.Л. Идентификационные признаки письменной речи// Судебно-подчерковедческая экспертиза. М., ВНИИСЭ, 1971.

254. Грановский Г.Л. О классификации идентификационных признаков письменной речи// Вопросы совершенствования методики судебно-подчерковедческой экспертизы. М., 1968.
255. Гришунин А.Л. Исследовательские аспекты текстологии, Москва, 1998.
256. Дамбраускайте О. Классификация признаков литовской письменной речи./ Сборник научн. трудов. Вып. III, Вильнюс, 1968, Р. 205-226.
257. Дамбраускайте О. Криминалистическое исследование литовской письменной речи. Дисс.канд. юр. наук. Л., 1972.
258. Дамбраускайте О. Современное состояние и перспективы криминалистического исследования письменной речи// Правоведение. 1986, № 2, Р. 66-70.
259. Дамбраускайте О.К. Использование особенностей профессиональной лексики при исследовании анонимных документов./ Вопросы судебной экспертизы и криминологии. Информационные материалы. Вып. 16, В., 1982.
260. Дамбраускайте О.К. Исследование подписей с учётом признаков письменной речи/ Сборник научн. работ. НИИСЭ, Вып. 5, Вильнюс, 1975.
261. Дамбраускайте О.К. Криминалистическое исследование диалектологических особенностей письменной речи. / Использование методов и технических средств в борьбе с преступностью. М., 1965.
262. Дамбраускайте О.К., Игнатьева Я.Ю. Особенности исследования рукописей, выполненных на литовском языке// Криминалистическое исследование рукописей, выполненных на некоторых языках народов СССР. М.: Юридическая литература, 1973.
263. Ефременко Э.Л. Раскрытие авторства на основе идейного содержания произведения. /Вопросы текстологии.- Вып. 2.- М., 1960.
264. Жалкаускене А. Стилистическое исследование текста, выполненного на литовском языке (методические рекомендации экспертам), Вильнюс, 1985, депон. ЛТЕС bibl., nr. 8.
265. Жалкаускене А. Вопросы стилистического исследования текста, выполненного на литовском языке// Вопросы борьбы с преступностью и судебной экспертизы: Сб. научн. работ. Вильнюс: НИИСЭ, 1988, Вып. 1, Р. 105-110.
266. Жалкаускене А. Криминалистическое исследование стиля текста, выполненного на литовском языке// Внедрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью.- Тезисы республ. научн. конф. Вильнюс, 1986. Р. 132-134.
267. Жалкаускене А., Старинскайте Ю. Основы экспертного решения вопроса о родном литовском языке автора документа, выполненного на русском языке (методические рекомендации экспертам), Вильнюс, 1988, депон. ЛТЕС bibl., nr. 9.
268. Жинкин Н.И. Психология, гл. IX, М., 1962.
269. Жинкин Н.И. Психология, гл. IX, М., 1962.

270. Заяц И.В. Использование лингвистических познаний при расследовании преступлений. Дисс. канд. юр. наук. С., 2000. Р. 11.
271. Зворыкин А.А. Личность как единство генотипических, психофизиологических, социальных сторон человека и среды и методы ее изучения.// Проблемы личности.(Материалы симпозиума.) Т. II. М., 1970, Р. 13-14.
272. Златоустова А.В., Потапова Р.К. Общая прикладная фонетика, М., 1997, Р. 339-349.
273. Зубов А.В. Программирование лингвистических задач на языке ПЛ. М., 1978.
274. Каждазнуни Л.К. Опыт установления авторства анонимного текста/ Статистическое изучение стилей языка и стилей речи, Горький, 1970, Р. 26.
275. Кирсанов З.И., Рогозин А.П., Возможности определения возраста и пола по почерку. Применение математических методов и вычислительной техники в праве, криминалистической и судебной экспертизе., М., 1970, Р. 120-121.
276. Кишиева З.Х. Криминалистическое исследование азербайджанской письменной речи в целях решения вопроса об авторе документа. Дисс...канд. юр. наук: М., 1986.
277. Клименко Н.И. Значение признаков письменной речи при исследовании текстов, выполненных на украинском языке.// Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1964. – вып. 1,
278. Клименко Н.И. Криминалистическое исследование текстов, выполненных на украинском языке, в уголовном судопроизводстве. Киев, 1969.
279. Клименко Н.И., Сегай М.Я. О системе идентификационных признаков письма./ Вопросы совершенствования методики судебно-подчерковедческой экспертизы. М., 1968.
280. Клименко Н.И., Ципенюк С.А. Проведение почерковедческих экспертиз с целью решения неидентификационных задач и установления групповой принадлежности./ Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1971. – вып. 8
281. Колдин В.Я. Идентификационные признаки и свойства./ Труды ВНИИСЭ, вып.3, М., 1971, З. 85.
282. Комаринец Б.М.. Признаки письменной речи и их значение для розыска и установления авторов документов.// Сборник работ по криминалистике, №3, М., 1957, Р.43-66.
283. Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи с использованием ЭВМ. Дисс...канд. юр. наук: М., 2001.
284. Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. М., 2000.
285. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: научно-практ. пособие. М.,: НОРМА-ИНФРА-М, 1998.
286. Корухов Ю. Г. Методологические основы криминалистической экспертной диагностики// Современное состояние и перспективы развития традиционных видов криминалистической экспертизы, М., 1987.

287. Крестовников Е.А. К вопросу о применении математических методов в криминалистических исследованиях/ Право и информатика. МГУ, М., 1990, Р. 107-118.
288. Криминалистика (под ред. Белкина Р.С.), М., 1999.
289. Криминалистика, М., 1938, с. 30.
290. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования/ под. ред. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С.Белкина. – Новый юрист, 1997, р. 173.
291. Крысин Л.П. К вопросу о внутриязыковой дисгlossen./ Методы билингвистических исследований. М., 1976, р.61-67.
292. Крысин Л.П. К вопросу о внутриязыковой дисгlossen./ Методы билингвистических исследований. М., 1976, р.61-67.
293. Ланн Е. Литературная мистификация. М.- Л., 1930.
294. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М., 1969.
295. Леонтьев А.А., А.М. Шахнарович, В.И. Батов, Речь в криминалистике и судебной психологии, М., 1977.
296. Мажуга В.И. Отождествление рук писца в палеографии и кодикологии. / Вспомогательные исторические дисциплины. М., 1976.- Т. 7.
297. Маркова Г. Д. Идентификационные признаки письма в советской криминалистической экспертизе, автореф. канд. дисс., Харьков, 1956.
298. Морозов Б.Н. Особенности криминалистического исследования признаков письменной речи. Ташкент, 1985, Р.13-23,
299. Морозов Н.А. Лингвистические спектры. / Изв. Имп. АН. ИОРЯС. 1915, Т. XX, кн. 4.
300. Назначение, подготовка и проведение экспертизы фонограмм речи в целях установления личности говорящего (Методическое письмо), Тбилиси, 1986.
301. Нагаев В.В. Основы судебно- психологической экспертизы: Закон и право, Москва, 2000.
302. Потапов С.М. Исследование документов, - “Материалы учебной конференции следователей в Прокуратуре СССР”, М., 1937.
303. Потапов С.М. Настольная книга следователя. // Графическая экспертиза (судебное подчерковедение). М., 1949, Р. 511.
304. Рейсер С.А. Основы текстологии. Л., 1978, Р. 176.
305. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты, Ленинград, 1972, (pagal: Karaliūnas S. Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. V., 1997, p.345.)
306. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе, Москва, 1996.
307. Сегай М.Я. Идентификационные признаки письма и принципы их классификации./Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1957, Р. 99-100.

308. Словарь тюремно-блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы) (авт.-состав. Д.С.Болдаев и др.), Москва, 1992.
309. Судебно-фонографическая экспертиза. (Центр речевых технологий).Санкт Петербург, 1996.
310. Судебное автороведение./ Криминалистика (под. ред. Т.А. Седовой), Санкт- Петербург, 2001, р. 309-317.
311. Судник Т.М. Диалекты литовско- славянского пограничя. Очерки фонологических систем. Москва, Наука, 1975./ Sudnik T.M. Dialekty litovsko- slavianskogo pagranichja. Ocherki fonologiczeskich sistem. Moskva, Nauka, 1975.
312. Терзиев Н.В.. Криминалистика, М., 1950, Р. 192-193.
313. Тихоненко С.И., Проблемы индивидуальности и устойчивости признаков подчерка в судебной экспертизе письма.// Криминалистика и научно-судебная экспертиза., Киев,1948. Р. 127-128.
314. Тихоненко С.И.. Судово- графічна експертиза рукописних текстів , КДУ, Київ,1946, Р.40,
315. Томилин В.В. Физиология, патология и судебно- медицинская экспертиза письма. М., 1963, с. 94.
316. Шляхов А.Р. Предмет и система криминалистической экспертизы. Труды ВНИИСЭ, вып.3, М., 1971, Р. 34.
317. Языковые процессоры и распознавание речи. / Мецниереба, Тбилиси, 1985.
318. Энциклопедия судебной экспертизы: ЮРИСТЪ, Москва, 1999.

② Sužinojote, kad Jūsų draugei ar draugui vis nepavyksta rasti darbo pagal turimą specialybę.

Parašykite savo draugei (draugui) laišką – 100-120 žodžių:

- paguoskite ir nuraminkite;
- padrąsinkite imtis naujos veiklos, ieškoti kitokio darbo;
- papasakokite ponios Danguolės (skaitymo 1 užduoties tekstas "Tik nenorintis dirbti žmogus neranda darbo") ar kokią nors panašią istoriją.

Laba diena, gerbiamieji, Jūs ir aš. Nusiramink
 ir nuimk daryti ir galia, apie darbą
 Dabar daryti kur reikia daryti, V
 bet reikia per kvalifikuoti. Sužinoj
 olando rizikę, kas kokį įsiko spec-
 alisty. Vilniaus daryti kur organizacijai
 kursai, kolegų, Vėles, neseniai
 kaip kursas, kaip mokyti ir dabar
 išdariniam būna dirbti su kompiuteriu
 Ponia Danguolė, po etaty, uosty-
 unio, liko, be darbo. Kur ne viskojo,
 darbo etalonuotis nerado. Todėl
 papalopa, kadil neušimti savo versly
 ir zedo savo vėty. Tokių amonų
 kaip Danguolė, vis daryja. Todėl
 kas galvoja apie darbą, randa.
 Ašty, kad per darbą zent, boveit
 neimamomis, todėl reikia furkerkyt
 pūto, kaip gūo. Toks pereinanasis
 laikotarpis, brėis, ir mes ~~užporesim~~
 geriau. Ačiū, kad perkerkyte
 mano ferdezijas

Sužinokite, kad Jūsų draugei ar draugui vis nepavyksta rasti darbo pagal turimą specialybę.

Parašykite savo draugei (draugui) laišką:

- paguoskite ir nuraminkite;
- padrąsinkite imtis naujos veiklos, ieškoti kitokio darbo.

Sveika mano myloji draugė,
manau, tikrai, visų patarimų, tavo darbe
dėmesio, nes jie parodo, kokią mąsto
ir profesionalią darbavimą.

Nesitikiuok, nes paprasčiausiai ji
paprastai, todėl tu gali būti raudona
ir visų organizacijoms. Tikrai, kad grei-
tai atsirastų žmogus ar organizacija,
kurio pasiūlysi tau daug geresnį dar-
bą negu ankstesnių siūlytų.

Tu reiki paramos, moralinės, finans-
inės ar kitokios, žinok, kad visada
būsi draugas, kuris tau paruosis
padėti.

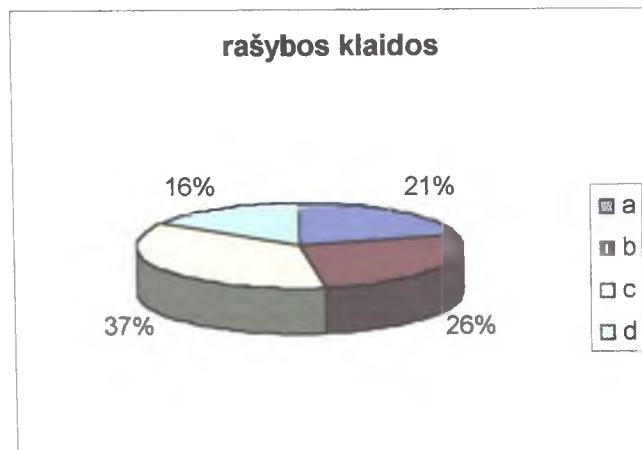
Tavo draugas

25 prastai padėti tau surasti dar-
bą, paklausk, ar parįstam, gal je
22 nors pasiūlysi
Galėtum patarėdys surasti darbą
užsiregistravęs malonėje srityje.

1. Klaidų, kurias lietuviškame tekste padarė tik nelietuviai, pasiskirstymas pagal atskiras rūšis.

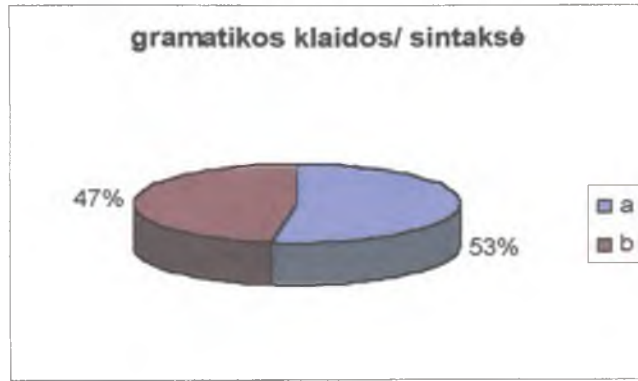

2. Atskiros rašybos klaidų, daromų lietuviškame tekste tik nelietuvių (asmenų, kurių gimtoji kalba nelietuvių), rūšys.

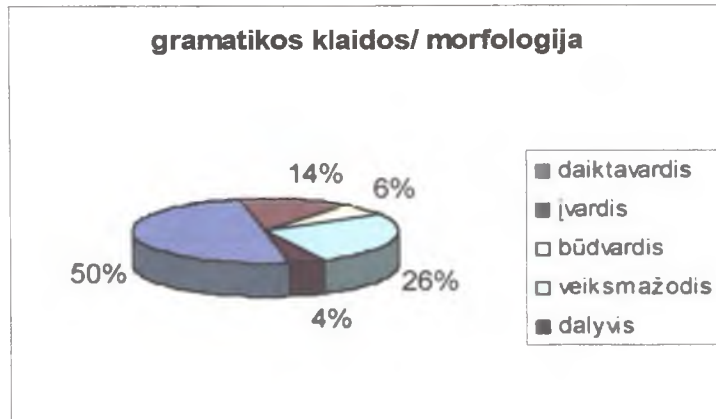
- a "č" ir "c" ir analogiškų raidžių su diakritiniais ženklais painiojimas
 b neparašoma "i", kai ji minkština prieš ją esančią priebalsę
 c "ne" rašymas atskirai su veiksmažodžiu, prieveiksniu, įvardžiu
 d raidžių painiojimas

3. Gramatikos klaidos / Sintaksė.

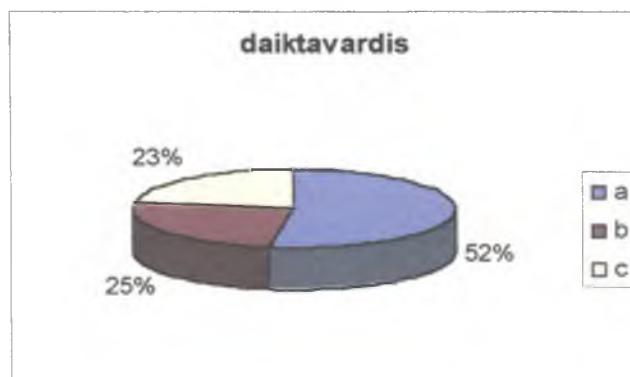

- a lietuviški sakiniai parašomi pagal gimtosios kalbos sakinio konstravimo taisykles
 b paprastesnės sandaros sakiniai negu parašytuose tekstuose

4. Gramatikos klaidos/ Morfologija.

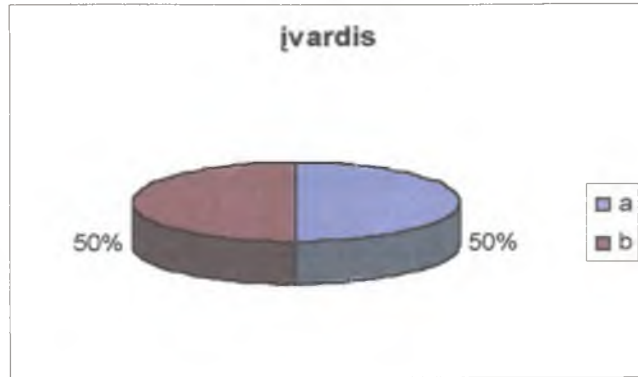

5. Klaidų pasiskirstymas pagal atskiras kalbos dalis/ Daiktavardis.

- a linksnių painiojimo klaidos
 b skaičiaus vartojimo klaidos
 c giminės vartojimo klaidos

6. Įvardis.

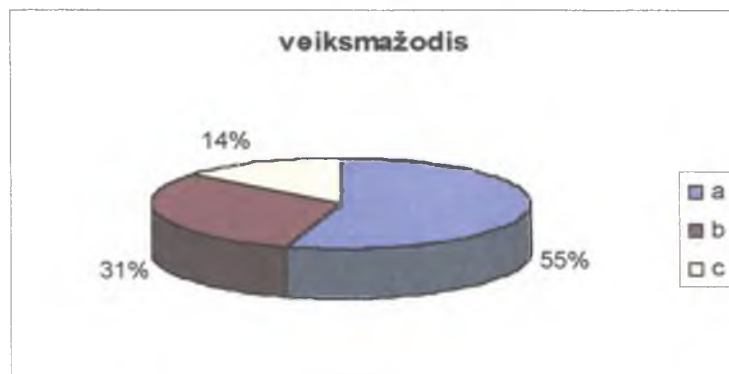

- a** giminės vartojimo klaidos
b linksnių vartojimo klaidos

7. Būdvardis.

8. Veiksmazodis.

- a** veiksmazodžio laikų klaidos
 sangražinių veiksmazodžių vartojimo klaidos
b veiksmazodžių darybos klaidos
c

9. Dalyvis.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

NACIONALINIS EGZAMINŲ CENTRAS

2001 metų valstybiniai brandos egzaminai

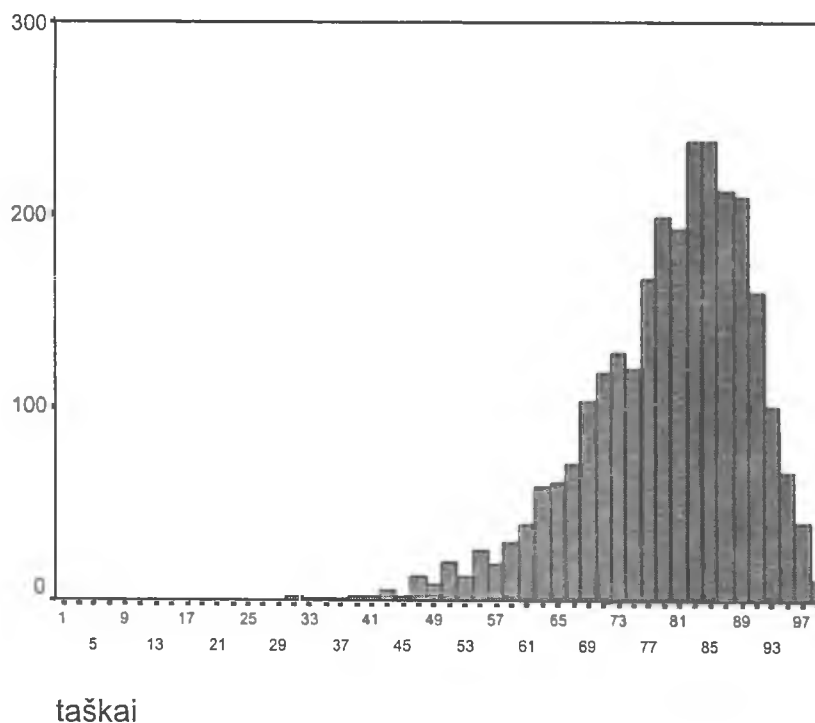
LIETUVIŲ VALSTYBINĖ KALBA**DALYVIŲ STATISTIKA**

Laikė egzaminą	2671
----------------	------

EGZAMINO UŽDUOTIES (DALIŲ ŽODŽIU IR RAŠTU) CHARAKTERISTIKA

Maksimali taškų suma	100
Pasiekta taškų suma	99
Taškų sumos vidurkis	78,95
Taškų sumos dispersija	10,64
Minimali egzamino išlaikymo taškų sumos riba:	
dalies žodžiu	13
dalies raštu	41
Neišlaikiusiųjų kandidatų dalis (procentais)	6,4%

2001 metų užduoties taškų sumos (dalies žodžiu ir dalies raštu) pasiskirstymas

LR ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA
NACIONALINIS EGZAMINŲ CENTRAS

2002 M. VALSTYBINIO LIETUVIŲ KALBOS (VALSTYBINĖS) BRANDOS EGZAMINO
 REZULTATAI

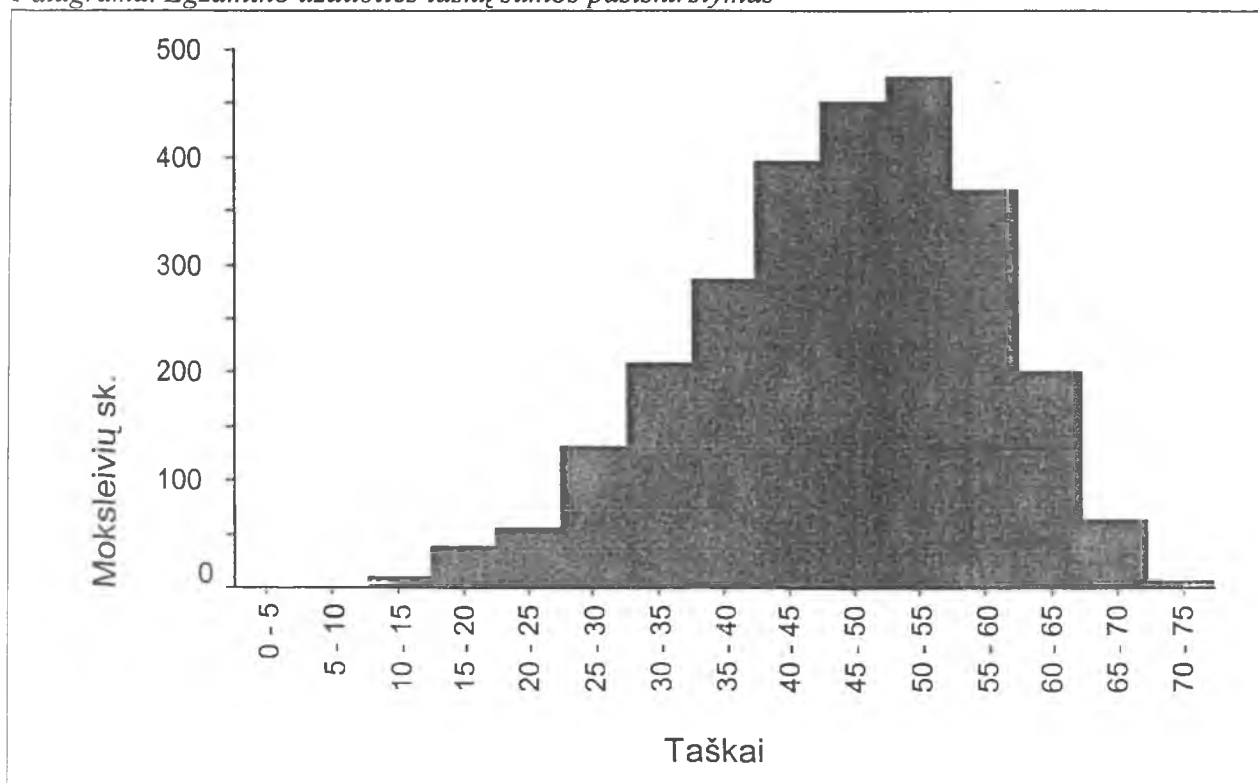
1 lentelė. Dalyvavimas

	Kandidatų sk.
Ketino laikyti	2742
Neatvyko	33
Laikė	2709
Iš viso įskaitytų darbų	2709

2 lentelė. Egzamino testo charakteristika

Metai	2002	2001 tik testas	2001 žodžiu ir testas
Maksimali galima taškų suma	75	75	100
Maksimali pasiekta taškų suma	72	74	99
Taškų sumos vidurkis	45,9	56,1	78,9
Taškų sumos st. nuokrypis	11,24	9,19	10,6
Minimali egzamino išlaikymo taškų sumos riba	29		13 (žodžiu) 41 (testas)
Neišlaikiusių kandidatų dalis procentais	7,6		6,4

1 diagrama. Egzamino užduoties taškų sumos pasiskirstymas

1. Amžius / lytis _____

2. Tautybė _____

3. Gimtoji kalba _____

4. Išsilavinimas:

- *pradinis*
- *nebaigtas vidurinis*
- *vidurinis*
- *aukštesnysis*
- *aukštasis*
- *studijuoju (mokausi)*
- *kita* _____

5. Mokausi:

- *vidurinėje mokykloje*
- *aukštesniojoje mokykloje*
- *aukštojoje mokykloje*

6. Baigiau (mokausi):

- *vidurinę mokyklą / dėstymo kalba-* _____
- *aukštesniąją mokyklą / dėstymo kalba-* _____
- *aukštąją mokyklą / dėstymo kalba-* _____
- *kita* _____ / *dėst.kalba-* _____

7. Moku kalbas:

labai gerai gerai vidutiniškai silpnai ne moku

- *lietuvių*
- *rusų*
- *lenkų*
- *anglų*
- *vokiečių*
- *kita* _____

8. Daugiausia kalbu šiomis kalbomis(išreikšti procentais, priklausomai nuo dažnumo)(visos kalbos-100%):

• <i>lietuvių</i>	%	<i>anglų</i>	%
• <i>rusų</i>	%	<i>vokiečių</i>	%
• <i>lenkų</i>	%	<i>kita</i> _____	%

9. Daugiausia rašau šiomis kalbomis(išreikšti procentais, priklausomai nuo dažnumo)(visos kalbos-100%):

• <i>lietuvių</i>	%	<i>anglų</i>	%
• <i>rusų</i>	%	<i>vokiečių</i>	%
• <i>lenkų</i>	%	<i>kita</i> _____	%

Išverskite tekstą į kalbas, kurias mokate (rusų, lenkų, vokiečių, anglų):

Žmogaus laisvė neliečiama.

Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.

Nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas. Jeigu teismas neprima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas.

1. Возраст/ пол _____
2. Национальность _____
3. Родной язык _____
4. Образование:
 - начальное
 - неполное среднее
 - среднее
 - среднее специальное/ техникум
 - высшее
 - учусь
 - другое _____
5. Учусь:
 - в средней школе
 - в училище/техникуме
 - в высшей школе
6. Закончил(а) (учусь):
 - среднюю школу / язык преподавания- _____
 - техникум/ язык преподавания- _____
 - высшую школу/ язык преподавания- _____
 - другое _____
7. Владею языками:

отлично хорошо средне слабо не владею

 - русский яз.
 - литовский яз.
 - польский яз.
 - английский яз.
 - немецкий яз.
 - другой _____
8. Разговариваю на языках (выразить в процентах, в зависимости от частоты использования языка)(все языки-100%):

• русский язык	%	английский яз.	%
• литовский яз.	%	немецкий яз.	%
• польский яз.	%	другой _____	%
9. Пишу на языках (выразить в процентах, в зависимости от использования языка)(все языки-100%):

• русский язык	%	английский яз	%
• литовский яз.	%	немецкий яз.	%
• польский яз.	%	другой _____	%

Переведите текст на языки, которыми владеете (литовский, польский, немецкий, английский):

Свобода человека неприкосновенна.

Никто не может быть подвергнут произвольному задержанию или содержанию под стражей. Никто не может быть лишён свободы иначе, как на таких основаниях и в соответствии с такими процедурами, которые установлены законом.

Задержанное на месте преступления лицо в течении 48 часов должно быть доставлено в суд, где в присутствии задержанного решается вопрос об обоснованности задержания. В случае неприятия судом постановления об аресте лица задержанный незамедлительно отпускается.

1. Wiek /płeć _____

2. Narodowość _____

3. Język ojczysty _____

4. Wykształcenie:

- *początkowe*
- *podstawowe*
- *średnie*
- *szkoła pomaturalna (kolegium, technikum)*
- *wyższe*
- *studiuje (uczę się)*
- *inne* _____

5. Uczę się :

- *w szkole średniej*
- *w szkole pomaturalnej (kolegium, technikum)*
- *w szkole wyższej*

6. Ukończyłem(am)(uczę się):

- *szkołę średnią z _____ językiem wykładowym*
- *szkołę pomaturalną z _____ jęz. wykł.*
- *szkołę wyższą z _____ jęz. wykł.*
- *inne _____ . Jęz. wykł. - _____*

7. Znam języki:

bardzo dobrze dobrze średnio słabo nie znam

- *polski*
- *litewski*
- *rosyjski*
- *angielski*
- *niemiecki*
- *inny* _____

8. Rozmawiam w językach (wskazać w procentach, w zależności od częstotliwości używania języka)(wszystkie języki-100%):

- <i>polski</i>	%	- <i>angielski</i>	%
- <i>litewski</i>	%	- <i>niemiecki</i>	%
- <i>rosyjski</i>	%	- <i>inny</i> _____	%

9. Piszę w językach (wskazać w procentach, w zależności od częstotliwości używania języka)(wszystkie języki-100%):

- <i>polski</i>	%	- <i>niemiecki</i>	%
- <i>litewski</i>	%	- <i>inny</i> _____	%
- <i>rosyjski</i>	%		
- <i>angielski</i>	%		

Przetłumaczcie tekst na języki, które znacie (litewski, rosyjski, niemiecki, angielski):

Wolność człowieka jest nietykalna.

Nikt nie może być samowolnie zatrzymany lub więziony. Nikt nie może być pozbawiony wolności według innych zasad i innych procedur, niż ustaliła ustawa.

Na miejscu przestępstwa zatrzymana osoba w ciągu 48 godzin ma być przedstawiona sądowi, gdzie z udziałem zatrzymanego umotywuje się zatrzymanie. Jeśli sąd nie podejmuje decyzji w sprawie aresztowania osoby, zatrzymany zostaje natychmiast zwolniony.

Свобода человека неприкосновенна.

Никто не может быть подвергнут произвольному задержанию или содержанию под стражей. Никто не может быть лишён свободы иначе, как на таких основаниях и в соответствии с такими процедурами, которые установлены законом.

Задержанное на месте преступления лицо в течении 48 часов должно быть доставлено в суд, где в присутствии задержанного решается вопрос об обоснованности задержания. В случае непринятия судом постановления об аресте лица задержанный незамедлительно отпускается.

Žmogaus laisvė yra neliečiama.

Niekas negali būti savavališkai sulaikytas, ar kalinamas
Niekas negali būti sulaikytas kitais papūndais ir
kitu procesu nepu normato teise

Asmuo, sulaikytas nusi kaltimo vietoje, turi būti
pustatytas į teismo per 48 val, kur dalyvauciant sulaikytajam
motyvuojamas sulaikymas.

Teismo nusprendžio apie areštą atmetimo atveju,
sulaikytas turi būti paleidžiamas.

Wolność człowieka jest nietykalna.

Nikt nie może być samowolnie zatrzymany czy
umieszczony. Nikt nie może być pozbawiony wolności
w inny sposób, niż przewidziane prawo.

Osoba zatrzymana na miejscu przestępstwa musi być
pochwyta przed sąd w ciągu 48 godzin, gdzie w
obecności zatrzymanego usasadnie się zatrzymaniu.

W wypadku niepodważenia przez sąd areštu danej
osoby, zatrzymanie natychmiast zostaje zniesione.

Priedas Nr. 10

1. Klaidų, padarytų vertimuose į lietuvių kalbą, pasiskirstymas:

- a ilgųjų ir trumpųjų balsių painiojimas
b kitos rašybos klaidos

- a linksnių ir skaičiaus derinimo klaidos
b kitos gramatikos klaidos

2. Klaidų, padarytų vertimuose į rusų kalbą, pasiskirstymas:

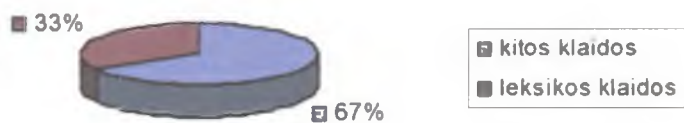

- a gimtosios kalbos raidyno raidžių vartojimas
- b raidžių "и" ir "ы", "е" ir "э" painiojimas
- c kitos rašybos klaidos

- a giminės painiojimo klaidos
- b neteisingas prielinksnių vartojimas
- c kitos gramatikos klaidos

7 diagrama vertimas į rusų kalbą/ leksikos klaidos

8 diagrama vertimas į rusų kalbą/ stiliaus klaidos

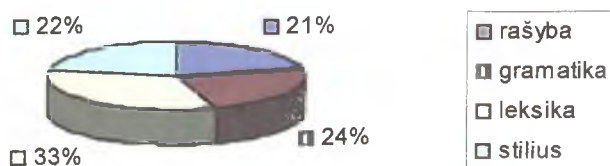
a
b

buitiniam stiliui būdinga
leksika
paprastesnė sintaksė

9 diagrama vertimas į rusų kalbą/
leksikos ir stiliaus klaidos

10 diagrama vertimas į rusų kalbą/ visos klaidos

3. Klaidų, padarytų vertimuose į lenkų kalbą, pasiskirstymas:

11 diagrama vertimas į lenkų kalbą/ leksikos ir stiliaus klaidos

Autorės paskelbtų mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas:

1. Ryngevič R. Lingvistinė ekspertizė Vokietijoje ir Lenkijoje: raidos tendencijų apžvalga // Jurisprudencija, 18(10), Vilnius, 2000, p.122-129.
2. Ryngevič R., Žalkauskiene A. The condition and perspectives of the development of the modern linguistic expertise in Lithuania// Dokument Various Specification, Nr1, Wrocław, 2000, p. 89-95.
3. Рынгевич Р., Малевски Г., Жалкаускене А. Об автороведческой экспертизе документов, выполненных на литовском языке// Криминалистика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 50, Киев, 2001, p.120-126.